ישראל שפיגל

בדרך המלך

פרקי עיון והיסטוריה במסכת אגדת ישראל

ישראל שפיגל

בדרך המלך

פרקי עיון והיסטוריה
במסכת אגודת ישראל

הוצאת **משאבים** — מרכז ספרותי־חברתי
ירושלים

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

סידור ועריכה: "משאבים"

©
כל הזכויות שמורות

משאבים — מרכז ספרותי־חברתי
רחוב תחכמוני 21
ירושלים
ת.ד. 18196 מיקוד 91181
טל. 818701 — 245093 (02)

סדר: שרותי הדפסה "זוהר"
לוחות: פרנק — שירותי צילום
הדפסה: דפוס מונזון

ירושלים תשמ"ב
PRINTED IN ISRAEL
1982

ישראל שפיגל / **בדרך המלך**

דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ לֹא נִטֶּה יָמִין וּשְׂמֹאול

(במדבר כ׳, י״ז)

בְּאוֹרַח מַלְכָּא דִּבְשִׁמַּיָּא נֵיזֵל

(תרגום יונתן בן עוזיאל על־אתר)

דרך המלך שהיא דרך הרבים לא דרך היחיד

(רמב״ן שם)

רבנן איקרו מלכים

(גיטין ס״ב ע״א)

תוכן הענינים

* * * 11

הקדמה 13

שער א: **אגודת ישראל — אספקלריה של כלל ישראל**

סגולת היחד — סוד הכח האגודאי 21
אחדות כלל־ישראלית — אבן היסוד 34
ארגון עם ה' — מטרה בפני עצמה 42
חזון עם התורה במבחני ימינו 52
לקראת החזרת העטרה ליושנה — בעקבות
דמותו, מנהיגותו ומשנתו של רבי יצחק מאיר לוין זצ"ל 60

שער ב: **האמת הנצחית מול תעתועי הזמן**

מאור ההשקפה התורתית לעת שהחושך יכסה ארץ 75
ציון בית חיינו 82
הריקנות שהביאה לתנועת התשובה 91
לגדל ולחזק את הגרעין הבריא 98
בקו הראשון של מלחמת התורה 104

שער ג: **תחנות בדרך ביצור יהדות התורה**

הדף היומי — נצחונו של רעיון 113
החינוך — העטרה לראשנו 121
על משמר קדושת הבית היהודי 130
מעמד אחדות עם התורה 135
נצחון רוחני מול מפח נפש 138

שער ד: **חיוניות הקיום החרדי המאורגן**

שעת־כושר נדירה ליהדות התורה 147
שתי תקופות שבין ועידה לועידה 153
בעד אגודת ישראל 160
הברירה היחידה 164
כי נפל "פחד" אגודת ישראל 169
חיזוק מבפנים לעמידה כלפי־חוץ 173
קול ישראל סבא 179
"יזכור" וחשבון־נפש 183

שער ה: פשיטת־הרגל של לאומיות ללא תורה

היושבים בארץ־ישראל ומתרחקים מתוכה 193
"נהיה ככל הגויים" — אבל הגויים אינם רוצים! 198
"מיהו יהודי" — השאלה התמהונית החושפת את התהום 204
טירוף ההפלות — תפיסה של חדלון 212
"מבט חדש על הציונות" — חזרה בהכרח אל היהדות 220
מדינת ישראל ממחישה מחדש: עם לבדד ישכון 234
האם יש אבחנה בין ציונות ומדינה? 241
התקופה היא חדשה אך הכלים הם ישנים 250
מה עדיף: עתיד העם או ענין המדינה? 259
גלות הנפש הישראלית במדינת ישראל 267
אין שמחה במדינה — למה ומדוע? 276

שער ו: פירכה ושמה דתיות לאומית

בהירות המבצבצת מתוך הטשטוש 283
מאזן עגום: לא חסד, לא שלום ולא אמת 290
המבחן הרעיוני וההשקפתי של תנועת ההתנחלות 297
כאשר "אהבת ישראל" משתוללת 303

שער ז: אין ימין מימינה של אגודת ישראל

אמת אחת לנו ולאורה נמשיך ונלך 309
לשתוק או לענות? 318
מלים כואבות 325

שער ח: הספרות והעתונות האגודאית — בשליחותו של מאבק

שיעור בעתונות חרדית 331
העיירה היהודית מבעד לעדשה של ספרות חרדית טהורה 340
במה לוחמת וסדנא יוצרת 347
בבואה נאמנה לרעיון האגודאי 351
סיפור לא פשוט על תולדותיו של עתון 358
סופר החסידות ויהדות פולין — לדמותו של רבי יהודה לייב לוין ז"ל 364
העומק והרוחב של אמן־הכתיבה — לדמותו של רבי משה שנפלד ז"ל 378
כתיבה של מוח ולב, שכל ורגש — לדמותו של רבי דוד זריצקי ז"ל . 385

שער ט: פרשה לא נודעת בתהליכי ארגון יהדות התורה

מ"הסתדרות החרדים" בגליציה עד אגודת ישראל העולמית . 395

תוכן התמונות

כ"ק האדמו"ר מאוז'רוב, בעל "באר משה" 23
הגאון רבי מאיר שפירא מלובלין 25
החפץ חיים 28
כ"ק האדמו"ר מגור, בעל "אמרי אמת" 28
כ"ק האדמו"ר מטשורטקוב, בעל "נזר ישראל" 28
הגאון רבי חיים עוזר גרודזנסקי 28
מורנו רבי יעקב רוזנהיים 37
הגאון רבי חיים מבריסק 44
הגאון רבי יצחק ירוחם דיסקין 44
הגאון רבי אליעזר גורדון 44
הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד 44
הרב ד"ר אשר מיכאל כהן, רבה של באזל 45
ד"ר יצחק ברויאר 45
רבי אלכסנדר זושא פרידמן 45
רבי יהודה לייב אורליאן 45
הכנסיה הגדולה הששית 53
רבי יצחק מאיר לוין בפתיחת הכנסיה הגדולה החמישית 61
הגאון רבי אלחנן ווסרמן 77
כ"ק האדמו"ר רבי נחום מרדכי מטשורטקוב, בעל "דורש טוב"
לימינו: הרה"ח ר' דוד משה שפיגל, אבי המחבר 85
החזון איש 87
הקהל הגדול במושב המיוחד לתנועת התשובה בכנסיה הגדולה הששית .. 103
רבי יצחק מאיר לוין בנאומו ההיסטורי בפתיחת הכנסת השביעית 107
מעגלי רוקדים בסיום המחזור הרביעי של הדף היומי בירושלים 115
חגיגת סיום המחזור הששי של הדף היומי ב"בניני האומה" בירושלים 115
הגאון רבי מאיר שפירא נואם בהנחת אבן־הפנה ליח"ל 117
בנין ישיבת חכמי לובלין 117
הכנס ההיסטורי בראשות גדולי ומאורי ישראל
בו הוכרז על הקמת החינוך העצמאי 127
גדולי הדור באסיפה למען החינוך העצמאי 127
אלפים מתלמידי החינוך העצמאי
במושב המיוחד לחינוך בכנסיה הגדולה הששית 129
מההפגנות הגדולות נגד חוק גיוס בנות 131
גדולי ומאורי הדור והמוני היהדות החרדית
במושב הפתיחה של הכנסיה הגדולה הששית 136
הכנסיה הגדולה הרביעית 155
הכנסיה הגדולה החמישית 155
הוועידה הארצית הששית של אגודת ישראל בארץ־ישראל 155

הרב יעקב מזרחי 184
הרב שמואל שאולזון 184
הגאון רבי יצחק זאב סולובייציק, גאב"ד בריסק 243
הגאון רבי ירוחם לבוביץ, "המשגיח" ממיר 247
הכנסיה הגדולה השלישית 252
רבי משה בלוי בסוד־שיח עם הגאונים רבי אהרן קוטלר
ורבי אלחנן ווסרמן בכנסיה הגדולה השלישית 253
הגאון רבי שמשון רפאל הירש 294
הגאון רבי שלמה זלמן ברויאר 294
הגאון רבי יצחק אייזיק הלוי, בעל "דורות הראשונים" 295
כ"ק האדמו"ר רבי שלום בער מליובאוויטש, הרש"ב 295
הגאון רבי איסר זלמן מלצר 313
הגאון רבי יוסף כהנמן, גאב"ד פוניבז' 313
הגאון רבי ראובן גרוזובסקי 313
כ"ק האדמו"ר רבי אהרן מבלז 315
הגאון רבי דוב־בריש וויידנפלד, גאב"ד טשבין 315
כ"ק האדמו"ר מגור, בעל "בית ישראל" 315
כ"ק האדמו"ר מויז'ניץ, בעל "אמרי חיים" 315
הגאון רבי עקיבא אליהו רבינוביץ, רבה של פולטבה 335
ר' יהודה לייב לוין 365
ר' משה שנפלד 379
ר' דוד זריצקי 387
כ"ק האדמו"ר רבי ישראל מטשורטקוב, עם בנו כ"ק האדמו"ר
רבי נחום מרדכי, באחד מאתרי־המרפא 396
הרה"ח רבי משה הירשפרונג, מראשי אגודת ישראל בלמברג 396
כ"ק האדמו"ר רבי ישראל מויז'ניץ עם כ"ק האדמו"ר
רבי יצחק מאיר מקופיטשניץ בדרכם לאחד מכינוסי היהדות החרדית 400
כ"ק האדמו"ר רבי חיים מאנטוניא 400
כ"ק האדמו"ר רבי אברהם יעקב מסדיגורה 400
כ"ק האדמו"ר רבי ישראל מהוסיאטין 404
כ"ק האדמו"ר רבי ישראל שלום יוסף מבוהוש 404
כ"ק האדמו"ר רבי משה מקוסוב, בעל "לקט עני" 404
הכנסיה הגדולה הראשונה 411
הכנסיה הגדולה השניה 411
כ"ק האחים האדמו"רים רבי נחום מרדכי ורבי בער'ניו מטשורטקוב
בביקורם בגליציה לאחר פטירת אביהם הקדוש 414
כ"ק האדמו"ר רבי שלמה מטשורטקוב 415

* *
*

אחת ממטרותיו המרכזיות של המרכז הספרותי־חברתי **"משאבים"** היא — להחדיר בקרב העם השקפה יהדותית־נאמנה בריאה. בהתאם לכך שמחים אנו להגיש לצבור את ספרו המעניין והמאלף של עורך "המודיע", הסופר הידוע ר' ישראל שפיגל, **"בדרך המלך"**.

הספר שלפנינו הוא ספר ראשון המופיע בשנת יובל השבעים לייסוד אגודת ישראל, שעוסק בדרכה של התנועה הקדושה הזאת, על מטרותיה ומשימותיה, התגשמותן ויישומן, במהלך השנים הרבות מאז ייסודה.

תנועת אגודת ישראל, אשר זכתה לקבוע יתדות ויסודות שהשתרשו עמוקות בעם ישראל בכללו — לא הצליחה ברישום ההיסטוריה העשירה שלה ובהתוויית דרכי השפעתה היסודית על גבי ספרים, פרט לאי־אלו נסיונות לא מגובשים דיים. אפשר והיה זה מפני שעסקה תמיד בעבודה למען הכלל ולכן "שכחה" את עצמה, בבחינת "אין חבוש מתיר עצמו"... — אך זו עובדה. כך שספר חשוב זה הוא כמעט ראשון־מסוגו בכלל בתולדותיה של אגודת ישראל.

ר' ישראל שפיגל, עורך "המודיע", העומד על אבני השקפתה של אגודת ישראל, מאז ייסודו של עתון היהדות החרדית בארץ־הקודש, לפני שלושה עשורים — כתב מאות מאמרים על דרכה הרעיונית של תנועת יהדות־התורה, וכן פרקי־היסטוריה חשובים בתולדותיה. בספר זה — מבחר מגוון ממאמריו אלה, לאחר עריכה וגיבוש.

בחושו האנאליטי ובכשרון־כתיבתו המבריק מעלה המחבר, בשפה ברורה ונעימה גם יחד, את יסודותיה ההשקפתיים הקדושים של אגודת ישראל, ההולכת מאז ומתמיד **בדרך המלך**, בשביל־הזהב התורתי: לא בדרכים עקלקלות, המובילות ל"ימין" או ל"שמאל", אלא בדרך־התורה המרכזית, לאורם של **"מאן מלכי** — רבנן", גדולי התורה והחסידות, שעומדים בראשה ומנתבים מסילותיה, מיום היווסדה ועד היום הזה.

בד־בבד עם הצד ההשקפתי־רעיוני של הספר, מועלות בו **פרקים היסטוריים** מרתקים, משנות ייסודה של אגודת ישראל וגם מלפני כן, וכן מן העבר הקרוב — מפרשיות המאבק הבלתי־פוסק של יהדות התורה בארץ־ישראל על משמר ערכיה הקדושים לאחר קום המדינה, מאבק קשה ועקבי שאגודת ישראל ניצבה, וניצבת, בראש המערכות כל העת.

מלבד היותו סופר מיומן, הרי ר׳ ישראל שפיגל הוא בעיקרו ״עתונאי בדם״, ורק טבעי הדבר שהמדור על הספרות והעתונות האגודאית תופס מקום חשוב בספר. כבעל עין בוחנת הוא משרטט שירטוט רב־אנפין את דיוקנאותיהם של שלושה מאבירי העתונות החרדית בארץ, כפי שהוא עושה זאת, ממיגוון היבטים, בתיאור דמותו הזוהרת של קברניט אגודת ישראל, הבלתי־נשכח, רבי יצחק מאיר לוין זצ״ל.

כבנו של חסיד אמתי, שכל מעייניו היו דבקים ברבותיו הקדושים מטשורטקוב, זי״ע, מבליט המחבר בספר, מבלי־משים, את אישיותם ודרכם של נסיכי בית ריז׳ין אלה, אשר ביחד עם השפעתם מתורתם החסידית השרישו בלבב חסידיהם ושוחרי־פניהם את התודעה האגודאית.

• • •

ספר חשוב זה, על שלל תמונותיו (כ־70 תמונות בספר, רבות מהן נדירות), המוסיפות נופך חינוכי ראוי, עפ״י הפסוק ״והיו עיניך רואות את מוריך״ — אין ספק כי הוא ממלא חלל גדול. יבורך ר׳ ישראל שפיגל על היותו הנחשון, מבין הסופרים האגודאיים בימינו, בריכוז מאמריו והתקנתם לדפוס. ולוואי ויילכו עמיתיו בעקבותיו. שכן אינו דומה מאמר המופיע בעתון, שעתי הוא, לפרק המופיע בספר, שלדורות הוא.

והדור הלא זקוק מאד לספרות חרדית טובה.

שמואל אבישי שטוקהמר

יו״ר ״משאבים״

הקדמה

בעומדי בעז״ה על סף ספרי, העוסק במסכת אגודת ישראל, ארשה לעצמי לומר כמה מלים אישיות, כרקע.

את ראשית יניקתי האגודאית קיבלתי בבית אבי מו״ר ז״ל, אשר ראה עצמו מצווה ועומד על השתייכות לתנועה קדושה זו מכוח העובדה, שרבו הקדוש, מרן קוה״ק בעל ״תפארת ישראל״ מטשורטקוב זי״ע ועכי״א, היה אחד מגדולי מייסדיה וראה בה, כפי שהגדיר לא אחת, ״ישועה גדולה״ לכלל ישראל. כחסיד בכל ישותו ובכל רמ״ח ושס״ה לא צריך היה לעיון ולחקירה, שהרי אם כך ראה זאת הרבי, ברור ונעלה מכל ספק הוא שכך הדבר ואין לערער ולהרהר אחרי זה.

אך גם מכוח ההבנה הפנימית העצמית שלו הכיר באמת זו על יעודה הנשגב של אגודת ישראל, שכן היה אאמו״ר ז״ל בעל מחשבה ונחון בכוח אנאליטי צלול ומופלא, ואינני בא להזכיר זאת אלא מפני שגם בזה היה הוא לי מקור־יניקה, כי ממנו למדתי שעל האדם לחשוב וגם כיצד לחשוב, כיצד לנתח כל דבר ודבר בדרך של סדר והגיון.

מאאמו״ר ז״ל למדתי גם, כי אין להקיש מן הצל על האור, מן העננים־המעיבים־לפעמים — על העיקר. לא פעם ולא פעמיים שמעתי ממנו, כי אפילו אם אין הטלית כולה תכלת, ואפילו אם אין הכל תקין בתנועה האגודאית ולא הכל מתבצע ונעשה כפי כוונת המייסדים ומשאת־הנפש הטהורה שלהם, אין בכך כדי לעוות ולבטל הכל, אלא להיפך, יש לעשות תמיד מאמץ לבור את הפסולת שנתערבבה ולראות את העיקר, שהוא עצם קיומה.

☆

זכיתי שרוב שנותי, מאז עמדתי על דעתי, הנני נמצא באחד ממוקדי־העשיה של התנועה האגודאית — בעתון ״המודיע״ מיום היווסדו, כאשר בחלק משנותיו עוד נמצאו אתנו אריות־שבחבורה משרידי גדולי ישראל מהדור הקודם, ובתוקף עבודתי שהיתי לא פעם במחיצתם וראיתים ביחסם הרציני וכבד־המשקל לאגודת ישראל.

שמעתי מאות רבות של נאומים מפיהם, כמו גם מגדולי מנהיגי תנועת אגודת ישראל ששרדו לאחר חורבן יהדות אירופה או אלה שנולדו והנהיגו כאן בארץ, אך בעיקרו של דבר, היתה זו העבודה הרצופה עצמה בעתון, בבחינה של ״עבודתם מחנכתם״.

אירועי התקופות השונות, המאבקים הגדולים של היהדות הנאמנה, האילוצים המתמידים לבוא בויכוח ובריב עם אלה שאמרו להרוס את יהדות התורה ולקעקע את ביצתה, ולהט החרב המתהפכת של משנאי־יהדות ומרשיעי־ברית — כל אלה המריצו את זרמי המחשבה והבהירו את המבט והראיה, וכפועל־יוצא מכך נשחז העט, התחדד כוח־הביטוי והתגבש השכנוע הפנימי כי זוהי השליחות, ולצורך זה חנן הקב״ה את הכותב בכשרון זה.

☆

במהלך שלושים ושתים שנות עבודתי עד כה בבטאונה של אגודת ישראל, למדתי להתוודע אל זרמיה וחוגיה, עדותיה ושבטיה, הכרתי ביופי הפנימי והנאצל שיש בכל אחד מהם, ומתוך היכרות זו עמדתי על הסוד הגנוז בחזונם של גדולי ישראל בראותם באלה את הנדבכים לכלל ישראל, כפי שראו בהקמת אגודת ישראל. המוטיב העיקרי של הספר, כפי שהוא שזור ברובי מאמריו, הוא ענין היחד והאחדות, ואכן חשוב וחיוני לחזור ולהציב סיסמה זו בראש כל חשיבתנו, וזאת דוקא בימים שבהם יש המנסים לראות בחוגים השונים זה מזה במשפחה האגודאית את שורש המשבר הפנימי. אדרבא ואדרבא, דוקא משום הרב־גווניות, דוקא משום היסודות השונים — יש לתנועה זו כוחות פנימיים חיוניים ותוססים, אך התנאי הוא שכולם יחזרו ויכירו ביופי שיש בכל אחד ואל יפנו ליצר.

כאשר חבורה מתלכדת להגשמת מטרה אחת, כל סיכוייה להתקיים הם, אם כל אחד רואה את מעלת חבירו ולא להיפך מזה. "ונראה במעלת חברינו ולא בחסרונם", כמדומה שזה בא להורות לא רק ענין שבין אדם לחבירו במובן הפרטי, כי אם גם במובן החברה הציבורית. חבורה מתלכדת, אחד כשרונו בארגון, והשני בנאום, והשלישי בכתיבה, והרביעי בניהול, ואם כל אחד משתבץ במקומו ובתפקידו, והוא מכיר כי יש בחבירו מה שאין בו, וכך כל השאר — כי אז החברה תקינה, אבל כאשר כל אחד בא לראות מה שאין בחבירו והוא רואה רק מה שיש בו — הכל מתערער ואין שוב קיום לאותה חברה.

במאמרים שכתבתי במהלך השנים, בעיקר באלה שיוחדו לאגודת ישראל ומסביבה, התאמצתי ככל יכולתי הצנועה, להבליט את המעלה ולהצניע את החסרון, להזכיר כל אחד בייחודו ובכושרו, כי החידוש איננו בחסרונות ובמגרעות שימיהם כימי עולם, אלא במעלות וביתרונות שיש לעודדם ולטפחם, שהרי זהו כמדומה כל רעיון תיקונו של עולם. מזרזין את המזורז, מטפחים את המטופח, כדי להפיק ולמצות כל מעלה ויתרון עד היסוד.

המאמרים המקובצים בספר מהווים מיגוון שנבחר מתוך קרוב למאה מאמרים בנושא, שנכתבו בשעתו, על־פי רוב, בתגובה למאורעות ואירועים שאירעו בזמנם. עתה, בהיקבצם יחדיו, עברו עריכה, וניטלה מהם, במידת האפשר, האקטואליה־דאז, על־מנת שיהיו אקטואלים תמיד. שכן, הרעיון האגודאי הלא נצחי הוא. אולם כדי שתהיה איזושהי צמידות לזמן הכתיבה — צויין בשולי כל מאמר תאריך כתיבתו הראשונית.

☆

ספר זה רואה אור במוקד־זמן שבו נפגשים שני אירועים, האחד — יובל שבעים השנה ליסודה של אגודת ישראל, והשני — מעין משבר פנימי שבעיקרו הוא נובע משיכחת יסודות ועקרונות שעמדו ביסוד התנועה הקדושה הזו.

במהלך שנות קיומה של אגודת ישראל עברו על העם היהודי תקופות שונות וזעזועים גורליים, והגדול בהם — חורבן בית ישראל באירופה, כשלאחר מלחמת העולם השניה באה הקמת המדינה, מאורעות שטילטלו את העם היהודי, ובתוכו היהדות הנאמנה, לזירות חדשות ולמאבקים שונים מאלה שהיו קודם לכן. אלה ואלה עומדים כמדומה ברקע המשבר הפנימי הנראה כאילו מאיים בסערה על אגודת ישראל.

דומה, איפוא, כי גם תאריך כה מחייב של שבעים שנה, וגם אותו משבר, מחייבים לעסוק מחדש בכל ההיקף במשנתה העיונית של אגודת ישראל, כמו גם ביסודותיה ההיסטוריים. אין אני מתיימר כהוא־זה להיות מי שמסוגל להרים על כתפיו הדלות משימה כה כבדה וכה נכבדה; אך לא אחטא למצוות הענווה אם אומר, שבמסגרת החובה המוטלת על כל מי שרעיון אגודת ישראל קדוש ויקר לו, בא גם אני לתרום תרומה צנועה זו בצורת ספר זה, המכיל אסופת מאמרים בנושא האגודאי, אם בהבהרת יסודות ועקרונות שלה, אם בכמה פרקי־היסטוריה ושרטוט דיוקנאות אגודאיים

מובהקים, ואם בויכוח שבו עומדת אגודת ישראל עם הציונות, עם הדתיות־לאומיות, ועם ה"ימין" החרדי, המקטרג על קיומה, כמובן מכיוון אחר ומזווית שונה לחלוטין מן האחרים.

☆

וכאן חובה נעימה לי להגיע אל כבוד האכסניה, האכסניה הספרותית של הוצאת "משאבים", בראשות ידידי ורעי, הסופר והמשורר הרב שמואל אבישי שטוקהמר, אשר קם ועשה מעשה במקום שרבים אחרים תובעים ודורשים, והקים את מכונו הספרותי. כאופייני לבני עמא דאקדימו אודנייהו לפומייהו, הפגין פועל של "נעשה ונשמע", ובעוד באולמי ישיבות ואסיפות מהדהדים הקולות התובעים לעשות, או המותחים ביקורת על שלא נעשה עוד דבר רציני, בתחום הספרות החרדית וההסברה הרעיונית־האגודאית — שקוע ר' אבישי כל כולו בעוצמת העשיה ובלהטה, מוציא לאור, מהדיר, מאסף וכותב בעצמו ככל שידו מגעת, ועשרות ספרים כבר יצאו מתחומי מכונו בשנים ספורות ובודדות של פעולתו.

הכרת־התודה שלי היא כפולה ומכופלת, לא רק על הטורח והמאמץ בעצם הוצאת הספר, אלא על עצם הרעיון והיוזמה לאסוף מבחר של מאמרים שפורסמו ברבות השנים ולחברם לכעין מסכת אחת העוסקת ברעיון האגודאי ובפרקי היסטוריה של התנועה. ברי לי, כי אלמלא היות ר' אבישי שטוקהמר "טופח על־מנת להטפיח" לא הייתי מגיע לכלל מעשה כזה. כך גמל אתי טובה גדולה שלפחות כמה עשרות ממאמרי ייגאלו מתהום הנשיה וההעלם, ויישארו מונצחים בספר שכושר שרידותו הוא, כמובן, מעל ומעבר לעתון יומי שבא מהר ונעלם מהר.

תודה והוקרה מקרב לב אתכבד גם להביע לידידי הנעלה, הסופר הדגול ר' משה פראגר, שעצתו היתה לי לעזר ולמועיל בעריכת הספר.

ואף מקום אתי בזה להביע שלמי־תודה לבני יקירי, הב׳ נחום מרדכי הי״ו, שבעתות־פנאי שלו היה לי לעזר רב באיתור המאמרים, העתקתם ושיפוצם.

☆

אם יתרום הספר להחדיר, ולו במעט, את הרעיון האגודאי הנצחי ולהבהיר, בעיקר לדור הצעיר, כמה יסודות ועקרונות — יהיה זה שכרי מכל עמלי.

ישראל שפיגל

במוצאי י״ב סיון,
במלאת שבעים שנה ליסוד אגודת ישראל

שער א:

אגודת ישראל — אספקלריה של כלל ישראל

☆ סגולת היחד — סוד הכח האגודאי

☆ אחדות כלל־ישראלית — אבן היסוד

☆ ארגון עם־ה׳ — מטרה בפני עצמה

☆ חזון עם התורה במבחני ימינו

☆ לקראת החזרת העטרה ליושנה

בעקבות דמותו, מנהיגותו ומשנתו של
רבי יצחק מאיר לוין זצ״ל

סגולת־היחד —
סוד הכח האגודאי

יעקב בחיר שבאבות, בדרכו לייסד ולהקים את האומה הישראלית, נעמד בפני חזיון האבנים המריבות ביניהן וכל אחת אומרת: "עלי יניח צדיק זה את ראשו", ולבסוף נעשות כל האבנים לאבן אחת גדולה. ציור מופלא זה עולה, כאשר מתחקים אחר שורשי ודרכי ההתהוות של אגודת ישראל וכוונות מייסדיה הגדולים. במרכזים שונים של היהדות אז, לפני יותר משבעים שנה, חשים באותה רוח־ממרום התובעת לקום ולעשות מעשה כדי להקים מחדש את הקומה האמיתית והמקורית של כלל ישראל, בחינת "עלי יניח צדיק ראשו", ולבסוף, גם כאן, מכל היוזמות שהוחל בהן כמעט בעת ובעונה אחת בפולין ובגליציה, ברוסיה, בליטה ובגרמניה — נוצרת "אבן אחת", הרי זה הארגון העולמי של אגודת ישראל, אבן אחת, גדולה ושלמה. מהות חדשה, מציאות שהיא אמנם פועל־יוצא מן ה"אבנים" שהיו קודם לכן כל אחת לעצמה, אך מעתה הרי זו יצירה חדשה ושלימות אחת.

כזוהי "הקומה השלמה" שיצרו מאורי ישראל לפני שני דורות בהקימם את אגודת ישראל. האבנים הן שבטי ישראל, העדות, החוגים והזרמים השונים שנתנו ידם ליצירת המהות החדשה, והאבן האחת הגדולה שהתהוותה מן האיחוד, הרי היא אגודת ישראל, כלל ישראל של יחד, "ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל", וכדברי רש"י הק': **"בהתאספם יחד באגודה אחת** ושלום ביניהם הוא מלכם, ולא כשיש מחלוקת ביניהם" (דברים לג,ה). לא רק טובת הקיום והעתיד של כלל ישראל קשור בזה, אלא ענין הרבה יותר יסודי, המלכת מלכו של עולם וכסאו השלם, כפי שמביא שם הרמב"ן ממד"ר: "ובמד"ר נמי אמרו, כביכול כסאו מבוסס למעלה בזמן **שישראל עשויין אגודה אחת".**

אין שיעור למעלתו של היחיד מישראל, מכל־שכן השבט השלם,

אך כל התכלית היא מן הפרט אל הכלל, כי הבריאה כולה שואפת לאחדות. יעקב אבינו מובטח שיקים י״ב שבטים, אך המבחן העליון אצלו הוא אם אלו יתהוו לשלימות אחת, כי זוהי המטרה הנכספת. ״ואם תשאלו, והרי היה צריך להיות להיפך, שיקח אבן אחת וייעשו י״ב אבנים, ובזה ידע שיעמיד י״ב שבטים, והרי זה סימן יותר ברור. אלא ביקש יעקב לידע אם השבטים יהיו מאוחדים ביניהם ולא יתפרדו, שכל אחד יעשה מלכות לחוד... ולאחר שראה שמי״ב האבנים נעשתה אחת, היה בזה סימן שיתנהגו יפה״ (ילקוט מעם לועז, עמ׳ תקס; המקור בזוה״ק פ׳ שלח לך).

☆

עם ישראל קיים ויש בו שנים־עשר שבטים, מעליהם קיימת ופועלת המציאות האחרת של כלל, של יחד, השבטים אינם מתבטלים ביצירת האיחוד, אך היחד הוא מהות בפני עצמה. כך גם ביצירת אגודת ישראל, שבהקמתה הונח בה העקרון של ״נהרא, נהרא ופשטי״, אך מעליהם פועל וקיים האיחוד, כבנין מוצק ומשולב, בלי להפריד בו.

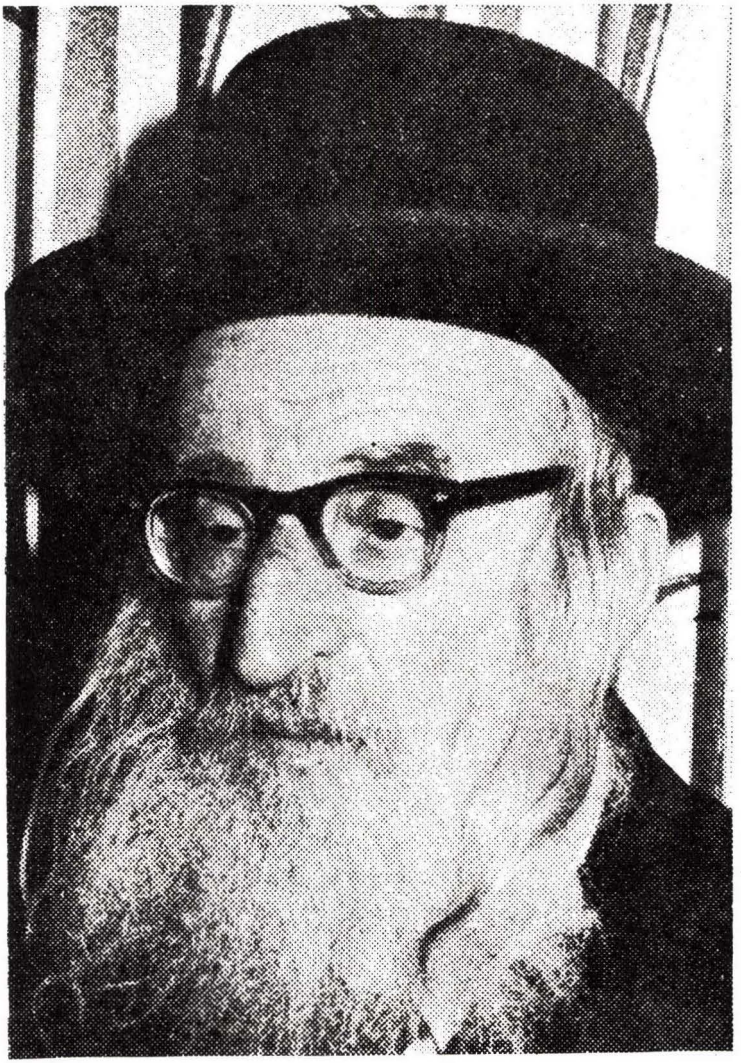
הגה״ק אדמו״ר מאוז׳רוב, בעל ״באר משה״, שואל: ״אם על כך רבו (האבנים), מה הועילו בזה שנבלעו באחד, הרי עדיין נשאר מקום לריב על איזה חלק מן האבן יניח ראשו. אלא דמשמע מכאן שכיון שנעשו לאבן אחת, הרי זה כאילו מניח ראשו על כולן, **ומכאן לימוד גדול, שאחדות אין פירושה איחוד של הרבה יחידים, אלא דבר שלם גדול אחד**״ (פ׳ ויצא, עמ׳ תרל).

והוא מביא שם מדברי המהר״ל ב״דרך החיים״ (פה):

״יש לאדם מציאות מצד הכלל, במה שהוא בתוך הכלל, ומצטרף אל הכלל, וצירוף זה שהוא מצטרף אל הכלל מדריגה בפני עצמה״.

ומכאן מבאר בעל ״באר משה״:

״הרי שציבור אינו כלל של יחידים אלא שינוי מהות, וזה שאחז״ל (סנהדרין לט) ׳כל בי עשרה שכינתא שריא׳, היינו שע״י שנעשו ציבור מסוגלים שתשרה שכינה עליהם, לפי שגדול כוח הרבים. וכמו שכתב הרמ״ק ז״ל בפרדס רמונים (שער

כ"ק האדמו"ר מאוז'רוב, בעל "באר משה"

מהות והנהגה פ״ד): ״ההתחברות ברוחניות, כל המתרבה מוסיף אור, עד שיש ריבוי אין מספר׳.

״הא למה זה דומה, לבנין שהוא מורכב מחמרים שונים, ובכל זאת בחיבור כולם קרויים הם ׳בית׳, ואין זה התחברות של חומר ולבנים וטיט וכדומה, **אלא ׳בית׳, מהות מחודשת לגמרי״.**

ומי שעשה הקבלה ממושגים גבוהים ונעלים אלה ליצירה זו ששמה אגודת ישראל — היה אותו מאור מופלא ומזהיר שלה, הגאון רבי מאיר שפירא מלובלין זצ״ל, אשר בבואו לתת ביטוי לגודל מעלתה וערכה, השתמש בציור הגמרא על יצירת אדם הראשון ע״י הקב״ה: ״...צבר עפרו מכל העולם ויברא את ראשו מארץ־ישראל, גופו, מבבל, ושאר אבריו — משאר ארצות״. כך, אמר מהר״מ שפירא:

״יצירת התורה שבע״פ, שראשה, המשנה, מארץ־ישראל; גופה, הגמרא — מבבל, ושאר אבריה — רש״י, רמב״ם בעלי התוספות וכו׳ — משאר הארצות״, וכאן הוסיף ואמר: ״יצירה חיה כעין זו נוצרה עכשיו ע״י אגודת ישראל. הסתדרות עולמית זו **הקימה שוב לתחיה את היהדות החרדית מכל ארבע כנפות הארץ״.**

(מדבריו בכנסיה הגדולה השניה, אלול תרפ״ט)

☆

אגודת ישראל באה לתת את התשובה ההולמת ואת הפתרון הנכון לשבר שפקד את בית ישראל באותה תקופה. גדולי ישראל, עוד בטרם נדברו יחד, איבחנו כל אחד במקומו כי הסכנה שנוצרה אינה לגבי יסוד אחד ביהדות, בהתרופפות חישוקים בשמירת מצוה זו או אחרת, או שהסכנה מאיימת רק במקום אחד בלבד, כאשר במקרים כאלה די בפעולות בודדת, כזו או אחרת. הם איבחנו כי הסכנה היא כללית לעצם קיום ועתיד האומה, כי ההתמודדות שעליה הכריזה החילוניות — היתה מקיפה מכל הצדדים, טוטאלית ממש.

החילוניות, בלבושיה השונים, לא באה לעקור מצוה זו או אחרת, אלא לפגוע ביסוד, בראש, בעיקר־העיקרים של העם, לשנות את מהותו ודמותו, להעתיק אותו מעם יהודי שהתורה היא בסיסו וכל

הגאון רבי מאיר שפירא מלובלין

הוייתו, אל עם ככל העמים, שכל זיקתו אל העבר שלו היא "לאומית", על הסמלים המקובלים לגבי זה בכל העמים האחרים. הם באו לגרש את ההנהגה שמקורה וסמכותה בתורה והלכה, ולהעמיד תחתיה הנהגה שכל כוונתה לינוק ממעיינות־נכר.

כזו היתה ההתמודדות, וכנגדה הוצעה התרופה ע"י הרוב המכריע של גדולי ישראל: להקים אגודת ישראל שיעודה ושליחותה לקומם מחדש את קומת העם, עם התורה, להחזיר עטרה ליושנה של הנהגת התורה וההלכה בחיי העם. זהו קנה־מידה מקיף וכולל ביותר, הרבה מעבר לאיזה ארגון בעל אינטרסים מוגדרים ומוגבלים, הרבה מעבר לאיזה איחוד או פדרציה של חוגים.

תוכניות־הפעולה והמעשים־בפועל שהם, כמובן, חשובים ונעלים ביותר, הם בדרגה משנית לעומת עצם הרעיון ועצם ההתהוות והאיחוד. זהו ה"בית" שבהקמתו הופכים החומרים המרכיבים שלו לחלקים אורגניים ושלובים בבית עצמו, הבית של כלל ישראל, במובן המלא והעמוק ביותר של המושג הזה.

התורה וההלכה לא רק שמאחדות את כלל ישראל ומקיימות אותו, אלא הן יסוד שבאחדות. ההרמוניה הנפלאה בחוקי הבורא והשלימות שבהם — הם שמעניקים לעם ישראל את תוכן האחדות. למול זה, אותה אידיאה חילונית של "ככל הגויים", לא רק שמפרידה את העם מעל נשמתו ומקורו, לא רק שמפרידה וחוצה בתוך העם, אלא כל־כולה בתוך־תוכה היא זרועה פירוד ופילוג ופיצול כל הדבקים. וכנגד יסוד הורס זה — הכרח היה להעמיד את האמצעי והתרופה של כוח מאוחד היונק סגולתו מהסגולה המאחדת של התורה, וזהו האידיאל ביסודו של אגודת ישראל, לפני ובנבדל מפעולות ומעשים שעליה לפעול ולנקוט בכל זמן כפי הצרכים המתעוררים.

☆

נתבונן נא ונעמיק בדבריהם של גדולי ישראל, ראשי עם קודש, אשר ייסדו את אגודת ישראל; על איזו פיסגה גבוהה הם העמידו את אגודת ישראל, הצורך בה והיעוד שלה, איזה מימד אדיר הם תיקנו

לו. לא יצירה לשעה ולדור אחד, אלא יצירה אלמותית לדורות, כמנוף להחשת פעמי הגאולה השלמה: "נעשו בני ישראל אגודה אחת, התקינו עצמן לגאולה" (ב"ר צח, ב).

החפץ־חיים הק' זיע"א, בדברי פתיחתו לכנסיה הגדולה הראשונה, במלים קצרות, העמיד מיד את משימתה של אגודת ישראל על היקף כולל ביותר:

"נתאספנו כאן לחשוב מחשבות, כדי לרפא את **שבר בת עמנו** ולהציע תרופה להגוף החולה של **עם ישראל**".

האבחנה המצביעה על כך שמדובר במשבר כולל המסכן את עצם קיום האומה ברורה מאליה: "שבר בת עמנו" והגוף החולה של "**עם ישראל**", שצריכים לתת לו תרופה, והתרופה היא אגודת ישראל.

האדמו"ר הק' בעל "תפארת ישראל" מטשורטקוב זיע"א, באיגרת שכתב בשנת תרפ"א בווין, מפרט יותר אותם היסודות: המשבר והתרופה. באיגרת שנכתבה ביום ה' תולדות תרפ"א, נאמר, בין היתר:

"כנסת ישראל דמתה לאניה סוערה, בלב ים רוגש... נחלתה נפשנו כי מסבות הגלות והמחלה הישנה המלפפת אותנו, הפזור והפרוד שבתוכנו, היינו כאדם בלי רגש ובלי התפעלות... ועתה אין איש מקיץ ומתעורר על תוגת בת עמו, ואם כי אנחנו בני ישראל מיחלים לד' וממנו תקותנו להושיע, עכ"ז צריכים גם אתערותא דלתתא, להתעודד ולהתאגד. מה מאד שמחתי, כי ה'אגודת ישראל' (או ה'ישלומי אמוני ישראל' בוורשא) שנתיסדה עוד טרם פרצה המלחמה, התעודדה עוד הפעם לחזק מוסדותיה וכל רבי מדינת פולין וכל צדיקיה ורבניה ושועיה נסתפחה אליה, ואם כי תספור האגודה בתוכה אנשים חכמי לב ובעלי מדע, אבל בל לנו לשכוח, כי לעבודה גדולה וכבירה כזו נחוצים לה אנשים חכמים ונבונים למרבה ולספח לתוכה כל הכוחות ואון העם כולו, למען תוכל לבצע מחשבותיה לחזק בדקי בית ישראל" וכו'.

החפץ חיים

כ"ק האדמו"ר מגור
בעל "אמרי אמת"

כ"ק האדמו"ר מטשורטקוב
בעל "נזר ישראל"

הגאון רבי חיים עוזר גרודזנסקי

המשבר הוא של "כנסת ישראל", זוהי בעיה לכל היהדות כולה, ועל כן, גם המשימה היא: "לחזק בדקי בית ישראל".

☆

האדמו"ר הק' בעל "אמרי אמת" מגור זיע"א, בנאומו בכנסיה הגדולה הראשונה, מגביה בבת־אחת את המבט והראיה, איך וכיצד צריכים לראות את היצירה החדשה הזו, את אגודת ישראל.

הוא מעמיד את הענין על דבריו של רבינו יונה: "בהתאסף ראשי עם וקהילות קודש לעבוד את השי"ת ומסכימים הסכמות להעמיד להם מצוות, הנה מקדישים את שם יתגדל ויתקדש" וכו'. זהו מימד רוחני כביר: לעבוד את השי"ת, להעמיד להם מצוות ולקדש את שמו הגדול, יסודות איתנים במכלול רוחני שאין דומה לו.

ובמישור המעשי — היעוד בדברי בעל ה"אמרי־אמת" מרחיק לכת ביותר:

"אגודת ישראל נוצרה כדי לחזק את היהדות. יש מכשולים רבים בדרכה, לכן צריך לבקש עצות איך לחזק אותה **ולקיים את היהדות**".

דוק ותמצא: בחיזוק אגודת ישראל **מקיימים** את היהדות.

ושוב אותו יסוד של שליחות גדולה למען העם, בדבריו של הגאון רבי חיים עוזר גרודזינסקי זצ"ל, שכותב באחת מאיגרותיו:

"... תעודת הסתדרות זו... רק לשם התאחדות שלומי אמוני ישראל **לעבודת הכלל, לעבודת העם ולתת פתרונים למשאלות האומה** על פי דרכי התורה...".

תמצית הענין: התאחדות שלומי אמוני ישראל **לעבודת הכלל** ופתרונים **למשאלות האומה** על פי דרכי התורה, כי, כאמור, השבר נובע מהתרופפות חישוקי־ההנהגה המקורית בעם והנסיון להעמיד עליו הנהגה אחרת, על יסודות אחרים, שלא וכנגד דרכי התורה.

☆

תעודת האחדות היא, איפוא, מטרה בפני עצמה, לא אמצעי או מכשיר להשיג מטרה מסויימת, כי זו עצמה המטרה, ואין שום סיבה בעולם לבטל זאת ח״ו בכל תנאי שהוא, ואת זה הכרח ללמוד ולהסיק מן הכוונות העליונות שייחסו גדולי ישראל בייסדם את אגודת ישראל.

אך מלבד כל זאת, הרי בכוח האחדות ניתן להשיג גדולות ונצורות לעתיד ותועלת עם ישראל, כאשר ברור שאין בכוח היחיד או הרבה יחידים להשיג מה שניתן להשיג בכוח היחד והאחדות של כל אלה. רחוק מאתנו לומר, כי בשבעים שנותיה השיגה אגודת ישראל כל שרצתה וכל שביקשה וכל מה שצריך היה להגיע אליו, אך ברור, כי קודם כל, במובן האידיאי־רעיוני — ניצח רעיונה של אגודת ישראל. כל רעיונות־הנכר שביקשו להדביק לעם ישראל פשטו את הרגל והתגלו במלוא כחשם ואפסותם. הם מוטלים כולם כאלילים מנופצים, חסרי כל משמעות, על כל האכזבה והתיסכול שהם הנחילו להמונים.

לא רק רעיונות בדלניים שקדמו לציונות נופצו ונמחקו כליל, כי אם גם הציונות עצמה, אף שהיא הגיעה לשיא מאוויה בהקמת מדינה יהודית — מוטלת כחפץ מנופץ. הדור הצעיר וגם המבוגר לועג לכל זה. הציונות לא השיגה את עיקר מטרתה, לרכז לפחות את רוב העם היהודי ב״בית הלאומי״ שתיכננה. רק שלושה מיליוני יהודים, מתוך חמשה־עשר מיליונים בעולם כולו — חיים בארץ, ואם אותם מיליונים החיים מאחורי מסך־הברזל נמצאים שם מחוסר ברירה, הרי הרבה מיליוני יהודים אחרים מפוזרים בעולם כולו, גם כאשר שערי ארץ־ישראל פתוחים לרווחה וכל הרוצה יכול לעלות ולחיות בה.

פשיטת־הרגל של הציונות, אשר שמה את כל הדגש על עליה, מתבררת בצורה עוד יותר חותכת ומבישה לעת שרבבות יהודים שכן הצליחו להבקיע את החומה של מסך־הברזל הקומוניסטי — מעדיפים להשתקע בכל מקום בעולם, ולא בארץ־ישראל, ובו בזמן — מאות אלפים מילידי הארץ ירדו ויורדים ממנה והולכים לחפש אושר במדינות אחרות. הציונות שהעמידה חינוך אשר עקר מתוכו את כל המצוות והשאיר רק מצוה אחת, היינו ישוב ארץ־ישראל — נותר גם

בלי זה, וכל אחד יכול להבחין כיום בכרסום המתמיד במוטיווציה והבנת הנושא הזה לעומקו אצל חלקים גדולים מן הנוער הישראלי שממשיך לחיות בארץ, אך הרבה מהם — לבם ועיניהם נטויים למקומות אחרים.

☆

גם במובן המעשי של יצירות ופעולות — יכולה אגודת ישראל לזקוף קומתה, אפילו ששדה־הפעולה שעודנו קיים הוא רחב ומשווע ליתר מעשים. מיליוני יהודים בעולם עומדים בסכנת התבוללות או מתבוללים בפועל ממש. שום חינוך, לבד מן החינוך התורני, לא הוכיח את עצמו ביכולתו להחזיק יהודים במסגרתם הייחודית ושמירתם מפני התבוללות, טמיעה ונשואי־תערובת. זהו בודאי האתגר הגדול ביותר ליהדות התורה המאורגנת, ועדיין לא נמצאו לכך הדרכים כיצד ואיך לפעול.

ואולם, כאמור, אין ואסור לבטל ולהתבטל מפני המעשים הגדולים והכבירים שכן נעשו, מכוחה של אותה אחדות שנוצרה ביסוד אגודת ישראל. בארץ־ישראל נוצר מהפך שלם הודות לרעיונה ופעולותיה של אגודת ישראל. מזימתם של מייסדי המדינה על ברכי הציונות, ליצור כאן עם חדש ולמנוע את המשך קיומנו — ב״ה לא עלתה בידם. ארץ־ישראל הפכה למרכז התורה הגדול של העם היהודי. מאות הישיבות הקדושות, מאות בתי החינוך לסוגיהם ומיניהם השונים, החינוך העצמאי, תנועת ״בית יעקב״, מתיבתות, כפרי נוער, קריות חינוך, בתי־ספר מקצועיים וכל כיוצא באלה — העמידו דור חדש ושלם הדבק בנאמנות בדרך התורה והמצוות ונותן את התקוה הבטוחה לעתיד ולהמשך.

אגודת ישראל, מכוח יניקתה בשורשים שהוטבעו בה משחר קומה, לחמה ונאבקה, לוחמת ונאבקת, על כל היסודות המאפשרים קיום ייחודי ליהדות הנאמנה. מכוח פעולותיה יכולות הישיבות להתקיים בלי הפרעה בשל נצבא, והן נהנות כיום מהקצבות כספיות ניכרות מקופת המדינה; מכוחה אין מגייסים בנות המתנגדות לכך מטעמי דת והווי משפחתי דתי; מכוחה אין שירות לאומי חובה לבנות; מכוחה בוטלו כמה וכמה גזירות קשות שהעיבו על חייהם של

יהודים נאמנים להי ולתורתו; מכוחה מוחזק ברמה ובפומבי דגל המאבק על מקוריות יהודית, על פי חוקי תורתנו הק'.

וכך גם בארה"ב, שם הגיעה אגודת ישראל להישגים מופלגים ומופלאים בייצוג היהדות הנאמנה, בדאגה לקיום הישיבות, בדאגה לקיום חינוך חרדי לרבבות ילדים יהודיים. גם בארצות אחרות, אם באירופה ואם בדרום־אמריקה — יש הישגים מופלאים לפעילות האגודאית, ובכל מקום שבו קיימת אגודת ישראל, נוצרת מסביבה פעילות חרדית המבטיחה את קיום אותם יסודות ומפעלים המאפשרים קיום תורני.

גם אם מרחב־הפעולה הוא גדול והעזובה רבה — אסור להתעלם מכל היש הגדול, שיש בו כדי להרנין את הלב ומהווה ההוכחה הגדולה והחותכת ביותר לצידקת רעיונה של אגודת ישראל ולסגולה המופלאה של כוח היחד והאחדות העומד ביסוד אגודת ישראל.

☆

בן־הלוויה הנאמן של אגודת ישראל, מאז הכנסיה הגדולה הראשונה, הריהו הדף היומי. זוהי מהות וגם סמל מיוחד במינו. תנועה שלא יצאה בסיסמאות ובדגלים ושאר סממנים של חיצוניות, אלא תלתה בשער פתחה את דף הגמרא, המסמל אותה ומסמל כל אחד מחבריה. רבבות, רבבות יהודים נעשו הודות לכך ליהודים של ש"ס. תורתנו הקדושה — לא עוד ענין ליחידים, ליהודים שתורתם אומנותם בלבד, אלא לכל אחד ואחד המתייגע על מלאכתו ופרנסתו, והוא זוכה ומדי כל שבע שנים ויותר הוא לומד את הש"ס כולו!

היש עוד תו נצחי יותר לרעיון ולמסגרת, כמו תו זה של המסגרת האגודאית? אין לנו שיור רק התורה הזאת, הרי שזה סוד הנצח שבאומה הישראלית. אגודת ישראל לא באה לחדש דבר שלא היה ביהדות, כי אם להתחדש; להתחדש בצו־החיים של "כי הם חיינו ואורך ימינו", בדף היומי, במפעלי החינוך הכבירים, בהעמדת הישיבות הקדושות ברום־הפיסגה של החיים, ובפעולות הרבות להבטחת אפשרות של חיי תורה להמוני יהודים. בעצם היאבקותה המתמדת של אגודת ישראל נגד החבאת התורה בגנזך של הפרט,

ולמתן זקיפות־קומה ליהודים לחיות את חיי התורה לעין־כל, שלא ליבוש מפני המלעיגים, שלא להירתע מנסיונות ומגזירות — בכך היא מילאה וממלאת את שליחותה הגדולה והמקורית. כל זה מכוח היחד, יחד שבטי ישראל כולם, בכיבוד הדדי של כל אחד ואחד, בידיעה ובתודעה העמוקה שכולם אהובים, כולם ברורים, כולם קדושים וכולם עושים באימה וביראה רצון קונם!

י״ב סיון תשמ״ב
ביובל השבעים ליסוד אגודת ישראל

אחדות כלל־ישראלית — אבן היסוד

לאורך מכלול שנות קיומה של אגודת ישראל לא חלו שינויים מהותיים ועקרוניים בצורך היסודי־הדומיננטי בעצם התיסדותה וקיומה. כלל ישראל ממשיך להיות מפוזר על־פני יבשות וארצות וחלקי עולם. אותן סכנות ובעיות שהולידו אז את הצורך שהעיר את רוחם של כל גדולי ישראל ליצור את הארגון — קיימות גם כיום הזה, חרף כל המאורעות הסוערים שפקדו את העם היהודי מני־אז. גם מרכיביה היסודיים של התנועה הזו לא השתנו; כלומר, שכבות וזרמים וחוגים מקצוות שונים החיים על פי נוסח ואורח־חיים כל אחד בפני עצמו, כל אחד עפ"י עקרונות וגישות שיסודותם בהררי־קודש. הצורך שהיה אז, לעת שהתכנסה האסיפה הראשונה של המייסדים בהומבורג שבגרמניה — קיים ועומד גם כיום הזה, בלא שינוי.

הארגון האגודאי הכולל נבדל מהארגון המרכזי האחר, התנועה הציונית, לא רק על־פי הפרוגרמה שלו ועקרון־היסוד שלו באמונה מוצקה שהתורה היא נשמת־חייו של העם היהודי וגדולי ישראל הם המנהיגים האמיתיים של האומה; הוא נבדל גם בענין יסודי אחר: מרכיבי הארגון האגודאי לא נדרשו לכפות על עצמם דבר שהוא בניגוד להם, לאורח־חייהם ולגישתם הנפרדת בנושאים מסויימים. במלים אחרות: אגודת ישראל בהתייסדותה לא תבעה ממצטרפיה להיות מסכימים בכל, מאוחדים בכל, אלא קבעה כהנחיית־יסוד שנהרא נהרא ופשטיה. שכל ארץ ומנהגיה, כל זרם והייחוד שבו, אלא שישנה הנקודה המאחדת בין כולם: להיות "כלל ישראל" במובן הצרוף של המושג, לפעול ביחד למען שלטון התורה.

אגודת ישראל איננה ולא היתה צירוף של מסכימים, שבהתאחדותם הם מוותרים על הייחוד שלהם ומתפרקים מכל העבר שלהם, כפי שזה היה בתנועה החילונית המרכזית, התנועה הציונית;

זו תנועה של זרמים שונים, לפעמים גם ניגודיים במובנים שונים, אלא שנתקבלה ההבנה ההדדית שכל אחד לפי דרכו פוסע בדרך העולה בית א־ל, בבחינת "אלו ואלו דברי אלקים חיים", ואין אחד רוצה לגבור על השני, ואין אחד רוצה להכריע את השני, ואין אחד רוצה להכריע את השני ולאלצו לשנות ולהשתנות.

☆

בנאומו בועידת־היסוד של אגודת ישראל, בקטוביץ, בשנת תרע"ב, ציין מורנו ר"י רוזנהיים זצ"ל במלים נעלות את ההרכב המגוון של אגודת ישראל, באומרו, בין השאר:

"...אם נפנה את מבטנו אל המוני היהדות החרדית אשר ארגונם יהיה התפקיד הראשון במעלה ובזמן של אגודת ישראל, נדמה לי שבימינו־אנו, כבשנים קדמוניות, מורכבת היהדות ההיסטורית מארבעה מחנות גדולים, כל אחד ותכונותיו המיוחדות לו. הטיפוסים השכיחים בתוך היהדות החרדית אינם מחולקים באופן מוחלט לפי מקומות מושבותיהם, וככל חלוקה מבחינה נפשית־רוחנית הם נוגעים ומשתלבים זה בזה; ואעפי"כ המסתכל בהם יכול להבחין ביניהם בארבעה זרמים.

"בראשונה, ישנם המוני היהדות בארצות מזרח אירופה, המחונכים על ברכי לימוד־התורה המעמיק, ששורשי נשמתם ממשיכים לינוק מים התלמוד. אלה הם ביחוד יהודי רוסיה ופולין, הונגריה וגאליציה, והדור הראשון של המהגרים מעבר לים, השומרים על הקשר הרוחני אתם, והרואים בגיבורי הרוח של ארץ מוצאם, את מנהיגיהם.

"אחריהם באים המיליונים ההולכים לאור החסידות, אותה התנועה הכבירה, אשר עלינו, על כולנו, עוד לקבל הרבה מאד ממנה, מכוח ההתלהבות ומהשלהבת הקדושה שהיא מציתה בלב פנימה לקיום התורה והמצוות, מעמקות המחשבה וההשקפה שהיא מעניקה להולכים בדרכה.

"הכיתה השלישית מורכבת מהיהדות החרדית המאורגנת

בהונגריה, ובאופן חלקי בגרמניה. במשך עשרות שנות מלחמה קשה למדו אחינו אלה להחזיק עמדות נכבדות בחיים הציבוריים, לעמוד על המשמר — מתוך הכרה מלאה של תכונותיהם המיוחדות — נגד כל הזרמים המכשילים את הכרת היהדות הטהורה, ולשאת ולהשמיע את דבר התורה באוזני מלכים, שרים ומועצות העמים.

"ולבסוף, היהדות החרדית בארצות מערב אירופה, אשר מתוך קרבנות קשים מצאה את דרך חייה בתוך העולם התרבותי הזר, ברוחו של הרש"ר הירש זצ"ל, ואשר רכשה לעצמה בזה, נסיון עשיר ורב ערך וכושר ארגוני, בהם נוכל להשתמש לטובת כלל ישראל.

"המסתכל בעין פקוחה אל ארבעת המחנות האלה, המעריך את כוחם ואינו מתעלם ממגרעותיהם, מחשבה כבירה תשתלט ברוחו:

"בארבעת מחנות היהדות החרדית, הכל תובע וזועק בחוזקה לאיחוד ואחדות, לעזרה והשלמה הדדית, למען יקויים בנו כאן כבמעמד הר סיני: 'ויחן שם ישראל נגד ההר', ששים ריבוא נפשות שהתמזגו כאיש אחד. כך גם אל דגלה של אגודת ישראל אנו רוצים שיתאספו כל מחנות וחלקי היהדות החרדית, וכל אחד מהם יקדיש את כוחותיו ואפשרויותיו לטובת היעוד האחד והמשותף, המקיים גם כעת את אחדותנו" (הנאום במלואו של ר"י רוזנהיים מופיע בספרו "זכרונות" שיצא לאור במהדורה מחודשת ע"י הוצאת "נצח", וראוי הספר להיות נקרא ע"י כל אגודאי).

☆

דבריו של ר"י רוזנהיים מבוססים היטב על מומנט האחדות הכוללת, מתוך הכרה־מלכתחילה ביסודות השונים והנפרדים המרכיבים את האחדות הזאת, ומבחינה זו לא התחולל שום שינוי מני אז ועד היום, אף שמאותה התקופה הוסערה היהדות וטולטלה מחמת שורה של מאורעות הרי־עולם: שתי מלחמות־העולם

מורנו רבי יעקב רוזנהיים

הגדולות, השואה הנוראה והקמת מדינת ישראל. מאז קיימים רק הבדלים גיאוגרפיים שונים וראיית מציאות משתנה מבחינת מקום וזירות־אירוע ובתוספת יסודית אחת — הכללת מחנה נוסף בארגון הכולל: יהדות המזרח, שלאותה עת לא נמצא מי שיתבע את הכרח צירופה אל התנועה המאורגנת. לאחר כל אלה, המציאות דומה בכל לאותו שרטוט נפלא של מורנו ר״י רוזנהיים זצ״ל.

אם אז מנה הישוב הארץ־ישראלי קומץ קטן יחסית, ואם אז אמריקה עדיין היתה קטנה מבחינת הישוב התורני דשם, ואם מזרח־אירופה היתה אז מרכזו הגדול ביותר של העם היהודי, הרי כיום — חלו שינויים רבים מבחינה זו, כשארץ־ישראל היא מרכזו התוסס של העם היהודי, אם כי לא מבחינה מספרית; ואם אמריקה נעשתה לפזורה היהודית הגדולה ביותר מבחינה כמותית ובה וחלק לא מבוטל בכלל מעולם התורה והרוח היהודית הצרופה, וכמו־כן נוצרו מוקדים ניכרים ונכבדים שכאלה בארצות מערב־אירופה — הרי שבמובן הכולל לא חלו שינויים במורכבות המשתייכים אליה, או אשר יכולים וצריכים להשתייך.

בכל מקום שבו נוצרת קהילה יהודית, גדולה כקטנה, מופיעים אותם הזרמים: הזרם הלמדני, הזרם החסידי, הזרם ההונגרי והזרם המערב־אירופאי, מן היסוד הפרנקפורטאי, פרי רוחו של רש״ר הירש, כשעל זה מתווסף, מה שאז לא נכלל, כאמור, הזרם של יהדות המזרח, שבארץ־ישראל הוא גדול ומקיף ביותר, אך הוא נעשה גם לבולט בארצות־הברית, שלא לדבר על ארצות שונות בדרום־אמריקה, ששם הוא מהווה קיבוץ נכבד ומושרש מזה עשרות בשנים.

אם המרכיבים לא השתנו, גם הבעיות לא השתנו. וודאי, מועקת החורבן של יהדות־אירופה, אף שהדור הצעיר שלנו כבר לא מודע כל כך לדבר בגלל שלא חי את התקופה ואת הנושא בצורה כה מוחשית, מועקה זו מוסיפה ללוותינו ואינה יכולה להיעלם אף פעם מתודעתנו. לא רק החורבן והשלכותיו, אלא גם ההיעדר הגדול ואבדן דור־ביניים שלם, גדול, מקיף ורב תבונה, משופע גדולים וצדיקים, סופרים וחכמים, מנהיגים ושלוחי־ציבור מוכשרים — מורגש ביותר וחסר ביותר. כל זה רק מחריף את הבעיות היסודיות שבפניהם ניצבו

מייסדיה הגדולים של אגודת ישראל לעת שהתעוררו לצורך לייסד אותה. ברם, המניעים והסיבות נשארו כשהיו כלשונו של ר״י רוזנהיים: ״הכל תובע וזועק בחוזקה לאיחוד ואחדות, לעזרה והשלמה הדדית״.

☆

בכנסיה הגדולה השניה של אגודת ישראל, בשנת תרפ״ט, מיצה הרה״ק מטשורטקוב זצוק״ל, מראשוני מייסדיה של אגודת ישראל — את עיקר תפקידה במלים ״עת לעשות״. הוא הגדיר את התקופה הראשונה במובן של ״עת לדבר״, שהרי תחילה חייבים להחדיר את הרעיון, אך לאחר־מכן הוא ה״עת לעשות״.

אגודת ישראל עשתה ופעלה רבות מאז קיומה, הקימה מפעלים כבירים, ובעיקר תרמה את תרומתה בעצם יצירת וקיום ארגון כולל המפגין את קיומו של ״כלל ישראל״ במובן הצרוף של ישראל סבא, הדוחה את הניסויים החדשניים של משכילים וחילוניים לכפות על עם ישראל מסגרת חדשה ותוכן חדש. היא מבטאת את ההמשכיות של שלשלת־הזהב של הקיום היהודי, ובה במידה אכן פעלה פעולות גדולות במדינות ובארצות שונות, ובמיוחד בארץ־ישראל.

אך אותה תביעה של האדמו״ר מטשורטקוב על ״עת לעשות״ — מוסיפה לרחף אצלנו, היא עודנה אקטואלית, שכן במובן הכללי, במובן יצירת ארגון כל־עולמי של היהדות, עדיין לא עשתה אגודת ישראל את המוטל עליה. עדיין רחוקה היא מלמצות את עצמה, וזהו שחייב להיות הנושא המרכזי גם כיום. לדון, לטכס עצה ולחשוב מחשבות כיצד מפעילים את התנועה כמסגרת כוללת לכלל היהדות, הרבה יותר והרבה מעל ומעבר למה שקיים כיום.

איננו יכולים להסתפק בכך, שקיימת אגודת ישראל בארץ או באמריקה או בשורה של ארצות אחרות. קיומן הוא עובדה ויתכן שניתן ביטוי מועט מדי לעשיה הגדולה למען בנין התורה והחינוך היהודי ובמובן הקונסטרוקטיבי; אלא שעדיין ״**הכל תובע וזועק בחוזקה לאיחוד ואחדות**״, כפי שהכריז ר״י רוזנהיים בקטוביץ, ועדיין ניצבת בפנינו אותה תביעה, כאמור, על ״עת לעשות״.

כי בשניים־שלושה העשורים האחרונים מבחינים אנו, ואסור להתעלם מכך — במין התפתחות בכיוון ההפוך במחנה התורני, הפוך ממה שהוליך ליצירתה והקמתה של אגודת ישראל. התנועה נוסדה כאשר מכל עבריה של היהדות התורנית בקעה הקריאה ונוצר הרצון להוליך מן החוג אל הכלל, מן הזרם המסויים אל המחנה הכללי, מן "השבט" הסגור לעצמו — אל האחדות הכוללת. כולם ביקשו לתרום מחלקם ומנסיונם ומעוצמתם למען יצירת הכלל המאוחד, ואילו בשניים־שלושה העשורים האחרונים, במיוחד בשנים האחרונות — ניכרת, כאמור, תנועה הפוכה: מן הכלל אל החוג, אל השבט, אל הזרם העצמי. במלים אחרות, "פשטניות" יותר:

אם בשחר־הימים של התיסדות התנועה באו כולם ואמרו: מה אנו יכולים לתרום למען אגודת ישראל; הבה ניתן מה שיש לנו למען האידיאל הנשגב של האחדות התורתית, הרי שכיום הולכת ומתבססת גישה אחרת: מה אגודת ישראל יכולה לתת לנו, מה היא נותנת לנו!...

אפשר שכל אחד פועל לעצמו ממניעים מובנים ומוצדקים, הרצון לחיות ולהתקיים, אלא שזהו ניגוד גמור ויסודי לכל הרעיון של האחדות האגודאית. במצב זה הולך ונפסד כל תוקף מן הרעיון המרכזי הגלום ביסוד אגודת ישראל, לאמר: כלל ישראל מאורגן ומלוכד "כאיש אחד בלב אחד". ההתפצלות הזאת כבר אוכלת לא רק במובן האיחוד הכל־עולמי של היהדות החרדית, אלא היא ניכרת גם במובן הארצי, כאשר גם במבנה הזה בולטת התופעה: איש לחוגו, כל אחד למחנה שלו, הגדול או הקטן, כאשר המלט המאחד הופך ונהיה **האינטרס**, במידה שהוא משותף, במקום **האידיאל** של האחדות, וזהו הבדל תהומי המכרסם עמוקות בנשמת־החיים של הרעיון האגודאי.

יתכן מאד שליצירת מציאות זאת תרמה הרבה העובדה שבין כנסיה־גדולה לכנסיה־גדולה מפרידות שנים כה רבות. אי־אפשר לצעוק לאחדות בשעה שאין מקיימים אותה בפועל. כנסיה גדולה היא, מלבד כל מטרותיה, אקט אדיר של אחדות־בפועל. היא, היא המעשה של התכללות ביחד, וכאשר מרחק של יותר מחמש־עשרה שנה מפריד בין האחת לשניה העובדה הזו פשוט אינה באה לידי

ביטוי, ולא חשוב לכאן מה גורם למה: האם הפירוד הוא שגורם למניעת הכינוס, או היעדר הכינוס הוא שיוצר את הפירוד, הוא שגורם למניעת הכינוס.

☆

ההשלכות ממציאות זו הן חמורות, הן יוצרות דינמיקה של היפרדות והורסות את התאים החיוניים של האחדות הכוללת. האידיאל הולך ונעלם ובמקומו, כאמור, צץ ועולה האינטרס העצמי, לגיטימי ככל שיהיה, אך הוא מוליך לכיוון מסוכן של אבדן הסובלנות המחייבת של זרם אחד כלפי זולתו בהצדקת קיומו עפ"י עקרונותיו המיוסדים על הרי־קודש, כשעל כל אחד להכיר בצידקת קיומו של השני ובחיפוש מתמיד אחר הנקודה המאחדת, כפי שביטא זאת בציוריות נפלאה הגר"מ שפירא מלובלין: אלה מתחילים תפילתם ב"הודו" ואלה מתחילים ב"מזמור שיר חנוכת" אך כולם מתאחדים ביחד ב"יהי כבוד ה' לעולם"!...

לאגודת ישראל נועד תפקיד היסטורי כביר, בראש ובראשונה להפיל את כל המחיצות, לשרש כל נטיה של רצון להיאבק ולגבור ח"ו זה על זה, לחזק מחדש את העקרונות כי על כולם **לתת** לאגודת ישראל ולא לשאול מה אפשר **לקבל** ממנה; לנטוש את המפריד ולחשל מחדש את החישוקים המאחדים שנתרופפו, למען הביא באמת לאיווי המיוחל של "יהי כבוד ה' לעולם".

ה' סיון תשל"ט

ארגון עם־ה׳ — מטרה בפני עצמה

מן הראוי לפתוח ולעסוק מחדש בריענון המחשבה האגודאית ובחזרה על משנת ראשוניה ומייסדיה, מפני ההרגשה כי הצורך לזה הוא חיוני, כי קם לנו דור חדש ב״ה, אך בעוה״ר הוא חסר מודעות לכל מה שהביא לייסוד אגודת ישראל וכל מה שביקשו לראות בה מייסדיה, בראשות גדולי ומאורי היהדות באותו דור.

קיים לנו ב״ה חינוך מקיף ורחב בעשרות אנפין וגוונים, לפי כל הנוסחאות המקודשות אצל חוגים וזרמים שביהדות החרדית, אך אין מי שיבוא לדרוש את משנתה של אגודת ישראל שהיא ענין גדול רחב ושלם וטובי הוגי־הדיעות ביהדות התורה בדורות שקדמונו השקיעו את מיטב הגיגיהם, מחשבתם והשקפתם כדי לצקת את התוכן של המחשבה האגודאית המיוחדת. כל אלה נמצאים, לדאבוננו, מוזנחים ונשכחים, עד שכיום עדים אנו לגילויי בורות לגבי ההבנה היסודית: אגודת ישראל מה היא, לשם מה נוסדה ונוצרה, ויש שכבר הרחיקו לכת וסבורים שאין כאן אלא מעין ״איחוד פדראטיבי״ שנועד רק לייצוג כלפי־חוץ ולהשגת אינטרסים ותועלת.

הרבה גם חורשים על גבה של אגודת ישראל בהחדרת רעיונות חדשים שלא שערום אבותיה של אגודת ישראל בכל התחומים והענינים, בגישה על השקפת היהדות לגבי המותר והאסור, לגבי שיטה ורעיון שהיו זרים ומוזרים אצל גדולי ישראל מכל המחנות. התפיסה ״הלאומית״ שעמדה ביסוד הציונות, יורשת ההשכלה, קוממה את גדולי ישראל, אך כיום מוזנח כמעט המאבק האידיאי אצלנו נגד כל זה, וכך פרושה לרגלינו הסכנה שאותם רעיונות פסולים שכנגדם קמה אגודת ישראל להיאבק — יחדרו לתוכנו בדרכי מישרין או עקיפין.

מימים ימימה נמצאו במחנה יהדות התורה מחנכים, סופרים

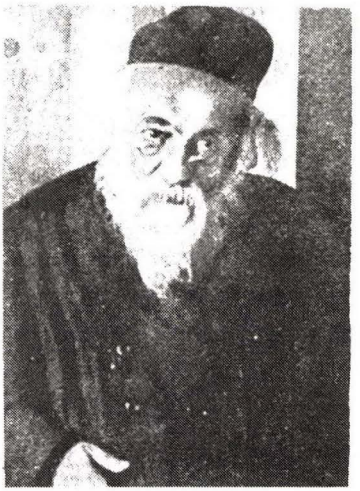
והוגים אשר הקדישו עצמם לטיפוח המחשבה האגודאית, על יסוד דבריהם וקביעותיהם של גדולי ישראל. איה הם כיום אלה שיבואו ויפתחו אפיקי־מחשבה על יסוד ההתנגדות התקיפה לציונות ולרעיון ה"מזרחי", כפי שהביעוה המייסדים הראשונים של התנועה האגודאית, החפץ־חיים, האדמו"ר בעל "אמרי אמת" מגור, האדמו"ר בעל "תפארת ישראל" מטשורטקוב, הגרח"ע גרודזינסקי, הגרי"י דיסקין, הגרי"ח זוננפלד, והמאוחרים יותר, בתוכם — הגר"א וסרמן, הגר"א קוטלר, הגר"ר גרזובסקי, ועוד ועוד? איה הם ההוגים האגודאים מסוגם של ר' יהודה לייב אורליאן ור' אלכסנדר זושא פרידמן מפולין, מורנו ר"י רוזנהיים וד"ר יצחק ברויאר מגרמניה, ועוד הרבה אחרים, אשר את כל לשד נשמתם ואת כל שאר־רוחם האגודאי הועידו ומסרו לפיתוחה של מחשבת אגודת ישראל?

מן הראוי היה שכל מי שיד לו במחשבה וברעיון, וכל המסוגל לצלול לנבכי ההיסטוריה האגודאית, יתמסרו לחזור ולהגות ברעיונות הראשוניים, להביאם לתודעת ונחלת הרבים, על־מנת להבין, כי אגודת ישראל לא נוסדה על־מנת להיות סתם ארגון, אלא שהיא אידיאה גדולה, יצירה ומעשה בעל חשיבות קיומית גדולה ובלתי־מעורערת.

☆

שאלה זו, על דבר תכליתה של אגודת ישראל, כבר עמדה לנגד עיני המייסדים הראשונים עוד בועידת קטוביץ בסיון תרע"ב ואף בועידת הומבורג, אשר קדמה כהכנה לועידת היסוד. בספר "זכרונות" למורנו ר"י רוזנהיים בהוצאת "נצח" (כמה מתוכנו שעושים בעסקנות באגודת ישראל מודעים לקיומו של ספר זה ודומים לו?...), כותב הוא, בין היתר:

"בהומבורג הגענו מהר לידי הסכם על שני התפקידים היסודיים של הארגון אשר עמד להווסד. כוונתנו היתה, מצד אחד, ליצור הסתדרות מאוחדת ומייצגת של היהדות החרדית העולמית, אשר תשמיע באוזני העולם את עקרונותיה ההיסטוריים ואת דרישותיה, על יסוד תוה"ק. **ארגונו של עם ישראל הנאמן לדבר ה', היה מבחינה זאת, מטרה בפני עצמה.**

הגאון רבי חיים מבריסק

הגאון רבי יצחק ירוחם דיסקין

הגאון רבי אליעזר גורדון

הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד

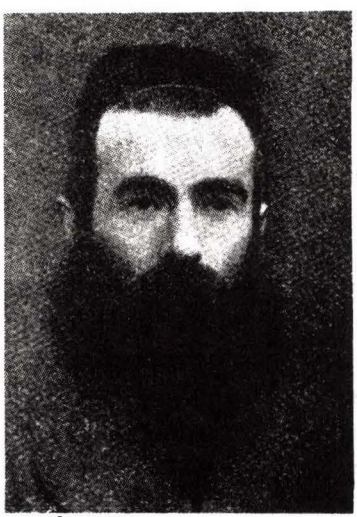
הרב ד"ר ראשר מיכאל כהן, רבה של באזל

ד"ר יצחק ברויאר

רבי אלכסנדר זושא פרידמן

רבי יהודה לייב אורליאן

מצד שני, רצינו לפתור ולמלאות באמצעות ארגון זה את תפקידיו המעשיים של עם התורה, בשטח הרוחני (חינוך, הפצת לימוד התורה, עתונות וספרות), הכלכלי (פעולות עזרה, התישבות, וכו') והפוליטי, **ולצייד אותו למטרה זו באמצעים כספיים נאותים**" (עמ' ק"י).

גדולי עולם ישבו ליד שלחן הדיונים בהומבורג, ור"י רוזנהיים מונה מתוכם, בין היתר: רבי חיים מבריסק, רבי אליעזר רבינוביץ "הגדול ממינסק", רבי אליעזר גורדון מטלז, רבי חיים עוזר גרודזינסקי מוילנה והאדמו"ר מגור, זכר צדיקים וקדושים לברכה. הללו הניחו למעשה את היסודות הרעיוניים לתנועה, כאשר מאוחר יותר, בועידת קטוביץ, כמעט רובם כבר לא השתתפו אלא שלחו את נציגיהם ושליחיהם כדי למסד ולבנות את הבנין הגדול לקראת כינוסה של הכנסיה הגדולה הראשונה.

קביעה זו, כי אגודת ישראל כ"ארגונו של עם ישראל הנאמן לדבר ה'" מהווה "מטרה בפני עצמה", היתה קביעתם שלהם. אין זה ענין חולף וזמני, לא הוראה לשעה, לא אמצעי, כי אם ענין בסיסי, נמשך ומתמיד ומטרה ותכלית גדולה.

☆

אגודת ישראל באה לעולם על יסוד ההבנה שנתגבשה אצל כל מרכיביה ומייסדיה, כי אף מחנה ואף חוג בפני עצמו לא יוכלו ללחום את מלחמת היהדות הכוללת. אצל כל הגדולים היתה האבחנה, כי זו שעת צרה גדולה לעם ישראל, צרה שכמותה לא נתרחשה עליו מעולם. בנבדל מרדיפות פיסיות, הריגות וגירושים, לא נתערער מעולם המעמד הרוחני המאחד אצל כולם, בהכרה המלכדת את כל עם ישראל כי בסיס קיומו מהווה התורה הקדושה. אבל לאותו זמן, החל להתערער היסוד הזה בהכרתם של המונים, הודות למכשירים הארגוניים הכבירים שבידי התנועה החילונית, וזה חייב כל אחד לצאת ולהושיט יד לשני כדי לפעול בכוח גדול ומשותף.

ראוי לציין, כי באותן שנים, לפני ואפילו לאחרי מלחמת העולם הראשונה, היתה עוצמת עולם החסידות כבירה כפי שלא היתה

מעולם, וכך גם מבצרי־התורה שבליטה, עולם הרבנות והמבנה הקהילתי הכביר בהונגריה, כמו גם הליכוד החרדי בגרמניה, שהגיע אז לשיא במיצוי כחו, עד שיכול לתרום את הנסיון הארגוני שלו לארגונה של אגודת ישראל. אך דוקא מתוך ידיעת העוצמה הנפרדת, ידעו גם כולם, שאף אחד לא יוכל בכוחו שלו לצאת להתמודדות נגד הענק שקם לערער על יסודות ומסורת היהדות מכל הדורות, ואף אם כולם יעשו כך, אבל בנפרד, לא יוכלו להשיג את המטרה הנרצית.

כל גדולי ישראל שבאו לייסד את אגודת ישראל, לא היו צריכים לה עבורם הם. כל ישיבה התקיימה בפני עצמה, כל חסידות פעלה במישוריה, וכאמור, בשיא העוצמה מכל התקופות, כך גם היהדות החרדית בהונגריה ובגרמניה בנוסח הקהילות הנפרדות; אלא הם באו לתת ולצרף את הכוח שיש בידי כל אחד כדי ליצור כוח משותף, מתוך ההכרה כי מה שלא יושג בפעולה נפרדת — יושג בצירוף ובאיחוד הכוחות.

מכאן מה שנוצר במהלך הזמן כמושג "האחדות האגודאית". על כך קבע ואמר הרה"ק מטשורטקוב זיע"א כי אגודת ישראל מהווה "ישועה לכלל ישראל"; על זה העיד בעצמו הרה"ק מגור זיע"א, כי בבואו לעולם העליון יהיה לו נוחם בהקמת אגודת ישראל; על כך עמד הגרח"ע גרודזינסקי בוילנא ובירך "הטוב והמיטיב" שנפלו מחיצות ומעתה ניתן לפעול בכוחות משותפים למען שמירת מעמד ישראל כ"עם התורה", מול האידיאות החילוניות שקנו להן שביתה והפכו להיות הכוח המניע של הציונות.

☆

נחזור אל זכרונותיו של ר"י רוזנהיים, המספר בסגנונו השוטף, על "הפגישה המוקדמת" ערב ועידת קטוביץ. אותה פגישה נפתחה בדבריו של הרב ד"ר אשר מיכאל כהן מבאזל, שאמר בין היתר:

"ברצוני לברר את הבעיה: האם יש צורך בהקמת אגודת ישראל או לא? רבותי, בעצם הצגת השאלה, נמצאת כבר התשובה.

"ידוע לכולנו המשל המפורסם על האב הזקן שנטה

למות, ובשכבו על ערש דוי קרא לבניו. הוא הושיט קנה לכל אחד מהם, ולפי בקשת האב שברו כולם את הקנים, ללא התאמצות, אך משהושיט להם אגודת קנים, לא עלתה בידיהם לשברם, על אף כל מאמציהם. 'תלמדו מזה מוסר השכל', קרא הגוסס לבניו. 'האחדות היא הנותנת כח וגדולה'.

"כל אלה שמטרה משותפת להם, משתדלים להתאחד; ורק אנו הנאמנים לדבר ה', נמשיך להופיע לעין כל, כשאנו מפוזרים ומפורדים? האם עוד לא הגיעה העת שגם אנו אשר תוה"ק מאחדת אותנו, נלכד את שורותינו, כדי להגן במשותף על כל הקדוש לנו, וכדי לקדש ביחד את שם שמים ברבים?

"למה לא יושיטו את ידיהם היהודים החרדים ממזרח וממערב, מעבר לכל גבולות, לקראת ברית אחים? הלא כולנו בני אב אחד, אנשים אחים אנחנו! אחים במצוות אנחנו, ועלינו להשתדל שיתקיים בנו מאמר חז"ל: 'לא ניתנו המצוות אלא לצרף את הבריות'; עלינו להשתדל שהמצוות יצרפו אותנו לאגודה אחת!"

תפיסת־היסוד היתה, איפוא, לייסד ארגון שכוחו נשאב מן ה"פרט", דהיינו כל המרכיבים של התנועה המהווים כל אחד כוח לעצמו, כדי ליצור את ה"כלל", למען עשות את עבודת־הכלל שלא תיעשה בלי זה. כולם הבינו, שאף אחד כשלעצמו לא יוכל להרים את המשא הכללי של עם ישראל, גם אם עוצמתו תהיה גדולה ככל שתהיה, וגם אם למרותו סרים אלפים ורבבות, כפי שהיה אז, לפחות, אצל גדולי האדמו"רים, וגם אם כל אחד מאורגן היטב בפני עצמו — דאגת וצרכי הכלל לא יוושעו מזה.

תפיסת־יסוד זו מצאה ביטויה גם בנוסח ההזמנה לועידת קטוביץ אשר השתרעה על כמה עמודים, ובה נאמר, בין היתר:

"זה שנה שואפים מנהיגנו מרחיקי־הראות בכל ארצות העולם, וההמונים היהודים הרחבים בארצות מזרח אירופה, שתוקם הסתדרות גדולה על הבסיס ההיסטורי של תוה"ק, אשר מיליוני בני ובנות ישראל שומרי־אמונים ירחשו לה

אימון, אשר תקדיש את כחותיה למילוי התפקידים המעשיים והדתיים המרובים והשונים של כלל ישראל ואשר תעשה למען ההתקרבות ההדדית של אחינו במזרח ובמערב, לשם שיתוף פעולה בכל השטחים" (עמ' קכח).

דוק ותמצא: "מילוי התפקידים המעשיים והדתיים המרובים והשונים של כלל ישראל" — היא המטרה; "התקרבות הדדית של אחינו במזרח ובמערב" — הוא האמצעי "לשם שיתוף פעולה בכל השטחים".

☆

אגודת ישראל לא באה ח"ו לבטל אף חוג כשלעצמו, ביחודו, בדרכו, בשיטתו ובמסורתו מאז ומקדם; בודאי שח"ו לא באה כדי שיפסול זה את זה, אלא היפוכו של דבר לגמרי: שכל אחד יישאר בשלו, כל אחד ישמור על האוטונומיה העצמית, כפי שהדבר הוגדר בצורה ברורה בתקנות־היסוד, אך יבואו כולם ויתרמו את המיוחד שבהם למען המטרה המשותפת.

הדברים הללו חשוב לדעתם וללומדם כיום כבעת נתינתם, בודאי כאשר נוצר רפיון בהבנת היסוד האגודאי והאידיאל שלו, בודאי כאשר על רקע הרפיון נוצרת אחיזה להלכי־רוח בדלניים וחודרות דיעות של "איש לאהליך, איש למחנך". כאילו כבר המציא מישהו דבר־מה טוב ויעיל יותר מאשר רעיון הארגון הכללי של אגודת ישראל, כאילו אפשר להתנשא מעל לענקי־הרוח, מאורי ישראל בדורות הקודמים, ולבטל את אשר הם בנו ויצרו, הקימו ויסדו ברוחק־ראייתם ודעתם הצלולה.

נשוב נא ונתבונן על התפקידים המעשיים שהועידו לאגודת ישראל, כדברי ר"י רוזנהיים, בועידת הומבורג: חינוך, הפצת לימוד התורה, עתונות וספרות, פעולות עזרה, התישבות והענין הפוליטי. כל מרכז וכל סניף אגודאי, בכל מקום בעולם, ממשיך מאז ועד היום בהצבת קוי־פעולה אלה בראש הסולם, במיוחד המרכזים האגודאיים הגדולים בארץ־ישראל, בארה"ב ובאירופה.

מערכת החינוך האגודאית, על כל הסתעפויותיה, גווניה וספיחיה,

היא ללא אח וללא ריע. יסוד זה של פעולה בחינוך מזין גם בגבול רחוק יותר מעט מן המסגרת האגודאית, אך בתוככי היהדות החרדית. כך גם ענין הפצת לימוד התורה, כאשר עדיין לא נוצר מכשיר כה כביר כמו מפעל "הדף היומי", אשר הרחיב מאז הכנה"ג השישית את מעגליו והגיע גם ללימוד הירושלמי, כידוע, כהצעת כ"ק מרן אדמו"ר מגור שליט"א; המפעל הענקי של "תורה ויהדות לעם" וכל רשתות שיעורי־התורה שהרחיקו והגיעו גם לארה"ב ולאירופה; העתונות האגודאית מאז ועד הנה, כאן ובכל פזורות התנועה האגודאית. כך בפעולות עזרה במפעלי סיעוד, עזר וגמחי"ם, מפעלי הוזלה לבני־תורה וללומדיה, הקמת קריות ושיכונים (התישבות), שלא לדבר על התחום הפוליטי, אשר הגיע לשיא הפריחה וההצלחה באר"י הודות לנציגים בכנסת, אך בא לידי ביטוי מרשים ועצום גם בגולה, בעיקר בארה"ב.

כל דרכי־הפעולה הללו יונקות יסודן מן הראשית, כאשר הוחלט ונקבע בצורה הברורה ביותר באותה התכנסות בהומבורג, בקיץ תרס"ט, בה השתתפו הענקים שבדור, כי "ארגונו של עם ישראל הנאמן לדבר ה' ", היא "מטרה בפני עצמה". נדמה כי במבט אחורה, עוד לא היתה תקופה שבה הבשילה הפעילות האגודאית העניפה בהיקף כה רחב, עפ"י אותם קוי־פעולה יסודיים, כפי שהם כיום, ואולי משום שבימינו נוצרו והוקלו יותר האפשרויות הכספיות מכפי שהיה אז, וכבר הזכרנו כי דובר אז על הצורך לדאוג לארגון "ולצייד אותו באמצעים כספיים נאותים".

שנים רבות לקתה אגודת ישראל משום שלא יכלה להשיג את היסוד החיוני הזה, אך מרגע שבו נוצרו האפשרויות — עינינו הרואות כיצד מנצלת היא את משאביה לאותן תכליות, כפי שהגדירו לה הראשונים.

☆

הרבה עיון יש להשקיע מחדש בהבנת מניעי היסוד של התנועה האגודאית, קוי־הפעולה שהועידו לה, כמו גם בענין האידיאולוגי וההשקפתי, בדרכי הלחימה נגד החילוניות, בקביעת הקו נגד ה"לאומיות", בהעמדת התורה מחדש במרכז הענין היהודי, כאמצעי יחיד המהווה את נשמת העם ואת המפתח לגאולתו.

אין צורך לחדש שום דבר, כשם שאגודת ישראל לא באה לחדש אלא ״להתחדש״, כפי שנהג תמיד מנהיגה הבלתי־נשכח של אגודת ישראל, הרי״מ לוין זצ״ל, לדרוש ולהשמיע; אבל יש צורך לרענן מחדש את המשנה האגודאית, לפתוח את דפיה מחדש בעיקר בפני הדור הצעיר, כדי שידע מה לפניו, כדי שיבין את טעמה המיוחד של אגודת ישראל שגדולי ישראל יותר משהעמידוה לדורם, העמידוה לדורותיהם אחריהם עד ביאת הגואל בב״א.

אך עיקרו של דבר הוא היסוד והמסד המיוחד הזה: הארגון האגודאי מהווה מטרה בפני עצמה, לא אמצעי ולא מעין ״ועידת נשיאים״, אלא ארגון מתוך עצמו ומכוח עצמו למען מטרות שאין להשיגן בשום צורה ובשום דרך אחרת, אלא רק בכוח המאוחד והמשותף, כי כזו היא לנו הוראתם וצוואתם של גדולי ומאורי ישראל, מאז יסודה של אגודת ישראל.

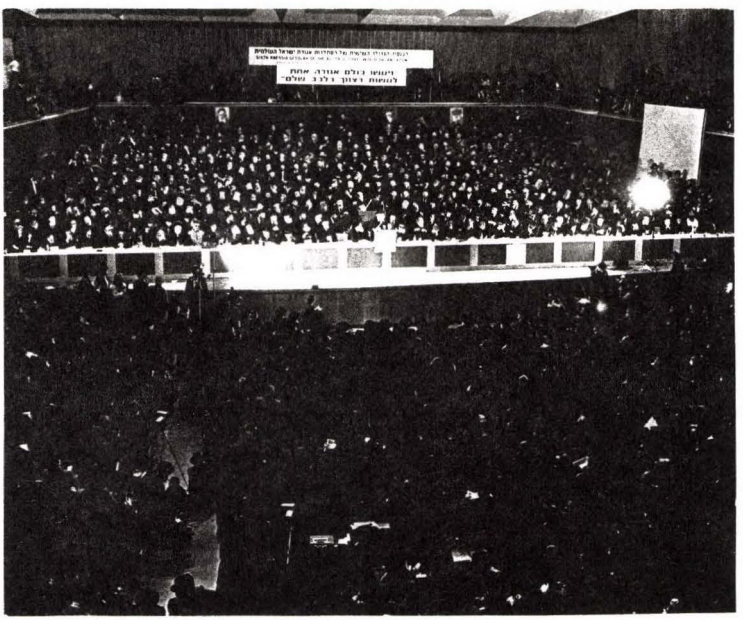
ד׳ אדר תשמ״ב

חזון עם התורה במבחני ימינו

מאז הכנסיה הגדולה לא חדל הפולמוס מסביב לעיקר ויסוד בחיי העם, שרק כדי לחמוק מביקורת מסווים עליו ומסתירים אותו; השאלה היא: מה הוא הגורם העיקרי בחיי העם, מה הוא הגורם העיקרי בחיי העם, מה הוא היסוד והתשתית שלו, מה היא תמצית־נשמתו ומה הוא הגורם המהווה ומחיה אותו. עם ישראל מאז נהיה לעם ידע, כי התורה היא עמוד־השידרה שלו, יסודו ומהותו. מאז קמו לעם בעלי דיעות אחרות, התחילו לחדור לתוכו השקפות זרות ומנוכרות. החילוניים הקיצוניים אמרו כי התורה היא "ענין פרטי"; "מתונים" מהם אמרו: התורה אמנם עיקר, אך ח"ו לא הכל, יש גם "עיקרים" אחרים.

הויכוח הזה פרח מחדש מאז הכנסיה הגדולה השישית, לאחר שהושמעה בה האמת הידועה, כי נהיינו לעם במדבר, לפני שהיו לנו א"י ושטחים — ע"י מעמד הר סיני וקבלת התורה. כוונת הדברים היא לחזור ולהבהיר מחדש את העקרון הזה, כי התורה היא עיקר־העיקרים שלנו ואין בלעדיו. עם ישראל חי והתקיים ללא ארץ ומדינה במשך כאלפיים שנות הגלות, ואין לנו חיים בלי תורה. "כי הם חיינו ואורך ימינו", מלים שאנו אומרים מדי יום ביומו, אך יש כאלה שאמנם אומרים ואינם מתכוונים למה שאומרים, או שאינם שמים לבם למה שפיהם מוציא, קל־וחומר אמור הדבר על אלה שכלל אינם אומרים זאת.

אין בכך, חס־וחלילה, כל זלזול בארץ־ישראל. יהודים שמדקדקים בקלה כבחמורה, שעושים תורתם קבע ומלאכתם עראי, לכל היותר; יהודים שדבקים במצוות הבורא יתי — ח"ו להדביק עליהם כתם נורא שכזה על חוסר אהבת ארץ־ישראל. נהפוך ונהפוך הוא. מדובר ביהודים שמתגוררים בארץ, שבאו לכאן, הם ואבותיהם עד למרחק של כמה דורות, ממש במסירות־נפש, נאחזו כאן בצפרני

הכנסיה הגדולה הששית

ידיהם ורגליהם, לא מאסו בה אפילו כאשר קשה היה להשיג לחם צר ומים לחץ, לא "ירדו" גם כאשר צר ומציק פעל בתוך הארץ, כאשר מרצחים פעלו כמעט ביד חפשית.

אבל, תמיד דרוש להעמיד דברים על מקומם, ובמיוחד לעת התכנס כינוס יהודי כה גדול, שאז בוודאי נחוץ לחזור ולהבליט ולהדגיש את העיקר הגדול הזה. יש לדברים הד כפול ומכופל, דרכם וטבעם לחדור אז יותר ללבבות. התורה היא העיקר שלנו. על כך סובב בעצם כל ציר הדיונים של הכנסיה הגדולה, כל ההחלטות והצעות ברוח זו ומכיוון זה נגזרו. הנהגת לימוד תלמוד ירושלמי — אין הוא אלא חיזוק לימוד התורה, הוספת נדבך על הבנין הרוחני הגדול של העם היהודי. כאשר מרבים בלימוד התורה — העם היהודי מתחזק. כך הן ההחלטות ללמוד מוסר וחשבון הנפש מדי יום ביומו. הרי זו אחת מפני התורה: העמקת צחצוח המדות, להתעדן, להיעשות נאצלים יותר, להתקדם אל הייחול הנכסף של "ישראל אשר בך אתפאר".

☆

השאלה אינה רק בכמות לימוד התורה, במספר לומדי התורה. פרדוקסלי הדבר, שבין המתקוממים על השמעתה מחדש של האמת הגדולה הזו, שביצבצה ובקעה לא רק מהדברים המפורשים שנאמרו, אלא מכל עצם ההיות־יחד של אלפי יהודים במשך שבעה ימים — נמצאים אולי דוקא כאלה שהם גם לומדי־תורה מקרב המחנה המתנגד שלנו. הם אינם יודעים השקט, ואף לאחר זמן — עוד תמצא מאמרי התפתלות ונסיונות־שוא להתפלפל נגד קביעת אמת זו.

יש, אולי, במאמר מוסגר, לעמוד גם על עצם התופעה, עד כמה מלת־אמת מסוגלת להוציא מהכלים אנשים היראים מלשמעה או לראותה מתנוססת. זוהי סגולה מיוחדת של האמת שאי־אפשר להתעלם ממנה, לעבור עליה לסדר־היום. מעצם העובדה שטורחים כל כך להתקומם נגדה, משמע, כי איננה נותנת מנוח, כי היא מטרידה ומרגיזה, היא מבליטה את הסתירה, היא חושפת את הניגוד שבו חיים. ומסיבה זו אולי באמת ניתן להבין על שום מה דוקא כאלה

שהם יודעי־תורה, במידה זו או אחרת — מן המחנה האחר — הם היוצאים כל כך חוצץ נגד הקביעה שהתורה היא עיקר־העיקרים בחיי־העם ומסביב לה מתרכזים כל חיי העם.

וכאמור, השאלה אינה רק במסגרת וכמות לימוד התורה; היסוד הוא במעמד התורה בחיי־העם, מעמד בלעדי, מוצק, איתן ובלתי־ניתן לערעור. כאשר קמו בעם גורמים שביקשו להפך בו סדרי־בראשית, והם טבעו את הנוסחה של תורה כ״ענין פרטי״ וכמוה — שמירת מצוות. והתורה אינה ענין לפרט בלבד, היא ענין לכלל ולפרט גם יחד, אין שום מקום להפרדה. כשם שהפרט היהודי בכל חייו, בכל כ״ד שעות היממה שלו, בכל שבעת ימי השבוע, בכל י״ב חודשי השנה, מרגע לידתו ועד לרגע צאתו מן העולם — הכל חייב להיות מכוון ומודרך עפ״י תורה, כך גם האומה הישראלית. ללא תורה אין לה זכות־קיום. משקבע רבי סעדיה גאון את מימרתו ״אין אומתנו אומה אלא בתורתה״, לא בא לציין איזה מעלה שיש לעם הזה, שבנוסף לכל היא אומה של תורה, אלא בא לקבוע את כלל־החיים שלה, עם זה, וחס־וחלילה — בלעדי זה.

תורה עם ארץ־ישראל — הרי זו השלימות הגדולה ביותר. אבל כל כולה של ארץ־ישראל איננה יכולה להיות בלעדי תורה, היא נובעת מעצם התורה, היא חגורה ושזורה בה. וכל מי שבא ואומר שאין לעם קיום בלי תורה, וכי העם נעשה לעם כאשר קיבל התורה לפני היות לו ארץ־ישראל — איננו מפחית מאומה מחשיבותה, אלא אדרבא, מוסיף לחשיבות ארי״י, כי אחרי שניתנה התורה היא זכתה לסגולתה, והוד התורה וסגולת הנצחיות שבה חופפים עליה.

☆

המקטרגים על הקביעה הזו, כאילו יקטרגו על קיומו של היום או הלילה. כשם שקיומם של אלה היא חוק שטבע הקב״ה בבריאה, כך התורה כיסוד עליון ובלעדי לחיי העם היהודי — הוא חוק שהבורא טבע; ברם,אין כאן סתם רצון מצדם להיטפל בביקורת, יש כאן, מתחת לפני הקרקע, יסודות לכל הוויכוחים הנטושים בין שלושה זרמים במחנה היהודי מאז תקופת ההשכלה, ובאורח מעשי

וממשי יותר — מאז השתלטות התנועה החילונית על הנהגת העם היהודי.

המחנה הראשון, מחנה שלומי־האמונים להי ותורתו, אמר ולא חדל מלומר, כי התורה היא העיקר הנצחי, "וזאת התורה לא תהא מוחלפת", אין מקום לחידושים, אסור לחדש, אסור לערער את בסיס הקיום הבלעדי של העם היהודי. עם העיקר הזה הוא עבר ימים ונהרות, חצה אוקינוסים של רדיפות, צרות ויסורים, ניצל מתוך מוקדות־אש וננער לחיים חדשים אפילו מתוך עיי־מפולת ומעננ־ עפר־ואפר והלא זו תמצית הבשורה שיש לעם היהודי מכל גלותו הארוכה.

המחנה הנגדי, החילוני, שהציונות אימצה את האידיאולוגיה שלו — היא הרחקת התורה מחיי־העם, הורדתה מפיסגת העיקרים או, לכל היותר ענין רצוני של כל פרט ופרט, כאשר אסור יהיה להחיל את רעיון קיום־התורה על הכלל ככלל. מה שנתהווה מזה — עינינו הרואות זאת, לגודל הדאבון, יום־יום, ואין עתה צורך לפרט. די רק בראיית מציאות־המדינה, מציאות מהומה גדולה, התפוררות, אבדן כל רסן, התערערות בסיס־הקיום, כאשר יהודים אינם עולים, והרבה מהתושבים הקיימים — קמים ובורחים ועוזבים, שלא לדבר כבר על התמונה העגומה והקודרת של התבוללות המונית בתפוצות־הגולה.

מחנה־הביניים, המחנה הדתי־לאומי, אימץ לעצמו עמדה של מזה ומזה. לא "רק" התורה ולא "בלי" התורה, אלא "גם" התורה. רק בבחירת נוסחת־ביניים זו תיתכן אותה התעקמות שרבים אינם מסוגלים להבינה, כאשר נטלו את מימרת חז"ל: "שקולה ארץ ישראל כנגד כל המצוות כולן" והפכו אותה לכעין שיטת־חיים, או, לפחות, לסניגוריה טוטאלית כלפי כל אלה החיים לפי חיי העמים על אדמת הארץ הקדושה. חז"ל הלא גם אמרו: "תלמוד תורה כנגד כולם", כלום בגלל זה בוטלה חובת קיום כל המצוות האחרות שהמשנה מונה בגדר "אלו דברים שאין להם שיעור"? אלא, למצוות ישנן מעלות שונות בחשיבות, כך גם מעלת ישיבת ארץ־ישראל שהיא מיוחדת, אבל כשיש עמה גם כל המצוות כולן, והלא אי־אפשר לראות דבר גדול מחבירו אלא גם אם הדבר הקטן יותר נמצא עמו יחד.

☆

מן הקביעה הזו שהתורה היא "גם" — צמחו במקומות אחרים ובמחנות אחרים — עיוותים חמורים עוד יותר. נקודת־המוצא של הריפורמה, ויותר מזה — של התנועה הקונסרבטיבית היא אותו "גם". התורה אמנם תורה, נשארת בשלימותה, ספונה בארון־הקודש — אך מורידים ממנה מה שרוצים, משנים מדרכה והוראותיה לפי שרירות־הלב.

וריפורמה אין פירושה רק יציאה מגדר מחנה שומרי־תורה בגלל שגורעים משמירת המצוות. פירושה גם כאשר מנסים להוסיף עליה, או לקבוע, באורח שרירותי, סדרי־עדיפות או להצמיד אליה עוד עיקר באותה מעלה ובאותה חשיבות, ובמרוצת־הזמן — הדבר המתווסף נהפך הוא לעיקר שמעל לתורה.

והכל מתחיל מענין קטן. באחד מביקורי באמריקה, שמעתי מרב מפורסם, בעצרת גדולה שנקראה אז למחות נגד "היתר הממזרים" הידוע, בדרך־צחות, איך וכיצד נתגלגלה הריפורמה לאן שנתגלגלה. הכל התחיל כאשר אחד מראשוניהם הגיע למסקנה שמכבידים יותר מדי על הציבור בתפילת השבת, והוא בוודאי בנה את קביעתו על חומרה יתירה במניעת טירחא־דציבורא. בכן, הגיע למסקנה, למה לומר שני "יקום פורקן" בשבת, די רק באחד, ומכאן נתגלגלו הריפורמים והגיעו אל מצב של "וימח את כל היקום"!...

לאחרונה שמענו על גלישה נוספת של התנועה הקונסרבטיבית, כביכול ה"טובה" מבין שתי התנועות, במדרון הריסת חומות־היהדות. ועידתם הכללית בצפון־אמריקה החליטה כבר סופית על כך שנשים תוסמכנה להיות "רבנים". וכדאי לציין, ישנם הבדלים חיצוניים ניכרים בין ריפורמים לבין קונסרבטיבים. הראשונים — כחילוניים גמורים, והטמפל שלהם, כאילו "בית־תפלה", איננו אלא כמועדון חברתי לכל דבר, פרט לכך שמתנהלת בו איזו צרמוניה של "תפלה". הדומה בכל לתפלות הנוצרים, כאשר, למרבה החרפה, ארון־קודש ניצב בכותל־המזרח, ובו ספרי־תורה. הקונסרבטיבים עדיין רחוקים מזה, הם אפילו מצהירים על מחוייבות להלכה, אבל — לא בצורה מלאה, תוך "זכות בחירה", כלומר בשיטת ה"גם".

☆

ובמציאות הארץ־ישראלית — בנקודה הקטנה הזו של אבחנה מה קדם למה, התורה לארץ־ישראל, ומה עשה את העם לעם התורה, ולא זולתה — בה מתקפל גם כל יסוד הוויכוח בין המחנה שלנו, לבין המחנה הדתי־לאומי. ואולי ציון לשבח הוא לאותם חברי מפד"ל שתפסו והבחינו מהר מה מתקפל מאחורי האמירה הזו בכנסיה הגדולה ומאחורי כל ההצעות וההחלטות שצירן נסב על חיזוק לימוד התורה.

כי, אכן, זו השאלה: ריבונות התורה או ריבונות המדינה — מה עדיף? החילוניים פטרו עצמם, בלא כל לבטים, משאלה זו. אצלם הדבר ברור מאליו. ריבונות המדינה מעל לכל, כסיסמת בן־גוריון: "מדינת חוק ולא מדינת תורה" (וכבר הערנו פעם שבמציאות אין לא זה ולא זה, לא מדינת תורה ולא מדינת חוק...). לנו, כאמור, ברור ההיפך מזה. ריבונות התורה מעל לכל. זה היה ה"מוטו" בהופעות נציגי אגודת ישראל מאז קום המדינה. כך הכריז וחזר והכריז פעמים לאין־ספור הרי"מ לוין זצ"ל מעל במת הכנסת, לא נרתע מכך גם בהיותו חבר הממשלה, גם בשנים הראשונות לקום הַמדינה, כאשר מיתוס המדינה החדשה שלט בכל. והרי זה, במלים אחרות, אותו הדבר הנובע מן היסוד של הוויתנו: נעשינו לעם במדבר, לפני שהיתה לנו ארץ־ישראל, משמע מכאן: ריבונות התורה, הוויית התורה, מציאות וישות התורה כחוט־השידרה של עם ישראל — לפני הכל ומעל לכל.

אמנם כן, בתווך ניצבת התנועה הדתית־לאומית, זו שהפרידה בין דת ולאום, ואח"כ ניסתה לדבקן בקו מחבר קטן, והיא גורסת ואומרת: התורה "גם", והמדינה "גם", כשתי רשויות שצריכות לדור זו בכפיפתה של זו, כאשר מחנות משנַיים בתוכה, מתנצחים בדבר העדיפות. המחמירים, יוצאי הקיבוץ הדתי, אומרים: בהתנגשות של "גם" אחד עם השני — המדינה עדיפה, חוק המדינה עדיף על חוק התורה, וראיה לכך: ענין גיוס בנות. הם יודעים ואומרים זאת במפורש, כי אם־כי כל רבני ישראל אסרו על כך באיסור מפורש, עד כדי "ייהרג ואל־יעבור", אך כיוון שישנו חוק־מדינה המחייב גיוס בנות, הרי כל עוד הוא קיים — יש לבנות שלהם להתגייס! לעבור על חוק המדינה — לא; לעבור על חוק התורה — כן!

אגודת ישראל, בהתייסדה, חידשה את מושג "עם התורה". היא הציבה אותו כנגד האידיאל הלאומי של החילוניות ושל הדתי־לאומי של "המזרחי", שהלך בשיטת ה"גם", או ה"שיתוף" שגדולי ישראל מפורסמים התריעו כנגדו בכל עוז ועוצמה.

"עם התורה" פירושו: התורה עיקר, יסוד, בסיס וחוט־שידרה בלעדי ויחידי בקיומו של העם הזה. זוהי קביעה וצו־חיים של קורא הדורות מראש, זוהי המציאות של ההיסטוריה הארוכה שלנו המאשרת כל זאת כמאה עדים. יהודים חיים, גם כיום, בקצה הקוטב הרחוק, ומשרק יש בידם מעט חיי־תורה הם נידונים לחיי־נצח ארוכים. יהודים, החיים בארץ־ישראל, ואין להם תורה — בורחים כ"יורדים", משתקעים בטומאת־העמים, מתבוללים ונידונים ר"ל, להיכרת מגוף העם היהודי. זה כנגד זה. עובדת־חיים חותכת ומוכחת.

מסביב לעקרון זה של "עם התורה", חיים כל היהודים המוגדרים ומכונים "חרדיים", המאוגדים ומאורגנים בתוך מסגרתה של אגודת ישראל, ללא כל הבדל, ואלה שהם חרדיים ואינם בתוך אגודת ישראל, אבל העקרון הזה מאחד את כל המחנה הזה, בין אם אלה יהודים שזכו וחיים בארץ־ישראל, ובין אם אלה שעודם חיים בכל רחבי תפוצות־הגולה, אך ברור לנו, כי חייהם הם חיי ארץ־ישראל יותר משל אלה שחיים אמנם כאן בגופם ובחומריותם — אבל רוחם ונשמתם מרחפות, למרבה הכאב, במקומות אחרים, בתרבויות אחרות, בהווי־חיים זר ומנוכר לנו.

כדי לטשטש את המשמעות האמתית הזאת של הדברים, תוקפים אותנו במבול של כזבים כאילו שנאת ארץ־ישראל מדברת מגרוננו, ח"ו, כאילו איננו דבקים באהבה אל עפרות ארצנו הקדושה והמובטחת, הארץ היחידה שהקב"ה שם אותה לחוק להיות לנו לנצח־נצחים, ואעפ"י שגויים ירגשו וימשיכו במזימותיהם — סופה שהיא תהיה לנו כמובטח לנו מפי הגבורה וכדבר ה' ביד נביאיו־עבדיו בהתגשמות חזון ביאת המשיח, שאעפ"י שיתמהמה עם כל זאת נחכה לו בכל יום שיבוא!

א' סיון תש"מ

לקראת החזרת העטרה ליושנה

בעקבות דמותו, מנהיגותו ומשנתו של רבי יצחק מאיר לוין זצ"ל

מנהיגים דגולים ההולכים לעולמם, משאירים אחריהם חלל ריק שלא ניתן למצוא תמורתם. גם האבלות עצמה היא חללית, מקיפה ובלתי־ניתנת לתחימה. הציבור המיותם נשאר תוהה ובוהה עד שגם שאלת "לאן?" — אינה ממצה את המציאות הקודרת שנוצרה מן ההעדר הזה.

הסתלקות הרב י.מ. לוין זצ"ל השאירה אותנו תוהים בתוך ערפל שבו אנו תרים ומחפשים אחר כל אחת מן הסגולות שאצר באישיותו. פתאום אנו מוצאים שואלים את עצמנו איך נהג במקרה זה ומה היה יתרונו במקום אחר. אפשר אולי שבהצגת שאלות כאלה לעצמנו, טמון המפתח לידיעת מה צריך להיעשות הלאה, כי בכך אנו מבררים ומסכמים לעצמנו מה, בעצם, ומה באמת אבדנו ושכלנו.

הדור הצעיר שלא ידע את שנות היסוד והראשית של אגודת ישראל, אינו יכול להעריך את התרומה הגדולה של תנועה זו ואת החלק הגדול של הרב לוין זצ"ל להיווצרות תנועה זו ולמה שהיא ביטאה בעצם התהוותה והוויתה.

צריך פעם לרדת לשורשי התקופה שלפני 70 שנה, התקופה של היווצרות הענק החילוני המאורגן שכל פניו היו לחיסול יסודות הקיום של עם ישראל מאז היותו לעם — כדי שנבין את גודל האתגר שהציבו לעצמם ראשי ומייסדי אגודת ישראל ובמה שהם הלכו להתמודד. הם נזעקו פשוט לדגל של קרב־התגוננות והאמצעי־התכסיס — ניצול הסגולה האדירה של "כוח הרבים", והרב לוין זצ"ל, היה רוח חיה של הרעיון הזה והוא היטיב להבינו ולהקיפו. בכל מסעיו ושליחותיו ראה את התכלית הזאת: חומה מלוכדת של שומרי תורה ומצוות מול הסוללה הגדולה של קרני־הניגוח וההרס שהצמיחה החילוניות המאורגנת בעם ישראל.

רבי יצחק מאיר לוין בפתיחת הכנסיה הגדולה החמישית

אם איננו משקיפים אחורה ואיננו רואים את התקופה שבה החלה החילוניות בראשית פעולתה להשיג לעצמה לגיטימציה־של־קיום — לא נבין ולא נדע להעריך נכונה את רעיונה של אגודת ישראל ואת תרומתה להמשך קיומה של יהדות של תורה. ספקנים וציניקאים מפטירים בלגלוג אחר מה שמכנים "יומרה" של אגודת ישראל לטעון להצלת הקיום של יהדות תורה. אבל, העובדה היא, כי אגודת ישראל היא הארגון היחיד אשר יצא בדגל ובסיסמה של שמירת הקיום המקורי והחזרת העטרה ליושנה, ללא חידושים וללא שינויים כלשהם. במסגרת זו הניחה יסודות וזרעה גרעינים לכמה "תעשיות־תשתית" שמהן צמח הקיום הנמשך, חרף הצלחותיה המרובות של החילוניות והציונות.

הסיכום אינו יכול, איפוא, להימדד בשאלה של "מי הצליח"? או: "מי ניצח?", כי המאבק עודנו בעיצומו. אוילים יטענו כי החילוניות ניצחה. היא אמנם הצליחה, אך לא ניצחה. היא נתונה כיום כל־כולה במאבק פנימי מסביב לשאלה אם תצליח עוד להתקיים כיהדות ללא יניקה ממקורות הקיום היהודיים. עצם העובדה ששאלה זו קיימת, מוכיחה, כי גם ראשיה אינם בטוחים כל כך, ואולי בכלל לא בטוחים, בצידקת ראשוני התנועה החילונית שאמרו וטענו כי תיתכן יהדות בלי תורה.

כיון שכך, הבירור אינו נסוב שוב על השאלה "מי ניצח", ואם באמת אי־אפשר לדבר כיום על כך, אם באמת עוד נטושה מערכה, אם באמת יש עוד לחילוניים מה לעשות בכדי להשיג את מטרתם של "עם חילוני" — הרי שזו אחת מהצלחותיה של אגודת ישראל, ולהרב לוין זצ"ל, בתור קברניטה ונווטה של ספינה זו — חלק גדול בזה.

☆

אך, כמובן, זו הצלחה חלקית, כי, כאמור, ניתן לחלק את מטרת אגודת ישראל בשתי זירות: שמירת הקיים והחזרת עטרה ליושנה; בשמירת־הקיים — אפשר בהחלט להצביע על יש ועל חיוב, כי עובדה היא שאנו קיימים כציבור בעל הכרה עם כל הרשת של המפעלים המבטיחים זאת. בחלק השני, של "החזרת עטרה ליושנה", עדיין כל התפקיד לפנינו, והרב לוין זצ"ל היה מן

הראשונים שלא נרתע מלהודות בכך והוא ייצג כאן דוגמה הפוכה מאחרים.

התופעה המקובלת היא, כי מנהיגים לאחר עשרות שנות הנהגה, כמוהו, נתפסים לחולשה של "שישו בני מעי", והם לא מפסיקים מלהכריז על הישגיהם ומעלליהם. והנה, הוא, למרות עשרות שנותיו בהנהגה האגודאית־החרדית לא נתפס לחולשה הזו אלא, להיפך, בכל הזדמנות היה קובל, גם על עצמו, כי למרבה הצער, אגודת ישראל היא בינתיים רק רעיון וכל העשיה עודה לפנינו.

בהכירו את גודל הרעיון של אגודת ישראל, לא התייאש מן האיטיות שבביצועו, אך גם לא נתפס לאשליות על הצלחות מדומות. מאלף היה כיצד הוא, שעמד בראש, תבע תמיד לראות כל דבר בקנה־מידה נכון ובהיקף מציאותי. וכמה שקשה הדבר, הרי לא רק שהכיר בעצמו אלא תבע גם מאחרים לראות ולהכיר במציאות של היותנו, כמות שהננו, ארגון קטן, ואת הגודל העמיד על החזון, לאמור, כי גדלות החזון יש בה סיכוי להביא גודל גם לארגון ולהיקף אך כל עוד אין הדבר כך — לא רצה להטעות עצמו ואחרים בדבר שאינו קיים.

ועם כל ידיעתו את הממדים האמיתיים שלנו, ועם כל יודעו את הקשיים העצומים הנערמים על דרכנו, היה בעל מידה מופלגת של אופטימיזם. לעולם לא השפיעו עליו כשלונות העבר, המשברים והקשיים, אלא תמיד ראה סיכויים מחודשים, תמיד התעודד בתנופה לא רגילה שבה היה מדביק גם אחרים, צעירים ממנו בהרבה.

היה בו כוח־חיות לא רגיל ובלתי מצוי של זעקת־דירבון מתמדת: להתחיל הכל מחדש, לשכוח כל מה שעבר, לא להתייאש. ושוגה מי שחושב כי היה בעל הזיות או אוטופיסט שהמציאות אינה לנגד עיניו. אדרבה! היה מציאותי מאד, פרגמטי מאד, אך ידע גם — וזו תחושה מציאותית ביותר — שאם שוקעים בצרות־העבר ובקדרות — טובה לא תצמח מכך. מוכרחים להתעלות וכך גם אפשר יהיה לבנות מחדש.

☆

ואכן, הפלא הגדול ביותר אצלו היה, איך מסוגל היה להתעורר אחרי השואה ולחדש את כוחותיו, לחזור לעבודה ולהמשיך בתפקיד,

לא לשכוח את המחריד והנורא שבאסונות ובו בזמן לזעוק ולהיות שקוע בעשיה גדולה.

אין להעלים שכוח־חיות מופלא זה שהיה אצור בתוכו היווה חידה גדולה. ולא רק לאחר מותו, אלא עוד בחייו הפתיע בכך והפליא. זוכרני, כי במלאות לו שבעים שנה והוחלט להקדיש ב"המודיע" גליון מיוחד ליובלו, ניצבה לנגד עיני השאלה הזו כאשר רציתי לכתוב על בעל היובל. נדמה לי שדברים שכתבתי אז על שאלה זו אקטואליים גם עתה:

"מנהיגותו בת חמישים השנה של הרב לוין — מסכת גדולה היא וראויה להירשם בקורות ימי האומה כאחד הדפים המזהירים והמופלאים ביותר, ואין, כמובן במסגרת זו המקום לפרט ולעמוד על כך. אך מעבר לפרטים, מעבר לעובדות הגדולות והקטנות — ניצבת ועומדת השאלה הגדולה: מהו סוד הגדולה של מנהיגותו? מה מזין את כוחות הנפש העשירים שלו? שהרי ברור שלא עוצמה פיסית מפעילה אותו, לא כוחות גופניים ואף לא שאיפות ויומרות פשוטות שהוא עומד מעבר ומעל להן. מהו, איפוא, פשר החידה הגדולה הזו?

"ונדמה לנו כי מה שמפעיל ומאיץ את המוח ואת הלב של מנהיגנו הדגול, היא האמונה הגדולה היוקדת ובוערת בתוכו. כי לפני הכל ומעל לכל — הרב לוין הוא מאמין גדול, וכוח האמונה שבו מטלטל אותו לעבר מעשים ומבצעים מרחיקי־מעוף, נוסך בו את הכוח לשאת בגבורה את הנטל הטראגי הכבד של השואה, שבה איבד, מאות אלפי חיילים, שלא היו לו אלא חברים וידידים בנפש, והם טבועים עד היום כנימים בדמו ובנשמתו. האמונה הלוהטת, לא שמשכיחה ממנו חס־ושלום את העבר רווי היגון והשכול, זאת לא ישכח לעולם, אף לא לרגע קט, כי התמונה עומדת לנגד עיניו תמיד — אלא היא מעניקה לו את הכוח לעמוד בזכרון הנורא הזה, להבין־שאי־אפשר־להבין, לדעת שאי אפשר לדעת באשר הוא מופלא מן הבינה ומן ההשגה האנושית; אמונה זו נותנת לו את הכוח להוסיף ולמלא בנאמנות את החובה לשמור על הפקדון הקדוש שהופקד בידיו על ידי מאורי וגדולי הדור הקודם.

"והרב לוין שומר את הפקדון, את אגודת ישראל, לא כחפץ קפוא,

כיצור דומם, כי הוא יודע גם יודע שיש בה נשמה גדולה, שיש בה כוח חיות מעבר לכל מושג ותפיסה אנושית, ועל כן — את כל מאוויו וכל כוחותיו הוא משקיע שיהא גוף לנשמה הקדושה הזו, ושיהא הגוף ראוי לה, לנשמת החיים הגדולה״.

☆

הרב לוין זצ״ל, משחר־עלומיו ועד יומו האחרון היה מסכת חיה של אגודת ישראל. אם אחרי השואה ידע איך לקומם מחדש את אגודת ישראל, הרי ידע זאת גם לעת הקמת המדינה, בהנהגתו אז פעלה ואף בלטה הגישה, שאם אמנם קמה מדינה ונתגשמה שאיפת הציונות, הרי אנו קיימים הלאה, אנו חיים הלאה, חייבים לחפש את הדרכים והאמצעים למטרה המינימלית של ״שמירת הקיום העצמי״, כדי שנוכל לדגול גם במטרה הגדולה של ״החזרת העטרה ליושנה״. ואמנם, אם אנו לוקחים ומעריכים מחדש את שורת ההישגים שהשיג אז למען המשך הקיום העצמאי של יהדות התורה, נמצא את הרעיון המרכזי שאיחד אותם: המשך קיום העצמאי של יהדות התורה ולא רק לעשות ולפעול שלא תיעלם, אלא עוד תשגשג ותגדל.

שהרי על כן זאת היתה משנתו האגודאית־העיונית של הרב לוין, משנה שצריכה עוד לימוד גדול. באגודת ישראל הוא ראה בראש ובראשונה תנועה גדולה והמונית של תשובה. יסודה היה ברעיון של החזרת עטרה ליושנה, היינו בהחזרתם של המוני תועים לצור מחצבתם, וכל שעה ראויה לכך, ומה גם השעה שבה אנו רואים לנגד עינינו את אלילי הכזב המרובים מוטלים שבורים, מנותצים ומנופצים לרסיסים.

בהקמת המדינה לא התייאש מן החזון האגודאי והוא גיחך לנסיונם של אחרים לטעון שעתה נגמר הכל. להיפך, הוא התחיל לראות ניצנים של סיכוי ותחיה, שהרי לא לעולם חוסנו של היצר ואין נצח לכפירה ולדרכי־התעתועים שלה. בלהט החסידי שאפף אותו ראה תמיד בעיני רוחו את הרגע המרומם שבו תצוף הנקודה היהודית למעלה, לרגע שבו ישלו כל הקליפות מאליהן ויתפזרו כמוץ לפני

הרוח, והניצוצות הקדושים יצאו משביים הממושך, יצאו לחופשי כדי לרומם ולהאדיר את העבודה הקדושה לכבודו יתברך.

אמונה גדולה זו שזורה היתה לאורך כל נאומיו, הרצופים חזון ומעוף, חיזוק ועידוד, אף פעם לא השאיר את דבריו בסימן של קדרות, של מרה־שחורה, אם־כל־חטאת; הוא סקר, ניתח, השווה דברים והסיק מסקנות, ותמיד הובילה הדרך לאמונה בימים טובים יותר, תמיד הצליח למצוא אור בתוך החושך, נקודת הטוב בתוך כלל הרע, אמונה ושמחה חוברו יחדיו במשנת־פיו, בנאומיו ובמשאיו הגדולים.

☆

המשנה העיונית היתה עיקר בחייו ובפועלו של הרב לוין זצ"ל. אגודת ישראל הוקמה כמכשיר להתמודד בתיזה החילונית החדשנית שנזרקה לחלל־עולמה של היהדות, התיזה של "ככל הגויים", של התמרדות בגורל הנצחי שנקבע לעם ישראל משמים ושל סילוק הנהגת התורה מחיי־העם.

גדולי ישראל, בחושיהם המחודדים ובראייתם למרחוק, הבינו שהחילוניות, אם בלבושה כתנועת ההשכלה ואם בלבושה כציונות או שאר גלגולים ומהדורות — אין פירושה איזה מכשיר "טכני" חדש או אמצעים משוכללים ומודרניים לקדם את מטרותיו ויעודיו של עם ישראל; אלא משמעותה היא שינוי־יעוד, קביעת זיהות חדשה והפיכתו של העם מעם סגולה, מ"עם התורה" — לעם אחר, שאין כל דמיון בינו לבין עברו ומורשתו.

אז, באותם ימי־הראשית מעטים בלבד תפסו את עומק הסכנה שיש בחילוניות ואת היסודיות שהתגלמה במשקל־שכנגד שהציבו גדולי ישראל למול האתגר הנורא שיצרו והעמידו החילוניים למיניהם. קטני־הבנה העמידו את הבעיה על "הציונות החילונית", כאילו הציונות כשלעצמה "כשרה" והפסול שבה רק בגלל חילוניותה, והם הלכו והעמידו "משקל־שכנגד" מצדם, בדמות "ציונית דתית". אך כבר הרעישו גדולי ישראל בדור הקודם עולמות על סילוף זה, שעצם הציונות, שמגמתה העיקרית לקרוא תגר על הנהגת־שמים ומנהיגות התורה בסיסמה של "ניטול גורלנו בידינו", ואין שום מקום כאן ל"תיקונים" או ל"שיפוצים". על בנין מופרך מיסודו, לא יועילו

טלאים מודבקים, ומכאן התנגדותם לכל צורה של ציונות, בין זו שמכריזה בגלוי מה שהיא, ובין זו שמסתירה עצמה בעלי־תאנה של "דתיות־לאומית".

וכמה נחוץ לחזור כיום על קביעות אמתיות אלו, שהרי המציאות הכאובה מלמדת ומאשרת נכונות שני היסודות הללו, אם לגבי סגולת מייסדי אגודת ישראל לראות ממרחק של שנים את מלוא הסכנה של הציונות ואם לגבי התרופה שהעמידו בייסוד התנועה הזו, שנועדה להתמודד עם הנסיון הרעיוני־הרוחני הקשה הזה, שאולי לא היה כמותו מאז היות ישראל לעם.

☆

אמיתות אלו היו יסוד לכל פועלו הגדול של הרב לוין זצ"ל. באומר ובמעש. הוא היה דבֹרה של יהדות התורה במשך שנות דור שלם, בתהפוכות שונות, בתקופות של עליה וירידה, בימים שבהם נדמה היה לרבים כי "הציונות ניצחה" ובתקופה המאוחרת יותר, כאשר האמת החלה לבצבץ ולהיראות גם לקצרי־ראות. כמה וכמה פעמים, כאשר הנחת הציונות שעם ישראל יכול לפלס לו קיום בדרכי כל העמים — נתבדתה, הכריז בלא מורא ש"רעיון אגודת ישראל ניצח".

היו כאלה שתמהו על כך, שהרי אגודת ישראל, כגוף וכארגון — מה היא בהשוואה למפלגות גדולות, לגופים ארגוניים רבי־עוצמה ולתנועות שלהן עושר אגדי ואמצעים בלתי־מוגבלים. אלא שתפיסתו של הרי"מ לוין היתה מקורית ושלובה במקוריות רעיונה של אגודת ישראל: לא התמודדות "פיסית" היא המדוברת, אלא התמודדות רעיונית ורוחנית, ובמובן הזה — ניצח הרעיון האגודאי. בשנים שלאחר פטירתו, מתבהרת אמת זו עוד יותר מאשר לפני כן, כאשר הוא אמר את הדברים ומעטים רק הבינוהו.

כאשר מדובר במימד רעיוני אמתי, הרי זה נלעג לראות ב"נצחונות" חולפים קנה־מידה לחריצת גורל. השתלטות על הרוב במדינה, תפיסת כל מוסדות השלטון, השגת רוב בבחירות — כל אלה אינם "פוסקים" וקובעים. הציונות התיימרה למוטט רעיון מנחה

ומוביל בתהלוכותיו של עם־עולם. אגודת ישראל קמה נגד זה. הרב לוין זצ״ל היה אחד ממבטאיה המזהירים והנאמנים של תנועה זו. בכל משאיו ונאומיו מרובי־התוכן, בפני הציבור האגודאי כמו בפורומים ממלכתיים שונים, בארצות־תבל, מרובות שבהן ביקר ובארץ־ישראל, — היתה זו נקודת־המוצא והיסוד: התורה היא הריבונות העליונה שלנו. היא מהווה ומחיה אותנו, היא נשמת־החיים שלנו. התורה היא מטרה ולא אמצעי, היא המובילה ולא איזה תוצר לוואי. איננו ציונות, איננו ציונות־דתית, איננו דתיים־לאומיים ולא לאומיים־דתיים, אנו עם התורה, ואגודת ישראל נוצרה ונוסדה להחזיר העטרה ליושנה. אגודת ישראל איננה דבר חדש, נוהג היה לומר כלפי מתנגדיה מתוך המחנה החרדי — היא רק מכשיר שנועד לגרום התחדשות בעם ישראל, התחדשות ההתארגנות על בסיס התורה והאמונה, כנגד כל אלה שבאו לשלול מעם ישראל את העטרה שלו, ליטול הימנו את עדיו שקיבל בהר חורב.

☆

וכשם שראה את אגודת ישראל חייבת בסטנדרטים גבוהים ביותר של שליחות, כך הציב לעצמו קני־מידה מחייבים ביותר במנהיגות שלו. היו בה גינוני־מלכות. משאו־מתנו ברמה גבוהה, התעלה תמיד מעל להווי הרגיל של פוליטיקאים מקצועיים, היה מופת בתפיסת האחריות ובמידת הזהירות שנבעה הישר ממנה. תבע מעצמו יותר משתבע מאחרים. המקורבים אליו חשו תמיד כיצד כל מלה נשקלת עשרות פעמים במאזני ההגיון.

תפיסתו את אגודת ישראל — היתה מרכזית ביותר, כצורה שבה רצו לעצבה גדולי מייסדיה. עליה להיות מסגרת כוללת ומאחדת של כל היראים לדבר ה׳, הפוסלים כל סטיה מעקרונות התורה. בפרספקטיבה היסטורית — כמעט קשה לתפוס הכיצד הצליח ועלה בידו למצוא את הסינתיזה המאחדת בין יהדויות ארבעה המרכזים הגדולים של אותם הימים: פולין, ליטה, גרמניה והונגריה. כמה עמל צריך היה להשקיע, לא כדי לטשטש את השוני במנהגי ועקרונות כל יהדות, שנתגבשו במרוצת דורות של חיים בגלויות השונות, אלא כדי למצוא את היסוד המאחד בין כלם, את הדבר העקרוני שעליו כולם

מסכימים. זהו, הלא, תמצית העקרון של אגודת ישראל במובן היסוד המאחד בין החלקים השונים שמהווים וצריכים להוות אותה.

מטבע הדברים שתמיד התעוררו ניגודים. בגרמניה לא נהגו כמו בפולין, ובליטה נהגו אחרת משנהגו בהונגריה. אגודת ישראל לא קמה כדי לבטל מה שהנהיגו קדמונים כמלאכים. היא באה למצות את החיובי שיש בכולם. "נהרא נהרא ופשטיה" — היתה כמרגלא בפומיה. כל מרכז יהודי ינהג כמצוות גדוליו ורבותיו, ובאגודת ישראל — באנו להתאחד על יסוד רעיון התורה המרכזי בחיי עם ישראל. כך שגם כאשר החלה להתארגן אגודת ישראל בארץ ישראל בממדיה הרחבים יותר, לפני ובעיקר אחרי הקמת המדינה, נחוץ היה לעמוד בהתמדה באמת־הבנין ביד, להתגבר על הקושי המיוחד שנוצר, כאשר האלמנטים היסודיים של אגודת ישראל נתלקטו למקום אחד, לארץ אחת ולמדינה אחת. זה היה מצב חדש שחייב כוחות מיוחדים ותבונה מוגברת איך להלך בין הטיפות ולהחזיק, לפעמים במאמצים עליונים ממש — את החוט המקשר, לבל, חלילה, יתחולל פירוד מסוכן שישלול את עצם קיומה של תנועה כאגודת ישראל, במשמעותן הפשוטה של המלים הללו.

☆

כאשר אמר הרב לוין זצ"ל לא פעם שרעיון אגודת ישראל ניצח — לא בא הדבר לשם הפגנת שביעות־רצון. נהפוך הדבר: הוא היה רחוק משביעות־רצון, הן עצמית והן מהבחינה התנועתית. הוא היה שלם עם הרעיון, עם העקרון, אך רחוק מלהיות שלם עם מה שמתבצע בפועל ממש. לא הלך לבקר אחרים, לפני שביקר ולפני שבא בדין עם עצמו. מדבריו ומהתבטאויותיו נעדרה לחלוטין הנימה של הטיפוח העצמי, וכשם שתבע קודם מעצמו עשיה מתמדת, כך גם הקדים את עצמו לביקורת.

נצחיותו של רעיון ונצחונו אינם מספיקים כל עיקר — הנשמה זקוקה לגוף. הוא ראה חשיבות מיוחדת בפתיחת שערי אגודת ישראל להמוני אלפי חברים, בעיקר צעירים, מאלה שגדלו במרוצת השנים לאחר הקמת המדינה, לקרבם לעשיה ולהכשירם לעמדות־הנהגה ברבות הימים. באיגרת ששיגר בכסלו תש"ל לחברי הנהלת המרכז

הארצי של התנועה, שטח שורה של ענינים המחייבים טיפול מזורז:

"אגודת ישראל צריכה לפעול בכל השטחים ולא להזניח אף אחד מהם, להרחיב את חוג העושים כדי שיהיה לכל אחד מהם מה לעשות באגודת ישראל, לשלב את כולם בעבודתה המעשית של התנועה".

באותה איגרת, שיוחדה בעיקר להמריץ קיומן של בחירות פנימיות וקיום ועידה ארצית — כשהוא מעלה שורה של הצעות מעשיות ביותר איך להגשים זאת, היה מפוכח ביותר בכל הנוגע לראיית התכלית. ברור שבחירות וועידה אינן מטרה, אלא רק אמצעי, אם ידעו איך לכוון ולעשות זאת:

"ברור — כתב — שאנו מוכרחים לכנס ועידה ארצית אשר תבחר את מוסדות אגודת ישראל בא"י. אבל לאמתו של דבר, המטרה היא לחדש את פני התנועה, לארגנה מחדש ולהתאמץ בעיקר ובכל הכוחות ליצור אוירה של אימון כלפי התנועה ולהצית בלבות החברים את אש ההתעוררות מחדש, כאילו זה עתה הוקמה התנועה. אני יודע שהדבר איננו קל כלל ועיקר, ויחד עם זאת נראה שאגודת ישראל היא באמת דבר גדול, שהרי כל דבר בא לה בקשיים רבים וגדולים".

וכדבר שנשמע אקטואלי ביותר בימים אלה, יש לראות בפיסקה הבאה:

"קיומה של אגודת ישראל נחוץ כיום יותר מאשר אי־פעם בארץ ובחו"ל. נכון שחשוב להשתתף בבחירות לכנסת ולעיריות, אבל עדיין אין זה חזות הכל. לא זו היתה מטרתם של גדולי ישראל מייסדי אגודת ישראל, שנתרכז רק בענין הכנסת והעיריות, אשר הרוב המכריע בהן הם אנשים חילוניים, חלקם אנשים פשרניים ורק קומץ קטן של חרדים. חשוב אמנם להשתתף בהן כדי לעמוד על המשמר, וראשית לכל למחות על הדברים הפוגעים בתורתנו הקדושה".

☆

אעפ"י שהרב לוין זצ"ל משך קו אחד מאז תחילת דרכו באגודת ישראל ועד יומו האחרון, הרי שלנו, נדמה, מותר לחלק בין שתי תקופות, התקופה שעד לשואה והתקופה שלאחריה, כאשר בזו האחרונה ניתן לראותו כמי שנותר יחידי מן ההנהגה כדי לחולל את נס הצלת אגודת ישראל, כשם שההשגחה השאירה את יחידי התורה והחסידות כדי להציל ולשקם מחדש תורה וחסידות. ואמנם נזכרים אנו בדברים שנהג לומר בהזדמנויות רבות: "אם ישאלו אותנו לשם מה נותרנו אחד מעיר ושנים ממשפחה מתוך השריפה הגדולה, הרי תהיה התשובה, כדי לקדש שם־שמים בחיינו".

באחרית ימיו, כמו בראשית ימיו באגודת ישראל, מלא היה שאיפת התחדשות, ואת אגודת ישראל עצמה ראה והגדיר תמיד כתנועת התחדשות. היה מלא רצון לראות את אגודת ישראל בתור הכוח המרכז ומלכד את כל שומרי התורה.

בשנותיו האחרונות השקיע מאמצים מרובים לשנות את פני התנועה במובן של ארגון כולל, כשהוא מתבטא קשות נגד הסיעתיות. באיגרת האמורה, התייחס בהרחבה לשאלת ארגון הועידה הארצית וצורת ההכנה שלה, כאשר שאיפתו היתה לראות בכך אמצעי ומכשיר להרחבת מעגל התנועה ולא הנצחת החומה הסיעתית.

בהבנתו המקיפה והרחבה, תפס את הארגון־מחדש של אגודת ישראל כדרך ואמצעי להרחבת מסגרותיה, למתן ביטוי לקשת רחבה יותר של חוגים ביהדות החרדית, שהרי זה עיקרה של אגודת ישראל, לאחד ככל שאפשר יותר בין חוגים, לקלוט חלקי־ציבור שונים, שמסיבות אלה או אחרות נעדרו עד כה מן המפה של אגודת ישראל ובוודאי לשמור על הקיים, על אלה שמזדהים עם התנועה ונאמנים לעקרון־קיומה כל השנים.

אלו לקחים שכל אגודאי חייב לאמצם. הרב לוין זצ"ל, לבד מהיותו איש מורם מעם, משכמו ומעלה, איש הסגולות, בעל נועם־הליכות, עדין ואציל, היה גם בעל נסיון מעשי, פשוטו כמשמעו, במשך עשרות שנים בהלכות הנהגת הציבור. עלינו להתבונן בדרכי הנהגתו ולהפיק את הלקחים הנכונים והמתאימים כדי שתוכל אגודת ישראל

להמשיך, ולהתקיים גם הלאה, על הבסיס העקרוני שלה: **"ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם"!**

ט"ז אלול תשל"א; י"ז מנ"א תשל"ו

שער ב:

האמת הנצחית מול תעתועי הזמן

☆ מאור ההשקפה התורתית
לעת שהחושך יכסה ארץ

☆ ציון בית חיינו

☆ הריקנות שהביאה לתנועת התשובה

☆ לגדל ולחזק את הגרעין הבריא

☆ בקו הראשון של מלחמת התורה

מאור ההשקפה התורתית לעת שהחושך יכסה ארץ

הגה"ק רבי אלחנן ווסרמן הי"ד פירסם על סף מלחמת העולם השניה את מאמרו הידוע "עקבתא דמשיחא". זוהי מסה תמציתית ביותר החובקת זרועות כל עולם ההשקפה התורנית ומקיפה את כל הנושאים שהם בימינו אלה כה אקטואליים וכה מציאותיים. חלק מן הדברים כבר היו בהתגשמותם הטראגית עוד בעת שהמאמר פורסם לראשונה ובימינו ניתן למצוא בהם עוד כמה וכמה אמיתיות, מוארות בהשקפת־התורה ובראיה המיוחדת של גאון ענק אשר ראה הכל מבעד אספקלרית התורה ודברי חז"ל וגאוני ישראל לדורותיהם.

בארץ ראה אור המאמר לראשונה בשנת תש"ב, לאחר שתורגם מאידיש לעברית ע"י הסופר ר' משה שנפלד ז"ל, בהוצאת "נצח". החוברת הופיעה מחדש בהוצאה זו, לציון זכרו של המתרגם, במלאת שלושים לפטירתו. יש מן המזיגה ומן המשלים בין המחבר והמתרגם, שזה האחרון ביסס את מאות מאמריו בשלושים השנים האחרונות על רעיונות־היסוד שבדברי הגר"א ווסרמן הי"ד.

מסתו של הגר"א ווסרמן הי"ד היא לכאורה "כתב קטרוג", אך במבט קצת יותר עמוק — מבצבצת מתוך דבריו אישיות מיוחדת במינה עם אהבת ישראל יוקדת ומוצקה. כל דבריו נכתבו מתוך האחריות העילאית לכלל, מתוך החרדה האופיינית של גאון יהודי לבני עמו, וכאשר הוא מבקר ומייסר, מצליף ומוכיח, אין כאן אלא הבחינה המובהקת של "ואת אשר יאהב יוכיח". אופיינים לכך דברי־הסיום של מסתו שהיו הולמים לימים שבהם נכתבו והולמים לימינו אלה, ובין השאר הוא כתב: "במידה שהרדיפות הולכות וקשות, באותה מידה גדלים גם הסיכויים להצלתנו. אם הגיעו יסורינו לממדים כה נוראים היום, מן ההכרח, שהקב"ה יבקש נרדפים כמונו היום. נאמר 'האני אשביר ולא אוליד אמר ה'". זאת אומרת, בתקופה

הקשה ביותר של הגלות, תבוא גם שעת הלידה. ברור כי ברגע זה עובר עלינו המשבר, ברור גם כי גם הלידה קרובה לבוא. אמן ואמן״.

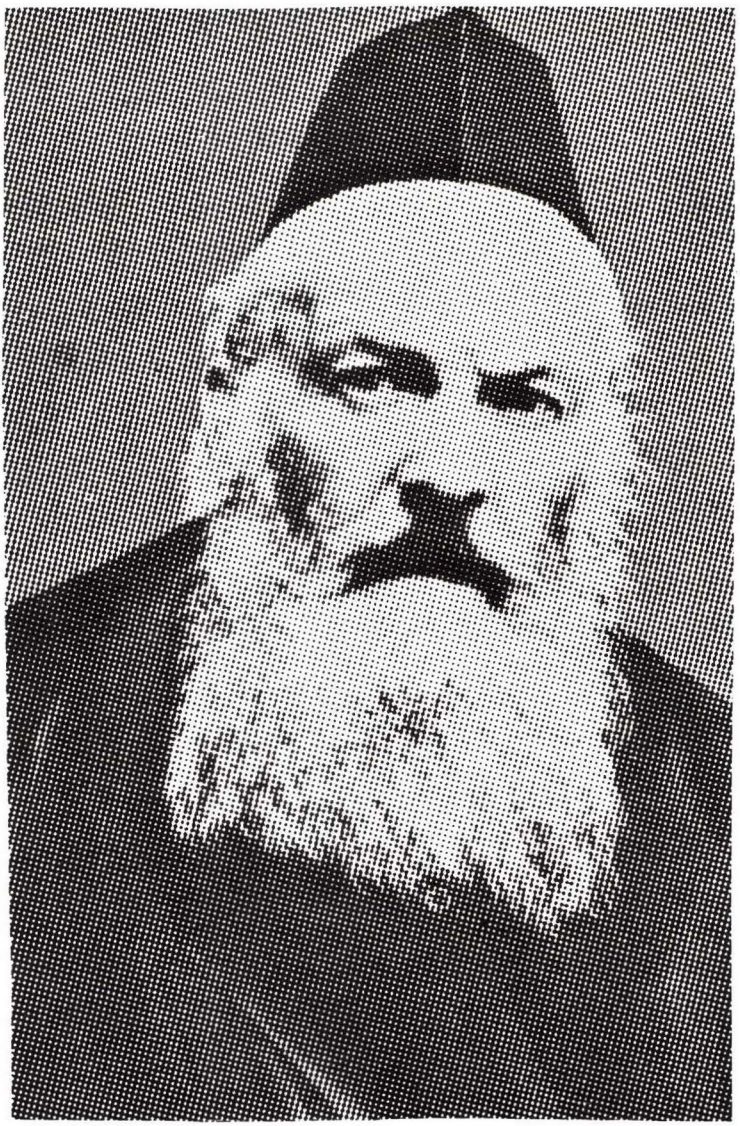
והוא מסיים: ״אל רודפינו נאמר: אל תשמחי איבתי לי, כי נפלתי קמתי, כי אשב בחושך ה׳ אור לי״ וגו׳ (מיכה).

☆

בימינו אלה כשהחושך יכסה ארץ ואין אתנו יודע עד מה, יש במסתו של הגה״ק ר״א ווסרמן זצוק״ל מקור לא־אכזב להבנת דברים ותהליכים שונים, ויש מהם שכאילו נכתבו על מאורעות בעצם ימינו הנוכחיים, על ניפוץ האלילים השונים, על האכזבות והתסכולים, על שברון־הרוח ועל פשיטות־הרגל של האידיאולוגיות השונות, על היסודות שהובילו לכך ועל המרדנות והבעטנות בתורת־אמת שהיא אבי־אבות כל החטאות וכל הכשלונות.

יש גם דברים היאים לוויכוחים הקולניים שהיו באחרונה מסביב להסדרים, או נכון יותר: מסביב לשאלה, האם עלינו ״להיכנע״ לדרישות או שמא ״נתמודד בעמים הגדולים״? והנה דבריו המאירים של אותו גאון, כאילו נאמרו הישר לויכוח זה: ״למה תתראו בפני אחיכם בני עשו ובני ישמעאל״, זאת היא אזהרה ברורה לבל נתן לאומות העולם הזדמנות לראותנו בכל מקום ולדבר בנו בכל עת. במידה שהאומות ימעיטו להגות ולדבר בנו, באותה מידה יוטב גורלנו, רק בשעה שגוזרים גזירות על מצוות התורה, עלינו להיות קשים כחלמיש ולא לוותר כחוט השערה״.

כמה מנוגדת המציאות הפנימית אצלנו להוראה נצחית זו המיוסדת על התורה וחז״ל! די להציץ לרגע לנבכי עולמם של הדתיים־לאומיים, איך הם יודעים לתבוע לעמוד נגד מזימות העולם הגויי ולהוקיע את חוסר־הגינותו, אולי גם כאן יאה ציטוט קטן מן המסה הנ״ל: ״חכם אחד אמר: כדאי להלחם בשונא, שאני גבור ממנו והוא הגון ממני. אבל אם הוא גבור ממני ואני הגון ממנו, מוטב לי שלא להלחם בו. ההמנים השונים הקמים עלינו, עולים עלינו בכוחם וירודים במדת ההגינות מאתנו, נמצא שאין כל תועלת להתנגד להם. התורה והתפילה הם כלי זיננו היחידים״. ומביא הוא דבר המדרש:

הגאון רבי אלחנן ווסרמן

"א"ר חייא, אם ראיתם אותו עשו שמבקש להתגרות בכם אל תעמדו כנגדו, אלא הצפינו עצמכם ממנו עד שיעבור עולמו".

אופיינית הפיכת־היוצרות אצל האידיאולוגים הקיצוניים, בהם גם הדתיים־לאומיים, שבגזירות על מצוות התורה הם מקיימים את מאמר חז"ל זה של "הצפינו עצמכם", לא מתייצבים בשער־המערכה, ואילו דוקא בגזירות מדיניות הם גורסים שיש להתייצב כצור־חלמיש ולא לוותר כחוט־השערה!...

☆

וכמו נבואה נזרקה מפיו של אותו גאון, שעוד טרם קמה המדינה היהודית כבר ראה, והכל לפי השקפת חז"ל, את הצפוי בחיי החברה והציבור, את ההתפוררות, את האנרכיה, את ה"איש הישר בעיניו יעשה".

כותב הוא:

"התפוררותנו למפלגות שונות של כופרים היא הגדולה בקללות שירדה על ראשנו. אין אחדות וגם לא תתכן אחדות בצבא מחוסר משמעת, אין אבטוריטה המקובלת על כולם. בימים שהתורה משלה בישראל, היה כלל ישראל בעל משמעת, כולם הודו בסמכותה של התורה, כעת החליפו את אמונת התורה באמונת מפלגות. במקום להשמע לחכמינו הקדמונים, נשמעים למנהיגי המפלגות, ז"א במקום להאמין בנביאי האמת, מאמינים בנביאי השקר".

השקפה מיוסדת ומגובשת הביע אז הגר"א ווסרמן בענין א"י, וראוי ללמוד אותה ולשנן אותה היטב. גאון ואוהב ישראל אמתי כזה אינו זקוק לשכמונו להעיד על אהבתו לא"י, אלא שהוא כה מציאותי, כה מעוגן בהבנת קורות־הימים עד שספק אם גם מדינאי מפוכח אחד מסוגל היום, וקל־וחומר אז, לראות כפי שהוא ראה וכתב:

"קנין ארץ ישראל אינו תלוי ברצוננו, אם ה' לא יבנה בית, שוא עמלו בוניו בו"; וקודם לכן הוא כותב: "ארץ ישראל דרושה לנו, אבל בלעדי התורה לא נתקיים כיהודים, יש על כן

לדאוג ראשית כל ליהודים ושנית לארץ ישראל בעדם. מה עושים אנחנו? הופכים את הסדר, אין פוסקים לצעוק ציון, ציון, במקום לזעוק: תורה, תורה, מה תהא עליה? בלעדי התורה אנו מחוסרי עזר וישע, עם התורה אנו הכבירים בעולם, אין זו מליצה גרידא, אמת היא, שדברי העולם אשרוה".

כבר אז העמיד במסתו שני נתונים מציאותיים, אף ששני שליש מהש"ס וכיחס הזה גם בחומש — תלויים בארץ ישראל, הנה עובדה היא —

"כי זה אלפיים שנה אנו קיימים בחוץ לארץ. אמנם בתנאים קשים ומרים, אבל למרות הכל לא תמנו ולא כלינו. מתעוררת השאלה אם נתאר לעצמנו, כי היהודים נשארו בלי תורה, האם היו מתקיימים אלפים שנה, או לא? ברור כי אפילו מאה שנה לא יוכל ישראל להתקיים בלעדי תורתו... נוכחנו לדעת, כי בלעדי התורה אין בכוחנו להתקיים אפילו עשרות שנים".

הדברים נוקבים עד היסוד בעומק אמיתם. כי מה לנו כבר דוגמאות על עמק־הבכא הסובייטי, ומה לנו דוגמאות ממגיפת נשואי־התערובת ברחבי הפזורה היהודית מחמת חיים ללא תורה, אם בתוך ארץ ישראל ישנה התפוררות כה גדולה, בריחה ועריקה מן החוט האחרון המקשר בין היהודי לעמו, אם הירידה מהארץ כה גדולה, אם ארץ ישראל הולכת ונשחקת, הולכת ונמחקת מתודעתו של הישראלי? אלפיים שנה בגלויות שונות לא יכלו למחוק את ארץ־ישראל כישות חיה מלב היהודי באשר הוא שם, ותקופה של דור־דורותיים של "חיים לאומיים" בתוך ארץ ישראל, חיים ללא תורה, די בכך כדי לקדם תהליך מכרסם ואכזרי זה!

☆

על ה"מנהיגות" ועל "מורי־הדרך" כותב הגר"א ווסרמן הי"ד, והדברים כיום אקטואליים אולי עוד יותר מבשעה שבה נאמרו ונכתבו. יסוד־מוסד בכל גישתו היה בהלקאה שהלקה על הסטיה

ממנהיגות התורה והצבת מנהיגות חילונית השואבת כל רעיוניה וכל גישותיה מהשקפת העולם הגויי.

במסתו הוא מנתח נבואתו של יחזקאל (לד), ומתעכב על הפסוק: "ישגו צאני בכל ההרים" וגו'. על הביטוי "ישגו צאני" הוא מעיר:

"מכאן ראיה, כי הדור כולו, מלבד הרועים, יחשב לפני השי"ת כשוגג. כי לכל העם בשגגה, אלמלא הרועים, המהוים מחיצה של ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים, לא מן הנמנע היה להחזיר את הדור לתורה. המורים, המדריכים, הסופרים, מנהיגי המפלגות, הם, הם, המעכבים בעד קרן אור של תורה, שתחדור למחשכי הלבבות, להם תורה משלהם, באמצעות תורה חדשה ומצוות חדשות משליטים הם את החשך במוחות ובלבבות. כדאי גם לציין, כי אם נתנת הזדמנות בלתי רגילה להמון העם לשמוע דברי תורת אמת, שותים הם בצמא את הדברים. אבל הרועים מביאים לעם אבנים תחת מרגליות. במקום השקפות תורניות, מוסרים לקוראים ולשומעים השקפות כפירה, בדחנות, ליצנות ומנה של נבול פה, המשמשים חומר קריאה ושמיעה מעולה ביותר. אלה הם הרועים, אשר אותם חזה הנביא לדורנו".

המנהיגות של ימינו כרוכה אחר דעת־הקהל. גם על זה נאמר במסתו של הגר"א ווסרמן הי"ד:

"בדור שבן דוד בא פני הדור כפני הכלב, אמרו חז"ל מנהגו של כלב להתקדם ולרוץ לפני בעל הבית: לכאורה נדמה, כאילו הכלב מתהלך לו כאות נפשו והאדון נגרר אחריו ומכבד את רצון כלבו. כל זאת לכאורה, והנה באמת יודעים אנו, כי נהפוך הוא: בעל הבית ילך אל אשר ירצה והכלב רץ לפניו ונשמע לפקודתו. אם רק יבחר בעל הבית בכוון אחר, מיד הכלב מסתובב אף הוא ומתקדם לפני אדונו בכוון החדש. בשנים כתקונן, עת היהודים נשמעו להוראות התורה, הורו פני הדור את הדרך, הם קבעו לאן ללכת והדור צעד בעקבותיהם. בעקבתא דמשיחא ימוגר שלטון התורה, הדור יבחר את הדרך

כראות עיניו ופני הדור ירוצו בדרך זו לפני ההמון ככלב לפני אדון (בשם הגאון ר' ישראל סלנטר ז"ל)".

☆

מסה זו, ביטאה ומבטאת את דרך יהדות התורה, את תמצית הרעיון שהביא ליסודה של אגודת ישראל, להתייצב כנגד התנועה החילונית שאמרה להעביר את עם ישראל אל פסים חדשים של "עם עברי חדש". לצורך זה אימצו רעיונות חדשניים וזרים, אך כולם הובישו והכזיבו.

כמה נתפסים היום בישראל לנפנף ב"דימוקרטיה" כ"גואל". שנים בטרם קמה המדינה, כתב אותו גאון וקדוש:

"נוכחנו לדעת, כי כל העבודות הזרות אשר אליהם נשאנו נפשנו, הובישו והכזיבו, והקב"ה אומר: 'יקומו ויעזרוכן', 'ראו כי אני אני הוא' — הגיעה כבר השעה שתבינו, כי בלעדי אין מושיע, אבל מסרבים להבין, עוד נאחזים בשולי הדמוקראטיזם הגוסס. אף הוא לא יועיל, גם בו אין ממש".

דבריו שלו היו כהשקפתם של שאר גאוני ישראל, מייסדי וראשי אגודת ישראל, שאותה הקימו כעוגן־הצלה, למען השאיר שם־ושארית, למען תוסיף ותתקיים יהדות־של־תורה מאורגנת הנוצרת בכל מאמצי הכוחות את החוליה הנצחית של שרשרת־הדורות.

חלחלה עוברת למקרא חוזר של הדברים במסתו של הגאון שבמותו קידש שם שמים בסילודין; אלא שעיון נוסף מעמיק אמונה ובטחון, מחזק ומעודד, שכל אלו התופעות שמנה מתוך הארה אמתית של דברי נביאים וחכמים הן תופעות של "עקבתא דמשיחא".

דברי־הנחמה שבמסתו אמתיים ואמונים כדברי־מוסרו, ומהראוי לסיים בקטע־נחמה שמתוך מסתו: "כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם" — לאחר שישפוט ה' את ישראל ביסורין האמורים עליהם, יקויים בהם "ועל עבדיו יתנחם" — תבוא הגאולה. אימתי? "כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב", בשעה שהקב"ה יראה את כוחות ישראל כלים מאין פודה ומושיע, ישלח את משיח צדקו!

י"ד תשרי תשל"ו

ציון בית חיינו

במאמר שכתב עורך "הצופה" אחר שנוכח במושב הפתיחה של הכנסיה הגדולה השישית, רשם דברים מלאי־קיטרוג. בעיקר ביסס קיטרוגו על משא־הפתיחה של מרן הגר"א שך שליט"א. מי שישב במקום והקשיב לדברים, חש ולא רק שמע שהדברים נחצבים ונעתקים מלב מלא אהבה וחמלה, לב הרוגש למראה פצעי־האומה השותתים דם, כמנהגם של ראשי ומנהיגי עם־קודש מימים־ימימה, הרואים עצמם כרועים נאמנים לעדת ישראל, ומדי דברם, פורצת מלבם אותה אנחה הכבושה כל הימים ומבקשת פורקנה, ומשהיא מתפרצת הרי היא כלבה רותחת של אהבה שביטוייה הם דאגה ודברי־כיבושין, מוסר ותוכחה ודברי־נועם לשוב אל המקור שממנו חוצבה נשמת־האומה, בחינת: "שובו וחיו".

עורך "הצופה" ראה במשא הזה רק קיטרוג, קיטרוג וקיטרוג, וכיוון שכה טעה בשמיעת הדברים, לא רק בא לכלל כעס ושטות, אלא גם לכלל סילוף מכוון ומודע בכמה וכמה יסודות. כבר לא נעמוד עתה על אותו צליל צורם של "כוחי ועוצם ידי" בקביעה ש"בלעדי צה"ל אין בטחון"; אלא שהוא בא להטיף מוסר סמוי לראש הישיבה הדגול, בחינת: למה לראות את הנגעים ולכוון אליהם את הדברים; למה לא לדבר "נוסח לימוד זכות"? הכותב אינו מבחין בסתירה. מזולתו תובע לדבר נוסח נמלץ, והוא, כנגד ראש־ישיבה, ועל הרבה ראשי ישיבות, והרבה אדמורי"ם, קדושים וטהורים כזוהר הרקיע, מאלה שנתעלו השמימה בלהבות משרפות אושוויץ ומיידנק — מדבר לשון־קיטרוג, מאוצר עלילות־הדם הרווח בכתבי־השיטנה־והסילוף החילוניים, המאשימים אותם ב"גרימת השואה".

ענין אחר שנתפס לו, הטלת דופי חסר־שחר באהבת ארץ־ישראל שלנו, הכל משום שראש הישיבה "העיז" לאמר קביעה שימיה כימי האומה: "התורה ניתנה לישראל במדבר, במקום ציה ושממון, עוד לא

היתה לנו ארץ־ישראל ולא 'שטחים', והיינו לעם נצחי בלא מולדת ובלא שטחים. רק בית־אחיזה אחד היה לנו, התורה הקדושה. רק בכוחה החזקנו ואנו מחזיקים מעמד". מכאן בא הוא לטענה שהנאום בא "לקטרג על יהודים המגינים על ארצם ועל אחיהם". ומכאן גם לדברי־התחסדות, תוך בלבול מכוון של מושגים: ארץ־ישראל ומדינת־ישראל, כאילו נעדרת מראש הישיבה ומכל הציבור האגודאי אהבת ארץ־ישראל, ודברי "מוסר" נמלצים: "חכמי הגמרא היו מנשקים תחומי ארץ־ישראל ומתגלגלים על עפרה מרוב חיבה", משל אנחנו חיים בקוטב הצפוני, ורק הכותב וחבריו חיים ומצויים כאן.

☆

האמת ניתנה להיאמר, כי נושאים אלה: יחסנו לארץ־ישראל וענין השואה — שניהם לא נדרשו כראוי, לא נבדקו ולא הוסברו. גדל לנו ב"ה דור חדש וגדול שלא חי את ימי הסופה־וסער של מלחמת העולם השניה ואחריה, ובוודאי לא התקופה שקדמה לה, תקופת המאבק הקשה על ההיאחזות בארץ־ישראל. דור זה לא הכיר את הקיטוב בין תופסי ארץ־ישראל על קדושתה המלאה, לבין בעלי תפיסתה בחילוניות ובערעור מוסדי־האומה המקודשים מדור־דור, ובתווך: המאבק עם מערבבי קודש וחולין, המקדשים את הציונות על יסוד־הכפירה שבה, ביחד עם "דתיות".

ודומה שזהו אחד מאתגריה של אגודת ישראל, לחזור ולחדש דברים שכאילו נתישנו והעלו אבק. צפינו לרגע קט בויכוח בכנסת, בנושאי "החינוך בתפוצות", שעה שאחד החכי"ם התפרץ כלפי חברי אגודת ישראל בקיטרוג נוסח "הצופה", שאנחנו מנענו עלייתם של יהודים לארץ ישראל, ולכן הוכחדו בשואה. ושוב סובב הויכוח על אותו ציר: אנו מזלזלים בארץ־ישראל, ואנו "הקרבנו" את המיליונים על מזבח הכבשנים.

הרבה חומר נערם על חיבת־ציון האמתית של כל אותם היהודים ששם ארץ־ישראל נחקק בלבם ולמדוהו ביחד עם הביטוי "אבא" ו"אמא"; ומאידך גיסא, הרבה חומר נערם על האמת הצורבת והנוראה שהיתה בשואה; על מי ששם "נומרוס־קלאוזוס" במתן סרטיפיקטים ליהודים חרדיים ששיוועו לעליה לארץ־ישראל, ועל

הפרק הנורא־מכל: אשמתם ומחדלם של מוסדות ציוניים ומנהיגים ציוניים בפשעי־השואה. חומר זה פורסם זעיר־פה, זעיר־שם, לרוב במבצעי־יחידים שלא יכלו לשים דומיה לנפשם ולהחריש, אך לכלל כתיבת היסטוריה, במובן הכולל והרחב, לא הגיעו. ומכיוון שבכל הזדמנות של ויכוח על ענינים מהותיים זורקים כלפינו ומטיחים אצבע־מאשימה — אולי כבר הגיעה באמת השעה שחרפה זו תיגאל, ויקום המוסד האגודאי שיטול משימה זו על עצמו.

☆

אלא שבינתיים, הדברים במאמר עורך "הצופה" מחייבים תגובה, וקודם כל במה שנוגע לענין חיוב ישובה של ארץ־ישראל, לא רק בדורות קדומים, אלא בדורות האחרונים, כפי שנשתקף הדבר בקביעות גדולי ישראל המוכרים ביותר.

"אהבת ארץ־ישראל בערה בי עוד מילדותי", כותב אבי מו"ר ז"ל, בנספח שצירף לספר "דורש טוב", להאדמו"ר רנ"מ מטשורטקוב זצ"ל, אך כחסיד לוהט איננו בונה דרכו על רגשותיו העצמיים, אלא מכונן צעדיו עפ"י הוראות רבו מרן בעל "תפארת ישראל" מטשורטקוב זיע"א, מראשי המייסדים של אגודת ישראל. וחשוב הציון הזה, כי על אגודת ישראל מוציאים את הקטרוג המתמיד שהתנכרה ומתנכרת לארי"י. והנה, האדמו"ר מטשורטקוב, שנים רבות לפני פרוץ השואה, כיוון צעירים בדרכם לארי"י, כשהוא מכלכל צעדיו במלוא הזהירות, רק כאלה שמסוגלים לעמוד בסבלה ולהשתרש בה, ולא כאלה שיבואו ויתעייפו וירדו ויוציאו דיבת הארץ רעה. ומספר אבי מו"ר ז"ל על אחד מחבריו שלא מסוגל היה לעמוד בכך, ואביו בא להתחנן בפני האדמו"ר שירשה לבנו לחזור מהארץ לחו"ל, והאדמו"ר פוסק: "הפורש מארץ־ישראל, כאילו פורש מן הקדושה".

מרן בעל ה"אמרי אמת" מגור זצוק"ל — ושוב חשוב הציון: מגדולי מייסדיה של אגודת ישראל — ב"אוסף מכתבים" (ט) כותב, בין היתר:

"וכן הוא באמת דעתי אשר מצות ישוב ארץ ישראל

כ"ק האדמו"ר רבי נחום מרדכי מטשורטקוב, בעל "דורש טוב"
לימינו: הרה"ח ר' דוד משה שפיגל, אבי המחבר

שנצטווינו בתוה"ק איננה דבר התלוי בזמן רק בהיכולת והאפשרות".

ומרן ה"חזון איש" (בשביעית, סי' כ"ד, דפוס תשי"ב) קובע:

"אבל הדבר מוכרע בסברא שדין זה בכלל הרצון שתהיה הארץ מיושבת מישראל ולא יחנו בארץ עע"ז וארץ ישראל היא גם בגלותנו והרי אנו חייבים בישובה ולדור בה גם בגלותנו"...

ארוכה וגדולה רשימת גדולי ישראל, ראשי אגודת ישראל, שקבעו ופסקו הלכה למעשה על חיוב מצוות ישוב ארץ־ישראל בזמננו, ולא באנו אלא להזכיר שניים מגדולי האדמורי"ם בתקופה של מלחמת העולם הראשונה ולאחריה, תקופה קובעת ביותר בהיסטוריה של המאבק על ארץ־ישראל ועל העליה אליה, וזאת כאשר האדמורי"ם הם מטרה ראשית לחצי־רעל של התקפה ארסית, כאילו התנגדו לישוב ארץ־ישראל ועליה אליה. ואנו מזכירים את מרן החזו"א, לא רק בגלל עוצמת מעמדו כפוסק, אלא גם משום היחלצותו לעמוד במערכה החשובה לשמירת השקפת התורה הטאמנה והטהורה, למול תעתועי ובלבולי־הרעיון של הציונות, במיוחד בפרק־הזמן המסוכן והרגיש של תקומת מדינת ישראל.

☆

אלה שאינם מסוגלים לעמוד אפילו רגע בפני שמיעת־אמת, מוצאים להם מיד ל"הגנתם" את הדרך הידועה של זעקת "נגזל". ריב לא־ייפסק לנו עם מדינת ישראל החילונית, זו המורדת במלכות־שמים ומתכחשת לריבונות התורה הבלעדית בעם. וכדי לחמוק מתשובה על כך מצביעים עלינו באצבע מאשימה: "שונאי ציון", "שונאי ארץ־ישראל".

בנאום שהשמיע בכנסיה הגדולה השישית טבע האורח מארה"ב, הגר"ש אלברג, את התיזה־הדילמה: "בין עם ישראל ומדינת ישראל". רבי משה שנפלד ז"ל, במאמר שכתב ב"דגלנו" עוד בתמוז תשי"ב, הציג את הגדרת הבעיה: "בין ארץ ישראל למדינת ישראל", בכותבו, בין השאר: "המחיצה המבדילה בין מדינת ישראל החילונית וארץ

החזון איש

ישראל היא לא פחות קשה ועבה מזו שמדינת ישראל הנוכחית הקימה בינה ובין אבינו שבשמים״.

ר״מ שנפלד ז״ל, בוודאי הוגדר לא פעם ע״י מגיבים מסוג עורך ״הצופה״ כ״שונא ציון״ ו״שונא ארץ־ישראל״, ומענין כיצד הגיית־חיבתה משתקפת מתוך כתיבתו:

״כל המזהה את ארץ־ישראל עם מדינת ישראל, מעיד עליו, כי ארץ־ישראל אינה בעיניו ערך נשגב בפני עצמו, קנין על־טבעי, שער שמים, שאוירה חיי נשמות מזוקק״ (שם).

והרבה, הרבה יותר מזה, בהשתפכות פיוטית נרגשת, כותב ר״מ שנפלד ז״ל, במאמר ״ציון בית חיינו״, בשבט תש״ז, בין השאר:

״דוקא בימים אלה, תשמע קריאתנו באזני חברינו בגולה, ארגוני צעירי אגודת ישראל די בכל אתר ואתר, אשר חזקה עליהם שהם מכוונים את לבבם ונפשם לציון, שיכוונו אליה גם את מאודם־מפעליהם ופעולותיהם, ולמעלה מזאת — שיתקינו את עצמם להתמסר לציון בגופם — פשוטו כמשמעו, לעלות אליה, לחונן את אבניה ולהקים את חורבותיה — — —.

״ציון דורש אין לה — מכלל דבעי דרישה. והרי לא רק בירושלים של מעלה, שיחו, חלומו, והגיגו של כל יהודי שומר תורה, אלא אף בציון של מטה, על עמקיה, הריה, נהרותיה ושדותיה. ציון אינה קדושה כמושג וכסמל בלבד, קדושים הם אף רגבי עפרה, הנתנים להמשש באצבעות, אהובים הם אבניה, סלעיה וכיפיה... עלינו ללמוד את אהבת ציון על מנת ללמדה לאחרים. לאהוב את ציון כמו שהיא, על כל חלקיה וגליליה, הפורחים והשוממים, הכלולים בשטח המנדט ושאינם כלולים בו, העתידים להקצע בתחומי המדינה היהודית המתוכננת, והעלולים להיות מופקעים ממצריה, אהבה שאינה תלויה במסיבות פוליטיות ובתנאים כלכליים, במצוקת הגולה ובפחד מפני שנאת ישראל המתפשטת בעולם. אנו מצווים לאהוב את ציון אהבה שהיא למעלה מן הזמן והמקום — — —

"אנו מצווים להרבות בשליחי אהבת ציון לתפוצות הגולה ודוקא למדינות בהן נראה מצב אחינו איתן ושלוו... שליחינו יבססו את הטפתם לאהבת ציון, לא על שלילת הגלות אלא על חיוב קדושת ציון, לא בחזות בלהות על הצפוי ליהודי הגולה, כי לא ידע איש מה ילד המחר בארץ ישראל, ולבסוף הם לא יקשרו את העליה עם פתרון שאלת היהודים הסופית, כי פתרון שאלת היהודים ימצא רק בביאת המשיח. כל אלה הנימוקים של תעמולת הציונים לא יזכרו ולא יפקדו בתוכנו. עליה לציון מחמת אהבת ציון, על מנת להתקדש בקדושתה ולגונן על קדושתה. לבנות חורבותיה ולהבנות בה ברוח, זאת היא הסיסמה בה נבוא בעל פה ובכתב אל חברינו בגולה"....

☆

שורות טהורות אלה, כנגן המנגן ובהשראת בת־השירה נכתבו, והן מהוות את תמצית־ההשקפה של היהודים שומרי־התורה בכל ההתיחסות לארץ־ישראל ולציון. וזו איננה רק תיאוריה. רבבות היהודים המשמרים על כל קוצו של יו"ד בחייהם בארץ־ישראל, מני חומות ירושלים העתיקה ועד לתחומי הישוב החדש, ועד להתפרסות הרחבה על־פני עשרות ערים וישובים בארץ־ישראל, — הם כחומת־אמת חיה להוכחת הגישה הזו, ובכל זאת מקטרגים עלינו וטופלים עלינו את עלילת "שנאת ארץ־ישראל".

וכאשר אומרים זאת, פעם ופעמיים ושלוש, ולאומרים כך נדמה כי מכוח החזרה על השקר הוא נעשה אמת, מגיעים גם לחלק השני, על "אשמת השואה", כאילו רק חרדיים, שומעי־לקחם של אדמו"רי"ם ורבנים נשרפו בכבשנים, ולא גם המוני יהודים שנהרו אחרי הציונות ונשבו בכזביה.

והלא האמת העובדתית־ההיסטורית היא, כי לעת ששה מיליוני יהודים הלכו לעקידה, ועוד הרבה ב"ה ניצלו בהיותם שם, — כאן, בארץ־ישראל, "מקום המיפלט", היו לעת פרוץ מלחמת העולם השניה רק ארבע מאות אלף יהודים, וזאת לאחר עשרות שנים של תעמולה ציונית, כשחלק ניכר מ־400 אלף אלה הם יהודים חרדיים, "לא ציוניים"; מספרם של החרדים יכל להיות גדול בהרבה, אילו לא

שללו מהם, בציניות ובאפליה משוועת, את זכותם לקבל "סרטיפיקטים" (רשיונות עליה) שניתנו בקיצבה אכזרית ע"י הבריטים, ורק 6 אחוזים מהם הופרשו ליהודים חרדיים. איפה היו מיליוני הציונים, ולמה הם לא עלו, אחרי שלהם לא היו אדמורי"ם שכביכול אסרו עליהם לעלות לארץ?

ושאלה אחרת היא: בדיעבד ראינו את יד ה' הגדולה שהצילה את הישוב היהודי בארי"י מכליון, אחרי שהמצביא הגרמני רומל כבר עמד בשעריה וכפסע היה בינו לבין כיבוש ארי"י וחריצת גורל יהודיה כגורל יהודי אירופה ויהודי ארצות הבלקן. ב"ה שהצילנו מכף אויב ואורב זה, אבל מי יכול לדעת ערב המלחמה שכך יקרה כאן בארץ, מי יכול לערוב שמה שיקרה באירופה — לא יקרה ח"ו בארץ־ישראל?

מה הם, איפוא, דיבורי־הסרק המציירים את ארץ־ישראל כמקום־מיפלט אידיאלי, בטוח וידוע מראש, שרק מחמת פנטיות או שנאת־ציון מנעו אדמורי"ם ממיליוני יהודים עלייתם לכאן, בזמן שנס־ההצלה לא יכול להיות ידוע מראש, בזמן שהבריטים הגבילו כללית את זכות־העליה, בזמן שהציונים כלאו את החרדים חברי אגודת ישראל במיכלאה מגבילה של ששה אחוזים, ובזמן שגדולי הדור המקובלים ביותר ביהדות החרדית פסקו בצורה שאינה משתמעת לשתי־פנים על חיוב מצוות ישוב ארץ־ישראל בזמננו?

ואולי צריך גם לחשוף עוד איזה חלק מן האמת ההיסטורית, ככל שהיא כואבת וצורבת, על מה שעשו ציונים בימות השואה, על התעלמותם מכל שקרה בתקופת השמדת ששת מיליוני היהודים, על התעלמות מודעת שנבעה מתוך גישה ומגמה לראות את העיקר בהקמת המדינה לאחר המלחמה, כאשר דם המיליונים הוא הכרח, כדי שזה יהיה המחיר שבשבילו ישיגו את הגשמת החלום הנכסף של הציונות?

כ"א שבט תש"מ

הריקנות שהביאה לתנועת התשובה

אגודת ישראל מעצם התייסדותה, היתה ונועדה להיות התרופה לשעה ולתקופה זו. אם במרוצת עשרות השנים שחלפו ניצבה כאנטיתיזה לתנועה החילונית שהתגלמה בצורותיה השונות, ההשכלה או הציונות ושאר מסגרות אחרות, הרי עתה היא ניצבת כמסגרת שנועדה לתת את התשובה לכל אותם ההמונים החשים ריקנות בלבותיהם, מיואשים מכל תחליפי־ההבל שהוצעו להם ומחפשים אחר תוכן אמתי ותכלית.

גדולי ישראל בדורות הקודמים חזו וניבאו, כי יבואו ימים כאשר ההמונים יבחינו בכזב שהולעטו בו והם יבקשו לשוב למכורה היהודית, אל חיק ישראל סבא, והנה, עינינו הרואות כיום ראשית היווצרותה של תנועה כזאת, תנועה של יהודים מירכתי הישימון החילוני המבקשים דעת־אמת, מתעניינים בהווייתם ובאורח־חייהם של יהודים הממשיכים בשרשרת־הזהב של מורשת היהדות, ויש מהם שמשתלבים באורח־חיים זה, כאשר הם קוראים לרעיהם וחבריהם לטעום אף הם מטעמם של חיים אלה.

אין בכך עדיין משום מהפיכה במובן הכמותי, שהרי רק מעטים המה שכבר הספיקו להסתפח לנחלת שומרי היהדות, אך במובן העקרוני והאיכותי — כבר אפשר לראות בכך ניצנים של מהפיכה. הדבר האופייני לכך הוא, כי השבים באים לא משכבות נחשלות, אם במובן האינטלקטואלי ואם במובן הסוציאלי, אלא הם באים בעיקר משכבות האינטליגנציה החילונית, בעלי מעמד אמיד גם מבחינה חומרית. יתירה מזו: הבולטים בשבים הם כאלה אשר היו בעלי מעמד בכיר בחברה שלהם, "כוכבים" נוצצים בעסקי בידור או ציור; לא חסר להם דבר מבחינה חומרית, אדרבא, הם השיגו את השיאים הגבוהים ביותר שאליהם חותרת מרבית החברה החילונית, ודוקא

משם הם באים ומחפשים; הם גילו את הריקנות לאחר שכבר בדקו הכל, חיפשו בכל — ולא מצאו את התשובה לבקשת־הנפש המציקה ומקננת בעמקים הגנוזים של הלב היהודי.

התופעה הזו מפליאה ביותר כאשר שומעים באותו זמן על רבים הבאים אלינו מריחוק גיאוגרפי גדול, ממרחקי הגולה, מאמריקה הרחוקה. סיפר לי לא מכבר ידיד, על אברך יקר, מקפיד ומדקדק בקלה כבחמורה, עטור זקן ופיאות, שלעולם לא היה מסוגל לחשוב ולהאמין כי לא נולד בבית חרדי למופת, אך סיפור־חייו הוא ממש דראמה עוצרת־נשימה. מסתבר שהוא הגיע הנה לפני שנים אחדות מעיר־פרבר אמריקנית, במדינת קליפורניה, הרחק מלוס־אנג'לס. בביתו לא ידע דבר וחצי דבר על יהדות. אביו היהודי לא שמע מעולם על יהדותו וכן גם אמו. הוא היה בחור צעיר כאשר לפתע החל מגלה סקרנות בלתי־רגילה בנושא היהודי. הוא שמע מעט על יהודים שנמצאים רחוק. בעיר־מגוריו, גילה רק מאוחר יותר, מתגוררים כמה יהודים שאת מספרם אפשר למנות באצבעות יד אחת.

אותה סקרנות הביאה אותו לרוץ לספריות, לחפש ספרים על יהדות, כך גילה גם שהוא עצמו יהודי. מניאז היתה חתירתו להגיע לארץ ישראל, ארץ ההבטחה, וכך הוא חי כאן כיום חיים יהודיים מלאים, כאשר, כאמור, מתוך חזותו החיצונית אי־אפשר בשום פנים להכיר את עברו ואת כל הקורות אותו עד שהגיע אל אורח־החיים היהודי.

מתקיים לנגד עינינו הכתוב: "אם יהיה נידחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלקיך ומשם יקחך". איזה שהוא זיק פנימי חבוי מתעורר לו מאליו, זיק הנצחיות היהודית הטבועה בנפשות יהודיות. אך אם מקרים כאלה הם נדירים ביותר, ממרחקים כה גדולים, הרי ישנם מקרים רבים אחרים שבאים מן ההמונים, גם בחו"ל ועתה גם בארץ, באופן שלא יכולנו לצפות לו, או עכ"פ — מוקדם יותר מכפי שאפשר היה להעלות על הדעת אי־פעם שזה יקרה, גם אם האמנו בכך, גם כאשר היינו בטוחים שהדבר יקרה.

☆

חידושה של אגודת ישראל בהקמתה של יהדות־תורה מאורגנת, לא נועד רק לארגן בזמנו את כל שומרי התורה ומשמרי משמרת היהדות כדי להתבדל ממסיתים ומדיחים מדרך היהדות, אלא כדי ליצור מסגרת ותשתית אשר תוכל בבוא היום לאסוף נידחים ולקבץ נפזרים, את כל אלה הנמלטים מן המבוך ומן התהום שאליה נתגלגלו כתוצאה מהתנועה החילונית, אשר התיימרה ליצור "יהדות חדשה" והעלתה חרס בידיה, ולא עוד אלא שהדיחה רבים וגרמה להם להיפלט ממחנה היהדות.

האם זקוקים אנו עוד להוכחות על כל זה? נצא נא ונראה מה שנעשה לנגד עינינו כאן בארץ, כאשר המונים רבים נשכחה מהם יהדות כלשהי, כל חשיבתם היא במונחים זרים ומוזרים, חסרים לחלוחית של יהדות ואינם יודעים את מקורם ואת יסודם. וגרוע מזה, בארצות־הגולה, שם אוכלת ההתבוללות בכל פה בהמונים יהודיים. כולם מבכים ומקוננים על שיעורים מזוויעים של נשואי־תערובת המגיעים לכדי ממדים של שואה רוחנית. מדי שנה נישאים צעירים יהודיים בנישואי־תערובת ואינם חוזרים יותר אל היהדות.

מול המצב הזה נוצרה אגודת ישראל, אשר היתה המסגרת המלכדת ומארגנת את כל אותם חוגים יוצרים ופועלים, שלמול לעג כללי ולנוכח התנגדות גדולה הלכו והקימו, נדבך אחר נדבך, עולם תורה חדש, חיזקו שוב את עולם החסידות, קיבצו אחד לאחד צעירים ממקומות שונים וכך ביצרו שוב יהדות נאמנה, יהדות שבעצם קיומה ומהותה מהווה בשורה לכל אותה יהדות חילונית שבצר לה היא מחפשת לה דרך חזרה, ולנוכח קיומו של עולם התורה חשים רבים מתוכה שיש להם לאן לחזור, שיש להם לאן לפנות. מול מקסם־השוא של התארגנות לאומית על בסיס חילוני — קמה אגודת ישראל והציבה דוגמה של התארגנות "עם התורה", זה מול זה, זה לעומת זה, וגם אם רבו אז המלעיגים, גם אם גברו אז המתנגדים — ענקי־הרוח שייסדו את אגודת ישראל לא נואשו ולא נרתעו. הם הקימו מבצרי תורה, ואגודת ישראל, בתור תנועה מאורגנת, הכינה כלי־סיוע לכך, היא ליכדה את ההמונים, את הלגיונות המגוננים על המבצרים, התובעים קיומם ומחזיקים אותם.

בקום המדינה, לא אצה אגודת ישראל לנצל את כוחה הפוליטי לצרכים חולפים, אלא השקיעה כל כוחה ביצירת תשתית לביצורה של יהדות־אמת, על־ידי דאגתה להקמתו של חינוך חרדי, לבנים ולבנות, על־ידי דאגה להמשך קיומן של הישיבות, שתלמידיהן יהיו פנויים מכל עיסוק אחר ולא יגוייסו ובה במידה — למנוע את גזירת הגיוס לבנות דתיות, כאשר ראתה שלא יעלה בידה לבטל כליל את גזירת הגיוס לכל הבנות. היא דאגה לשורה של ענינים יסודיים, הכל כדי שתמשיך להישמר מסגרת חרדית מקורית ובלתי־מעורערת, ללא כל זמורת זר, ללא כל פגיעה מרוחות־הרחוב שנשבו אז בחוזקה רבה.

שורה של הישגי־יסוד אלה, הם אשר הבטיחו הישארותה של יהדות חרדית, וגם אם היתה קטנה בכמותה, ואף כיום עודנה קטנה בכמות — הרי הדוגמה שלה החלה להקרין למרחקים. לגיונות של בני־תורה, רבבות בתים ומשפחות בישראל, כ״י, ההולכים בדרך התורה הסלולה לנו הם הקורצים כיום למרחק. בביטחה שהם מפגינים, ביציבות ובאיתנות הם מהווים דוגמה ומופת, ורבים הם שכבר רוצים לעשות כמותם.

☆

ברם, אגודת ישראל, כאמור, לא נוצרה רק לשעתה, היא נוצרה לדורות, אם בעבר מילאה את התפקיד של שמירת ״שלד״ מושלם של יהדות מקורית, עשתה הכל כדי לשמר על איכות מלאה, היא חייבת עתה להתחיל ולפעול בכיוון של הגדלת הכמות אשר תהיה באותה איכות גבוהה. אגודת ישראל לא הלכה אחר אחרים ביהדות הדתית אשר גרסו ״לקרב ולהתקרב״, כלומר ״לרדת״ אל העם תוך־כדי וויתורים מן העצמיות; אגודת ישראל פעלה במגמה של לקרב, ראתה לפניה טווח רחוק של פעילות, וידעה כי אסור לוותר ולהתפשר, כי בסופו של דבר האור הנצחי הוא שינצח. אלה אשר גרסו אחרת, ״לקרב ולהתקרב״, יותר משקירבו הם התקרבו אליהם, נעשו גשר להוציא מתוכנו אליהם.

גם אותו מחנה, הפשרני במהותו, ״המזרחי״, עשה צעדים של משיכה חזרה כלפי־פנים. אלה שבזמנו לחמו נגד קיום הישיבות ראו לפתע כי אם לא יקומו ויעשו מעשים לעצמם — סופם שיתחסלו

לחלוטין, הלכו וייסדו בעצמם מוסדות חינוך שבהם חוזק ביותר לימוד התורה, גם הקימו ישיבות שבהן אין לימודים אחרים וע"י כך הצילו עצמם והחלו להגיע לידי יצירת נוער דתי שבחייו הפרטיים שומר על איכות יהודית הרבה יותר גבוהה ממה שאפיין את נוער המזרחי בעבר.

עתה, כאשר אנו רואים ראשיתה של תזוזה במחנה החילוני, באה תקופה חדשה לאגודת ישראל, עם תפקידים חדשים ומשימות שונות מאלה שהיו לפניה עד כה. אסור לה, כמובן, לזנוח את מה שהיא עוסקת בו עד היום, אך היא חייבת להיחלץ עתה למשימה מרכזית של הנחלת יהדות להמונים רחבים, הפצת תורה בקרב ציבור רחב הצמא לתורה ורוצה לדעת את היהדות במקוריותה. דומה ששטחי־פעולה כפי שישנם כיום — לא היו לנו מעולם. לפנינו מרחב אדיר של פעולה בכל קצות ארצנו. אין ישוב שאי־אפשר לבוא לשם. יש הסבורים שאפילו קיבוצים חילוניים נעשו כיום פתוחים לכך ואפשר לפעול גם בהם, שלא לדבר כבר על שורה ארוכה של ערים גדולות וקטנות, ישובים ומושבים, עיירות וכפרים, בכל מקום מצפים ומחכים לדבר תורה, צמאים לשמוע את דבר ה', וצריכים רק להשמיע.

במערכות־הבחירות האחרונות ראינו ניצנים ראשונים של פתיחות כזו. אל נזלזל אפילו בקול אחד שניתן לנו באיזה ישוב נידח או בעיירה רחוקה. ראינו שאגודת ישראל קיבלה קולות בעשרות רבות של מקומות ישוב, בצפון הרחוק ובדרום הרחוק, במקומות שכלל לא ציפינו שנגיע לשם. הדבר הזה מחייב. אסור להסתפק בכך שנתנו לנו את הקול, אלא להיפך, הדבר מחייב אותנו לפעול בכל המרץ, להגיע לכל אותם מקומות ולהרבה מקומות אחרים ולהציע מה שיש לנו, מה שאנו מסוגלים לתת, שהרי זוהי תעודתה המקורית וההיסטורית של אגודת ישראל, להחזיר עטרה ליושנה, להחזיר יהודים לאורח־החיים היהודי המקורי.

☆

מה גדולה התהפוכה — אפשר ללמוד רק מהשוואת עובדות כפי שהן כיום וכפי שהיו בראשית שנות קיום המדינה. אז הופעתו של יהודי חרדי באיזה ישוב של עולים כרוכה היתה בסכנת־נפשות.

כמה פעילים וכמה מורים חרדיים הוכו אז ממש, אם העיזו ובאו למקום שנמסר למונופולין של מנגנון הכפיה החילוני. היום — כל זה נעלם, ונדמה שגם אותם שבזמנו התפתו להירתם לאותו מנגנון מלאים חרטה על מה שעשו. הללו נושאים באחריות עקיפה ואף ישירה להיווצרות עולם של פשע. עולים חדשים שבבתיהם חיו חיים יהודיים — נעקרו מזה בלחץ הכפיה, איבדו את ילדיהם ואת משפחותיהם. וכאשר באו פעילים חרדיים להשפיע על ההורים הללו שלא להיענות ללחץ — גורשו ונרדפו בכוח ע"י ה"מדריכים" שלא היו אלא מסיתים ומדיחים.

כיום, כאמור, חל שינוי רדיקלי בכל זה. פחד ה"מדריכים" לא קיים יותר. אפשר להיכנס לכל מקום, בישוב של עולים חדשים או בישובים שנעשו כבר וותיקים. הדור השני, שלא טעם כבר טעמה של יהדות, מגלה פתיחות, רוצה לשמוע על יהדות, מתנער ממה שהלעיטו אותו, נפשו קצה מן הלהיטות החומרנית, מן ה"אכול ושתה" ומכל הבילויים הריקניים שמשאירים חלל ריק בנפש. הללו מבקשים, למעשה, כי אנחנו נבוא אליהם, כי אנחנו נפעל בקרבם. אך לכך דרושה יד מארגנת, מקיפה וחזקה, וזוהי המשימה הטבעית המוטלת על אגודת ישראל.

והדבר אינו אמור רק בישובים של עולים חדשים או וותיקים, אלא אפשר וניתן לפעול בכל מקום בארץ, גם באיזורים של "יוקרה", בישובי אנשים אמידים. גם אלה רואים לנגד עיניהם את הפער המתהווה בין הנוער לבין צרכי העם והמדינה, תוך ניכור לזכותנו על הארץ ותוך התרחקות מכל מה שריח של מקוריות נודף הימנו. יש מקרים שלא־ייאמנו על אנשים התוהים כיום בלבם על צורת־החיים שלהם, האם היא הולמת והאם אפשר להוסיף ולהתקיים כך. גם אצל אלה ניתן, איפוא, לפעול באין מפריע, אם כי צריך להתוות מראש קווי־פעולה, להתאים צוותות מתאימים לכל מקום ומקום, להכין מרצים ושיעורים לפי רמות שונות, תוך מוטיבציה שונה, כאשר המגמה בכולם היא אחת: לקרב יותר אנשים ככל האפשר.

עינינו רואות כיום כיצד השקר נשבר ונתוץ לרסיסים, ורעיונה של אגודת ישראל, שיסודה בגדולי ומאורי הדור הקודם — ניצח. אך לא

די בנצחונו של רעיון; צריך גם להגשימו הלכה למעשה, להוציאו מן הכוח אל הפועל, לא להשאירו כענין ערטילאי אלא להופכו לישות חיה, וזה ניתן לעשות אך ורק בפעולה של הענקת האיכות, העילית שנוצרה, להמונים רחבים, שיגדל מחנה שומרי התורה ושומרי משמרת היהדות לדורותיה, שיגדל עשרות מונים, שיתרחב בכל איזורי הארץ.

משימה היסטורית מוטלת על אגודת ישראל: המשימה האפשרית של הפצת תורה וידיעת היהדות. אל תחמיץ תנועת יהדות־התורה הזדמנות מיוחדת־במינה זו.

י״א תשרי תשל״ח

לגדל ולחזק את הגרעין הבריא

הנה הם באים כולם, שלוחיהם ושלוחי־שלוחיהם של גדולי ומאורי הדור הקודם, ושני הדורות הקודמים, הנה הם הצירים והאורחים והחברים מן השורה, והאלפים והרבבות שלבם פועם יחד, כשהם מלווים ברטט פנימי עמוק, בריגשה ובהתלהבות את ההתכנסות ואת הנאומים ואת הדיונים ואת ההחלטות — כל אלה הם, הם אשר גדולי הדורות הקודמים שמו בם כל תקוותם, הם הגידולים שנתגדלו מחמת אותה זריעה שזרעו לפני שבעים שנה, לעת שייסדו את אגודת ישראל ואמרו שהיא עוגן־הצלה לדורות העתידים של כלל ישראל.

הם מתכנסים יחד ובלבם אך ורק תפלה, תקווה וייחול ל״יתגדל ויתקדש שמיה רבא״. כולם שופעים כמיהה, כיסוף וערגה להתחזקות עם ישראל כעם ה׳, החוזר אל תעודתו ושליחותו כמקדם, השליחות שהוטלה עליו במעמד הר סיני להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש, השליחות שקיבל על עצמו כאשר אברהם אבי האומה הביא לעולם את בשורת ייחוד הא־ל והיות מנהיג לבירה.

מקרוב ומרחוק, מעבר לימים ואוקיינוסים, מכל קצוי תפוצתו ופיזורו של העם היהודי, מכל המקומות הללו הם באים ועולים אל ירושלים עיר־קודשנו כדי לשבת ולטכס עצה ביחד על עתיד הקיום של עם ישראל. מה נפלא המעמד, כמה סמלי וכמה משובב־נפש הוא, כאשר אל ירושלים, שבה מתמצית תמצית הרגש היהודי — באים כולם כדי לחפש דרך איך לחזק ולהגדיל את גרעין הקיום הבריא של עם ישראל — הלא זו יהדות־התורה הנושאת בחובה את יסודות המשך הקיום שלנו — ולחזור ולקרב את כל אלו הרחוקים, את האובדים והנידחים, את אלה אשר הותעו והורחקו ממקורות היניקה הנצחיים שלנו ועתה הם כמי שמחפש את גלגל־ההצלה בלב־ים סוער וגועש.

ברגע שבו מתהווה ה"יחד" הזה, כאשר כולם יושבים באולם הגדול ופניהם נשואות אל בימת־הנשיאות עליה יסבו ראשי עם קודש, גדולי ואדירי התורה, מנהיגים לעדותיהם, ברגע שבו נוצרת אותה אחדות גדולה ונאצלה — כבר נקבעה עובדה וכבר נעשה מעשה; זהו הרגע המיוחד במינו שממנו תוצאות גדולות לעתיד קרוב ורחוק, תוצאות שאפילו אינן מורגשות ואינן נראות מיד, הן נראות למחר, ויש מחר לאחר זמן. בעצם הרגע הזה, בעצם הרצון האמתי להתעלות מעל לכל השוטף והרוגש ביום־החולין הארוך — נחרץ ונקבע ה"לשם שמים" וזוהי הכנסיה האמתית עם הסממנים של "כאיש אחד בלב אחד". אותו מומנט אדיר המוליך ומביא עם שלם, עם עתיק־יומין, לפלס לו דרך ולפסוע בנתיבות, ולו העקלקלות ביותר, ולעבור הכל ולהתקיים ולחיות.

☆

בימים אלה ניצב העם היהודי על פרשת־דרכים קשה ומסוכנת ביותר. אלה ימים שבהם תם לחלוטין תוקף־החיים של כל האידיאות הזרות והמנוכרות שניסו להדביק על עם ישראל. שכבות גדולות ושלמות ניצבות מעורטלות לחלוטין מכל אידיאה ומכל רעיון, מכל תוכן ומכל מטרה. זוהי תקופה שלא היתה כמותה לחיפושי־דרך, למבוכה ולתהיה. המוני יהודים במספר מדהים ממש אינם יודעים איך לצעוד צעד אחד בביטחה, הם פוסעים פסיעה ונסוגים אחורה — פסיעותיים, ובכל פעם שהם נסוגים, שוקעים הם עוד סנטימטר לתהום הכליון העצמי, והם תרים אחר קרש־הצלה. קרש־הצלה זה היא יהדות התורה, ואת הארגון המרכזי והממצה של יהדות זו יכולה רק אגודת ישראל לעשות.

אם בעבר התרכזנו והתכנסנו רק כדי להציל את עצמנו מלהיות נשטפים בגלים העכורים, כשכוחנו בקושי הספיק אפילו רק למטרה מצומצמת זו — הרי עתה מסוגלים אנו כבר לחשוב ולעשות הרבה מעל ומעבר לזה. בכנסיות הגדולות הקודמות צריכים היינו לעשות הכל כדי להתחזק בתודעה העצמית של הקיום שלנו, למנוע כל נסיון של חדירת דיעות כוזבות לתוכנו, שלא ניסחף אחר הברק החיצוני והמסנוור של הצלחות מדומות של אחרים. כיוון שכך יכולנו רק מעט

מאד לתת את הדעת על אחרים, וכל שעשינו למענם היה בדוגמה העצמית שקבענו לנו, שיתרשמו מאורח־החיים של יהודים שומרי־תורה שאולי מכוח הדוגמה הזו יימשכו ויבואו אלינו.

ולא היתה זו טעות. כי אכן עינינו הרואות בניצנים הראשונים של תנועת תשובה ובעלי־תשובה, שהם הגיעו אלינו מכוח־עצמם. אך זה מעט מדי, מעט מאד, זהו רק ה"אוונגרד", זהו הרובד החלוצי הבא מעצמו, הניעור מכוח פעימת רגש פנימי, מכוח התלקחות הנקודה היהודית החבויה וגנוזה הניצתת מאליה. אלה יכולים להיות נושאי־השליחות, אך בתנאי שאנחנו נהפוך מעתה להיות המשלחים שלהם, בתנאי שנשנה את היעודים שלנו בעבודתנו, בתנאי שנחליט מעתה, כלה ונחרצה, שמשימתנו כיום אינה רק לדאוג לקיום העצמי שלנו, אלא מעתה ואילך אנו מקדישים כל מאמץ ומגייסים מתוכנו כל שיור של כוח שב"ה עלה בידינו לצבור ולאגור — כדי להציל את האחרים, בתנאי שנרד עד־תום לסוף המחשבה כי אכן "למחיה שלחנו", ועתה עלינו לעשות הכל כדי "להחיות עם רב".

☆

התנאי שנוכל לעמוד בשליחות הגדולה המוטלת עלינו היא קודם להיות באחדות פנימית מלאה, במיצוי כל הטוב והמיטב שבכל אחד מאתנו. אגודת ישראל היתה הבשורה לדור האחרון לשיעבוד וגלות, כי היא ליקטה את הנפזרים, שבכל מהם טמון כוח, אך הכוח הזה יכול לבוא לידי ביטוי אמתי במונחים של כלל ישראל — אם כולם יהיו מאוחדים במטרה הגדולה של הצלת כלל ישראל ועם ישראל.

"עם התורה" המאורגן באגודת ישראל מציב אלטרנטיבה אמתית לקיומו של עם: התורה ומצוותיה הם מרכז החיים של העם, ומנהיגי העם הם מנהיגי התורה לעדותיהם ושבטיהם. על הבסיס הזה התאחדו כל זרמי היהדות החיים על־פי תורה ומצוות, ואם אז, בעת היסוד, נמצאו הרבה מתנגדים אשר הלכו כעיוורים אחר קסם־השוא של הרעיון הלאומי־החילוני, כיום הזה המונים רבים מאוכזבים ומיואשים מכל התחליפים הללו. הם כבר התבררו לעין־כל כחסרי־אחיזה, אלא שעתה היא גם השעה הקריטית ביותר המחייבת מאמצי־הצלה מהירים ונדיבים מצדנו. שעתו המסוכנת ביותר של

החולה היא, לא כאשר המחלה משתוללת, אלא ברגע המשבר, כאשר החיידקים נושאי־המחלה כוחם הותש, אך גוף החולה, מרוב התמודדות עם תוקפיו — נחלש ביותר וצריך להזריקו בסמי־מרפא המחזקים את גופו לעמוד באתגר שבא לאחר־מכן — אתגר ההתאוששות.

ואת התפקיד הזה עלינו למלא עתה. לחזק את הגוף החולה של העם היהודי, להזריק בו מחדש, בצורה הדרגתית ומתוכננת, את זריקות־החיים המרפאות והמאוששות, את הזריקות המכילות את תוכן־החיים האמתי והנצחי שלנו, את אורח־החיים התורני המלא לכל גווניו וצורותיו, מן המאגר המבורך של תורה, חסידות ומוסר, וכך, רק כך, נעשה את שליחותנו ומלאכתנו הקדושה.

☆

במה גדול כוחה של התכנסות? בוודאי יש לכך הסברים פשוטים ביותר. כאשר באים כולם ומתכנסים, שומעים מכל מקום על בעיותיו ולבטיו ומצוקותיו, ובה בשעה שומעים גם מכל מקום מה הן ההצעות לפתרון, ומה הן הדרישות והתביעות, ואז יושבים ומסכמים מה זה יכול לתת לשני, מתאחדים על בסיס של נוסחה מוסכמת לפתרון הרצוי על בסיס המצוי ומה שאפשר עוד להוסיף בדרך של התאמצות גדולה ואז יוצאים לפעולה.

אבל יש גם כוח עצום הטמון וסמוי ונעלה מעל להשגה הפשוטה. כינוס לצדיקים הנאה להם והנאה לעולם. כשיהודים מתכנסים ביחד בראשות גדולים וצדיקים, כאשר מאות כה רבות של יהודים עוזבים את מלאכתם ומסחרם, כאשר גדולי התורה קמים מעל למקומות־השליחות שבהם הם יושבים ורואים לנכון שלבוא להתכנסות חשוב ברגע זה יותר, וכאשר כל אלה ביחד יושבים וחושבים באותו כיוון ולאותה מטרה — הרי שזה יוצר עוצמה, שככל שהיא נסתרת מאתנו בהגיונה — היא בכל זאת מורגשת, בכל זאת נוסכת בתוכנו בטחון עצום. והלא עובדה היא, מכוחן של התכנסויות כאלה בעבר אנו קיימים כיום בצורה שבה אנו קיימים, כאשר יכולנו בעז"ה לעמוד מול כל הגלים והנחשולים שאיימו למחוק אותנו ולהורידנו מעל במת־הקיום.

הנביא ישעיהו אומר: "כי הנה החושך יכסה ארץ וערפל לאומים" (פרק מ), וכמה פסוקים לאחר־מכן: "שאי סביב עיניך וראי כולם נקבצו באו לך". כאשר החושך יכסה ארץ, כאשר חלקים כה מרובים של העם היהודי הולכים ותועים בערפל העמים, ורבים כל כך להוותנו ולדאבוננו מינתקים מאתנו, מתחברים בנשואין לעמים אחרים — הרי העצה לכך והתרופה לכך: "שאי סביב עיניך וראי כולם נקבצו", זוהי התרופה וזו הדרך להתגשמות חזון הנביא בפסוק קודם: "קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח".

הגדולים ביותר במייסדי התנועה האגודאית ראו בה במפורש עוגן־ההצלה שלנו, ראו בכך הישועה לכלל ישראל, דברים שלא כל כך הובנו אז — כמה מובנים הם היום. בתקופה שבה הבעיה הקיומית הגדולה ביותר של כלל ישראל היא רוחנית, כאשר המונח שואה ר"ל העתיק עצמו אל השאלה כמה יהודים עוד ישארו לנו אם לא ייעצר הנחשול הסוחף של התבוללות, כשהיא קיימת בכל מקום שבו ישנם יהודים, כשבמובן הפוטנציאלי היא קיימת גם בארץ־ישראל — יכולים כולם להבין למה ראו באגודת ישראל עוגן־ההצלה לדורות יבואו.

☆

אגודת ישראל איננה רק ארגון במובן המצומצם של המושג, או מספר החברים שרואים לנכון להשתייך אליה בצורה ארגונית. אגודת ישראל פירושה כל מה שיש ביהדות התורה שלא נכנעה לשום זרם אחר, שלא כופפה קומתה לאלה שהביאו לתוך העם רעיונות־נכר של ביסוס רוחני או תרבותי של העם על יוון ותרבויות אחרות.

הכנסיה הגדולה היא ביטוי מאחד לא רק של אלה שנמצאים ארגונית אתנו, אלא של כולם, אפילו אלה המכריזים על עצמם מתנגדים לרעיון האגודאי. בשיאה של המטרה כולנו מאוחדים: **לתקן עולם במלכות ש־די** — זוהי המגמה וזוהי המטרה של כל המאמינים בה' ובתורתו, של כל אלה הרוצים ומייחלים לשלמות העם ועתידו הטוב והמתוקן.

והיום שבו מתכנסים ביחד בירושלים עיר־קודשנו, הוא יום חג מעצם העובדה שזוכים שוב להיות מכונסים, שוב להיות מאוחדים. נתעלה כולנו, נשכיח מאתנו כל מה שהיצר מנסה להפריד בינינו, נחפש את המשותף שבכל אחד מאתנו, את הטוב והנעלה שיש בכל אחד, נבנה בנין גדול על בסיס אהבה ואחוה, שלום ורעות, ומכוח זה נוכל לפעול גדולות ונצורות. אז גם נזכה להתגשמות דברי הנביא: "הקטון יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום, אני ה' בעתה אחישנה", ונזכה לגאולתנו השלמה ולביאת משיח צדקנו בב"א.

י"ח טבת תש"מ

הקהל הגדול במושב המיוחד לתנועת התשובה בכנסיה הגדולה הששית

בקו הראשון של מלחמת התורה

מרובים היו הצדדים באישיותו של הרי״מ לוין זצ״ל — אשר הנהיג את אגודת ישראל בעוז־רוח, כראוי לעומד בקו־החזית הראשון של מלחמת יהדות־התורה — ומכל צד שהביטו בו מצאו אותו מיוחד, גדול ומורם. היבטו על בעיות שנתעוררו מדי פעם, היה רחב ומקיף, אפשר לומר: היסטורי, שהרי כאשר חי אתנו בדור זה, היה מצוייד תמיד בפרספקטיבה רחבה ביותר משל דור ואף שני דורות קדומים. הוא היה מן היחידים, ואולי גם יחיד ומיוחד בהיקף שלו — שהיה גשר בין דור זה לדור הקודם, ואם נותר לנו כיום מעט מן הלחלוחית של הדור הקודם, הרי זה תודות לו שבמחיצתו שהינו בתקופה רבת הסער והתהפוכות של שניים־שלושה העשורים האחרונים.

לא פעם היה ״משקע״ מיוחד זה, של מבט אל העבר, מעציב אותו ו״מחליש״ אותו. הן המעבר מדור לדור לא היה כדומה לו בכל תולדות ישראל. השואה הנוראה קיפחה מאתנו את הדור הגדול הקודם והותירה רק שרידים בודדים. לא היה זה מעבר טבעי בין דורות, המתחלפים כדרך העולם. אמנם, כרגיל, הרי ״דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת״. אך זה רק כשהמעבר הוא טבעי. כאשר המעבר הוא כה מזעזע וטראגי, כשדור שלם של גדולים וצדיקים — אדירי־תורה וארזי־לבנון — נקטף באופן כה אכזרי, איך אפשר ש״הארץ לעולם עומדת״; איך תעמוד והמעבר הוא איום? נדמה שאת השאלה הנוראה הזו נשא הוא בקרבו תמיד, בכל הופעה, בכל פעולה ובכל מעשה.

כי הכאב היה לו כפול ומכופל, הן בהביטו ובהיזכרו תמיד ״במה שהיה״; במחיצתם של מי בא, בחברתם של מי שעבד אתם; ולעומת זאת — בשינוי ובחילופין שחלו, כאשר צריך היה להרכיב חבורה חדשה, מן הטוב שאפשר היה ללקט לאחר השבר הנורא, וכאן בוודאי צצה ההשוואה — — —

אכן, חי אתנו הרי״מ זצ״ל, אך מחשבתו וכל הוייתו היו בעידן אחר, בתקופה קודמת. חז״ל אמרו: ״אם ראשונים כמלאכים, אנו כבני־אדם; ואם ראשונים כבני־אדם אנו כחמורים״. החפץ־חיים זצוק״ל אמר על כך, כי הענין אינו בהבדלי־דרגה שבין בני־אדם אלא בהבדל שבין סוגי אנשים, וזה כבר שונה לגמרי. היה בעם ישראל דור של נביאים, דור של תנאים, אמוראים, גאונים וכו׳. ההבדל בין תנא לבין נביא לא היה בדרגה אחת נמוכה באותו סוג, אלא הבדל ושוני בסוג עצמו. אי־אפשר לומר, ששני תנאים השתוו לנביא אחד, כי אלו שני סוגים שונים. ולכן המשל: ״אם הראשונים״ וכו׳, והדימוי של מלאכים, בני אדם וחמורים בא לומר, כי כשם שאי־אפשר שאדם הוא חצי מלאך ומשני בני אדם אפשר להרכיב מלאך שלם, כן אי־אפשר משני חמורים, ואפילו מאלף להרכיב אדם אחד. שהרי מדובר בסוגים אחרים לגמרי.

רבי יצחק מאיר זצ״ל — היה מסוג אחר לגמרי, מסוג של הדור הקודם, מן ההיכלא־קדישא של בוני ומייסדי אגודת ישראל. חבורה של נפילים אשר חיו בדור אחד וראו את דאגות העתיד למרחק של כמה דורות ותקופות. מנקודת־מוצא זו, לא ייפלא שהרב לוין זצ״ל עמד תמיד טפח אחד גבוה יותר, ראה בעיות וענינים באור אחר לגמרי.

☆

לעתים תכופות היינו משתאים לתגובותיו הבלתי־צפויות ולראייתו השונה מראייתם של אחרים את בעיות ההווה. משצפה ועלתה בעיה, יכולת למרבה ההפתעה למצוא אותו אופטימי ומאושש, במקום שציפית למצוא אותו מודאג, וכן גם ההיפך — מצאת אותו עצוב ומדוכדך בזמן שחשבת למצוא אותו שמח.

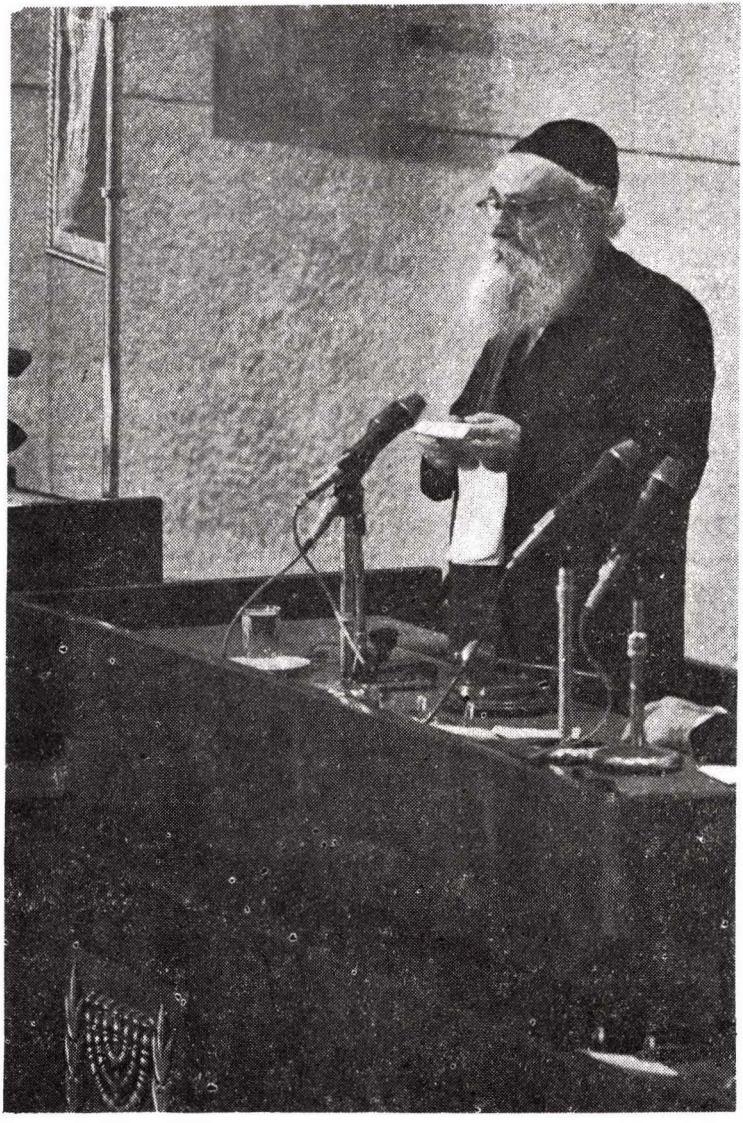
כי בהיותו מחונן בחושים חדים ובמבט שונה לגמרי, הרי לא התרגש מכל ענין, בעוד שהיה לפתע מסתער כארי במקום שלא היה נראה לאחרים כראוי ל״התרגשות״. זוכרני שני נושאים שבהם ראה לנכון להעמיד את מלוא משקלו האישי. פעם אחת, כאשר מי שהיה ראש הממשלה דאז, מר דוד בן־גוריון, יצא בהצהרה כפרנית הלועגת לדברי תורת אלוקים חיים בסיפור יציאת מצרים. הדברים היו

חמורים, אך אפשר היה גם לראות אותם כעוד הצהרה נוספת של משכיל וכופר שכמותו היו רבים, ועם ישראל קיים למרות זאת.

והרב לוין מצא אז, דוקא במקרה זה, את השעה כשרה ומתאימה להרעיש עולמות, להגיש אי־אימון לממשלה ולשאת בכנסת את אחד מנאומיו הנסערים והחזקים ביותר. קשה לתאר את הריגשה שאחזה בו מאותו רגע שדבריו של ב״ג פורסמו, את הכְנוּתיו לנאום המחאה שעמד לשאת בכנסת, את יסורי־הנפש שעבר עד שהביא מחאתו לפומביות. נאומו נישא מתוך כאב פנימי עצום, וכזכור — התנצל אז ב״ג על דבריו והביע את צערו. זה היה, אגב נדיר ביותר אצל בן גוריון שיתנצל בפומבי על ענין, בניגוד לטבעו להגן בלהט על כל מה שאמר...

אבל, נקודת־הבוחן לא היתה בתוצאה שהביא, שב״ג יתנצל, אלא בעצם העובדה שהוא ראה במעשה החמור ההוא ענין שיש להרעיש עליו ללא היסוס. כי מטבעו היה הרי״מ זצ״ל נוטה למעט בהופעות הפגנתיות או בריבוי מתיחות, אלא רק בשעת הצורך ממש, וכאן היתה רגישותו הגדולה, לחוש מתי היא ״שעת הצורך״. ואכן, לאחר מעשה, אפשר היה להבין עד כמה צדק בענין, שכן ראה בהופעת מר בן גוריון בבחינת חילול־השם שאין דומה לו. שהוא חילוני — ידעו כולם, אך בעת שלטונו לא הבליט יתר על המידה את השקפת־עולמו הכפרנית. נהפוך הוא, הוא התחשב בצרכים יסודיים של היהדות הנאמנה וצבר לו זכויות ידועות בזה. והנה, בעת שנשא אותו נאום אווילי, שבו הכחיש אחת מאמונות־היסוד של עם ישראל — נתגלה פתאום כמי שהופך את שלטונו קרדום להפצת כפירתו. וכידוע, המונים תמימים בעם ישראל נהו אחריו בעינים עצומות. ב״ג, בעיני מאות אלפי העולים מארצות המזרח היה כ״גואל״ ולמעלה מזה, ואם הוא מעיז ומפיץ כפירה, מה יאמרו כל האחרים? אם כן, אין זה סתם עוד ״דברי כפירה״ של משכיל אפיקורס, אלא הרבה יותר חמור מזה. ומכאן, מראיה עמוקה זו, נבעה תקיפותו הגדולה.

ונושא שני שבו הטיל את מלוא משקלו האישי, היה כאשר שופט ביהמ״ש העליון העיז לפרוץ פירצה מזעזעת בחומת שבת־קודשנו, כאשר בעיצומה של שבת נתן הוראה משפטית להפעיל הפעלת הטלביזיה בשבת. די היה בעצם הפעלת הטלביזיה בימי חול, כדי

רבי יצחק מאיר לוין בנאומו ההיסטורי בפתיחת הכנסת השביעית

לעורר דאגה עמוקה בלבנו, והלא המציאות של ימינו רק מוכיחה את צידקת ההתנגדות לזה. והנה, מוסיפים חטא על פשע, פורצים פירצה איומה כזו ומפעילים בשבת טלביזיה.

ברור, — וכאן כבר לא היה אף אחד שיחלוק על כך — שיש לנו להרעיש עולמות, אפילו כדי הבעת אי־אימון בממשלה ובכך להעניק למחאה את המשקל החריף ביותר. אבל הוא עדיין לא שקט, חיפש לו הזדמנות נאותה יותר אשר תביע בצורה המרעידה ביותר את המיית הנפש הסוערת לנוכח המאורע האיום. והנה, נמסר לו כי בתוקף היותו זקן חברי הכנסת (לאחר שמר ד. בן־גוריון, הקשיש ממנו, סירב) — יהיה עליו להיות הפותח של מושב הכנסת הראשון של אותה קדנציה.

ידוע לי, אישית, כמה התלבטויות עבר, אם להיענות להצעה להיות הפותח. עמדה בפניו השאלה, אם כדאי שיעניק לענין זה חשיבות רבה כל כך, ומאידך — כאב לו ביותר, שאם יסרב, הרי במקומו יהיה הפותח מאיר יערי ממפ״ם. כאן ראיתי לפני בכלל, משקל אחר להכרעות של מנהיג דגול וגדול. אחרים בוודאי היו רואים רק את הצד האישי ואת הכבוד שאפשר להשיג ממאורע כזה. סוף סוף, רק פעם לארבע שנים ישנו מאורע כזה של פתיחת כנסת חדשה, עם כל הפרסום והמצלמות וכדומה שמסביב לזה. אולם החישוב אצלו היה, חישוב טהור של כבוד־שמים. לבסוף, הכריע בנושא, כאשר בא הענין האמור של הטלביזיה בשבת. אם כן, אמר, אהיה הפותח, ואנצל את ההזדמנות לומר דברים כדורבנות. לא אחריש על חילול־השם. אזעזע אותם על כך...

וכך, התייצב על בימת הכנסת, במלוא זוהרו, כשלמולו יושבים, בין השאר, גם חברי בית המשפט העליון, ושומעים מפיו דברים צורבים ובוטים, דברי מחאה שכמותם לא שמעו בפניהם מעולם!

☆

עברנו שנים בלי הרי״מ זצ״ל, ואנו יכולים רק להחיות לנגד עינינו את דבריו המרובים והמאירים. נדמה, שנקודת־יסוד בכל דבריו שאותה צריך לחזור ולשנן ולשים תמיד לנגד עינינו היא, שיסוד אגודת ישראל על ידי גדולי ישראל, ככל שהיה חשוב וחיוני

לשעתו — הנה החיוניות הזאת גדלה והולכת ומתחזקת דוקא בימינו, ואילו לא יסדו אותה אז, צריך היה ליסדה היום. ברור הוא, כי זו היתה אמירה היפוטתית — מה שאמר שצריך היה לייסדה כיום — שכן מי יכול היה לייסדה כיום? הכוונה שלו בוודאי היתה לומר, כי החיוניות כה גדולה, עד שלא היה מנוס מלעשות זאת כיום, אך אין ספק, שדור זה לא היה יכול להגיע למשימה כזו; דור בלי אותם גדולים, וגם בלי הרי"מ זצ"ל...

הן גזירה היא ש"דור הולך", ומה שצריך לעשות הרי זה ללמוד את הלקח, להפיק את התועלת שהשאירו לנו אלו הגדולים ברכה. ממנו נשאר לנו הלקח הזה, על חיוניות אגודת ישראל, כמה צריכים אנו לה, כמה עלינו להתמסר לקיומה.

והבעיות הכבירות שמתווספות בימינו אלה, רק מלמדות על הצורך הזה. שנים הגה והעמיק בסוגיה של "מה בין בני לבין בן חמי": בינינו לבין חילוניים, בינינו לבין דתיים־לאומיים. מן המבדיל הזה הרי נגזר הצורך בקיומה הנפרד של אגודת ישראל, קיום של תנועה חרדית בעלת היקף עולמי גדול, המכילה בתוכה כל אותם יהודים הרואים בשמירה מקורית של תורה ומצוות את כל יעודם.

כאשר מכל עבר ומכל צד צצות ועולות בעיות, כשמנסים לחבל בכרם בית ישראל, מימין ומשמאל, מרחוק וגם מקרוב — כמה קולעים הם דבריו על הצורך באגודת ישראל, בהיותה עוגן־הצלה יחיד. עתה אנו רואים, כי עיקר המאבק התורתי אכן מתמקד באגודת ישראל וברעיונותיה, והיא נושאת על עצמה את עיקר המאבק הזה, במישרין ובעקיפין.

☆

גוונים רבים ועשירים היו באישיותו של הרי"מ זצ"ל. לא במסגרת מאמר אפשר להקיף זאת, כי כאן דרושה כתיבה מקיפה, שהרי מדובר בהיסטוריה שלמה המשתרעת על פני עשרות שנים של פועל ציבורי נדיר ביותר.

עמדנו רק על אי־אלה נקודות בודדות, שמתוכן משתקף המיוחד שבדמותו שאין לה תמורה ואין לה תחליף. אגודת ישראל תוסיף

אי״ה להתקיים, כמשאלתו הגדולה וכדבריו האחרונים ממש, אלא שאת מקומו אי־אפשר למלא, כאמור בענין של ״ראשונים כמלאכים״. דור דור וסוגו, והוא השתייך לדור הקודם, לסוג הקודם, ואת זה,לא נוכל למצוא ולגלות בדורנו, שהרי בהליכתו מאתנו הלך גם השריד לאותו דור דעה שהנחיל לנו למורשת את אגודת ישראל כעוגן־הצלה וכמסגרת־קיום, למען נעביר את מורשת קיום התורה לדור שיבא אחרינו, עד ביאת הגואל.

נינחם במורשת שהשאיר אחריו ; נינחם באגודת ישראל שנשארה ונעשה הכל לנחת־רוח לנשמתו, בקימום אגודת ישראל, בחיזוקה והרחבתה.

זכרו ישאר ברוך ומונצח בקרבנו על כל פעולה אגודאית שנעשה, על כל שעל אדמה נוסף שנכבוש למען הרעיון הנצחי של אגודת ישראל.

י״ז מנחם־אב תשל״ב

שער ג:

תחנות בדרך ביצור יהדות התורה

☆ הדף היומי — נצחונו של רעיון

☆ החינוך — העטרה לראשנו

☆ על משמר קדושת הבית היהודי

☆ מעמד אחדות עם התורה

☆ נצחון רוחני מול מפח נפש

הדף היומי — נצחונו של רעיון

בהתרפקותה של אגודת ישראל ובהתעסקותה באינטנסיביות מרובה בקיומן ועריכתן של עצרות חגיגיות לציון סיומם של מחזורי הלימודים של הדף היומי, אין כלל משום פניה אל העבר, או מן ההשלכה הנוסטאלגית, כפי שהיא מקובלת ואפנתית ביותר בחוגים אחרים של החברה הישראלית והיהודית. אין כאן שום בחינה של הישענות על איזה הישג שהושג בכנסיה הגדולה הראשונה של אגודת ישראל, שהרי מדובר בהווייה נמשכת, רצופה ומתמדת. יהודים יושבים ולומדים, מני־אז ועד היום, ברציפות ובשקיקה את הדף הנצחי, מפגינים בכך את המשכיות־הדורות ומבטאים בכך את עצמותה של אגודת ישראל ואת המטרה שלמענה הוקמה ונועדה.

סיומו של מחזור בדף היומי, הוא הזדמנות לחשבון־נפש היסטורי ולעריכת מאזן אמתי בין שתי תנועות־היסוד שהתהוו בעם ישראל בתקופה החדשה, לעת שהחילוניות, לכל גווניה וצורותיה, התארגנה כדי תנועה עולמית שתפסה שליטה והנהגה של כלל־ישראל, מול יהדות־התורה שהקימה חומת־מגן בצורת התארגנות באגודת ישראל. "הדף היומי", שיסודו הונח בכנסיה הגדולה הראשונה של אגודת ישראל, הוא אשר ניצח בחשבון הכולל, הוא אשר עומד כיום כחומה הבצורה האחת והיחידה להבטחת הקיום, ההווה והעתיד, של עם ישראל.

יהדות התורה התארגנה באגודת ישראל, זו שהוקמה על־ידי גדולי ומאורי האומה באותה תקופה, כדי להכריז שהתורה הנצחית מוסיפה ותוסיף להתקיים כמרכז ההווייה ותמצית־המטרה של קיום האומה הישראלית, וזאת למול הכרזת־המרד של התנועה החילונית, אשר קבעה והכריזה שתורה ומצוות וראשי עם־קודש המעוגנים בתורת־הנצח — לא יוסיפו להוות הגורם הדומיננטי הקובע בעם היהודי, אלא החדשנים החילוניים, שאימצו את המוטיבים

הלאומיים־לאומניים של עמים אחרים, שהדת איננה מהווה אצלם בסיס־קיום וחוט־שידרה.

רק בעלי מוחות קטנוניים או מתנגדים־להכעיס המשילו את המרידה הנגדית של יהדות התורה כמין מהדורה מפלגתית נוספת וטבעו עליה מין אות־קלון של התארגנות פוליטיקנית צרת־אופק. זו היתה התמודדות אידיאית והיאבקות של זרם מחשבתי מן הסוג הנעלה ביותר. מלחמת־מוחות מזהירה שאולי לא היתה כדוגמתה בתולדות אומתנו העתיקה, כשם שהאתגר בהכרזת־המלחמה מן הצד החילוני — לא היה מעולם כדוגמתו. ההתגוששות בין תנועה חובקת זרועות ומרכזת בידה משאבים אדירים ובלתי רגילים לקעקוע כל היסודות ההיוליים והעקרוניים שעליהם מושתת עם ישראל, לבין תנועה נגדית שהניפה זרוע איתנה ואגרוף קמוץ של היאחזות במעוז־התורה הישן, הנצחי והבלתי־נדלה, בלא להרפות, ועמו לעבור את הנחשול האיתן המאיים לגרוף ולהטביע את הכל.

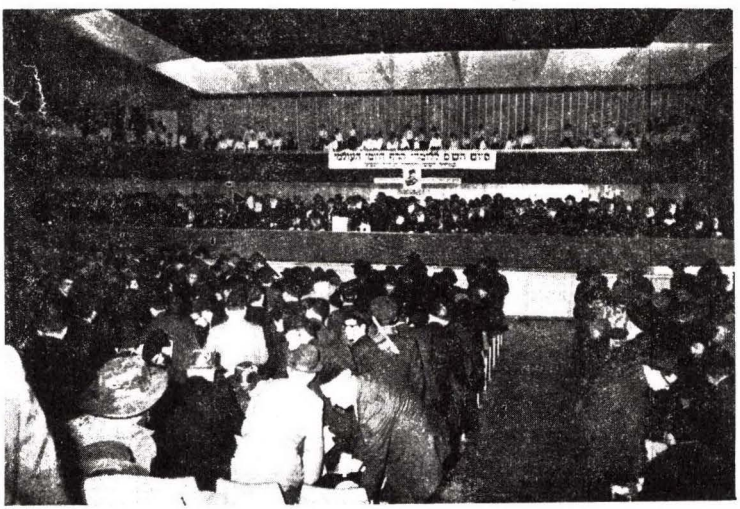
☆

עתה אנו חיים בתקופה מיוחדת במינה, שאולי רק הבאים אחרינו יראו אותה בפרספקטיבה האמתית שלה. מתוך שאנו שקועים בתוך הזמן, שאנו רואים ועינינו כלות בתופעות־ההתנוונות האיומות של השקיעה בעומקו של בוץ הפסבדו־תרבות של החברה החילונית, איננו מסוגלים לראות את מלוא זוהר הנצחון של רעיון יהדות־התורה המאורגנת, שאגודת ישראל זכתה להיות האכסניה הנאה שלה, זכתה להיות המבטא והמכריז של קריאת ההתמרדות הנגדית לחילוניות, לגווניה השונים: ההשכלה, הציונות, הבונד, הסוציאליזם וכל השאר, שיעדם ומטרתם היו לפרק את עם ישראל מכל העדיים שהוא נושא עמו מיום עומדו בחורב.

"הדף היומי" — רעיון פשטני לכאורה, אלא שהוא־הוא המבטא היותר נאמן וממצה את כל מה שאגודת ישראל חובקת במסגרתה. שכל יהודי ילמד תורה, לפחות דף ביום, ועם זאת יהיו כל הלומדים מאוחדים ברעיון האחד הזה. זהו לימוד לשמו עם תועלת אדירה בצדו, של יצירת "ארגון" שאיננו זקוק למזכירים ולעסקנים,

מעגלי רוקדים בסיום המחזור הרביעי של הדף היומי ב"ככר השבת"
בירושלים בשנת תשי"ג

חגיגת סיום המחזור הששי של הדף היומי ב"בניני האומה" בירושלים,
בשנת תשכ"ח

למטיפים ולנואמים. "ארגון" שהרוח הוא הכספית החיה שבתוכו, הרוח אשר היא נשמת־החיים הנצחית של העם היהודי. אם תרצו, הרי שזו גם תמצית־החיות של אגודת ישראל עצמה, אשר, כאמור, לא להיות מפלגה נוספת נתייסדה וקמה, אלא כדי להעמיד סכר מול גלים שוצפים, ולדאוג, בעת ובעונה אחת, שהמיית־הגלים של האוקיינוס היהודי תוסיף ותרחוש, תוסיף ותבעבע, ולא תשקוט גם כאשר אחרים ממשיכים במצהלות־מרדם ומשכנעים את עצמם בנצחונם המדומה והאשלייתי.

הנה, כי־כן, רואים אנו כיום מה עמוק היה חזונם של גדולי ישראל ועד כמה מרקיע שחקים היה דמיונו היוצר והפורה של הוגה "הדף היומי" ומניח יסודו — הגאון רבי מאיר שפירא זצ"ל, מגדולי־הגדולים שקמו בדור הקודם — להיות ממצילי דורנו זה, להשאיר בו שארית נאמנה של יהודים שניחנו בתבונה הנפלאה לקיים את צו־התורה "ובחרת בחיים", והם מציגים, למול דור אובד של החילוניות המתנוונת, מכשיר־פלא להמשך הקיום, לשמחת־חיים, לאמונה, בטחון, תקווה ועידוד: לימוד התורה וקיום מצוותיה.

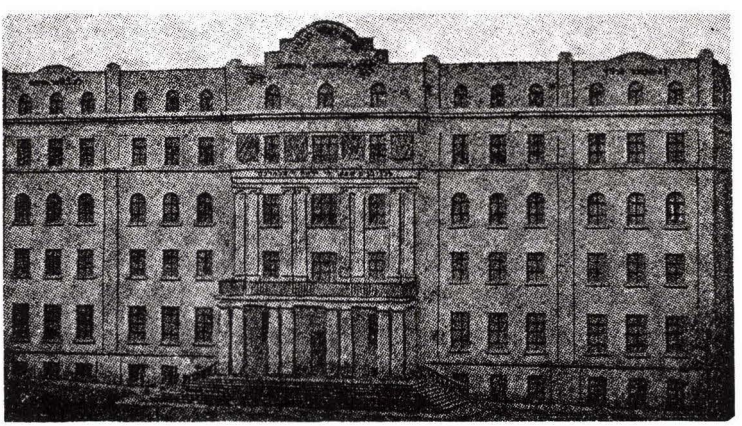
☆

"הדף היומי" הוא לא רק "פעולה מוצלחת", הוא, כאמור, נצחונו של רעיון. טיבה והצלחתה של תנועה אינם נמדדים במידת קיומה של מסגרת ארגונית־עסקנית, אלא במידת־ההצלחה של החדרת רעיון להמונים רחבים והיכולת להקנות לו מימד של התמדה והמשכיות איתנה ומבוססת.

והנה, "הדף היומי" לא מצטמצם במסגרתו בלבד, אלא הוא סמל וסיסמה לכל מה שהיה מקופל ביסודה של אגודת ישראל: ריבונות התורה בכל התחומים והשטחים של עם ישראל, בחיי הציבור ובחיי היחיד; סמכות התורה וההנהגה בידי גדוליה ומאוריה. הכרזת־התגר הזו, כנגד ההתארגנות החילונית המקיפה, אמרה משהו רחב יותר: אנו התקיימנו ונמשיך להתקיים; לא ניבטל ולא ניתפס לשום נחיתות, ומשמעו של דבר: בניין התורה בהיקף רחב, במובן הרוחני והגשמי גם יחד. אולי לא בכדי נזדמנו שני מאורעות כמעט באותה תקופה, שניהם מיוזמת הגר"ם שפירא זצ"ל: "הדף היומי" וייסוד ישיבת חכמי

הגאון רבי מאיר שפירא נואם בהנחת אבן־הפינה ליח״ל
ל״ג בעומר תרפ״ד

בנין ישיבת חכמי לובלין

לובלין, שהיתה הבשורה של אכסניה מלכותית לתורה והעלאת בן־התורה לדרגה עילאה ואמתית של "מאן מלכי רבנן".

וזה לא קרה בתקופה, כתקופתנו, שבה יש אפשרות לפתח פעולה רחבה של ליקוט נפזרים, אלא בתקופת־השיא של החילוניות הלוחמת. באותם הימים שיצחק גרינבוים, המנהיג החילוני של יהדות פולין, הכריז: "מוות לאורטודוקסיה", ומרדכי בן־הלל הכהן, מנהיג חילוני בירושלים, קרא בהתגרות נלעגת לעבר שומרי־החומה של עיר־הקודש: "ימות הדור הזה, ושוב לא יהיו לו שם־ושארית". באותה התקופה הונחו היסודות האיתנים והכבירים הללו, שמהם יונקים היום, לא יניקת־דוחק כדי־יכולת להמשיך ולנשום, אלא יש לנו הגלריה המרהיבה והמופלאה של כל מבצרי־התורה, שהם־הם בתי־היוצר האמתיים של קיום האומה.

דוקא משום שאין אנו "מפלגתיים" במובן הצר של המושג הזה, עלינו לראות בצהלה ולשמוח שמחה אמתית על נצחונו של "הדף היומי", נצחון רעיון התורה. זו משמעותו האמתית של היומא טבא לרבנן, ויומא טבא לכל עם ישראל כולו. הגרעין שזרעו בדמעה ובחרדה ראשי עם־קודש בדור העבר בהקמת הארגון המאחד של יהדות התורה — צאו וראו כמה נבט ופרח, כמה שיגשג וגדל. בכל מקום ומקום שבו יהודים מרוכזים — ישנם התאים הבריאים ומפריחי־הקיום הללו של לומדי תורה, לומדי "הדף היומי", שהם התשובה הניצחת, האחת והיחידה לכל האתגרים ולכל הסכנות המאיימות על קיומו של עם ישראל.

☆

משמיעי קריאת־האיום על "מוות לאורטודוקסיה" ונביאי־השקר על הכרתת שם־ושארית למשמרי משמרת־הקודש כבר מזמן מתו ונכחדו. מה שנשאר מהם, היא חברה חולה, מתנוונת ושוקעת בתוך החורבות של יסודות הקש־וגבבא שעליהם נבנתה. די להשקיף לרגע על הנוער החילוני שאיננו יודע לאן הוא מובל, שאיננו מוצא טעם אמתי בכל מאבק־הקיום שלו, כדי להיווכח בכך.

נער, צבר, שהוריו באו לארץ על־כנפי הרעיון הציוני, בטוחים

שכאן עתידם, על בסיסה של "חברה חדשה", תוך השלכת כל מטען־העבר של היהדות, מכריז ואומר: "הימצאותי כאן היא מקרית בתכלית, פשוט בגלל מיקום הלידה. משום כך אינני בטוח שכל הענין כדאי — עצם הרעיון לשייך אדם בעל כורחו למדינה וללאום לתוכם הוא נולד במקרה — נראה לי מנוגד לשכל ולהגיון. וכל הענין הזה, כאילו הרעיון הציוני וההכרה הציונית משמשים בסיס לחיים כאן — לא חשוב בעיני. אינני חושב שיש מכנה משותף לכל היהודים. כמו כן אינני מוציא מכלל אפשרות, שמדינת ישראל לא תתקיים בחיי" ("הארץ", כ"ז בסיון תשל"ה).

הנער אמר דברים אלה במסגרת של ראיון עם כמה נערים. לשאלת המראיין: "האם אתם רואים עצמכם כיהודים?" — משיב נער אחר: "בחוץ לארץ הייתי מרגיש את עצמי יותר יהודי מאשר כאן. אבל אני עוד צריך לחשוב על זה". מתריס נגדו הנער הקודם: "זה הכל שטיפת מוח. מדוע אתה עונה 'כן' באופן אוטומטי? משום שאילפו אותך להגיד 'כן' על השאלה הזאת. איזה יהודי אתה? אתה הרי לא מקיים אף מצווה של היהדות, ואינך יודע מה זה בעצם?"...

אין זו התבטאות יחידה ומקרית. זוהי תוצאה בלתי־נמנעת של החינוך החילוני, שקודם ניתק את מחונכיו מתורה ומצוות, ובהמשך, כמסקנה טבעית, מנתקים המחונכים את עצמם אף מן הרעיונות הציוניים, מן הארץ ומן המדינה שלהקמתה נשפך דם כה רב והושקעו מאמצים כה רבים.

ובאותו זמן — נאבקים שרידי הציונים שעוד נותרו בכנסת, נגד המסע המאורגן של השמאל המתחזק בחברה החילונית, מסע נגד ישוב ארץ־ישראל, ענין שהיה היסוד של כל התנועה הציונית. בימנוקים של "שלום" ושל "הסדר" הם יוצאים להילחם נגד ענין שהיה האי"ב של הרעיון הציוני. היש דוגמה יותר מוחצת ויותר מוחשית לפשיטת־הרגל המלאה של הציונות והחילוניות?

☆

וכמה סמלי הדבר, שבאותו מועד ובאותו זמן, חוגגת יהדות התורה בכל אתר ואתר את לימוד וסיום המחזור של הדף היומי, את הרצף הנפלא מאז הכנסיה הגדולה הראשונה של אגודת ישראל.

שם, במחנה החילוני, נפרש לנגד עינינו תהליך של גויעה, ויהדות התורה מתנשאת בשמחתה של תורה, בשמחת־הקיום, מסיימים ומתחילים מחדש; מול רעיון־כזב שהתפורר והתנפץ לרסיסים מופגן כאן כושר־קיום, איתן ובריא, רעיון מנצח המבטיח עתיד והוא כולו טבוע בחותם הנצחיות שהעניק לנו נותן התורה.

סיום הדף היומי והתחלת מחזור חדש — הוא נצחיותו של רעיון ונצחונו!

י״א תמוז תשל״ה

החינוך — העטרה לראשנו

ללא ציון ראוי לשמו, עברנו על התאריך של מלאות כ״ה שנה ליסודו של החינוך העצמאי. יש בזה עוול מסויים, לא רק משום שכמעט ואין זוכרים תאריך חשוב של חצי יובל, אלא משום שמדובר באחד המפעלים המרכזיים ביותר של היהדות הנאמנה, מפעל המציין לא רק הקמתם של מוסדות־חינוך בכל רחבי הארץ, אלא, בעיקר, מפעל מרכזי המציין את המפנה ואת סימן־הדרך שנתנה בזמנו אגודת ישראל לגבי מידת התפרסותנו בארצנו, לגבי נחישות־ההחלטה לפעול ולעשות, גם אם מדובר בחרישת באדמת־טרשים קשה, גם אם הקשיים גדולים כקריעת ים־סוף, גם אם לא יודעים בכלל איך יוכלו לעמוד במשימה הזו.

לאמתו של דבר, החינוך העצמאי לא התחיל בעת יסודו, הוא התחיל שנים רבות לפני־כן. קדם לו ״הזרם הרביעי״ של אגודת ישראל, אשר הוקם עם יסוד המדינה, לעת שמערכת החינוך במדינה התפצלה לארבעה זרמים, ואנו היינו אחד מהם. לפני הזרם הרביעי היו אלה החלוצים הראשונים, הנועזים ביותר, יהודים עם שאר־רוח וכושר מיוחד של מסירות נפש — אלה מן הישוב הישן שבירושלים שפרשו כנפים למרחקי ״הישוב החדש״, הלכו ונדדו לאיזורי ביצות וקדחת, או כאלה שזה עתה עלו מפולין, הביאו עמם את הלהט הקדוש ממטרופולין־היהדות דאז, לא באו לשקוט כאן על השמרים אלא הקימו בתי־חינוך, אז בעיקר בתחום חינוך הבנות, אך לאחר־מכן החלו גם להופיע ניצנים ראשונים בתחום ייסוד בתי־חינוך לבנים בישוב החדש, תוך התאמה לבעיות שהזמן גרמן, בלי, חלילה, לפגוע בנשמה ובציפור־הנפש של חינוך חרדי ראוי לשמו.

אך ברור הוא, כי התאריך הקובע והמכריע יותר הוא בעת שמערכת החינוך החרדי אורגנה מחדש תחת השם ״החינוך העצמאי״. השם עצמו העיד על מגמתו. הוא הוקם לרגל אילוץ חיצוני,

אך התברר במאוחר יותר, שהיתה בכך ברכה גדולה ואלמלא אותו לחץ מבחוץ, ראוי היה שיקימו אותו מחמת טעמים פנימיים שונים.

☆

החינוך העצמאי הוקם כאשר המנהיגות החילונית של המדינה החליטה לבטל את שיטת הזרמים בחינוך. החילוניים היו אז בשיא נצחונם האידיאולוגי המדומה. יעדה של הציונות, הקמת מדינה יהודית — הושג. המוני יהודים עלו לארץ. גלויות חוסלו. במלחמות עם הפולשים הערביים — היתה ההצלחה עם היהודים. או־אז נתפנו לחשוב על ארגון פנימי, על מפעל מרחיק־לכת של "עיצוב דמות העם", על האחדת כל הגורמים לכיוון חינוכי־אידיאולוגי אחד, כאשר אותה אחדות עוברת דרך צינור החינוך הניתן לילדים החל מן הגיל הרך. מערכת החינוך אמורה היתה, עפ"י חזונם, להיות כור־ההיתוך שיצוק את תבניתו האחידה של "היהודי החדש", "היהודי־הישראלי".

זו היתה העזה מרחיקה לכת. היא נתכוונה לגדוע כל מי שמתמרד במגמות החילון של עם ישראל. כיוון שהמדינה הכריזה על עצמה דימוקרטית, לא יכלו לפעול בשיטה של דיכוי ישיר של מורשת ישראל הנצחית ונוטריה ומשמריה; אמרו ללכת בדרך העקיפה שנראתה להם גם מבטיחה יותר. ביסודה עמדה התיזה הבן־גוריונית: יעברו עשרים שנה ולא יוותרו יותר שומרי־תורה, אלא אולי מתי־מעט, איזו שהיא "שמורת־טבע" זעירה, ספק־חיה, ספק מפרפרת...

במבט "סלקטיבי" לאחור, יש המותחים ביקורת על המנהיגות דאז של היהדות הנאמנה, שלא עמדה, כביכול, במידה מספיקה על נפש העולים החדשים, על אותם מאות אלפים שנעשקו ונבזזו מרכושם היותר יקר, מנכסי־הרוח שהביאו עמם בעלותם מן הגולה. אך די להעריך כיום את היומרה המקיפה שהיתה להם, לראשי המדינה, ליצור מסגרת אחת של "חינוך אחיד" לכל ילדי ישראל, כדי להעריך נכונה את העוצמה האדירה שעמדה לרשותם. לאור זה, מה טעם לדבר על אפשרות שלא נוצלה, לעמוד יותר על נפש הילד ונשמתו.

ראשי המדינה יכלו אז לבצע כל שרצו. ההמונים היו אתם. קסם

הנצחונות וההצלחות יצרו קשר מאגי בין ההמון לבין ההנהגה וזיקה כריזמטית בין מאות אלפים רבים לבין "המנהיג", בן־גוריון, שטרח גם לקשור לעצמו כתרים של "חוזה"; וכאשר הופיע בתכניתו על הקמת "חינוך אחיד" נסחפו אחריו, כסומים בארובה, לא רק רוב חבריו למפלגתו ולתנועתו, אלא גם מפלגות שהיו אז באופוזיציה, דוברי "המחנה האזרחי", הציונים הכללים, שנעשו נאמנים לרעיון הזה אפילו יותר מלא־מעט אנשים בקרב מחנהו של בן־גוריון.

☆

מן הראוי לציין, כי תכניתו של בן־גוריון אז, לא היתה מקובלת לא רק על המחנה הדתי, היא גם לא התקבלה על דעת המחנה השמאלי יותר בתנועת העבודה, ואז היה אותו מחנה גדול פי־כמה מכפי שהוא כיום. אז עדיין היתה מפ"ם הגדולה, היא איחדה את "השומר הצעיר" ואת "אחדות העבודה", ובהופעתם המאוחד ברשימה לכנסת השיגו לא פחות מאשר 19 מנדטים. הללו שללו מכל וכל את תכנית "הזרם האחיד" של בן־גוריון. אליהם הצטרפו גם לא מעט מאנשי מפא"י דאז, אותו חלק שבנטייתו היה יותר "שמאלני", יותר "מעמדי", אלא שלכולם לא הועילה כל התנגדות. בן־גוריון ניצחם במאבק שלו.

ולא זה בלבד מלמד על מימדי־הכוח והעוצמה שריכז אז בן־גוריון בידיו. הוא הגשים אז עוד כמה מבצעים ועלה בידיו. דוגמת הקמת "צבא אחיד" על אפם ועל חמתם של מתנגדיו הנחרצים משמאל (מעריצי הפלמ"ח) ומתנגדיו המושבעים מימין (אנשי אצ"ל ולח"י). הוא הלך לסיכונים נועזים, כאשר שיכבה שלמה של מפקדי צבא בכירים פרשו מהצבא כמחאה על פירוק הפלמ"ח וגם אז לא נרתע. מאוחר יותר אף ניסה ב"ג והצליח בהעברת לשכות העבודה מהגופים ההסתדרותיים למשרד העבודה הממלכתי. גם כאן לא הועילו בהתנגדותם אלה שעלה על הבאריקאדות.

האידיאה שהציג ב"ג אז התמצתה בסיסמה של "ממעמד לעם". בתפיסה שלו ראה את יכולתה של המדינה להתבסס מבחינה פנימית כמכשיר ממלכתי, רק אם יופקעו עמדות שליטה מידי ארגונים שכוחם היה יפה וטוב עד לקום המדינה, ותוקפם עבר עם הקמתה,

מכוח אותה תפיסה לחם מלחמה נמרצת גם נגד הסוכנות היהודית שקודם לכן עמד בראשה, ונגד ההסתדרות הציונית. גם כאן הצליח בהרבה לגמד את קומתם של ארגונים ומוסדות רבי־עוצמה אלה לפני קום המדינה.

כל הארגונים הללו, מפלגות ואישים נמרצים, לא יכלו להתקומם נגד תכניות בן־גוריון ולנצחו. בכוח הרוב שהנהיג בכנסת, השיג כל מה שביקש. מי שיעבור על "דברי הכנסת" מאותן שנים ראשונות לקום המדינה, יגלה בקלות את עקבותיהם של הויכוחים המרים אשר ניהל עם יריבים ומתנגדים משמאל ומימין, אך הוא היה בטוח ואיתן בדעתו ולא הועילו כל ההתנגדויות.

☆

בפינה אחת מעד בן גוריון ונכשל. עם יריב אחד, בלתי־צפוי לחלוטין — לא יכול להצליח בהתמודדות. במקום זה לא רק שלא ניצח, אלא נוצח. עם אגודת ישראל, נציגתה של היהדות הנאמנה, לא השיג הכרעה בקרב, הוא נאלץ לוותר, או נכון יותר: וויתר משום שלא העריך כי וויתורו הוא כה מרחיק לכת, כי הוא מכשיל בזה את כל מפעלו ביציקת יסוד ל"חינוך אחיד", כמובן על בסיס חילוני־אתיאיסטי, מנוכר מכל וכל למורשת ישראל הנצחית.

גדולי ישראל שעמדו בראש אגודת ישראל והיהדות הנאמנה, עמדו אז בפני הכרעה חמורה וגורלית ביותר. עמדה לפניהם "הדרך הארוכה" ו"הדרך הקצרה". הדרך הקצרה, משמעה — התנגשות חזיתית, ריצה אל תוך האש כדי להציל חפצים מתוך הדליקה, להוציא אודים מוצלים, גחלים לוחשות, ולהסתפק בכך; או הדרך הארוכה — להציג מתינות מדומה, תן לי "רק" את "יבנה וחכמיה", תן לי רק פינה אחת קטנה לחינוך שלי, עבור הילדים שהוריהם, למרות הכל, יעמדו על שלהם וירצו בחינוך המיוחד. ההכרעה נפלה על "הדרך הארוכה", תוך שאין מוותרים גם, עד כמה שאפשר, על "הדרך הקצרה", הנסיונות להציל מתוך האש, במידה שהדבר ניתן.

וכבר הבהרנו את הרקע הכללי, איך מחנות גדולים ורבי־עוצמה נפלו כולם ולבם נמס מול תקיפותו של המשטר הבן־גוריוני. אלה

שבלבם ביקורת או כאב צורב על כך שאז לא עשינו ולא פעלנו די, ראוי שיתבוננו בנתוני־יסוד היסטוריים אלה, וביחד עם זאת לשוות לנגד עיניהם את ההעזה העצומה ואת רוחק־הראות בהקמתו וביסודו של "החינוך העצמאי", שעד היום יש רבים במחנה החילוני הבוכים וממררים: איך נתנו להם? איך איפשרו להם? ולמה להם, החלושים והמובסים, נתנו מה שסירבו בתוקף לתת לכבירי־כוח במחנה החילוני, לאלה שלחמו בזעם אדיר נגד חיסול "זרם העובדים"?

הקמת "החינוך העצמאי" היתה גם "ברירה מתוך ברירה", דהיינו שעמדה אז עוד הצעת־ביניים, הצעת־פשרה של המחנה הדתי־לאומי, להקים "גוון" שני במערכת החינוך הממלכתית הכללית, "גוון דתי". כאשר אין נתונים בשטח וצריכים לראות הכל למרחוק, הרי זה קשה ביותר להכריע ברגישות הדקה הקיימת בין הדרך לכונן חינוך עצמאי מוחלט, לבין הקמת חינוך־נספח, שהאוטונומיה שלו אינה מובטחת, והיא על תנאי. המפד"ל כהרגלה אימצה לה את הפשרה ואגודת ישראל אימצה את ההעזה.

☆

ולא היה זה פשוט כל כך. בוודאי שכל אדם גורס, כי כאשר אפשר להשיג דבר עצמאי מוחלט, "קב אחד" משלו ממש, יוותר על "תשעה קבין של חבירו". מה כאן הרבותא? אבל ההתלבטות היתה גדולה. ל"גוון דתי" בחינוך הכללי הבטיחו לתת הכל, מימון מלא וללא הגבלה, ואילו ל"חינוך עצמאי", לאחר מאבקים קשים, השתדלויות ומאמצים הבטיחו רק 60 אחוזים, כשהם מקוצצים ומכורסמים מכל הכיוונים ומכל הצדדים.

וכאן היתה קפיצה ממש לתוך האש. ההכרעה נפלה, כאמור, על הדרך השניה, על כיוון העצמאות המלאה. ומי לא נרתם אז לביצוע המשימה? גודלה והיקפיותה של ההכרעה נראים וניכרים מכל אלה האריות שבחבורה שהתגייסו בכל כוחותיהם לכך. גדולי ישראל בארץ ובגולה, גדולי ראשי הישיבות וגדולי האדמורי"ם — כולם כאחד יצרו חזית מלוכדת. אדמורי"ם וראשי ישיבות שטירחתם על מפעליהם שלהם גדולה — הפקירו את יצירות כפיהם ונעו־ונדו לגייס את האמצעים הדרושים לביצוע המשימה וביסוסו של המפעל הכביר

הזה. עצרות ואסיפות גדולות שנערכו, היו גיא־חזיון להופעותיהם של גדולים וטובים בנאומים נלהבים ומרשימים למען המפעל הזה, הטילו חובות על הציבור, קצבו סכומים שעל כל אחד לשאת בהם כדי לעזור ולסייע במימון אותו מפעל.

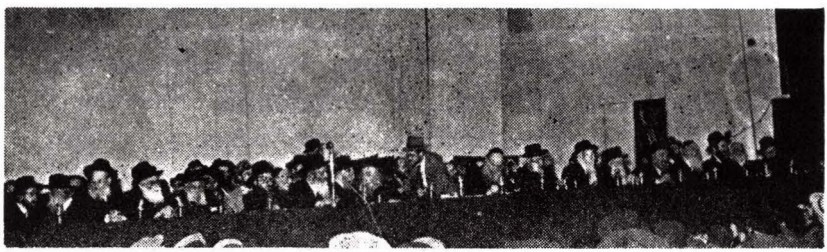
וכך הקימוהו על רגליו, כך הציבו בדורנו דוגמה חדשה של התמודדות עם אחת הדילמות הנוראות שהיו לנו, שאלת קיומו או אי־קיומו, ח״ו, של חינוך חרדי ותורני. נבחר ״מודל״ שחזותו החיצונית היא מתינות, לכאורה, ותוכנה הפנימי־האמיתי הוא היאבקות עם שורש־הרע בדרכי עקיפין, באמצעים של ״הרדמה״, כדי להחליש את העירנות של היריב הקשה.

עתה, במבט־לאחור, רטרוספקטיבי, מתבהרת כל אותה ״תעלומה״. לא חולשה ולא רפיון־רוח הם שעיצבו את דרך־המאבק בראשית שנות המדינה עם האתגר הגורלי שהוצב בפני היהדות הנאמנה, אלא ראיה צלולה למרחוק, כפי שרק גדולי ישראל מסוגלים לה.

☆

״החינוך העצמאי״ איננו רק מאות בתי־ספר המאורגנים במסגרתו, מסגרת נכבדה, מפעל מקיף שבדומה לו לא היה מזה דורות מרובים. הוא הרבה יותר מעל ומעבר לזה. הוא הסמל המוצק של העמידה האיתנה, הוא הדוגמה המובהקת של חכמת־החיים הגלומה ביכולת להתכופף בעבור הגל הזועף, רק כדי שאפשר יהיה להזקף מחדש כאשר הסכנה תיעלם.

הדוגמה הזו של ההכרעה בהקמת ״החינוך העצמאי״, יש בה כל גרעיני־ההצלה של כל החינוך החרדי בהיקפו הנרחב, גם בארץ וגם בגולה; גם אלה שנכללים במסגרתו האדמיניסטרטיבית וגם אלה שאינם נכללים בה. לאותה תקופה שנוסד החינוך העצמאי, כמעט ולא היה גם חינוך חרדי שלא במסגרת, לא היו כל אותם תלמודי־תורה ברחבי הארץ, לא היה אלא מספר קטן של מוסדות־חינוך חרדיים בגולה. החינוך העצמאי נתן את ״אות הזינוק״, הוא העניק את הדוגמה לרבים, הוא עודד את המרץ, הוא הציב דוגמה שאפשר

הכנס ההיסטורי בראשות גדולי ומאורי ישראל בו הוכרז על הקמת החינוך העצמאי

גדולי הדור באסיפה למען החינוך העצמאי

להיאבק, שאין יאוש, כי יש וצריך לעשות, אסור להסתגר ואסור לוותר.

יתירה מזו: החינוך העצמאי היווה את שביל־הזהב כשהוא שולל את הנכנעות של המחנה הדתי־לאומי, מצד אחד, ואת ההסתגרות ההרמטית שנקטו אנשי "העדה החרדית" ו"נטורי־קרתא" — מצד שני. וכי מה דרושה עוד הוכחה לצידקת הדרך של אגודת ישראל, כאשר הזרם הדתי־לאומי עלה, אמנם במאוחר מאד, לאותה דרך. ייסד את רשת "הישבות התיכוניות", בניגוד למגמה הכללית של "חינוך אחיד", ויש מהם, בירושלים, שכבר ייסדו להם בית ספר גדול, ממש "חינוך עצמאי" ומתוך אותה קבוצה אף מתרקמים חוגים שמקימים להם "חדרים", אמנם בסגנון משלהם. איך היו בכלל מגיעים לכך, ומי מהם היה מגיע לכך, אלמלא היה "חינוך עצמאי" של אגודת ישראל, אלמלא עוצבה דוגמא זו אז, באותם ימים כאשר הדבר נראה היה ממש כטיפוס על קירות?

וההוכחה האחרת לצידקת הדרך הזו — מן העבר השני, אנשי "העדה החרדית", שלא גדלו, שלא התרחבו, שנשארו קפואים על עומדם. במסגרתם לא הכילו שום דאגה לאחרים, לא התפרסו מעבר לתחומי החומה של שכונותיהם.

☆

חצי־היובל לייסודו של החינוך העצמאי, הוא על כן תאריך נכבד, מועד שמחייב גם הרבה הרהורים וחשבון־נפש. לבד מכל ההערכה המתאימה והראויה למפעל כביר זה על כל אשר הוא מכיל בקרבו, על קדרי החניכים המצויינים שהוא מגדל ומחנך, שהם תפארת בכל הישיבות הגדולות, ורבבות חניכות "בית יעקב" — הוא סמלה של היהדות החרדית כולה במאבק עקבי למול המגמה הידועה שהיתה למשטר החילוני, לייבש את מעיינות־הקיום של היהדות הנאמנה.

אך לא רק ענין לחגיגות ולקורת־רוח צריך תאריך זה לשמש, אלא, כאמור, גם לחשבון־נפש: האמנם גם בימינו מסוגלים אנו לתפיסה כה מקיפה ויסודית? היש גם כיום בתוכנו כוחות כאלה לחולל מפעלים בהיקף כזה, בחידוש כזה, במסירות־נפש שכזו? ואולי

שאלה יותר נוקבת ויותר כואבת: האם מודעים אנו כולנו מספיק לענין הזה עצמו, החינוך העצמאי, שצריך תמיד לחיזוק, ברוח ובגשם, בכוחות הוראה מהמעולים ביותר ובסיוע קבוע כדי שיוכל לעמוד ולהתקיים?

חצי־יובל לחינוך העצמאי, הוא גם תאריך לסיפוק־נפש ולגאוה עצמית על מה שיש לנו, וגם לחשבון־הנפש — על מה שעדיין אין לנו...

כ״ג חשון תשל״ח

אלפים מתלמידי החינוך העצמאי במושב המיוחד לחינוך בכנסיה הגדולה הששית

על משמר קדושת הבית היהודי

סקירת קורות השתלשלות התיקון לחוק גיוס הבנות אינה ענין למאמר זה, בתוך היממה לאישור הענין ברוב קולות בכנסת. ניתן עתה רק להביע הערכה כללית לאחד מגדולי הישגיה של אגודת ישראל, שבהשוואה לו רק אותם ענינים יסודיים שהתנועה השיגתם בראשית שנות המדינה, ענינים שהניחו יסוד ותשתית לקיומה של יהדות נאמנה בארץ־ישראל ובמדינת ישראל.

הקשיים הגדולים שהיו בדרך, המכשולים שהוערמו בזה אחר זה. המירוץ עם הזמן וההתמודדות עם אבני־הנגף שכמותם לא היו בתולדות אישורו של חוק במדינה, כל אלה רק יכלו להוכיח את חיוניותו של הענין, חשיבותו וגדולתו, עפ״י הכלל הידוע, שככל שענין מקודש יותר, הקשיים להשיגו מרובים יותר, ואכן נדיר לראות השתוללות כזאת של סיטרא־דשמאלא, שגייסה את כל תושייתה, כוחותיה ומשאביה להכשיל את הענין. במובן הגבוה יותר, הרי זו מלחמת הטומאה בקדושה, היאבקות־אדירים של המגמה למנוע קדושה מבית ישראל, וכאשר לנגד עינינו ב״ה ההישג הזה, מתייקרת בעיני כל אחד מאתנו זכותה של אגודת ישראל שרק בתשתית־קדושתה ומכוח מייסדיה הקדומים אפשר לחפש את שורשי־הסיבה להצלחה זו.

גדולי ישראל ראו בענין זה אחד היסודות הגדולים לעבודתה הציבורית של אגודת ישראל. מאז ומתמיד הדגישו את הכרוך בגיוס הבנות כדבר שעליו יש לעמוד בראש ובראשונה בכל עת שנוצרת הזדמנות פוליטית להשיג משהו. בוודאי שהמכסימום הוא בהשגת ביטול הענין כולו של גיוס בנות לצבא; אך אם זה לא ניתן להשיג, צריך לעשות הכל כדי להשיג צמצום הכפיה, צמצום החובה והבטחת הזכות לבנות להיפטר מעולו של חוק זה, ואת אפשרות־הביניים הזאת השיגו עתה באמצעות התיקון לחוק שאושר.

מההפגנות הגדולות נגד חוק גיוס בנות

☆

"לפום צערא אגרא". כגודל הצער והיסורים שהיו בשלבים השונים והמרובים לקבלת התיקון, כן גודל השכר, כך גודלה והיקפה של הזכות. נאמנים עלינו דבריהם של גדולי ישראל כי זהו קידוש־ה' גדול, כי הם המסוגלים לראות את הנושא במובנו העמוק והרחב, והם היודעים להגדיר את ערכו של ההישג החשוב הזה.

עם הקמת המדינה הונח היסוד להישג זה, אלא שבמרוצת השנים הוא נתכרסם בכוונת־זדון. אגודת ישראל תבעה שלא להנהיג מלכתחילה גיוס נשים, דבר שאיננו קיים כמעט באף מדינה בעולם, והוא נוגד הלכות מפורשות, סותר את פסקם של כל גדולי ישראל מכל החוגים. כאשר המחנה החילוני סירב בעקשנות לשמוע לקול זה, כאשר ב"ג הכריז בזמנו כי זהו ענין אידיאולוגי עבורו, הושגה ההסכמה שגיוס הבנות לא יופעל בכפיה לכל הבנות, אלא כל מי שתצהיר ותכריז שהיא מתנגדת לגיוסה מטעמי דת או מצפון — תשוחרר משירות צבאי.

לאחר שהרוב בכנסת אישר בזמנו חוק שירות לאומי לבנות ואגודת ישראל פרשה מהקואליציה, הפעילו נגדה "חוק־עונשין", בדמות "וועדות הפטור" שבאורח עקרוני יכלו להציק לכל בת המבקשת שחרור ולהכשיל בנות רבות בדרכן לבקש מיצוי־זכותן החוקית להשתחרר, במציאות שנוצרה נפטרו אמנם בנות מ"בית יעקב" או מחב"ד מעונשן של "וועדות הפטור"... אך כל הבנות הדתיות האחרות חוייבו להופיע בפניהן, מתוך מגמה ברורה לפסול כמה שאפשר בנות דתיות ולגייסן.

במרוצת השנים קראו וועדות־הפטור לעצמן דרור בפרשנות "גמישה" ביותר של סמכויותיהן. כך, למשל, סמכותן היתה להזמין עדים לאימון הצהרת הבת, בעוד שלבת היתה זכות להופיע בפניהם; הוועדות שינו את הסדר וחייבו בנות דתיות להופיע בפניהן ולעבור מסלול־מכשולים רצוף עלבונות ובזיונות.

☆

אותה צרה של "וועדות־פטור" שינתה את מפת־ההתגייסות מקצה אל קצה. אחוז הבנות המגוייסות עלה מני־אז בצורה תלולה. הוועדות פסלו באורח סיטוני דתיותן של מאות ואלפי בנות שהגיעו לפניהן, או במלים אחרות: שמו כמעט לאל את החוק המחייב לפטור בנות המבקשות שחרור מטעמי דת או מצפון.

ההתנגדות לגיוס בנות מקיפה חוגים רחבים ביותר במדינה, אך בכוונת השלטון היתה לכרסם בה בהדרגה עד כדי צמצום מינימלי, עד לגבולות הצרים של החוגים החרדיים ביותר, בעוד שאנו גרסנו ואנו לחמנו כל השנים על כך, שכל בת תהיה בידה הזכות להשתחרר מטעמי דת או מצפון, בין אם היא מדקדקת בכל תרי"ג מצוות, בין אם היא מקיימת רק חלק מהן ובין גם אם הווי משפחתה מנוגד לכל המושג החילוני הזה של גיוס נשים. ולמרבה הצער, במרוצת השנים, הצליחו הרבה מאד בכך, כשאינם מסתירים את גישתם, להציג אותנו ככת קטנה של "משתמטים".

"וועדות הפטור" נהפכו לשוט דרקוני, מעין "פוסק עליון", הרחיבו את סמכויותיהן בלא צידוק ולא היתה מעליהן כל וועדת־ערר. במרוצת השנים הגישה אגודת ישראל פעמים אין־ספור הן הצעות לביטול חוק גיוס הבנות בכללו, הן דרישות לביטול "וועדות־הפטור" והן דרישות להקים, לפחות, וועד־ערר, כדי שפסיקת וועדות־הפטור לא תהיה סופית וללא אפשרות ערעור.

זה היה הרקע לדרישה שהוגשה בעת המו"מ הקואליציוני האחרון בין אגודת ישראל והליכוד ועל בסיס זה נוצר סעיף 27 בהסכם, שתכליתו להחזיר לקדמותו את המצב שהיה לפני שהוקמו "וועדות־הפטור". עם שיש לציין לחיוב את העובדה שבשלבים האחרונים התגייסה הקואליציה כולה למען העברת החוק, הרי בשלבי־הביניים התעוררו בעיות רבות שהגיעו עד־כדי משבר ובמידה כלשהי אף לא קיימו את כל ההתחייבות, וזה בנוגע לבנות ששחרורן מעוגן בסיבות של הווי משפחתי, אך העקרון בכללותו, של החזרת המצב לקדמותו, באופן שכל בת תוכל להשתחרר משירות בשל סיבות דתיות או בשל הווי משפחתי — נשאר בשלימותו.

☆

מעבר לפרטי הנושא שמתוך עיון בהם מצטיירת תמונת־ההישג ומסתברת ומובנת אותה התפרצות של המחנה החילוני והאנטי־דתי, שכן באישור התיקון לחוק הושמה לאל המגמה שהפעילוה אותם כל השנים לבטל בהדרגה את שחרור הבנות משירות צבאי, לכל אלה שמבקשות זאת, — מעבר לכל זה מזדקרת גישתה העקרונית של אגודת ישראל להרים על כתפיה את המשא של דאגה לציבור בעל היקף רחב ביותר, וזאת מצד אחד, ומצד שני, לדאוג להעמקת תשתית הקדושה בארץ־ישראל, שככל שתרבה כן מובטחים אנו באורך ימינו וחיינו בה.

כל אותם חוגים שתמיד מאשימים אותנו ב״הסתגרות״, ב״דאגה עצמית״, ב״אגואיזם״, הפכו בשבועות האלה של המאבק הנמרץ את עורם, טענו נגד אגודת ישראל: מה לכם ״הדאגה לכולם״? מה איכפת לכם על בנות שלמדו בבתי״ס חילוניים, ועוד כדומה לזה? טענות אלה סותרות את כל הקטרוג האנטי־אגודאי שמשמיעים, שהרי המציאות הוכיחה שאגודת ישראל אינה רק דואגת לחוג הצר שמתרכז סביבה, אלא היא דואגת לציבור כולו.

מכיוון שגיוס בנות הוא אצלנו ענין שבתכלית־האיסור, הרי שאם לא זכינו עדיין להשיג את ביטולו כולו, חשוב הוא לצמצמו ככל האפשר. הגיוס אסור לכל בנות ישראל, וכמה שאפשר להציל מהן מהיתפסות לאיסור זה, צריך להציל, ואין להבחין בכך בהבדל של קיום כל המצוות. מכוח גישה זו מונחית אגודת ישראל, בהדרכת גדולי התורה. בנוסף לכך, גיוס הבנות הוא אלמנט שלילי לגבי הצבא כולו, כגוף מרכזי, והוא מזיק גם לבנים המשרתים בו, וד״ל. כמה שאפשר להמעיט מגיוס זה — צריך לפעול ולעשות.

פעולה זו, שאין עמה לא פוליטיקה, ולא השגת נכסי־חומר מפלגתיים, היא שמייחדת את אגודת ישראל, היא שמבליטה את ייחודה ופועלה, והיא שמאפיינת את מקוריותה בדאגה לקנייני־רוח שהשפעתם עמוקה לימינו ולימים הבאים.

ט״ז תמוז תשל״ח

מעמד אחדות עם התורה

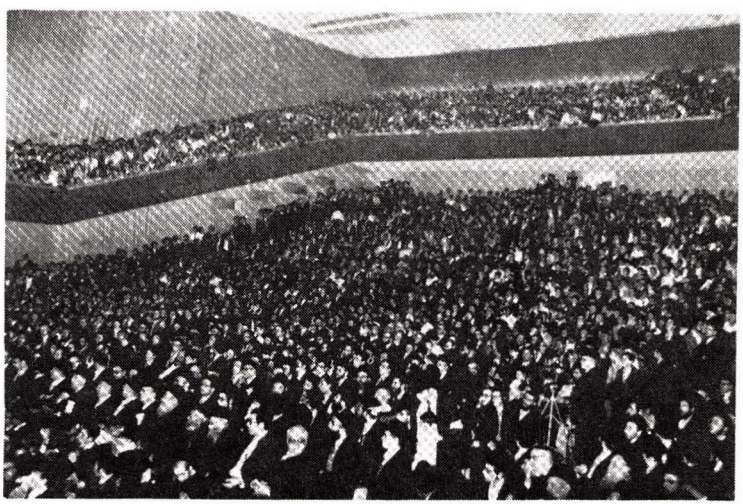
הכנסיה הגדולה הששית של תנועת אגודת ישראל העולמית שנערכה בירושלים, תיזכר ללא ספק כאחת הגדולות והחשובות, ברכזה מסביבה המון־עם רב וגדול, ממיטב סלתה ושמנה של יהדות התורה בעולם כולו, בראשותם של אדירי התורה והיראה, אלופי עם התורה לחוגיהם, לזרמיהם ולשבטיהם, ובהתעלותה לדרגה של קדושה עילאה בדבריהם החוצבים להבות־אש של גדולי התורה, האדמורי״ם, ראשי הישיבות, הרבנים וראשי הציבור.

ההתרגשות הגדולה שאחזה בציבור, ההתלהבות הגדולה שסחפה המונים רבים עד שלא יכלו להבליג על רגשותיהם ובאו בהמוניהם, — כל זה העיד כמאה עדים עד כמה חיה אגודת ישראל בלבותיהם של ההמונים החרדיים לדבר ה׳, הנאחזים בדגל הקדוש הזה שאותו הניפו ברמה גדולי ומאורי ישראל בשני הדורות הקודמים.

כמה מרטיטים וכמה מרגשים היו דבריהם של גדולי ישראל מהארץ ובעולם, אשר שיוו למעמד־הקדושה הזה את היעוד הגדול ביותר בדורנו, כצעד וכמהלך לקראת התמלאות חזון הגאולה השלמה. הדברים הללו סובבו כולם על הציר האחד שאין לנו שיור רק התורה הזאת, כי היא חיינו ואורך ימינו, שאין אומתנו אומה אלא בתורה, וזוהי הדגשת היסוד האגודאי כתנועה שלא באה לחדש דבר משלה, אלא להביא להתחדשות ברית עם ישראל עם אלוקי ישראל ותורתו.

דומה כי המומנט הנשגב והנעלה ביותר בכל מהלך ערב הפתיחה של הכנסיה הגדולה היה בהדגשת מעמד אחדות עם התורה המאורגן. בערב גדול ונעלה זה לא ניכרו שום מחיצות ושום הבדלים. לנגד עיני הצופה ניצב גוש גדול אחד של אנשים מכל הזרמים שביהדות התורה אשר התאחדו ביחד. כאיש אחד בלב אחד למען המטרה הנשגבה של קידוש שם שמים, שמירת התורה והמצוות והאתגר הניצב כיום בכל

גדולי ומאורי הדור והמוני היהדות החרדית במושב הפתיחה של הכנסיה הגדולה הששית

חריפותו: להסתער על הכלל היהודי לתפוצותיו השונות ולהביא בפניו את בשורת מאור התורה.

מתוך הדברים שנשמעו ומבין השיטין שלהם התבלטה העובדה שאנו כיום ניצבים בפתחה של תקופה חדשה, תקופה שבה אנו עומדים במצב של צבירת כוח שדי בו לא רק כדי לשמר את הקיום העצמאי והעצמי שלנו, אלא גם כדי להעניק מהאור הגנוז של תורה ומצוות גם לאחרים, כי אנו מסוגלים כיום לצאת אל ההמונים הרחבים ולהצילם. וכשם שהכנסיה הגדולה הראשונה עמדה בסימנה של תקופת הסכנה לקיום העצמי שלנו, כאשר צריכים היו לייסד את אגודת ישראל כדי להתחזק בעצמנו, כך סימנה של הכנסיה הגדולה השישית — ביכולת ובאפשרות לצאת אל ההמונים הרחבים ולעשות ולפעול למענם.

ואכן, בהיפתח דיוניה המעשיים של הכנסיה הגדולה, כאשר כבר ספגנו את האווירה החגיגית המרוממה והיא עתה מאחורינו מלאו הצירים של הכינוס הגדול הזה רצון לעשות הכל כדי להוליך אותו אל המישור המעשי, כדי לתרגם לשפת־המעשה את כל הרעיונות הנעלים שהועלו במעמד הפתיחה. אחת־עשרה הוועדות השונות שלכל אחת מהן תפקיד נכבד, ביחד עם המליאה — התרכזו בעבודה יעילה ואיתנה, כדי שהכנסיה תצטיין הפעם ממש ב״עת לעשות״.

החגיגיות הגדולה והמרוממת שלה היינו עדים, בוודאי צריכה להשתמר בלבבות כולנו כאחת החוויות העזות ביותר שהזדמנה לנו בתקופה האחרונה; ואולם להרגשה זו יהיה תוקף אמתי, אם יתלוו לה המעשים הדרושים, אם ינוצל הפוטנציאל הגדול הזה להצלת עם ישראל מן המצוקה הרוחנית הקשה הפוקדת אותו, מצוקה המאיימת בתוצאות חמורות באבדן מאות אלפי יהודים המתנתקים מאתנו מרוב ריחוקם מתורת ה׳ ומצוותיו.

באחדות הכוח של עם התורה המאורגן באגודת ישראל ובכוח האחדות נוכל לעשות ולפעול גדולות ונצורות. בכך נבליט את ייחוד אגודת ישראל כתנועה רעיונית שאין לפניה אלא המשימה הגדולה של החזרת עטרת התורה ליושנה.

י״ט טבת תש״מ

נצחון רוחני מול מפח־נפש

כמה פרדוכסאלי הדבר, שדוקא הכנסיה הגדולה השישית של אגודת ישראל היא שעוררה פתאום את "המחנה הציוני" לתחיה... מחנה רדום שנחשב למתנוון כולו, שאנשים המשתייכים לו זועקים וקובלים מרה מזה שנים שהם בנסיגה, שהם בירידה, שהם כבר ממש במצב של גויעה — לפעת מתעורר מחדש לתחיה, בקול ענות של קטרוג והשמצה, והכל בגין כנסיה גדולה של המחנה החרדי, העקבי ביותר בלחימתו נגד הרעיון הציוני!... כמה גדול כוחה של אגודת ישראל, שלא רק היא עצמה נראתה מאוששת, חיה, קיימת תוססת ומפותחת ביותר, אלא שהראתה כוחה להחיות את התנועה המתנגדת לה מזה שנות־דורות, כאשר לצד האבסורד ניתן לומר, שאפילו לכך הם זקוקים לאגודת ישראל...

זה, אכן, נשמע מוזר ופרדוכסאלי אבל זוהי תְּהִיה זמנית בלבד. חלפו רק ימים אחדים וכבר ניטש במחנה זה מחדש הויכוח הפנימי, מצד אחד אלה התובעים את "הציונות המכסימליסטית", מבית־המדרש של הדתיים־לאומיים והלאומיים הלא־דתיים, ומצד שני — "הציונות השפויה", ממגשימי "שלום עכשיו" הנוהרים אל חוצות־הגולה למכור את רעיון הויתור הטוטאלי על כל השטחים בתמורה לשלום, כי "שלום טוב משטחים", וכי "כאן שני עמים בעלי שתי זכויות צודקות", ודומה שמחנה זה, שכמותו לא קם לקרוא תגר על היסוד הציוני העיקרי של "ארץ ישראל לעם ישראל" — הוא כיום חלק גדול ורב בציבור החילוני. עם טיעוניהם של אלה נדם הויכוח על "שונאי ציון" של אגודת ישראל וחדלו כבר הקיטרוגים.

אבל, אי־אפשר לעבור לסדר ולא להתעכב על גל מבעית זה של שנאת חרדים כפי שהתפרץ לנגד עינינו בימיה של הכנסיה הגדולה השישית בירושלים. לכאורה, מה קשר לכינוס זה ולאותה "התעוררות ציונית"? מה איכפת להם ש"לובשי השחורים" מתכנסים

להם לפי הווייתם ואורחם ודרכם? עפ"י הקריטריונים ה"אוביקטיוויים" המקובלים בכלי־התקשורת החילוניים במדינה — כינוסים ואירועים שכאלה אינם זכאים לשום סיקור, או לאיזכור של שורה וחצי בלבד; מותה של דמות מפוקפקת בעולם הקולנוע עדיפה בעיניהם על, להבדיל, ראש ישיבה דגול, רב לאלפי תלמידים, וכיו"ב. והנה, כאן, הקדישו למאורע מאמרים ורשימות במידה גדושה ביותר, אף שברוב המקרים היתה זו כתיבה גרועה, לפעמים ממש שטנית. למה נדרשו לכך?

☆

כמדומה שלא היה ככנסיה הגדולה אירוע שיזכיר להם את מצבם שלהם. יכול עתונאי רציני כדוגמת מר שמואל שניצר, מעורכי "מעריב", ללעוג לטענתנו ש"הציונות פשטה את הרגל ויהדות־התורה היא החוגגת את נצחונה הרעיוני", ובכל זאת — דומה שזה היה אחד מיבטויי־השיא של הכנה"ג, ואולי הביטוי החשוב ביותר.

מר שניצר חושף, די בצדק, את המבוכה של המחנה התורני לנוכח מציאות־המדינה, שטרם גמר־אומר ועדיין לא הגדיר לעצמו בדיוק את היחס שלו, מהבחינה האידיאית, לגבי המציאות הזאת. הוא טוען שהמחנה האגודאי אינו רוצה להתעלם מהמציאות החדשה שנוצרה בארץ בשלושת הדורות האחרונים, אבל אינו מסוגל לגמור בלבו אם מציאות חיובית היא או שלילית. המדינה אינה הגשמת מאוויים של תנועה שהיא ביסודה אנטי־ציונית, אך בה במידה איך מתיישבת אידיאולוגיה זו עם מציאות קיומה ועם הכורח לחיות בתוך המציאות הזאת? — טוען מר שניצר.

הדבר נכון. מי יאמר שהמציאות הזאת, של מדינה שבה ישנן אפשרויות מרובות להחזיק את העיקר, חיי־תורה במלוא המובן, והיא, מצד שני, מדינה יהודית המכריזה על עצמה במוצהר כמורדת בריבונות התורה ובמלכות־שמים — איננה מציאות מביכה, הגורמת לתהיה גדולה? מי יכול לומר לעצמו שכבר יודע הוא בדיוק את הנוסח הממצה והגזור למציאות מיוחדת זו? כסילים הדבקים עוד בדרך פולחנית בסיסמאות הציונות, רק הם מסוגלים עדיין לומר כי "המשיח כבר בא בהקמת המדינה", ביטויים שנזרקו במכתבי

קוראים בעתונים. גם מכיוון קיצוני שני, כאלה שאינם בוחנים את המתרחש במובן ההיסטורי, מסוגלים לחרוץ משפט ולפסוק: כל זה איננו אלא "סיטרא אחרא". ויהדות התורה מן המחנה המרכזי אינה מקבלת עדיין שום "פסק", היא ממשיכה לחיות במבוכה ולתהות. אולי כאן מותר לשאול ביטוי מאחד מראשי מחנה העבודה מדור קודם, אשר סיסמתו היתה תמיד: "בזכות המבוכה".

☆

מר שניצר, איש־מחשבה רציני, — כלום הוא כולו בטחון ואיננו במבוכה? המדינה היהודית קמה, חלום הציונות התגשם. האמנם הביאה את כל הפתרונות למדווי העם היהודי, כפי שהתיימרה לכך הציונות? ומה על האנטישמיות שלא חוסלה, אלא כמדומה התגברה והתמסדה הרבה יותר מבעבר, וכל כובד־משקלה מתמקד דוקא וכמעט אך ורק מסביב למדינה היהודית־הציונית? ומה על העובדה, שמוסד כמו "האומות המאוחדות", המסגרת הגדולה והמקיפה ביותר של עמים שהיתה אי־פעם בהיסטוריה, נהפך למוקד גלוי של שנאת ישראל, המגדיר את הציונות כ"גזענות"? ומה על העובדה, שיותר מכל תקופה אחרת בהיסטוריה, מיליוני יהודים חשופים לשואה רוחנית נוראה של התבוללות והיטמעות? האין כל אלה זורקים מבוכה במר שניצר, וכמותו רבים אחרים, הרואים וצופים בחרדת־לב ובמידת עמוקה ביותר של אכזבה בכשלון הציונות לפתור את כל הדברים הללו, כפי שהתיימרה להשיג בהקמת המדינה?

ומה על המתרחש במדינה עצמה, — האם כל זה איננו יוצר מבוכה גדולה, אפילו בלבו של מי שהאמין ועודנו מאמין בציונות? האם כל העובר לנגד עינינו יום־יום ושעה־שעה הוא חזיון כל־כך מרנין? מדינה השקועה עד־צוואר בביצה של כלכלה מבולבלת ומתלבטת, בביצה איומה של שחיתות והתנוונות, מציאות של פשיעה אלימה המתגברת והולכת, מציאות של פער חברתי שאינו ניתן לגישור, מציאות של מחנות עוינים זה את זה, של שנאת־אחים, של היעדר כל דבק מאחד ומלכד, עד שכמעט לא נותר משהו שכולם יאמרו לו "הן", אולי זולת שנאת אגודת ישראל והיהדות החרדית, שגם זו כושרה להחזיק מעמד הוא לימים ספורים בלבד של כנסיה גדולה...

ודוקא מתוך לגלוגו הסמוי של מר שניצר על תפיסת אגודת ישראל, שהציונות פשטה את הרגל והרעיון האגודאי ניצח, — דוקא מכאן בוקעת האמת ומתקבלת ההגדרה הנכונה על הביטוי שנתנה הכנסיה הגדולה. היא אכן אמרה אמת זאת, אף בלי שתכריז על כך, ומכאן כל ניתורי המקטרגים עליה והמשמיצים אותה, שלא יכלו לראות מה שעיניהם רואות. מכאן — מחנה חי ותוסס, הנושא עמו גרעיני־קיום לעתיד רחוק, עד ביאת גואל צדק, ומהעבר השני — מחנה מתנוון הנושא עמו חיידקי־חידלון, ולא נותר אלא לומר: אלה פשטו את הרגל ואלה ניצחו.

☆

ביסודם של דברים נתחלקו המחנה הציוני והמחנה האגודאי בענין עקרוני אחד: מה הוא מעמדה של התורה בעם ישראל, המחנה האגודאי לא חידש דבר, אלא קם והכריז: עם התורה הננו, ואין אומתנו אומה אלא בתורתה. הציונות הפיצה את הכפירה ביסוד־מוסד זה של העם היהודי; התורה ענין פרטי, לכל מי שרוצה בה, אך הנהגת העם תושתת על יסודות "כל הגויים".

רעיון זה פשט את הרגל לעיני כולנו. אם אנו עם "ככל הגויים", איננו אפילו עם ככל העמים, ואנו חדלים להתקיים. ראֵה מצב העם היהודי, שמיליונים מתוכו מועמדים לנשירה ולהיטמעות בעמים אחרים, וזוהי כיום מציאות, ושוב אין כאן ויכוח תיאורטי; והיחידים שמהם יישארו יהודים גם לעתיד, הם היהודים הממשיכים לחיות על־פי תורה ומצווה, והתורה היא הקובעת היחידה והבלעדית בחייהם. נצחון והפסד בויכוח ובהתמודדות על רקע תרבותי מתקבלים רק כאשר נוצרה מציאות על־פי גישות שני הצדדים. ומרגע שהמציאות קיימת חדל הויכוח. רואים מה הן התוצאות. והללו נראות כבר גם לעין אטומה שכושר פעולתה מוגבל.

השפעת הכנסיה הגדולה השישית, מבחינת תרומה ייחודית לעתיד, תיבחן במאוחר יותר. אבל מציאותה בימים שהיתה, כבר מוגדרת, כבר מובחנת. היא היתה מיפגן שלא היה כדוגמתו להוכחת עובדת־החיים של היהדות הנאמנה, שלא שקעה ולא חלפה מהעולם כנבואת המשכילים והאידיאולוגים הציוניים, אלא להיפך —

התחזקה והתאוששה וקמה שוב לתחיה גדולה לאחר החורבן והשואה, ולא עוד, אלא שבמבט־לעתיד היא הצועדת בצעדים איתנים, היא גם מי שמסוגלת ואוצרת בקרבה את הפוטנציאל להצלת העם היהודי מהחורבן הרוחני, אותו חורבן שהחילוניות בהתגלמויותיה השונות חוללה ויצרה.

"עם התורה" הוא מציאות־העבר של העם היהודי, הוא עוגן־ההצלה במציאות־ההווה והוא התוכן הבטוח היחידי של העתיד. "ככל הגויים", רעיון הציונות, הוא חורבן והרס העם היהודי. המציאות הוכיחה את אמיתת ההגדרה של שני־הניגודים הקוטביים הללו, שאין כל אפשרות לפשר ביניהם, והמבוכה של מציאות־המדינה, מציאות בעלת פרצופים שונים, היא מבוכה שאין בכלל להתבייש בה.

☆

שום סיסמה בכנסיה הגדולה לא הכריזה: "אנו ניצחנו והם פשטו את הרגל"; אבל הם, אולי מוזר, יותר מאתנו, הם שהבחינו בסיסמה הבלתי־כתובה הזאת, סיסמה שביצבצה מכל אירוע ומכל מעמד שהיה בה בכנסיה הגדולה, והדבר הסמלי והממחיש ביותר: אותו ערב מרתק ובלתי־נשכח של "קירוב רחוקים ובעלי־תשובה".

אכן, זה היה מעמד שהרגיז רבים ממתנגדי אגודת ישראל, הן מהמפד"ל והן מהמחנה החילוני. מן המפד"ל התריס אחד שצריך פשוט לחקור איך זה שחוזרים בתשובה הולכים למחנה האגודאי ולא למפד"ל. מכיוון קיצוני אחר, מפ"מי־שמאלני, משה דור ב"מעריב", מתאר בפלצות ממש את חזיון התכנסות הכנה"ג:

> "המוני לובשי־שחורים, לפלגותיהם ולמחנותיהם, בקפוטותיהם ובזקניהם. כאילו נעקר ובא לכאן, לבירת ישראל, ממזרח־אירופה, תחום המושב היהודי מלפני דורי־דורות... והכל מתאחדים אך ורק כדי לאסור מלחמה על העולם החיצון, עולם זר ונתעב להם"...

בנימה של שנאה תהומית כתב את הדברים הללו, אך לא הבחין בוודאי כמה קלע אל המטרה. יהדות מזרח־אירופה שוב נראתה קמה

לתחיה. מתוך האודים העשנים בכבשני־הנאצים נולדה ונצרפה אותה יהדות גדולה ואדירה שהשטן הנאצי רצה לבערו מן העולם. ומשה דור מקונן על כך, מקונן גם על כך שזהו מחנה שמתאחד כדי לאסור מלחמה על העולם החיצון...

הם ראו יותר אולי ממה שאנחנו ראינו. כנסיה גדולה זו חזרה לבטא את המשמעות האמיתית של היווצרות התנועה האגודאית. אלה שהקימו מחנה מאורגן־חילוני, בנו על מציאות־ההתפלגות של היהדות הנאמנה. אגודת ישראל קמה כדי לומר שברעיון "עם התורה" כל שוחרי התורה מאוחדים. ושוב ניתן הביטוי לכך בירושלים עיר־קודשנו בכנסיה הגדולה השישית.

☆

הכרזה זו שנצטעקה מאליה ממציאות הכנסיה הגדולה, כשאלפים באים מכל קצווי־עולם, כשהרבה אלפים נוהרים מכל איזורי־הארץ, — היא שהקפיצה את כולם, היא שעוררה שוב גל של משטמה עמוקה כלפינו. והיתה השנאה ביטוי לסירוב העיקש להודות באמת לאמתה, כי העתיד הוא שלנו, העתיד הוא של עם ישראל במובנו המקורי ולא בלבוש והתוכן החדש והכושל שניסו להלבישו.

הדביקו בנו שוב אותם תווים כוזבים של "שנאת ארץ־ישראל", הגם שהתכנסנו בארץ־ישראל, הגם שכל כולה של הכנסיה הגדולה, בנאומיה, בדיוניה ובהחלטותיה, היה טבול דאגה וחרדה עמוקה לעתיד העם היושב בציון, לתיקונו של המצב הרוחני במדינה, לעתיד העם היהודי לתפוצותיו שגורל קשה ביותר מאיים עליו. לא הועילו להם עובדות שאין כמו כל היהודים הללו, הגם שחלק מהם חיים בגולה, אין כמותם קשורים לארץ־ישראל, בדאגה, בנשיאה בעול, ברצון לראותה משתחררת מהסכנות הפיסיות והרוחניות האורבות לה, שרבים מאד מהם — בניהם ובנותיהם קשרו עצמם עם הארץ. לומדים בישיבותיה, נישאים בה ובונים בה את בתיהם. הם היו מתברכים אם אחוז קטן מכל אלה שמכריזים על עצמם "ציונים" בחו"ל היו מתקשרים לארצנו כפי שאגודאים קשורים בה בכל נימי־נשמתם.

כל זה לא הועיל, כי הם לא רצו בתירוץ שלנו, אלא בהמשך ה״קושיה״ שלהם; ברגע שיתרצו אותנו, הם חושפים עצמם בכל חרפתם. עצם קיומנו המתרחב ב״ה הוא מזכרת עוון להם ולכל רעיונם ולכל הוויתם. הם ראו עצמם בתעתועיהם ובכל המעקשים שטמנו למספר כה רב של יהודים, שעתה הם נידחים ונפלטים, למרבה האסון, מגופו של העם היהודי, והם, במיליוני הדולרים העומדים לרשותם אינם מסוגלים להציל ילד אחד מסכנת ההתבוללות, אלא להיפך, בכספם הם מוסיפים לדחוף אותם תהומה. ויהודים שלנו, בכל מקום לשם הם הולכים, מביאים ברכה והצלה, בכסף מועט מצילים הרבה, מה שמוכיח שוב ושוב, כי דידן ניצח, כי רעיונה של אגודת ישראל, מיסוד גדולי ומאורי ישראל, הוא שנשאר כעוגן־הצלה, לא כמליצת־מלים בעלמא, אלא מציאות של ממש.

ולכן היתה להם הכנסיה הגדולה למפח־נפש, ולנו למשיב־נפש.

י״ד שבט תש״מ

שער ד:

חיוניות הקיום החרדי המאורגן

☆ שעת־כושר נדירה ליהדות התורה

☆ שתי תקופות שבין ועידה לועידה

☆ בעד אגודת ישראל

☆ הברירה היחידה

☆ כי נפל "פחד" אגודת ישראל...

☆ חיזוק מבפנים לעמידה כלפי־חוץ

☆ קול ישראל סבא

☆ "יזכור" וחשבון־נפש

שעת כושר נדירה ליהדות התורה

עננה כבדה של עצב ותוגה שפוכה על פניהם של החיים הציבוריים והלא־ציבוריים בישראל. מין דיבור שעל סף יאוש מהלך, כעדות אנשים, בטרקלינים ובהתכנסויות אנשים. כמו לאחר שגז איזה חלום מתוק, כפי שקורה לאנשים בעת שהם יורדים מסולם־אשליות גבוה, כך קורה כיום אצל אנשים, שרק תמול שלשום היה דיבורם מנופח ומתנשא, "מעצמתי" וכל־יכול.

אין זה רק אופייני לריקים ולפוחזים, אלא גם בקרב האנשים הרציניים ביותר. עייפו רבים לא רק מן הטירדות שמבחוץ, כאשר אין האויב פוסק מלצור עלינו ומלהקיפנו בטבעת של חנק, אלא גם, ואולי בעיקר, מן ההווי שמבפנים. היושבים ראשונה במלכות מציגים את הדוגמה ההפוכה מכפי שמתבקשת לעת־חירום זו. לא השקיעה בחומרנות בלבד, ולא הרדיפה אחרי מותרות, ולא אי־הבחילה מצריכה ראוותנית של משאבי־ציבור היא אשר מדאיגה אנשים, אלא, בעיקר, משום שלא ניכרת בהנהגה מודעות מספיקה לגבי המצב החמור, לגבי הלכי־הרוח של הציבור ולגבי כל ההידרדרות המוסרית שרבים מכירים בה כיום כגורם הנושא עמו, חלילה, זרעים של חורבן והתמוטטות.

המשכה של תופעת המריבות המפלגתיות, כאשר לא ענינים שבתוכן ובמהות מדריכים אותן, אלא שאלה של כיבודים, אותה נרגנות משפילה של "מי בראש", כשאחד דואג להנמיך קומת זולתו, כשהכל מוסב על היוקרה האישית — גורם מפח־נפש ודכדוך לאנשים. ההעדר של תכנית מוצקה, לא בתחום המדיניות, לא בתחום הכלכלה ולא בתחום החברה בולט כיום יותר מכל. מעמיקים רגשות של תיסכול בקרב אנשים רבים המתחילים להאמין שאין לפנינו אלא תקופה של "איש הישר בעיניו יעשה".

☆

מעל לכל תלויה ועומדת השאלה של "מה הלאה"? לאן אנו חותרים ולאן נגיע, כאשר הערבים מתעצמים, מספרם של הידידים בעולם הצטמק כמעט לאפס. שר החוץ נע־ונד בארצות שונות, אך ידידות איננו מוצא, אלא במדינת קוסטריקה הקטנה, המצטיירת עתה כאיזה אי חלומי, לא מעלמא־הדין, בשל התופעה הנדירה שמוכנה לדבר שלום על ישראל.

הידידות של ארה"ב עוברת סחף עמוק ביותר. מתבלט והולך האינטרס של המימשל האמריקאי להשיג אחיזה איתנה יותר באיזורנו, ולא יתכן שהדבר לא ייעשה על חשבון הידידות עמנו. אמנם, קשה לצפות להידרדרות נוסח היחסים עם צרפת ושפלות־בגידתה, אך עתה גם פגיעה מצומצמת יותר מכאיבה לישראל, מוסרית וגם מעשית, שהרי נותרה ארה"ב ידידה יחידה מבין משפחות העמים לישראל, שממנה מוציאים את עיקר המשאבים למימון הבטחון והכלכלה גם יחד.

מתווספת לרוח־הנכאים עובדת אי־היכולת של המנהיגות הכלכלית במדינה לנווט את הספינה, להוליכה בטח ולהציב תכנית ממשית ומשכנעת. מעולמה של כלכלת המדינה נעלמה דמותו המוצקה של פנחס ספיר המנוח, אשר ככל שלא דקדק עם כללי תיאוריה של כלכלה בריאה, הרי ידע לזרוע עידוד ולפזר בטחון עצמי, ואנשים יכלו להמשיך ולהשלות עצמם שהמצב איננו כה נורא, או שבאמת לא היה נורא, מכיוון שהיו בו תכונות חשובות של יכולת לגייס משאבים, לחולל תכניות בלתי־מקובלות, וכיום חסרים כל אלה אצל מחליפיו וממלאי־מקומו. וכך מיטלטלת ספינת־הכלכלה ממשבר למשבר, כששר האוצר הנוכחי אמנם מעלה תכניות חשובות, אך הן מתכרסמות בדרכי־הביצוע, והוא מעלה עליו את חמתם של מקורביו שביקשו לעבוד עמו במסגרת תכניתו לעקור את עשביה השוטים של כלכלת המדינה.

☆

וכך, בין תחזיות בלתי־מרנינות של סכנת מלחמה חדשה לבין "סיכויים" ללחץ מדיני מחודש מצד ארה"ב, בין התעצמות צבאית נוספת של הערבים לבין הפיכתה של ארה"ב לספקית־הנשק של

מצרים ועוד מדינות ערביות, — מיטלטלת המדינה כשהיא צופה בחרדה על אחד מחזיונותיה הקשים, חזיון התעצמות הירידה מן הארץ בממדים חמורים שעוד לא היו כמותם.

וכאשר מדברים על "יורדים", הרי זו טעות לחשוב רק על אלה היורדים בפועל ממש, אלא יש למנות גם את היורדים־ברוח, אלה שחושבים על כך, אלה שחושבים כי לא עשו עדיין את הצעד הנכון, אלה שמקנאים בחבריהם שקמו ועזבו ואלה שסבורים שזוהי דרך טובה. אלה שיורדים ממש מהווים בעיה חמורה אמנם, אך דומה שהיורדים "בכוח" מהווים בעיה חמורה עוד יותר, שהרי כיצד יכולה מדינה לפעול, להתארגן ולהיות נכונה לשעות קשות וקריטיות, כאשר קיים מרכיב כזה, וחוששנו שמדובר בשיעורים גבוהים למדי — בתוך האוכלוסיה שלה? איזו "מוטיבציה" היא זו לעת־חירום, ואיזה כושר־עמידה יכול דבר כזה לתת לאומה בשעת־צרה?

וכאשר אין מי שיתן דוגמה מלמעלה, אין מי שיופיע בתקופה כזו עם משב־רוח מרענן, עם תקווה מעודדת, עם דברי־ניחומין ועם גישה הנוטעת אמיצות וקוראת להתגבר על מועקה, אין גם פלא שכך הוא מצב־רוחה של האוכלוסיה, אין פלא שזה מוביל אלי מחשבות של יאוש, של התנערות מאחריות; אין פלא שזה גם פורץ לאפיקים מסוכנים יותר של התפרקות מכל שארית של מוסר מחייב, כפי שזה בא לידי גילוי בשיעור הגבוה של עבריינות איומה ומסוכנת.

☆

וישנה טרגדיה מיוחדת במינה הכרוכה באלה שיורדים מן הארץ ונוהרים לחפש אושר ושלווה בכל מיני מקומות בעולם. הידוע הוא, כי רוב ה"יורדים", או כמעט כולם, הם אנשים חילוניים, כאלה שישיבתם בארץ־ישראל נשארה כחוט יחיד ואחרון שקושר אותם עדיין לעולמה של יהדות, וכאשר הם עוזבים את הארץ, הם מנתקים גם חוט אחרון זה, מה גם שעזיבתם יש עמה ביטוי של בעיטה וטריקת דלת היהדות בפניהם, כשהם הולכים ומשתקעים בכל מיני ארצות, רחוקים לחלוטין מיהדות כלשהי, צפויים לתהליך ברור של התבוללות, טמיעה ונישואי־תערובת.

כל אחד יודע מה מתרחש כיום בפזורה היהודית בעולם הגדול. מדברים על שיעורים מזעזעים ומחרידים של התבוללות. ביבשת האמריקאית הגדולה, הצפונית והדרומית, פזורים מיליוני יהודים, שרובם הגדול אינם יודעים טעמה של יהדות לחלוטין. לומדים במעורב עם הגויים ואינם רואים שום פגם או חסרון בכך שנישאים עם גויים. הם מינתקים סופית מן היהדות ונבלעים בקהלם של אלה שאינם מבני ברית.

ואל המציאות הזו נקלעים היורדים מישראל. מאוכזבים מחייהם פה ומעונינים ביותר בבריחה עמוקה ככל האפשר, כשהם נעדרים גם כל אלמנט חינוכי־יהודי, רדודים מבחינה זיקה למורשת־העבר, כשכל מטענם הוא מה שקיבלו וספגו בבית־הספר החילוני של המדינה, — הרי הם "חומר־גלם" אידיאלי למעבדת הטמיעה וההתבוללות. כאשר יורד מהארץ יהודי שומר תורה, הוא פונה אל מקום שבו יש ריכוז של חיים יהודיים, ואם איבד את ישיבת ארץ־ישראל שלו, לא איבד את יהדותו. הוא נקלע לסביבה שבה יש רמה גבוהה של חיי־יהדות, עם בתי כנסיות ובתי מדרשות, עם תלמודי תורה וישיבות ובתי חינוך לבנות. ה"יורד" החילוני מועמד לסכנה איומה של היתלשות מוחלטת מנופה של היהדות בכלל.

ומספרם הגבוה של יורדים ישראליים מורגש בכל פינה של העולם. מה עמוקה האירוניה המרה, כי אבות הציונות ראו בשפה העברית אחד האלמנטים והמרכיבים המרכזיים ביותר בהתהוותה של "האומה החדשה". כמה הפליג בן־גוריון לדבר ב"פלא" של חידוש שפה לאומית שהיתה רדומה וכמעט נשכחת במשך אלפי שנים. והנה, מתברר, כי נפוצה שפה זו לכל עבר. דוברי־עברית מצויים כמעט בכל מקום בעולם, ו"מי יגלה עפר מעיניו" של בן־יהודה לראות את "חידושו" כה נפוץ, או כה מתמוסס וכה נלעג, כאשר בשפה העברית מפיצים הרבה מאד חרפה שהיא בת־לוויה קבועה לכל מקום שרגלי אותם ישראלים דורכות שם ברחבי־העולם.

☆

שני המרכיבים של הבעיה הנוראה, ה"יורדים־בפועל" וה"יורדים בכוח", משוועים עתה ממש אל עבר מקור יחיד שנשאר

לנו לברכה, מקור יחיד שמסוגל לשנות מציאות מן הקצה אל הקצה, מקור שמסוגל להפיח עידוד, לעורר אמונה, להשפיע תקווה ולהעריף טללי־ניחומין על ציבור ששקע לתהומות של יאוש, אכזבה, תיסכול ומפח־נפש.

לא שאפשר לשנות את נתוני המציאות הבסיסית של מצב בטחוני קשה, של היעדר ידידים בעולם או של הידלדלות מקורות ומשאבים כספיים כלכליים. אלא שטעות היא לומר כי היו אי־פעם, מאז הליכתנו לגלות, מצבים טובים יותר. ככבשה בודדה בין שבעים זאבים היינו תמיד. הגויים שנאונו תמיד ובלא־הרף. תמיד היו קפדנים גדולים בשמירת "הלכה" זו של "בידוע שעשו שונא ליעקב". אבל אף פעם לא היינו מיואשים. אף פעם לא איבדנו את אמונתנו. גם בתקופות האפלות ביותר, של הריגה ושחיטה ושריפה — הלכנו עם לפיד־האמונה ועם נס־התקווה.

אלא שהיתה סיבה מובהקת וברורה למידה זו של עמידה ויכולת־ספיגה ורוח־העידוד. "כל זאת באתנו ולא שכחנוך, ולא שקרנו בבריתך" (תהלים מד, מה). היתה זיקה ברורה בין מידת עמידתנו לבין מידת האחיזה באמונת־האומן שלנו, בין שמירתנו את התורה, ש"לא שכחנו שם אלקינו", שלא פרשנו כפנו לאל זר, שידענו "כי עליך הורגנו כל היום".

וכיום נותרה לנו לברכה אותה שמורה רחבה של בני־תורה, של יהדות תורה, שלא יכול להיות ספק בלבנו שרק לעת הזאת "למחיה שלחנו". הלא יש פלא עצום בתופעה ההיסטורית שלאחר החורבן הנורא באירופה חזר ונשתקם עולם התורה אולי בממדים גדולים יותר מכפי שהיה קודם החורבן, ויתירה מזו, שבמדינת ישראל, שהתייסדה על יסודות חילוניים מובהקים, דוקא בה צמח עולם מופלא של תורה ומשמריה, חברה מופלאה של בני־עליה שחוטיה התרקמו והשתזרו בניגוד לכל הגיון העולה על הדעת.

☆

עולם זה של יהדות־התורה הגיעה שעתו שיצא מן "הכוח" אל "הפועל", מן ההחבא אל הגילוי, מן הנסתר אל הפומביות; הוא חייב עתה ליטול לידיו שרביט־הנהגה, להסתער על ההמונים אכולי־

הדכאון, לרדת אל שכבות ואל חוגים, להפיח תקווה, לזרוע אמונה, לנטוע עידוד, לפתוח לבבות אל שיבה למעיינות־הנצח של תקוות־האומה ולהחדיר שמחה בלבבות עצבים.

דומה לנו שלא היתה תקופה כה מסוגלת לפתיחת לבבות, כתקופתנו אנו. ואת המעשה הזה יש לעשות לא רק כאן, במקום של ״יורדים־בכוח״, אלא גם ברחבי־הגולה, במקום של ״יורדים בפועל״. לגבי אלה, משימת ההצלה היא דחופה וחיונית ביותר. אם לא יימצאו מקרב יהדות התורה המשגשגת באירופה ובאמריקה כאלה שיטלו על עצמם משימה זו — הרי כל אלה היורדים אבודים עולמית לעם ישראל. הם כאלה שנואשו כאן מן האכספרימנט החילוני להאכיף על עם ישראל עול של תרבות גויית. זהו שורש האסון ויסוד המשבר. כאשר ידגימו בפניהם שישנה יהדות אחרת ושונה, יקלטו זאת, יתקרבו אל יהדות ויתערו בתוכה ברצון ובנפש חפצה.

בשעות קשות שהיו בעם ישראל, צצו תמיד יוזמות מופלאות של ״ועדי הצלה״, וכזו היא גם התקופה שלנו, שבה דרושה יוזמה מרחיקת־לכת של ״ועד הצלה״, הן כאן והן בגולה, להציל את העם מסכנה שכרגע היא רוחנית ממש. לא דרושים לכך משאבים כספיים אדירים, אלא פחותים, רק דרוש לכך רצון, יש לראות זאת כאידיאל וכמטרה עליונה.

כל שההשגחה העליונה הותירה לנו שריד ופליט של כמה מענקי־התורה לאחר החורבן, וכל ההתגלות שהיתה לנו והסייעתא־דשמיא בקימום מלכות־התורה מחדש, מכוון היה לתקופה זו ולשעה זו של התנפצות האלילים, של התיסכול והאכזבה, של ״תשב אנוש עד דכא״, כדי להיות למחיה, להצלה ולישועה. היכן הם בעלי היוזמה שיקומו ויסתערו בתנופה על המשימה הזו? היכן הם אלה שיצאו ויגידו ליהודים: אל יאוש ואל פחד ואל מגור, ״כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות״!

עתה היא שעת הצורך האמיתית ושעת הכושר הנכונה ליהדות התורה. הבה נתנער מן האדישות, הבה נצא מחומת השלווה והשאננות!

י׳ אד״ב תשל״ו

שתי תקופות שבין ועידה לועידה

כל ועידה ארצית של תנועה יש עמה ומסביבה תכונה גדולה, מתח וציפיות, תכניות והצעות, מה גם כאשר מדובר בועידה ארצית הנערכת בדיוק 26 שנה לאחר שנערכה קודמתה, וכאן המקום לציין, שלא מדובר ב־29, ב־31 שנה, אלא ב־26; גם חילופי־הגירסאות מסביב לשאלה מתי נערכה הועידה הקודמת — היא מסימני האי־סדר שנוצר מחמת עובדה בלתי רגילה זו של אי־קיום ועידה תקופה כה ארוכה.

אולי זה גם מוכיח על כוחה הבסיסי המיוחד של אגודת ישראל, שגם לאחר תקופה כה ארוכה, ושוב: עשרים ושש שנה — היא עדיין קיימת, היא עדיין מרכזת מסביבה אינטרס כה עמוק של אלפי, אלפי יהודים, שכן ברור לנו, כי כל תנועה אחרת מזמן היתה מתפוררת לרסיסים עד לבלתי־הכר, אילו לא קיימה במשך 26 שנים ועידה ארצית...

והשאלה אינה רק בכך, שבמשך תקופה כה ארוכה נמנעה חוויית התוועדות הארצית מהציבור הרחב הרוצה בקיומה של אגודת ישראל; במשך תקופה כה ארוכה צמח דור חדש, וכמדומה לנו שמרבית צירי הועידה הנוכחית כלל אינם יודעים מה זו ועידה, לא ראו שכמותה ולא נטלו בכך חלק, מן הטעם הפשוט, שאז, בועידה הקודמת, או שטרם נולדו או שהיו תינוקות־של־בית־רבן. דור חדש ושלם שלא היה בועידה, משמעו של דבר — דור שלם שלא שולב בצורה הנכונה והדרושה במעגלי הארגון של התנועה, לא חונך על פעילות ועל השפעה; משמעו של דבר, בכיוון הנגדי — תנועה שבמשך דור ויותר לא שילבה בתוכה כוחות חדשים, לא צירפה כוחות יוצרים, צעירים, תוססים ורעננים ולא חידשה את שורותיה.

המושג 'תנועה', במשמעות הלשונית והמעשית שלו — פירושו

דבר חי, דבר נע, דינמי, תוסס ויוצר. כדי לקיים את המושג באמתו ובתוכנו ובביטויו הנכון — הכרח שיהיו בתנועה התנאים והכלים המתאימים שיאפשרו תחלופה וזרימה פנימית של כוחות חדשים. המתעייפים מפנים מקומם לצעירים יותר; צעירים מבקשים להיכנס פנימה ושואפים לתפוס מקום כדי שיוכלו לתרום מכוחם ומרצם. זהו הזרם הטבעי והדרוש כדי שתנועה חפצת־חיים והשואפת שיהיה לה עתיד, תוכל אמנם להתקיים.

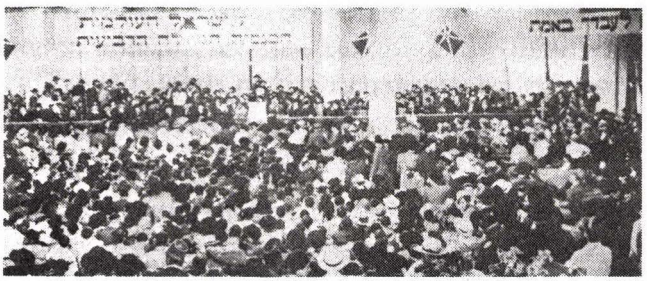
☆

ועידה ארצית היא המכשיר היוצר את הרגולציה הדרושה בין הצורך והרצון לפנות מקומות ותפקידים ע"י אלה שכבר אינם מסוגלים או אינם מוכנים למלא אותם, לבין הצורך והרצון לאייש אותם מקומות ותפקידם ע"י עסקנים חדשים וצעירים שמסוגלים ומוכנים למלאם.

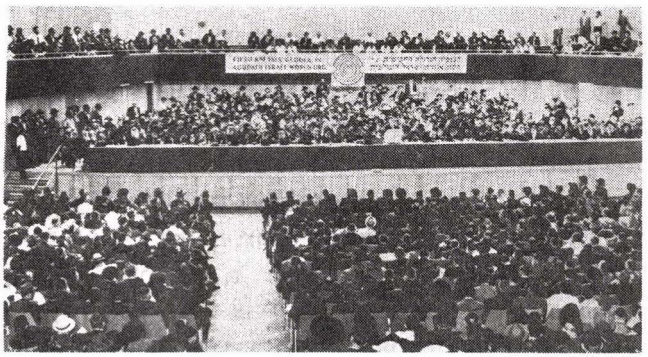
לאור זה, מובן מאליו מה גודל החסרון ועד כמה פוגע באופן כמעט קטלני, כאשר תנועה אינה מקיימת ועידות כסדרן, לפחות מדי ארבע שנים. מה גם כאשר עוברות 26 שנים ללא ועידה, שאז משתבש הכל, מתערער הכל, ולא רק שיחידים, מוכשרים ומתאימים, נדחים ומתרחקים, אלא גם חלקי־ציבור שלמים אינם מוצאים יותר את מקומם בתוך המסגרת, שהרי ללא שיתוף נציגיהם — לא נוצר שום קשר.

הוא שאמרנו: לא רק שחווית ההתוועדות נשללת, אלא גם עצם התוכן, עצם היתרון, הכוח והתועלת שניתן להפיקם מכינוסים. אך אל נזלזל אפילו במה שאנו קוראים ה"חוויה"; בחירת המוסדות שנעשית בכל ועידה היא, בסופו של דבר, ענינם של הנבחרים בלבד, אבל ההתכנסות — היא חוויה לציבור הרחב והגדול, לזה ששולח את הנציגים, ובציבור שלנו, בציבור האגודאי, שהתכנסות אצלו מתמקדת כולה בשלחן הנשיאות המתפאר ומתכבד ביושבים לידו, בגדולי ומאורי התורה. עובדה זו מחדשת את התחושה וההרגשה בקרב הציבור, שהנה "הם אתנו", "הם בראשנו", וההיפך הוא כאשר אין מתכנסים, אין מתוועדים, שאז אמונת או תחושת הציבור ביסוד זה נפגעת ונפגמת.

☆

הכנסיה הגדולה הרביעית

הכנסיה הגדולה החמישית

הוועידה הארצית הששית של אגודת ישראל בארץ־ישראל

לאגודת ישראל יש שני מכשירי־ארגון יסודיים: בתחום הארצי — הועידה הארצית, כל ארץ לעצמה; בקנה־המידה העולמי: הכנסיה הגדולה, שהיא הועידה הבין־ארצית של כל הסתדרויות התנועה בכל אתר ואתר.

ועד כמה שעריכת ועידה ארצית כרוכה בקשיים מרובים, הנה ברור, שכינוס כנסיה גדולה כרוך בעבודה יסודית וגדולה פי־כמה, אך כדי שנמחיש לעצמנו באיזו מידה חטאנו לעצמנו כאן, בארץ ישראל, נתבונן נא בעובדה שבמשך התקופה שבה לא נערכה ועידה ארצית בארץ־ישראל — נערכו בה שתי כנסיות גדולות, שתי ועידות עולמיות.

אין, איפוא, פלא בכך שנוצר מצב כמות שנוצר לאחר תקופה כה ארוכה של היעדר ועידה. במשך התקופה הארוכה הזו עלו על הפרק ענינים חדשים, נוצרו בעיות חדשות, הן בתחום האידיאי־רעיוני והן בתחום המעשי והניהולי. הועידה הקודמת נערכה ממש סמוך להקמת המדינה, אז לא ידענו איך לעכל עובדה חדשה זו בחיי עם ישראל, לא היינו מסוגלים להעריכה מתוך פרספקטיבה נכונה, ואילו כיום — בעבור תקופה כה ארוכה, לא רק שיש הכרח ליצור הגדרות של התייחסות לנושא, אלא צריך כבר גם לדון בכל השאלות והבעיות שנוצרו מחמת היעדר הגדרה ברורה ונכונה לגבי נושא זה, וכידוע — מרובה הטשטוש וגדול בלבול־המוחות בענין רגיש ומיוחד זה.

☆

במשך התקופה הארוכה כל כך — התרחשה גם עובדה שהיא בגדר פלא. התנועה כתנועה — חורקת ונפגמו כל סדריה, אך מסביב לה, בשוליים שלה, ב"פריפריה" שלה — נוצרה עשיה גדולה, רחבה ומגוונת ביותר.

אין אולי מפלגה, לא רק בסדר הגודל שלנו — שיש לה "יש" כה גדול ומגוון, אך מתוך המצב הלא־סדיר ששרר באגודת ישראל, בהיעדר ועידה ארצית תקופה כה ארוכה, לא נוצרו הסדרים והנוהלים הציבוריים התקינים להסדיר הכל בצורה מסגרתית ומבוקרת ניאותה ומתאימה. הרי זה דומה למצב שבו עם נאבק על

חירותו ועצמאותו, ואז נוצרים בתוכו ארגונים למיניהם, צבאיים או אזרחיים, מעין תשתית של מדינה־לעתיד; במצב של היעדר העצמאות וסידור מתוכנן היטב, הרי זו ברכה גדולה, אבל לאחר שהעצמאות מושגת — חייבים כולם להתחסל ולהתפרק מן האוטונומיה העצמית ולהיכנס תחת המסגרת המרכזית של הסמכות הממלכתית. מדינת ישראל סובלת עד היום מכך, שכמה מוקדים שכאלה לא התחסלו בזמנו ולא נכנסו תחת המרות המרכזית שלה. כך גם באגודת ישראל, שבלא ועידה — נוצרו מרכזי פעולה מרובים, אך לא ב"שורש", לא ב"גזע", אלא מסביב, כענפים שהתפתחו הרבה יותר מאשר מקור־ההנקה שלהם.

במלים אחרות: תנועה וארגון יש להם תכלית של ריכוז, של יצירת קורת־גג אחת לכל הענינים, ואילו באגודת ישראל, לרגל הנסיבות שנוצרו בהיעדר ועידה — נעשה הכל תוך פיזור והיעדר תיאום.

☆

בעת שעורכים ועידה נוצרת תמיד הנעימה של "בין ועידה לועידה". הגורמים השונים שבתוך התנועה העורכת ועידה משתדלים ומתאמצים להוכיח מה עשו בתוך התקופה, מה חידשו ומה שינו; אלה שעיסוקם בציור קווי־המחשבה והתוכן, מעלים את קווי־הקבלה או קווי־השוני שבין ועידה לועידה, הכל כדי להתוות קווים לדיון ולעיון בתוך הועידה.

אבל, איך ניתן לעשות דבר שכזה "בין ועידה לועידה" במונחים כאלה של עשרים ושש שנים? אין ולא נוצר מצע כה ארוך שיוכל להכיל כל מה שהתחולל בתקופה הארוכה הזו בהווייתו של עם ישראל בעולם כולו ובתוך ארץ ישראל עצמה; המאבקים המרובים, המערכות הקשות, עצם המלחמה שלנו על הזכות להתקיים כאגודת ישראל, כיהדות חרדית, כחטיבה אורגנית של חברה ששאיפתה היא להיות המידגם המייצג של עם ישראל במקוריותו, בטהרתו ובייחודו. זוהי סקירה כה ארוכה שרק בשביל לחברה, רק בשביל לקרוא ולעיין בה — צריך ועידה ארצית, לא רק של יומיים, אלא של כמה שבועות.

אלא שאם את זה לא ניתן לעשות, הרי צריך והכרחי להעמיד לנגד עינינו את ההגדרה הממצה של התקופה אז, לעת שנערכה הועידה הקודמת ואת זו של תקופתנו אנו, במובן של מה עלינו, כאגודת ישראל, לעשות בתקופה זו, מה צריכה להיות נקודת־החתירה ומהי המשימה המרכזית.

אגודת ישראל לא נוצרה למען עמדות וכיבודים, שררה ותפקידים; אלה הם כלים בלבד וצד טפל לעומת עיקר גדול; אגודת ישראל מתייחדת במטרתה ובמשימתה בשתי מילות השם שלה עצמה. איגוד כל אלה שבשם ישראל יכונו ורוצים בשם זה. היא מסגרת לא רק לאלה שהיא רוצה בהם, אלא לכל יהודי חרד שבאורח־חייו הוא עונה על דרישות־היסוד שלה, שהאחת מהן והגדולה שבהן: אימון בלתי־מתפשר בגדולי ישראל וציות לדבריהם.

אך בעת ובעונה אחת היא לא רק צריכה לבוא אל המוכן, אל היהודים שכבר חדורים תודעה והכרה זו, אלא היא צריכה לקיים לעצמה כלים שבאמצעותם אפשר להרחיב את המעגל, לחנך עוד ועוד יהודים להכרה יסודית זו שהיא מאבני־היסוד של הייחוד היהודי. אגודת ישראל אינה רק סמל יפה, אינה כמוצג מוזיאוני או תמונת־אמן קלאסית. כדבר חי היא חייבת לקיים את הטבעיות הנדרשת מן החי, להתרחב, לגדול, להרבות חברים ופעלים גם יחד.

☆

וכאן היא נקודת ההבדל והשוני שבין ועידה לועידה, לא מבחינת המטרה, אלא מבחינת האפשרות, האמצעים והיכולת. לפני 26 שנה היתה תקופה אחרת, היו נסיבות אחרות, ועכשיו התקופה שונה, וכמוה גם המציאות והנסיבות.

אז היינו בתקופה יצירת המדינה. הציונות נדמתה להיות בשיא נצחונה, היא השיגה את מטרתה. היא סחפה עמה חלקות שלמות, הציפה אותנו ופגעה בנו קשות ואנושות. חיינו אז בהתגוננות קריטית קשה, לא רק שלא ניתן לנו לפעול לגבי אחרים, אלא בקושי רב ובמאבק הירואי יצרנו לנו כלים, במידה מצומצמת למדי, למען הקיום העצמי שלנו, במתכונתנו, כרוחנו וכדרוש לנו כיהדות של ישראל סבא. יתכן שרק מעטים מן הדור החדש יוכלו להבין ולרדת

לעומק הנסיבות של אותם הימים, של העברה סיטונית על הדת מצד אחד ומגמתיות מכוונת לסגור עלינו ולהצר את צעדינו ולגזור עלינו ח״ו כליה איטית והדרגתית — מן הצד השני.

בנסיבות הללו, לא יכולנו לפעול למען הרחבת המסגרת וקליטת אחרים וחינוכם והדרכתם לאורחות־החיים שלנו, לאוגדאיות במובן האידיאי והחינוכי שלה. כיום, כאמור, התקופה היא אחרת. אמנם, אין לומר שאנו כבר מבוססים ומובטחים לגמרי מפני סכנות של ערעור כל קיומנו, אך בוודאי שאין שום דמיון בין הסכנות שהיו אז לבין אלה שהן היום, בוודאי שיש שוני עקרוני ורדיקלי בכל הנוגע לעצם ההכרה בזכות־הקיום שלנו והאמצעים שנוצרו להגנתו ושימורו.

ובה במידה השינוי הוא גדול מן הכיוון השני — שהציונות פשטה את הרגל, העם בז לה, הדור הצעיר החילוני מתרחק ממנה, בחלקו פונה לכיוונים מסוכנים ביותר של הינתקות מכל המסגרת היהודית, ובחלקו האחר הפך להיות מבקש־ומחפש דרך, תועה בערפילי־הזמן והוא שקוע בלבטים קשים. סימנים ראשונים של תעיה המביאה להכרת־אמת נראים כבר באותה תנועה של בעלי־תשובה אמתיים שאחד ממאפייניהם הוא שהם חוזרים אל תורה ויהדות ואל יסודות ההשקפה החרדית דוקא.

ודומה לנו, כי גם העובדה שאנו ב״ה התבצרנו והתבססנו, שאנו כיום יהדות חרדית עם מסגרת מוצקה כדי כך שיש הבאים אליה מעצמם, וגם העובדה שישנה כיום יהדות גדולה השרויה במצוקה רוחנית נוראה, המבקשת דרך, המחפשת מפלט לנוכח העובדה שהיא רואה עצמה במשבר עמוק, — שני הדברים גם יחד הם היוצרים את השינוי הגדול שבין ועידה לועידה, ומכוח זה גם נוצר מה שמתחייב גם לגבי תפקידה ומשימתה המרכזית של אגודת ישראל, כי בצד זה שהיא חייבת להמשיך ולשקוד על משמר חומותיה הבצורות של יהדות התורה, היא צריכה גם ליצור את הכלים של הרחבת המסגרת, את הכלים למפעל גדול ומקיף של הצלה רוחנית, פשוטה כמשמעה, של המוני יהודים שהם כיום חפצי־קירבה, שנשמותיהם כוספות ועורגות ליהדות־אמת ולבשורה הנצחית של תורת ישראל ומצוותיה.

כ״ו חשון תשל״ז

בעד אגודת ישראל

החלטת המרכז הארצי של אגודת ישראל, להופיע בבחירות ברשימה עצמאית, היא החלטה בעד אגודת ישראל. זו אינה החלטה מפלגת, אלא החלטה מאחדת, החלטה למען אגודת ישראל שלמה; זו אינה החלטה שוללת, אלא החלטה מחייבת, למען המשך קיומה של אגודת ישראל במסגרותיה העצמאיות, הכוללת את כל אלה שהתפקדו עליה, הצהירו על עצמם כאגודאים והתארגנו במסגרתה באמצעות הסיעות והרשימות שהלכו בבחירות הפנימיות.

כל תנועה שמעריכה את קיומה העצמי, שרוצה להמשיך ולחיות, שמעונינת לשמור על בדקי־ביתה וחפצה בשלימותה — אינה יכולה להחליט אחרת משהחליט המרכז הארצי. אין בכך פסילה ושלילה, כי אם רצון אחד ויחיד: למנוע התפלגות פנימית. בין האפשרות להמשיך ולקיים מערך חיצוני עם גוף אחר המתקיים באורח עצמאי כל ימות השנה, עם חברים משלו, מוסדות משלו ונציגים משלו, לבין האפשרות לקיים את האחדות בין חלקי הגוף האורגני של אגודת ישראל — מובן מאליו שההכרעה חייבת היתה ליפול לגבי האפשרות השניה; זו הכרעה טבעית שכל תנועה אחרת לא היתה מקבלת שונה מזו.

אלה שקיבלו את ההכרעה ואלה שהשתכנעו לתמוך בכך — אינם זרים לערך הנעלה של אחדות ושל מניעת פיצול ופילוג; נהפוך הדבר: אלה היו המניעים שהכריעו לקבל את ההחלטה כפי שנתקבלה. אגודת ישראל פועלת כגוף נפרד כל השנים, ופא"י אף היא קיימת כגוף נפרד כל השנים, ואם נוצרה מציאות שהמשך השותפות **החיצונית** בין אגודת ישראל ופא"י כרוך היה בסכנה של פילוג פנימי — מי יוכל לבוא ולתבוע מאגודת ישראל קרבן כזה למען הופעה חיצונית מושתפת? מי יכול לדרוש מתנועה שתקריב את קיומה העצמי ואת שלימותה למען בלוק טכני חיצוני, שעם כל החשיבות שיש בו, הרי אין הוא עומד מעל לאחדות פנימית של התנועה, וידוע הוא שהשותף לא

היה ואיננו מוכן לדבר שכזה, להתפלג מחלק אורגני שלו למען ההופעה החיצונית האחידה עם אגודת ישראל.

לאור כל זה, אל ינסו לתלות באגודת ישראל האשמות חסרות בסיס, אל ימתחו כנגדה ביקורת בלתי־צודקת. להחלטתה יש פירוש אחד ויחיד ומשמעות אחת: החלטה **בעד אגודת ישראל**, בעד קיומה העצמי, בעד שלימותה הפנימית.

☆

על רקע דברים שכבר הושמעו וכבר נטענו, ואשר חלק מהם יש לייחס למהלך מערכת בחירות, לפולמוס הקשור בכך — כדאי לומר, כי המושג של "אחדות" איננו נבחן רק בשעה של מערכה חיצונית, כמו בחירות לכנסת. זהו מושג הרבה יותר רחב והרבה יותר עמוק, מושג המתפרס על כל ימות השנה, על כל ארבע השנים שבין בחירות לבחירות. הופעה חיצונית צריכה להיות תוצאה של שיתוף־פעולה הדוק כל ימות השנה, ואינה יכולה להיות רק אקט חד־פעמי של בחירות, עם פעולה משותפת במוסדות ייצוגיים, כאשר בכל היתר — הפעולה היא נפרדת.

זו אינה אחדות, אלא שותפות הנוצרת מכוח הרצון החפשי והאפשרות המעשית של השותפים לדבר, בין אם הם שניים, ובין אם הם מונים מספר גדול יותר. כאשר מתפרקת שותפות שכזאת, מסיבות אלה או אחרות, צודקות ואפילו בלתי־צודקות — אין בכך מעשה של פילוג; זו רק פריקת שותפות, שאינה חייבת ואינה צריכה לגרור אחריה מריבות, קינטורים, פולמוס וביקורת הדדית. לא קורה גם בשטח שום מעשה של ממש. שני השותפים פונים כל אחד לדרכו, עם מפלגתו שלו, עם מוסדותיו ועם חבריו, כל אחד פונה למצפונם ולרצונם הטוב של חבריו, מבקש את תמיכתם, וזו זכותו הלגיטימית של כל צד, בלא כל צורך להתקיף ולבקר את משנהו.

אילו קרה, ומן השותפות שנעשתה לגבי ההופעה בבחירות היתה גם נוצרת אחדות, היו מקימים תנועה אחת, עם מוסדות משותפים לכל הגזרות, ולאחר מכן היו מחליטים להופיע בצורה מפוצלת, אז היה זה אקט של פילוג. אלא שבין שתי התנועות שהיוו את החזית

התורתית קיים פילוג כל השנים, כי אלו שתי מפלגות עם מוסדות נפרדים, עם מנגנון נפרד, כאשר כל אחד פועל לעצמו, לפי מערכת שיקוליו, לפי צרכיו ולפי משאלות חבריו.

רק כך צריך להבין את החלטת אגודת ישראל, וזו המשמעות היחידה שלה: לא חיסלו אחדות, כי זו לא היתה קיימת. אפשר להצטער על כך, שהשותפות הטובה במהלך קרוב לארבע השנים לא הביאה לאיחוד, אך אי־אפשר לטעון שהאיחוד פורק, בזמן שהוא בכלל לא נוצר, בכלל לא היה קיים.

☆

לא בלב קל וגם לא בקלות־דעת קיבל מרכז אגודת ישראל את ההחלטה כפי שקיבל. היתה זו החלטה שנוצרה לאחר בירורים מקיפים, לאחר התלבטויות קשות ביותר, לאחר התיעצויות ושאילת־פיהם של גדולי ישראל המוכרים ביותר, וטרם הגיעה השעה לפרסם ולפרט הכל מה שנוגע לנקודה עדינה זו.

ראשי התנועה שהתחבטו קשות בשאלה הזו, עברו תהליך מייגע ביותר של בירורים לעומקו של דבר, ולא בחופזה הגיעו למסקנה הזו, של בחירת הברירה הפחות קשה, הפחות מסוכנת והפחות מכאיבה. זה היה שיקול־הדעת שהונח בפני גדולי התורה, ועפ״י זה, עפ״י הבירור שהעלה כי ע״י זה תחושל יותר השלימות הפנימית של אגודת ישראל, וזאת החל ממוסדותיה העליונים ביותר — ניתנה ההנחיה להחליט כפי שהוחלט.

במלים אחרות: כפי שנאמר כבר, היתה זו החלטה בעד אגודת ישראל ולמענה. מי שסבור כי אפשר היה להחליט אחרת, מי שתובע מאגודת ישראל קרבן כה גדול — פשוט מטיל עליה אחריות כבדה ותובע ממנה תביעה בלתי סבירה ובלתי מתקבלת על הדעת, שתגזור על עצמה ״גזורו״, וכל אחד מבין מה משמעות צעד מרחיק לכת שכזה. התנועה סובלת עד היום מניתוחים קשים שעברה במרוצת שנות־קיומה, ויש ביניהם כאלה שלא החלימה מהם עד היום.

לא היתה כאן החלטה של ״גזורו״ מול ״גזורו״, כי על־כן, כאמור,

לא נוצר איחוד־מחדש, איחוד מלא ואורגני, בין אגודת ישראל ופא״י. היתה בינינו שותפות, והיא גם יכולה להיווצר מחדש, בצורה זו או אחרת, לאחר הבחירות, אם שני השותפים יתרצו לכך. שתי הברירות שעמדו לפני אגודת ישראל היו: המשך השותפות או מניעת פילוג, ורק טבעי והגיוני הוא, שנבחרה הברירה השניה.

☆

ההליכה לבחירות לכנסת איננה מטרה, אלא אמצעי בלבד. זאת יש לזכור גם בהקשר לוויכוח על נושא ההופעה וצורתה. גדולי ישראל, מיד לאחר קום המדינה, הכריעו לטובת ההליכה לבחירות והשתתפות בכנסת, לצורך קידום עניני היהדות הנאמנה ושמירת האינטרסים הלגיטימיים והחיוניים שלה.

השנים שעברו הוכיחו, כי ע״י השתתפות זאת משיגים הישגים חשובים ביותר. המציאות היא, שבדרך זו הובטחו הקניניים היסודיים והאלמנטריים המאפשרים קיומה של יהדות חרדית עצמאית, עם חינוך משלה, עם כל הכרוך בשמירת תו־הזיהות העצמאית, בלא להיסחף בנחשול החילוניות שהוא קו ושיטה של המימשל הישראלי עד כה.

אבל, ככל שההליכה לכנסת מבטיחה הישגים ושמירתם, היא נשארת בגדר של אמצעי בלבד, וכאשר בוחרים באמצעי — צריך לעשות הכל שיהיה יעיל ביותר ומצליח ביותר. יש בוודאי נימוקים מרובים להופעה מאוחדת של גורמים דתיים, אלא שנימוק זה, כי בהליכה מאוחדת משיגים יותר, — נימוק זה איננו קיים בכלל, הוא אולי נטען על־ידי אנשים, אך זאת מחוסר ידיעה וחוסר בחינת הדבר במציאות המעשית.

כ״א אדר תשל״ז

הברירה היחידה

יהדות התורה בארץ ישראל לא חיפשה מעולם קוניוקטורות, "אופנות", מטבע "עובר לסוחר" או "תחליפים". היא חיפשה מקוריות. היא תרה אחרי נקודת־היסוד וביקשה מסגרת המגלמת אותה במיטבה, בסגוליותה המיוחדת ובמהות הפנימית שהיא שואפת להשיג ולהגיע אליה.

כאשר מדובר על בחירות לשמן, כי אז יש מקום לכל המערכת המורכבת של גלגולי־בחירה, של תחרות, של חיפושים אחר סיסמאות יותר מפוצצות; כי אז מעסיקים פירסומאים מקצועיים, מחפשים איך לעקוץ ואיך להיבנות מתעלול רגעי שמושך לבבות של אנשים ומעתיק אותם אל מסלול־מחשבה דליל, מימי וחסר תוכן עמוק.

יהדות התורה הוכיחה בגרות כל השנים, כאשר לא חיפשה אצל אגודת ישראל את הפזילה לעבר הזול, אלא קיבלה אותה כמות שהיא ונתנה בה אימונה. היא לא התרגשה ולא שינתה טעמה. גם אם יריבים מכאן או מכאן החלו תולים בה פגמים, מחפשים אצלה מומים או מוצאים בה חסרונות, שאינה יודעת לסגל עצמה למכונה המפלגתית המשומנת. לא חיפשו באגודת ישראל הצלחות מבריקות, לא ביקשו ממנה להיות "ממציאה" ו"מחדשת" ועולה על הפסים של הארגון הסופר־מודרני, היודע לאחז את עיני הבריות ולטשטש חושים באמצעות ברקים ורעמים של "מדיומים" חדישים ושל המצאות "גאוניות".

הבחירה של יהדות התורה באגודת ישראל, נובעת מכך שהיא יודעת שהרעיון האגודאי מהווה התשובה למאווייה, לרצונותיה ולשאיפותיה, ואם היום עדיין אינה מספקת הכל, אם היום אינה מגשימה עדיין הכל מה שהיתה צריכה להגשים, או מה שרצו שתגשים — היא תעשה זאת מחר, מחרתיים, ואין בכך נפקא־מינה, אין בכך

כדי לערער את המוסכם, את העקרון ואת הכלל, כי היא מבטאת את אותה תקוה כמוסה שציפו ממנה גדולי־ישראל, מייסדיה ומקימיה לפני דור ושני דורות.

מכאן העובדה והסיבה, כי במהלך קרוב לשלוש עשרות שנים, היא מצביעה על יציבות בשמירת שורותיה וליכוד מיטב החוגים של היהדות הנאמנה, וזאת גם אם מסביבה רוחשת מכונה אדירה של מפלגות, הפועלות במיטב השיכלולים והפעלולים של מפלגות בעולם, לומדות את השיטות המודרניות ביותר של יחסי־ציבור ואיך לצוד דעת־קהל. אגודת ישראל פועלת מתוך "מדע" קיום עצמי ומיוחד במינו, ללא כל השלל העצום של אמצעים ושיטות, שהם טובים כולם אם מדובר על מפלגה למען מפלגה, על בחירות למען בחירות ועל כל זה ביחד כדי להשיג את השלטון והשררה.

☆

קיום הבחירות וההליכה בהן, הן מטבע דו־צדדי; כאשר מצטרפים למעגל הזה, קיים תמיד הסיכוי להשיג ייצוג, לשלוח שליחים אשר יעמדו על המשמר, ועצם ההליכה וצבירת כמה רבבות קולות, היא תעודת־עמידה המאפשרת הצגת תביעות וקבלת אמצעים להתקיים מן השלטון המרכזי. ככל שירבה הייצוג וככל שיגדל מספר הקולות — כן טובים הסיכויים להשיג כל זה.

הצד השני של המטבע, הוא ההיפך מזה. כאשר לא הולכים לבחירות, או כאשר הולכים ולא משיגים את מספר הקולות ואת הייצוג הדרוש, — עלולים, חלילה, להפסיד ולאבד. לא אגודת ישראל היא שקבעה את הכלל הזה, כי בלי התארגנות חיצונית והליכה להצבעה בקלפי — אי־אפשר להשיג זכויות לגיטימיות. אלו הם כללי המשחק של משטר דימוקראטי־מפלגתי, ויש מספר רב של חוגים אשר ניסו להתחכם ולטעון שאפשר גם בלי זה — והם ירדו מן הבמה הציבורית ונעלמו כלעומת שבאו. חוגים שקיימים, קיימים רק תודות להתארגנות הציבורית של יהדות התורה, כאשר קיבלו את ההכרעה שהיא קיבלה בראשית שנות המדינה על ידי גדולי התורה. ואם אינם קשורים ישירות לאגודת ישראל, הם קשורים אליה בעקיפין, הם משיגים את דרישותיהם לפי המסלול שנכבש ע"י אגודת ישראל.

לאור זה, ברירה שלא ללכת אינה קיימת; ויהדות התורה בהמוניה, בעיקרי חוגיה, בוחרת באגודת ישראל, משום שזו הברירה היחידה, משום שיודעים, כי בלי זה הסכנה חמורה מאוד ליסודות החשובים והחיוניים ביותר של הקיום העצמי. אין כאן שום התפעלות מתכסיסים, מהברקות רגעיות, מהיכולת לעקוץ או לנהל הסתה. אפילו לא גורסים את זה. במידה שהיו פעם חריגות מן הגישה של הסברה עצמית חיובית ועברו לפסים של שלילת הזולת, — נתקל הדבר בביקורת חריפה מצד הציבור. אגודת ישראל לא זקוקה לזה, זה אפילו מזיק לה. זוהי הרגשת הציבור וכך הוא מגיב על כך. ובמידה ואחרים מנסים לעשות כן כלפי אגודת ישראל — אין זה עושה רושם ואיננו משאיר עקבות מבחינת המצביעים והקולות הניתנים לה. זהו ציבור מבוגר, היודע את אשר לפניו, יודע את סוד החיוניות של קיום אגודת ישראל, ולכן איננו מתפעל אם יש כאלה המנסים לפגוע בה או להתקיפה.

☆

הציבור הרחב של יהדות התורה, הבוחר באגודת ישראל, איננו צריך תמיד להסכים עם כל צעד שאגודת ישראל עושה. הוא יודע שאפשר לשגות, אפשר לטעות, אבל אין בכל אלה כדי לקפח את טעם עצם קיומה. הציבור יודע היטב, למעלה מזאת, שאין לה תחליפים, שאין לה "ממלאי־מקום" מצויים מתחת־ליד. הציבור יודע, כי כל "הצעה" אחרת, הטובה ביותר, לא תהיה טובה יותר מאשר אגודת ישראל בעצמה, גם אם אינה עובדת בדיוק לפי ה"שעון המפלגתי" המצוי. להיפך. כל מה שיוצע כתחליף — גרוע יותר ממנה.

כי אגודת ישראל אינה מפלגה, אלא רעיון; כי אגודת ישראל לא נוצרה ע"י כמה עסקנים שמתוך "ברוגז" או מתוך רצון להוכיח יכולת פעולה — הם ייסדו אותה; אגודת ישראל נוסדה ונוצרה כרעיון של המשך שלימות העם, על־ידי גדולי ומאורי ישראל, מנהיגים אמיתיים של עם ישראל, לפני דור ולפני שני דורות. שום גוף אחר לא קם כדי להגשים את הרעיון הזה, זולת אגודת ישראל עצמה, זו שהיא קיימת היום, זו שיהדות התורה מעונינת כל השנים בהמשך קיומה בהווה ובעתיד.

יהודים ברבבות שמצביעים בעדה, מצביעים בכך הזדהות וקשר נפשי עמוק עם הגדולים ועם הצדיקים שייסדוה, עמדו בראשה, עמלו עליה, נסעו וטרחו למענה, נשאו דברים והשמיעו הגיגיהם בכנסיות גדולות, בוועידות ובכינוסים שונים. זהו קשר עמוק חצוב בעמקי הנפש והתודעה, ולכך מצרפים גם עניינים מעשיים יותר, כמו עמידה על משמר העניינים, מאבק נגד מחרפים ומגדפים, ייצוב היסודות שמאפשרים לה להתקיים כיהדות תורה עצמאית. זהו סך־הכל היוצר את הרצון של יהודי חרדי להצביע בעד אגודת ישראל.

ובכל אלה אין שום שינוי. אגודת ישראל, מאז קיום המדינה — יצרה לא רק "משהו", אלא נכס גדול ובנין־אב לקיומה העצמאי של היהדות החרדית. היכולת ליצור זאת, ההעזה, החזון, התנופה ועצם העובדה שמוכנים היו להחין ולחשוב כי הדבר אפשרי בנסיבות התקופה של נצחון הציונות בהשגת מטרתה להקים מדינה, — כל אלה אכן שאבו מאותה נטיעה קדושה של גדולי ישראל, ששיקעו בה את מיטב הלהט ואת עומק הברכה, ומברכה זו אנו ניזונים כולנו.

☆

יהדות התורה, כאמור, לא חיפשה מעולם קוניוקטורות ותחליפים, כי היא חיפשה את אגודת ישראל; היא לא הלכה לחפש מפלגה, עסקנים, מנגנון, שופרות הסברה ממולחים ובעלי "הברקות" רגעיות של תעמולה המתבססת על ניצול סיטואציה חולפת, והיא לא תעשה זאת אף פעם.

ולכן, אין אגודת ישראל צריכה ואינה מוכנה לאמץ לעצמה קווי־תעמולה המבוססים על הרגעיות, על הכדאיות האופנתית, והיא גם לא צריכה להיגרר אחר תעמלנים ומבקרים, מחטטים ומשמיצים. לא משום שזה לא יעזור לה, וזה באמת לא עוזר לאף אחד, אלא משום שהיא מיטיבה להעריך את הציבור של היהדות הנאמנה, שבגרותו והבנתו העמוקה עמדו במבחן כל השנים ואם היא זקוקה לניהול תעמולה, הרי זה רק כדי לעורר את הציבור, להציג "תזכורת" או לפנות לציבור רחב אחר, להבהיר את עיקריה ויסודותיה של אגודת ישראל, כדי שילמד להבין מה התכוונו ומה חשבו גדולי ישראל בייסדם את אגודת ישראל.

יהדות התורה אינה מחפשת מטבעות חולפות, אלא רעיון דומיננטי, בסיסי, מוצק. וזו היא אגודת ישראל בשבילה.

כ״ח אדר תשל״ז

כי נפל "פחד" אגודת ישראל...

"תעמולת־ההפחדה" היתה אחת משיטות המערך להדוף מעליו את הסכנה שיוחלף בשלטון ויבוא מישהו אחר תחתיו. הבהילו תמיד את הציבור, אם אחרים "יתפסו" את השלטון — תבוא אנרכיה, תהיינה שביתות, יתבצר משטר של לא־יוצלחים, שאינם יודעים לייצג, לדבר, לעשות ולבנות. אם גם נימוק זה לא פעל, נהגו גם לעשות "הפגנת שרירים", מוסווית או גלויה, לאמר: אם "חלילה" נוחלף — נראה מה אנו יכולים; הפגנות רחוב, שביתות המוניות, אנרכיה...

השלטון הוחלף עתה, אך לא לפני שכל אותו "תסריט" אכן התבצע במציאות, אלא שהוא אירע לפני התהפוכה הפוליטית. האנרכיה נוצרה תחת שלטון המערך, השביתות ההמוניות במסגרתו, שיכבת שליטים אפורה וחסרת־כישורים משלה בכיפה מטעמו, ואפילו את החזיון "השחור" של שליחת צבא לדכא שביתה — סיפק המערך בכבודו ובעצמו, אם גם לא לפני הבחירות אלא לאחריהן, אבל בוצע ע"י ממשלתו.

"תעמולת־ההפחדה" היא שיטה שגורמים רבים העתיקו אותה, גם גורמים שוליים וחסרי־בסיס מבחינה ציבורית, אבל בעלי אחיזה או חזקה על "עמדות־כוח" כמו איגוד מקצועי או כלי־תקשורת, חוגי שמאל קיצוני או קבוצות אנטי־דתיות מובהקות. לכל אלה ישנה תמיד מעין הסכמה אוטומטית מובטחת בכלי־התקשורת, המלווים אותם בכל מה שהם יוצאים נגדו. שיעור הביטוי הניתן להם בבמות הציבוריות, הוא מעל ומעבר למשקל הציבורי־הכמותי שיש להם. אם הדוברת היא קבוצה שמאלנית או אנטי־דתית, צריכה זו רק יומרה כלשהי להתמודד בבחירות — וכבר זוכה היא למסע־ליווי של פרסומת קולנית, ללא כל פרופורציה מינימלית.

גב' שולמית אלוני, שהכוח האמיתי של תנועתה התברר בבחירות האחרונות — זוכה בכלי־התקשורת לביטוי שווה, פחות או יותר, למפלגות הגדולות ביותר, וכמוה מאיר פעיל, כך גם אורי אבנרי, שלא הצליחו — גם בגלגול מפלגתי חדש — להגיע אל שערי הכנסת. הסיבה היא: הם מ"החברה"; יש להם עתונאים וכתבים ה"שתולים" בכלי־התקשורת, ומה שאינם משיגים בדרך של ריכוז ציבור גדול וקבלת ייצוג במוסדות־השלטון, הם משיגים באמצעות הכתבים המעניקים להם ולדבריהם משקל עדיף מעל ומעבר לכוחם הציבורי.

כל אלה נעשו חלק בלתי־נפרד מאותה שיטה של "תעמולת־הפחדה". להם מותר לדבר, לזעוק, להגזים ולהפריז; הם מנצלים כוח זה להשיג מעמד דומיננטי בדעת־הקהל, עד שבאו הבחירות האחרונות והפריכו את כל האשליה הדמיונית שציירו על "משקלם" בציבוריות. הם התבררו כאפס כמעט־מוחלט. אם יש עדיין וויכוח על שיעור־הכוח שיש ל"יונים" ול"ניצים", אין יותר וויכוח שלכוח האנטי־דתי לא הוענק "מנדטי" מטעם הציבור. אלה שדגלו בכך ואלה שהעבירו את מפלגתם לפסים מובהקים של מלחמת־שנאה בדת ובשומרי־תורה — ספגו מכה ניצחת ברורה ביותר.

☆

אבל אלה מעיזים שוב להרים ראש. הם מוסיפים להשמיע את דבריהם, והם זוכים גם שוב לתהודה ניכרת ברדיו ובכלי־תקשורת המוניים אחרים. גם כאלה שזה תקופה ארוכה סתמו פיהם — נתעוררו מתרדמתם, אך הפעם לא סכנת "הימין", אלא על סכנת ה"קלריקליזם".

ההסתדרות הרפואית, למשל, שבשנים האחרונות התחפרה עמוקות במאבק למען השגת הטבות־שכר מפליגות לחבריה, ניהול שביתות מזיקות — נחרדה מרבצה: "מאיימת" על המדינה ה"סכנה" לעתיד הרפואה, והסיבה: ה"וויתור" לאגודת ישראל בהיענות לדרישתה, כי יתוקן החוק וייאמר בו במפורש, כי אין לנתח מתים אלא רק בהסכמת המשפחה בכתב. השביתות התכופות, הסנקציות למיניהן וכל מאבקי־השכר שלהם, שטרם נסתיימו — אלה אינם פוגעים באף אחד, רק האפשרות המובנת, הלגיטימית והצודקת כל

כך, כי מתים לא ינוולו, כי לא יפגעו ברגשותיהם של בני משפחותיהם — זו אשר "תפגע" ברפואה...

ד"ר רם ישי, יו"ר ההסתדרות הרפואית, הריץ על כך מברק למר מנחם בגין, אך הקדימו סופר "דבר" ב"אזהרה" שפירסם בעתונו, כי לרפואה צפויה סכנה של שיבה "מאות שנים אחורה". הוא "מדד" זאת בכלי־חשיבה "מדעיים" בוודאי...נעשה גם מומחה לרפואה...אלא שהם אינם היחידים, כי ב"הארץ", למשל, יוצא עתונאי אחר חוצץ נגד ה"סכנה" של פישוט ההליכים לשחרור בנות מגיוס לצבא. המענין הוא, כי העתונאי הזה פירסם לא מכבר כתבה שבה מסופר על אלפי חיילות שכל עיסוקת "הצבאי" מתמצה בהכנת קפה עבור קצינים...

כל אלה הם חלק מן ה"מנגנון" של הטלת הפחדות ואימים על הציבור, בנוסח של "ימין עליך ישראל" או "קלריקליזם עליך ישראל", והמוזר הוא, כי גם לאחר שראו שהציבור שבר את מחסום־הפחד מפני "עליית הימין", הם מוסיפים ללכת באותן שיטות כלפי "סכנת הדתיים". הם לא למדו את הלקח, כי שיטה זו, בסופו של דבר, מתנפצת כבומרנג על ראשי ממציאיה והעושים בה שימוש, היא מרוקנת אותם לחלוטין ומציגה אותם כשקרנים גסים בעיני הציבור.

☆

ב"תעמולת־ההפחדה" הזו רצו להניא את הליכוד מן הוויתורים לדרישות אגודת ישראל, כפי שהם באים לידי ביטוי בשורת הסיכומים שנעשתה בדיונים בין נציגי אגודת ישראל ונציגי הליכוד, לאחר מו"מ מכובד ועניני, מתוך נסיון ליצור מסגרת לשותפות הוגנת שתתבטא בצורה כזו או אחרת, הכל לפי ההחלטה של מועצת גדולי התורה המחייבת את אגודת ישראל ללא עוררין.

אגודת ישראל אינה תובעת לעצמה עמדות מפליגות, היא הציגה במו"מ שורה של עקרונות, של תביעות לגיטימיות הנוגעות בחלקן לציבור שהיא מייצגת, בחלקן לציבור הדתי בכללו ובחלקן, ניתן לומר, לכלל־הציבור במדינה. זהו משא־ומתן הרחוק ביותר ממה שנהוג לכנות "סחטנות".

תביעות הנוגעות לנושא של גיוס בנות או מניעת ניוול מתים, תיקון חוק "מיהו יהודי", השוואת זכויות בחינוך, מניעת כרסום בחוק השיפוט הרבני, ריסון הפצת תועבה, הקפדה על החוק שימנע הפקרות בחילולי שבת בתעשיה, או שאר נושאים שכאלה — כל אלה אינן "תביעות שררה" וגם לא תביעות שרירותיות. אלה הן תביעות לגיטימיות שעליהן התחייבה אגודת ישראל במצעה ובהזדמנות הראשונה שבאה לידיה היא עשתה נסיון רציני ומאומץ כדי להגשים זאת.

כ"ד סיון תשל"ז

חיזוק מבפנים
לעמידה כלפי־חוץ

אי־אפשר היה לצהול על ה"הישג" שבהסרת הצעת ל"ע מסדר־יומה של הכנסת, ההצעה להנהיג נישואין אזרחיים לפסולי־חיתון. זו נדחתה ברוב גדול אמנם, אך כאשר מתבוננים בכמה ממרכיבי הרוב וכאשר קוראים את דבריו של שר המשפטים, מר צדוק, שהיה "פרקליטם" של חוקי האישות במתכונת הקיימת, לא קשה היה להגיע למסקנה, שעם "ידידים" כאלה לסטטוס־קוו — אין צורך גדול באויבים...

בפי מר צדוק לא היתה מלה טובה אחת לעצם טיבם של חוקים אלה ותועלתם בשמירת קיום האומה. הוא אפילו לא התייחס לאספקט זה. כל מה שהיה בפיו לומר, התייחס לצד "המוסרי" של שמירת ההסכם הקואליציוני בין המערך והמפד"ל, וגם בנקודה זו גבר ה"פרגמטיזם" על הצד העיוני של מוסר מחייב, לאמר: לא כדאי כיום למפלגת העבודה להפר הסכמים העלולים לגרום את פירוק הממשלה, ולמפד"ל אין כיום תחליף בשוק הקונים הפוטנציאליים של כסאות שרים...

שחוקי האישות לפי ההלכה מונעים נשואי־תערובת; שהם מחזיקים, אמנם רק בקושי, את החוט האחרון של המאחד בין שומרי־תורה לבין חילוניים, שהם חוסמים עדיין מפני הפקרות מוחלטת וחיסול מוסד המשפחה — על כל זה לא מלה ולא חצי מלה. לא נוכל לדעת, אם מר צדוק היה פרקליט לרחשי־הלב של כל חברי מפלגתו וכל נציגיה בכנסת, אבל ברור לנו, שרבים, ואולי הרוב, מבין נציגי סיעתו שהצביעו בעד המשך המתכונת הקיימת של חוקי־האישות — הצביעו רק בידם, אבל לא בלבם. הם מעונינים במשהו אחר, אלא שלא איכשר דרא עבורם.

ולכן, אי־אפשר היה לצהול על ה"הישג", או לראות בכך בכלל

הישג. אם צריכים בכוח של ישיבה בממשלה, ישיבה הכרוכה בוויתורים עקרוניים מפליגים, להבטיח ענין שמעוגן כל כך בחקיקה; אם צריכים להניח על השולחן את כל קלפי־המיקוח כדי להבטיח את הענין האחד הזה שהציבור הדתי יכול לסמוך ידו עליו — הרי שהדבר לא מובטח כל עיקר, ולא חשוב אם גם לאחר הבחירות הבאות תיווצר אותה מציאות פרלמנטרית שהדתיים הם לשון־מאזניים, גם אם תהיה קדנציה נוספת בחלוקת כוחות דומה להיום, חוקי־האישות יוסיפו להיות זמניים.

☆

הן הדת והן הציבור הדתי הכולל, לרבות אלה שלמען "הכשרתם" המלאה צירפו לעצמם גם את התו "לאומי", הם בגדר של משהו "זמני" בעיני רוב מייצגי הציבור במוסדותיה של המדינה. רואים את המשך קיומנו כדבר של "עד יעבור זעם". אמנם כיום לא תוחמים לנו כבר מועד קבוע ל"פירוק", כיוון שכל הגישה הזו איננה ענין של "אולטימאטום", אבל זהו ענין של ייחול, ענין שעליו גם מחנכים ומדריכים.

לא נושאי המשטר דהיום הם שקבעו את ה"ייעוד" הזה, אלא קודמיהם, בן־גוריון, שרבים כיום החלו לפתע להתרפק על זכרונו וישנה התחרות בין גורמים וקבוצות שונים, מי מיטיב ללכת יותר בדרכו — הוא היה מאבות היחס הזה לציבור הדתי. הוא תמיד התנגד להתארגנותו של הציבור הדתי למפלגות, והוא תמיד "ניבא", כי עשרים שנה צריכות לחלוף בחיי המדינה עד שלא יישארו בה דתיים. ה"חזון" הזה לא התגשם אמנם "למועד", אבל הוא נשאר בגדר של משאלת־לב אצל רבים מן החילוניים, כאלה שמוכנים להתייחס בסובלנות רבה לכל מיני גורמים ואישים, רק לא לציבור שנשאר דבק במורשת האומה המקודשת.

הגישה הזו שאסור לציבור הדתי להתארגן למפלגות, כפי שבן־גוריון ביטא אותה, וכפי שהיו אחרים שחיקו אותו, לא נבעה מכך שהיה רוצה לראות את הציבור הדתי "טוב יותר", אלא מפני שלא רצה שיהיה ציבור דתי בכלל. הדרך הטובה ביותר לחיסולו, כפי שנראתה לו, היתה בכך שיהיה מפוזר, מפוצל, בלתי אחיד, ואז ייטמע

בין הרבים ויתחסל, כדרך שפעל, והצליח, בפיזור מאות אלפי העולים הדתיים בין המפלגות החילוניות השונות וחיסל אותם כציבור דתי.

בן־גוריון וחבריו להנהגת המדינה אז, ראו בכך את ייעודה של המדינה היהודית שצריכה לברוא יהודי חדש, חברה חדשה, עם חדש שפוסח על כל תולדותיו באלפיים שנות גלות, שמתעלם מכל היצירה היהודית הגאונית בתקופה ארוכה זו ומתחיל בחיים חדשים. המפלגות הדתיות, שעצם קיומן ביטא רצון־חיים עז של יהודים שומרי־תורה, ביטא החלטה נחושה להוסיף ולהתקיים כציבור, כגורם שמשפיע על החיים — הפריעו להשיג יעוד זה, ומכאן התנגדותו התקיפה למפלגות דתיות, מכאן ההתקפות המתמידות שלו ושל מקורביו נגדן.

☆

כל הרעיון של שינוי שיטת הבחירות, מיחסיות לאיזוריות, נולד על רקע מבוכה זו של "כאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ". אף פעם אי אפשר היה להקים ממשלות בלא הדתיים. שיטת הבחירות הקיימת מחייבת להתחשב, אם לא בכל חלקי הציבור, הרי ברובו, ואילו בשינוי השיטה, אפשר להניף חרב אלגנטית על מינימום הדימוקראטיה הקיימת ובתכסיסים שונים להעניק למפגלת־מיעוט רוב במוסדות הנבחרים, ואז יוכלו לעשות ככל העולה על רוחם.

מזלו של הציבור הדתי הוא, כי משיטה קטלנית זו עלולים להיפגע גם אחרים. מפלגות קטנות, דוגמת מפ"ם או ל"ע — עלולות להיות מחוסלות כמעט לחלוטין בשיטה האחרת, ותודות להתנגדותן של אלה לא הצליחה עד כה היוזמה של התובעים את שינוי שיטת הבחירות. הללו, ככל שקיום המפלגות הדתיות רע בעיניהן, קיומן העצמי בכל זאת יקר להן, ולכן הן מתמידות בהתנגדותן. גם יוזמה שנראתה לפני שנים מעטות כמתקרבת לנקודת־ההצלחה — סוכלה לבסוף; מפלגת העבודה אמנם החליטה בעבר להתחייב על שינוי השיטה, אלא שחלקים מתוכה, שעדיין אינם בטוחים אם יוכלו להישאר במסגרתה, נקטו בתכסיסים שונים כדי למנוע את הנהגת השיטה החדשה והצליחו בכך.

אך בעצם הגישה והיחס לציבור הדתי, כאל "גוף זר", כאל משהו שאיננו שייך אורגאנית לכל העסק — אין הבדל בין ימין לבין שמאל, ואין לנו טוב יותר מאשר החזרה בכנסת על נושא הנשואין האזרחיים, כדי לראות עד היכן הדברים מגיעים. שר המשפטים, דובר מפלגת הרוב, למרות שתבע להסיר את הענין מסדר־היום, היה קרוב יותר למאיר פעיל הסופר שמאלני מאשר אל הדתיים, אפילו "שלו", התומכים במפלגתו.

☆

מר צדוק לא מחדש מאומה. מציג צירוף של דיעות עתיקות משל מפ"ם, ל"ע, שולמית אלוני ושל רפ"י, במה שנוגע להנהגת בחירות איזוריות. ענינו בדיעות שה שמיע בענינים דתיים, שאם כי גם בהם, כאמור, לא חידש על מה שכבר נאמר ע"י חילוניים ידועים, הרי יש ענין לתגובה בעצם הופעתו על רקע זה.

למה, בעצם, לא טוב שהדתיים מאורגנים במפלגות? ולמי הדבר לא טוב? ההתארגנות איננה כפיה, איננה חובה במדינה, היא דבר וולנטארי מובהק. הרוצה מתארגן. מי שאינו רוצה — יושב בביתו. מי שמעונין הולך להצביע בבחירות, מי שלא רוצה — נמנע מכך. אין שום חוק שמחייב מישהו לעשות משהו בתחום הזה. אם ישנם יהודים שומרי תורה שרוצים להתארגן — מה איכפת למישהו שהם מתארגנים? מה הזכות בכלל לומר להם דיעות בנושא זה? למה מותר לכל קבוצה שהיא להתארגן על רקע רעיון כלשהו, וליהודים על רקע הדת — אסור הדבר?

מה שפסול עוד יותר באמירות הללו, היא הגישה של הכתבה "מלמעלה למטה". יש דין אחד לכל האחרים, אך דין שונה למי שתו הארגון שלו הוא דתי. פתאום נעשים כולם דואגים לדת ול"תדמית" שלה. הם מחריבי הדת הם מחדירי החולין וההפקרות בכל התחומים. הם המוציאים לתרבות רעה המונים רבים. והם גם שדואגים ל"תדמית" של הדת...

אם המפלגות הדתיות פועלות בצורה נכונה או לא, אם הן מיטיבות למצות את הכוח הגלום בהן או לא, אם הן משתמשות

בצורה יעילה ביותר במה שנתון בידן או לא — זו שאלה אחרת, שאלה שלהן עצמן, שאלה שבינן לבין הציבור שבוחר בהן, אך מה עסק לכך אצל אלה שבאורח עקרוני הם עויינים אותן?

☆

המפלגות הדתיות לא טובות ולא נוחות לחילוניים. ככלות הכל, עם כל הטענות ועם כל הביקורת שאפשר להפנות אליהן, הרי עצם קיומן מבטא את ההתנגדות המאורגנת לתכתיב החילוני ולתיאבונו לבלוע את הכל. קיומן מבטא רצון־חיים עצמאי, מבטא אתגר לאיום החילוני המתמיד להשתלט על הכל.

והדוגמה לכך היתה בעת הדיון בכנסת על הצעת "חוק האוזנר". אילו היה שר המשפטים אומר בשם מפלגתו, כי יש תועלת ויש חיוניות בקיומם של חוקי האישות לפי ההלכה; אילו אמר, שהגיעו להכרה כי רק בכך אפשר לשים סכר לנשואי־תערובת, אפשר לעצור במעט את בולמוס ההתבוללות; אילו אמר שזוהי הנקודה היחידה המאחדת עדיין בין חלקי העם השונים, אולי אז אפשר היה לומר שלא צריך מפלגות דתיות, אם בנקודות־העקרון ישנה הסכמה כוללת, לפחות של רוב העם.

אבל חיים צדוק אמר את ההיפך מזה; הוא אמר שההסכם הקואליציוני כובל את מפלגתו, ומשמעות הדבר, שרק משום שקיימות מפלגות דתיות שמפלגת השלטון נזקקת להן, אם בצורה של קואליציה או בצורות אחרות — רק משום כך נאלצים לשמור על חוקי האישות לפי ההלכה. ונוכל להרחיב את היריעה גם לשטחים אחרים, שגם לגביהם חל אותו עקרון. כי רק משום שיש מפלגות דתיות, ישנו גם חינוך דתי, רק משום כך אפשר, בתחומי הציבור שלנו — לשמור על קיום המסגרת המיוחדת של הבת החרדית, של הישיבות, ושל שאר נקודות עיקריות, שאם אינן הופכות את המדינה להיות יהודית ודתית, הן מעניקות את האפשרות לציבור שומרי התורה להתקיים עפ"י אורח־החיים הייחודי שלו.

שום צורה של פעולה ושום דרך של התארגנות אחרת, בתוך מפלגות חילוניות וכיוצא בכך, לא העניקו את האפשרויות ואת

היתרונות שיש בהתארגנות העצמית. אנו, חברי אגודת ישראל, חייבים להתבונן באירועים ובאמירות כדי לראות שוב ושוב, עד כמה חשוב קיומנו הארגוני העצמי, ועד כמה נחוץ שנתחזק מבפנים, כדי שנוכל לעמוד מול אתגרים קשים מבחוץ, אתגרים שעדיין נכונו לנו.

כ״ז סיון תשל״ו

קול ישראל סבא

המבֻטא המרכזי לחיוניותו של הקיום החרדי המאורגן היה, במשך שנות יובל, הרב ר׳ יצחק מאיר לוין זצ״ל, אשר אחד הצדדים החזקים ביותר באישיותו ובכשרונותיו היה ללא ספק כשרון הנאום שלו. כאן היה אמן ממש, אמן המלה המדוברת, אמן הדיבור היוצא מפנימיות הלב ונכנס וחודר בדרכים מיוחדות ללבות השומעים לו. אפשר היה שחלק מן השומעים גם לא הסכימו לכל מה שאמר, חלק אחר הסכים בכל לב, אבל לא היו בין שומעיו כאלה שיהיו אדישים ולא איכפתיים. דיבורו היה כזה ששומעיו מוכרחים היו ״להתייחס״, מוכרחים היו לשמוע.

את כושרו בנשיאת הנאום לא בנה על אקרובטיקה ועל תכסיסים תיאטראליים; הוא לא ניצל את היתרונות האורטוריים, שהיו לו אמנם בשפע, כדי לקנות בהם את לב שומעיו, כאמני־נאום המוניים הרגילים להפעיל ״עליות״ ו״מורדות״ בנימת הדיבור בכדי לכסות בכך חולשה בהנמקת רצונם ודעתם. לא בכך היתה גדולתו כנואם.

גדולתו כנואם היתה דוקא בכושר השכנוע שלו ובמוטיבים שבחר להנמקת דעתו. והוא היה עמל קשות על כל נאום שנשא. הוא לא נאם בשביל לצאת ידי חובה. הוא ראה בכל נאום שליחות חדשה ותמיד היה רואה עצמו כאילו נואם מחדש, ולכן, היה מתכונן בקפדנות מכל הבחינות. היה בורר לו את הנקודות הנחוצות והחיוניות, מלטש, מסגנן ועורך הכל תוך יגיעה ומאמץ עצומים. בימים שבהם הכין עצמו לנאום, היה טרוד ביותר והיתה ניכרת בו דריכות גדולה ומתוחה.

בעומדו על הבימה, נראה היה לעין כולם במלוא הכרת ערך האחריות. יש נואמים מנוסים ואפילו אמנים בענין הזה, הרואים עצמם כ״מקצועיים״. עלייתם לבימה ועמידתם עליה היא מנוסה והם מפגינים ״קלילות״, רוצים להיראות שאין הדבר להם לטורח. הם

רגילים בזה. הם מעל ומעבר לאימת הציבור. ואילו הרב לוין ז״ל, למרות מאות ואלפי הנאומים שנשא, הרי בכל נאום היה סבר פניו רציני ביותר, שוב ושוב חש באחריות הגדולה. הנאום איננו ענין חובבני או מקצועני בעיניו, הוא שליחות, הוא חלק נכבד מן התפקיד הגדול, זהו האמצעי ליצירת הקשר עם הציבור, עם השומעים, ולכן צריך לחוש באחריות הגדולה.

והוא היה אחראי לכל מלה שיצאה מפיו, היה חרד לכל מלה שלא תישמע באופן שאיננו רוצה. המלה שיצאה מפיו תאמה את אופן מחשבתו ואת שרצה להביע. ולכן מעטות היו הפעמים, אם בכלל, שנתפס ע״י יריביו בצורה כזו שצריך היה להביע לאחר מכן חרטה ולהפטיר בנוסח המקובל: ״פליטת פה״ וכדומה. נאומיו לא היו ״פליטות״, הם היו מחושבים, ואם אמר דבר — צריך היה להתייחס בזה במלוא הרצינות.

☆

מאז קמה המדינה, ניתנה לו, יותר מאשר בכל השנים בעבר — ההזדמנות לדבר ללב הציבור החילוני. לא נתוודענו לדברים שדיבר במסגרת ישיבות הממשלה הסגורות, אך עקבנו כולנו אחרי נאומיו בכנסת אותם הפנה לעבר אוזנו של המחנה החילוני.

נאומים אלה היו מיוחדים במינם. בדרך כלל היה בוחר לעצמו לדבר באותם נושאים ועניינים שבהם ניתן היה להסב את תשומת הלב לענינים שברוח, לבעיות של ״דת ומדינה״. עקרון מוצק היה לו בתחום זה — שלא להתקיף, לא לבייש, לא לגנות ולא לבזות. הוא רצה בכל נאום להשיג משהו, להניע קמעה נקודה פנימית שבלב. שהשומע אותו ילך לביתו עם מעט יסורי מצפון, שהוא ילך ויראה לנגד עיניו את אביו או את סבו ויחשב לעצמו חשבון עולמו. ועל כיוון זה יגע יגיעה קשה ממש, כדי להוציא דבר מתוקן מתחת ידו. בין אם העלה על שבט ביקורתו ענינים מעטים או רבים, תמיד דאג לכך שהמלה שנבחרה והאופן שבו היא נאמרת לא יחטיאו את המטרה הזו של חדירה לעומק לבו של השומע והנעת מצפונו.

משום כך היה מתאמץ לעורר את הנקודה הפנימית ואת הגעגוע והכוסף לשוב למורשת האבות. הוא היה מצייר בציוריות נפלאה את

טיבם וגדולתם של חיי יהדות מלאים ושלמים מול חוסר ערכם ואפסותם של חיי החולין.

☆

חיבה מיוחדת היתה לו לוויכוחים בכנסת על עניני החינוך. כלפי פנים וכלפי חוץ ראה תמיד בחינוך את יסוד היסודות ולכן בחר לו במשך שנים רבות לנאום כל אימת שמשרד החינוך, תקציבו ופעולותיו עמדו לדיון. אז היה ניצב תובע ומייסר — אף כי שוב בסגנונו המיוחד — ומציג את הכשלונות והבעיות כתוצאה ישירה של החינוך החילוני.

ואי אפשר לשכוח איך היה מצליח לתאר אז, בעסיסיות ובשפע של חן, את דמותם של החיים היהודיים המקוריים. את סגולתה הנפלאה של שבת קודש ומקומה הגדול ורב הערך בחיי היהודי. את יפעתם וחנם של חגי ומועדי ישראל. את חשיבותו ומקומו המיוחד של השלחן היהודי הכשר ואת הבית היהודי בכללו. התיאור הנעלה הזה יצא מפיו בהזדהות עצמית פנימית מלאה. היתרון בהופעותיו אלו היה בהצגת דמות של יהודי החי בימינו אלה והוא מציג עם עצם הוייתו אידיליה של חיים יהודיים מלאים, על אף ולמרות כל תהפוכות הזמן, ללמדך שאפשר לחיות גם במה שנהפך למלת מושג אצל החילוניים: "המאה העשרים" — ולהמשיך בתורה ומצוות ללא כל סייג.

לנאומיו אלה, כמו גם לנאומיו האחרים, היו להרב לוין ז"ל, שומעים קבועים כמה וכמה חברי כנסת, מעל ומעבר למחיצות מפלגתיות, היו מתקרבים לדוכן הנואמים ושומעים כל מלה היוצאת מפיו. פשוט — מקשיבים היו.

☆

ברם, פרק מיוחד, ואולי מכריע, בחייו של הרב לוין ז"ל כנואם, כדבָּר, בתוך המחנה פנימה. זה היה כשרונו הבולט ביותר, והגדרתו ככובש לבבות וכחוצב להבות אש במדברותיו — אין בה שום גוזמה. עשרות בשנים נחשב הוא לאחד מגדולי הנואמים במחנה היהדות החרדית.

הוא היה מיטיב לנגן על מיתרי רצון האחדות והליכוד ותבע תמיד לראות ולהעדיף את המאחד על המפריד. הופעה של הרב לוין ז״ל באסיפה המונית היה בה כדי ״למלא״ את כל הצרכים. ציבור שומעיו מוכן היה לשמוע אותו שעה ארוכה ביותר ולא התעייף מלחזור על החוויה העמוקה בשמיעת קולו הרועם ואת ניתוח והרצאת הדברים.

נקודת היסוד בכל נאומיו היתה אחדות המחנה החרדי וחיוניות עצמאותו מול המחנה החילוני והציונות שביסודה סכנת ההתבוללות הלאומית. תמיד הבליט את רעיון היסוד של אגודת ישראל כי התורה היא הקובעת היחידה בעם ישראל ודת ומצוות הן ענין של כלל ישראל, בניגוד למה שניסו לחדש הוגי התנועה הציונית שהדת הוא ענין לפרט והכלל הוא חילוני. כאן מוקד הסכנה של התבוללות לאומית.

בכשרון הנאום שלו היתה טמונה גדולה של הנהגה, ובו גם ניווט וניהול כנסיות וועידות, אסיפות וכינוסים, ישיבות ודיונים. הוא היה מְקשיב לכל מה שהשמיעו אחרים וידע באמנות מופלאה לברור את הגרעין שבדברי כל אחד כדי ליצור תמיד סיכום שיכלול דברי הכל. כשהוא ישב בראש ישיבה, ידעו הכל כי ידע לכוון אותה אל סיום וסיכום חיובי. היה רושם מלה׳או שתיים מדברי כל אחד ובסוף הישיבה או הדיון, היה מעלה סיכום, משיב למתווכחים מוצא נקודות תורפה בהצעות שלא נראו לו ומיטיב להביא בפני המתדיינים את המתאים והראוי להתקבל.

הנואם שבהרב לוין, היה יסוד להרבה מתכונות הנהגה שלו. בשנים האחרונות צמצם את הופעותיו, כי מצב בריאותו לא איפשר לו את המאמץ הזה, אך בפעמים המעטות שעוד נאם ודיבר, היה הוא במיטב כושר השיפוט וצלילות הדעת המיוחדת שלו. הוא לא ירד במאומה בכושרו הרוחני, ורק מצבו הפיסי הוא שמנע ממנו להמשיך בהיקף הפעולה הרחב שהיה רגיל לו.

הקול נדם לחלוטין, ועל כל הצער שיש לכל אחד מאתנו בהסתלקותו, נוסף גם הצער על היעלמו מן הבימה הציבורית של קול ישראל סבא, היעלמו של מדברנא דאומתיה, היעדרו של האיש שהיה פה לכולנו.

כ״ב מנ״א תשל״א

"יזכור" וחשבון־נפש

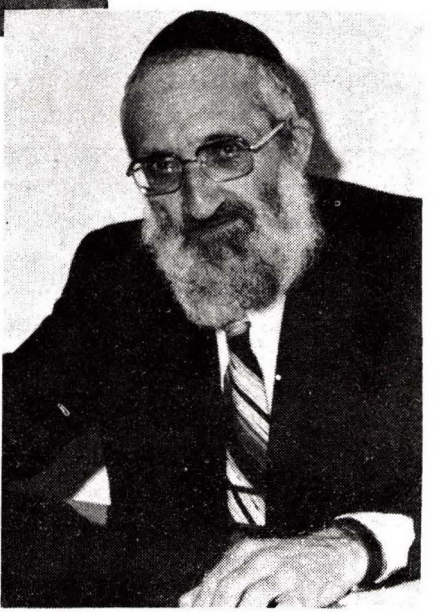
הרב יעקב מזרחי ז"ל הגיע לאגודת ישראל מ"סערות תימן", הרב שמואל שאולזון ז"ל היה גידול טבעי מן הישוב הישן של ירושלים. שני עולמות נפרדים ורחוקים לכאורה, כי מה יכול להיות עוד מרחק גיאוגרפי ומהותי גדול מאשר השבט המפואר שבתימן לבין יהדות הישוב הישן שבירושלים? את הקשר שבין שניהם יצרה התנועה האגודאית, ומה מופלא הדבר שתנועה זו שהיא אחת היצירות המפוארות של גדולי ישראל בשני הדורות האחרונים — היא שידעה לקשר ולאגד עולמות כה רחוקים ולהופכם לחטיבה אחת.

אולם תוגה אפפתנו, כל אגודאי וכל נאמן לתנועה קדושה זו. כי החוט המקשר הזה לא נראה כל כך במרוצת היווצרות הריקמה המתאחדת בין שבטים, חוגים ועדות של יהדות אשכנז — כפי שנוצרה עם עצם יצירתה של אגודת ישראל — יחד עם חלקים נכבדים מיהדות המזרח, אלא גילינו את המתקשר והמתאחד ביניהם כאשר שני אישים אלה הלכו לעולמם, כל אחד מהם במיטב השנים, בעיצום פוריותם, כשהם מגלמים לא רק את התגשמות החזון האגודאי של יחד שבטי ישראל, אלא מסמלים בכל מעשיהם והליכותיהם את יופיו של העסקן האגודאי, איש־השורה, ההולך עם העם, יורד לתוכו, מתמזג בשיחו ושיגו, כואב את כאבו ודואג את דאגתו.

עשינו ערב שלם בהעלאת זכרו של הרב שאולזון ז"ל, ערב שאורגן ע"י אגודת ישראל בירושלים, דמענו וכאבנו על האבידה הקשה, ואי־אפשר היה שלא לראות את החוט המקשר בין שתי האבידות הללו. כאשר מנו ברי שמואל שאולזון ז"ל את מעלות ה"אדם הכשר" ו"העוסק בצרכי ציבור באמונה", ועוד מעלות שעמדו ונתפרשו בדברי הנואמים, הרי שהדגימו וביכו בכך את השניים, כי על כן היה מה

הרב יעקב מזרחי

הרב שמואל שאולזון

שמאחד ביניהם, בהיותם העסקנים הסבלנים והסובלניים, הטרודים והמוטרדים, הרצים לעניני כלל ועניני פרט, העסקנים שאינם תובעים תגא לעצמם, שאינם נדחקים לראשות שורות, הצנועים והענוותנים, המוכנים ומזומנים יום ולילה לצאת ולבוא, ללכת ולרוץ, להתמסר לעניינים הקטנים שרוב האנשים משתמטים ומתחמקים מהם; העסקנים שעליהם בונים ומעמידים את כל התשתית, שבכושרם ובמסירותם בוטחים לכל עת־מצוא ולכל שעת־מבחן, כי הם יעשו את המלאכה, הם יחדרו לשכבות העממיות, הם יביאו את הקולות לבחירות, הם יהיו הרובד המבטיח את עצם הקיום האגודאי, וקיום אגודאי פירושו הקיום החרדי, הקיום של המשך יהדות־אמת.

בהסתלק אלה, אין פלא כי ירדה תוגה, אין פלא שאנשים בתוכנו נעצבים אל לבם. המנוחים הסתלקו לבית עולמם בימי הרחמים והסליחות, ימי־התעוררות ותשובה, ימי "יזכור" וחשבון־נפש. חשבון זה כבר החל למעשה, כי לא מעטים מתוכנו מתחילים לומר לעצמם, בצדק: איפה אנו פוגמים ובמה אנו חוטאים אם נלקחו אלה מאתנו; מה צריכים אנו לתקן כאשר בעינינו ראינו ש"דודי ירד לגנו לערוגת הבושם, לרעות בגנים ללקוט בשושנים", וכדברי המדרש (שיה"ש ו'): "ללקוט שושנים — לסלק את הצדיקים שבישראל"!

☆

הרב יעקב מזרחי ז"ל היה המופלא והמיוחד במינו. כבר לפני יותר משתי־עשרות בשנים חש בתחושה וברגש פנימי, כי יהדות אשכנז עלתה בידה בחסדי השי"ת המיוחדים לשמר בתוכה נוגדנים חזקים יותר להתקיים מול כוח המשחית של החילוניות, ובעודנו רואה בכל עגמת־נפשו כיצד שבט יהדות תימן המפואר הולך ונמוג ועלול להיעלם בעוצמת "מיזוג הגלות" המסולף במדינת ישראל, כפי שהוא רואה בכאב פנימי אמיתי מה מתחולל ביתר שבטי יהדות עדות המזרח — קם והצטרף לאגודת ישראל, כשהוא מביא אתו בשורה ואתגר גם יחד: אגודת ישראל שביסודה לא ידעה את האגף הזה שביהדות, משום שערישת לידתה עמדה באירופה, היא שחייבת להרים את נס־המלחמה נגד סכנת־הכְּרֵת של יהדות המזרח.

ומיד כשנכנס, וזוכרים אנו אותו בתפרחתו, בזיו־עלומיו, ביופיו הפנימי והחיצוני גם יחד — נכנס בכל הלהט ובכל המסירות. תלמיד־חכם היה, איש הדעת, נקי המצפון, כולו חושב בפסוקים ובזוהר, אין רגע פנוי ללא תורה, תמיד ליד גמרא ומשניות, ועם זאת מחונן בכושר ביטוי, מרגליות נושרות מפיו, כששפתו דשנה, שפת לשון־הקודש ממש, בהידור, בנקיון, צחה ומלוטשת, עם ברק שובה לב, עם זיק של הומור נסתר המובן למבינים, עם דוק של חיוך בזויות־שפתיו, וכשהוא מדבר על מה שאירע לבני העדה שלו והעדות האחרות — חשו כולם כי עם כל מלה נעתק משהו מדם הלב והנפש שלו.

רבי יעקב ז״ל אהוב למעלה ונחמד למטה, מתרוצץ מעיר לעיר, מעיירה לעיירה, מביא את דבר אגודת ישראל, מביא את דבר התורה, מצליח לעצור יהודים מלהיכנע תחת השבט המונף עליהם להיעקר מן היהדות ולהסתפח אל המחנה החילוני. הצלחתו אינה מבוטלת, בודאי לא לעומת שיעור האבידות שבאה לה ליהדות, אבל בהרבה מעל ומעבר לכוחות המועטים שאפשר היה להקציב לו, שיכול היה לגייס, בודאי הרבה יותר משהוא כיחיד במשך תקופה ארוכה במשימה זו — יכול היה. אבל הוא היה חדור כולו הכרת המשימה, הכרת גודל השעה לחסד או ח״ו לשבט, והוא לא נתן להיכנע, דחה את היאוש. בתוך זמן קצר מאד נעשה הוא לחלק בלתי־נפרד מן הנוף האגודאי־החרדי, הדור הצעיר כבר ראה אותו חלק אינטגראלי של הישות האגודאית, מה שנראה היה בעיני הוותיקים יותר כ״קטוביץ״, מושג היסוד של אגודת ישראל.

ולפתע־פתאום כרע־נפל, בעיצום העבודה האגודאית, בהיותו בדרך, בעיצומה של משימה, הוא מאבד את הכרתו שלא שבה אליו יותר לאחר פרפור של שבועיים בין החיים והמוות. בתדהמה קראנו את קריאות הרחמים לתפלה ולזעקה לשלומו, אך כבר נלקט בין השושנים מערוגת־הבושם של גן היהדות, גנה של כנסת ישראל, והחזיר נשמתו ליוצרה.

☆

והנה בא אלינו ההלם השני, הנורא, החודר והפוצע כל כך, בפטירתו הפתאומית של הרב שמואל שאולזון ז״ל, ואף גם הוא

בעיצומה של עבודתו, ממש בתוך הפעולה הציבורית שלו, כשליח אגודת ישראל למען הציבור, למען העקרונות, למען האידיאלים, למען קדשי היהדות וקדושת ירושלים, נזר תפארתנו.

את ר' שמואל ז"ל הכרתי היכרות קרובה תקופה של ארבעים שנה, מאז הייתי ילד. היו בו והתמזגו בתוכו שני ר' שמואל, האיש הפרטי הלבבי, שבהיותו בחור נחשב בין טובי ומובחרי בחוריה של ירושלים, איש ספר, בעל אינטלקט והבנה פנימית, אוהב אדם, פשוטו כמשמעו, מקרב ומתקרב, ידיד ומתידד, חבר ומתחבר, ענוותן מופלג מעצם טבעו, מצטנע, מעריך את הזולת, סובל ויודע סבלו של השני.

והיה ר' שמואל איש־הציבור, שבעצם משעבד את כל התכונות והמעלות של ר' שמואל הפרטי — לעבודה הציבורית. הוא שיעבד לכך את תכונת הידידות והחברות, אהבת האדם, הענוותנות שאינה עוזבת אותו, ובעיקר, ובעיקר — לדעת איפה סובלים, מי סובל, מצוייד עם תחושה מיוחדת במינה איפה צריך לעשות חסד ועם מי, איפה יש מי שכואב לו ולרוץ לעזור לו.

עסקן מיוחד במינו, שלא מחכה רק כשיבואו אליו לבקשו, אלא הולך לחפש מי זקוק לעזרה, ותמיד מצא... ולא רק זה. עסקנים שנחונו בכשרונות, ויש להם כישורי־פעולה וגם מצויידים באמצעים, בדרך כלל משתדלים לפעול פחות מכפי שיוכלו, נזהרים ממאמץ־יתר, ור' שמואל תמיד פועל מעבר ליכולת, מעבר למסגרת הזמן, מחוץ לשעות המנוחה, דלתו פתוחה יומם ולילה, ובעיקר דלת לבו, ללא הפוגה, ללא רגיעה.

ראינו אותו תמיד כמי שמגלם ומקיים בגופו ובנפשו את ההסתכלות בדברים שחז"ל הזהירונו עליהם: "דע מאין באת", גם כאשר "לאן אתה הולך", הולך במובן שהוא עולה ומתעלה. הוא לעולם לא שכח "מאין באת", כבחור עני, שרוי באין־כל, ומכאן נוצרה בו אותה הרגישות לסבל ולעוני ולמחסור, וגם כאשר בכוחות עילאיים הצליח להתקדם כל כך — לא שכח לרגע את אלה שהם עדיין במצב של "מאין באת", כי לעולם, לעולם, ראה את העתיד של מסירת דין־וחשבון, וחשבונו היה פרוש לפניו בכל רגע ורגע.

וצירוף זה של העבר וההווה ליווה אותו בכל דבר. כשהוא עוסק בענינים גדולים וכלליים של ירושלים, כבר מצוי בנבכי התוך של המאבקים הגדולים על צביון העיר ודמותה הכללית, הוא לא זונח לרגע את הענינים הקטנים לכאורה, את בית הכנסת שלו, את העניים הקטנים, את עסקנות־הצדקה, פשוטה כמשמעה, לא מ״תקציבים ממלכתיים״, אלא גם לכתת רגלים לאסוף כספים לצדקה, ותמיד זמנו נמתח והוא מוצא את הרגע לכל דבר.

וכשעודנו במירוצו לסדר עוד דבר, להספיק עוד משהו — באה עליו ההתמוטטות, בבת־אחת נקרע ופקע מיתר־הלב, לב עדין ורחום שכה מעטים כמותו מצויים בתוכנו.

☆

שניהם, רבי יעקב ורבי שמואל, הלכו לעולמם ״ופניהם אל הקהל״, שניהם מתו ״מתוך דבר מצוה״, — סימנים שחז״ל מונים כסימן יפה למת, ובשניהם לא היתה זו מליצה בעלמא, כי אם אמת לאמיתה, מציאות ממשית, הם נלקחו מעל סדן העבודה הציבורית, אחד בדרך היורדת מירושלים לרחובות, והשני בתוך משרד אגודת ישראל, המקום שבו עשה עשרות שנים בעבודה יוצרת ובלתי־פוסקת.

אצל שניהם קו־אופי מיוחד, לא מתנשאים אל הפיסגה, לא רואים ולא מחפשים ״שיאים״ של קריירה, כאילו כל תוחלתו של בעל תכונות עסקנות צריכה להיות ״להגיע לכנסת״, אלא בהחלט רואים חשיבות וכבוד בעבודת־תשתית עם הקהל, עם פרטים קטנים, עם הבעיות הקטנות, לעזור ולסייע, לסעוד ולתמוך ביחיד וביחידים, לשאת ״את משא העם״, וזהו לקח מלמד, מאלף ואף מחייב, וזה גם ממחיש יותר את עוצמת האבידה הקשה לאגודת ישראל בפטירתם.

כי, כידוע, ולמרבה הצער, מרובים יותר אלה שחושבים שצריכים להגיע לפיסגה ויהי־מה, מאשר אלה הרואים את עצם התכלית בעבודה האפורה, ב״רחיצת הכלים״, בטיפול האבהי המסור בכל יחיד ויחיד, בכיתות רגלים לכל מקום, בעבודה מייגעת ובמציאת סיפוק מכך שלפלוני הוקל, לאלמוני הוטב, לזה סייעו ולזה עזרו

בפועל־יחיד, גם בחיוך, גם בשאילת־שלום, בעממיות ובלא כל רבב של התנשאות.

אלה היו אותם עסקנים המקרבים את הרבים לאגודת ישראל ומקרבים את אגודת ישראל אל הרבים. וכאלה חסרים מאוד. מספרם קטן ומוגבל. אין למצוא אותם הרבה, כי עולמנו חמרני, נתגשם ביותר, נשקע לרדיפת נוחיות ורווחה, וכאלה שמוכנים לפשוט גופם וצווארם לתועלת היחיד, לעזרת הפרט — כה מעטים עד כי נער יספרם, וכאשר אחד הולך — הרי זו אבידה שאין לה תמורה, וכאשר שניים הלכו — האבידה ממש קשה ואין להעריכה. מי יבוא במקומם ומי יתן לנו תמורתם?

☆

ומכאן הכרח הוא לבוא לחשבון־הנפש הציבורי־האגודאי, ועידן־הרחמים־והסליחות, בסמיכות ובצל אירועים מעציבים כאלה שהקדירו את שמינו — בוודאי ראוי ומתאים לכך.

אין מעריכים אצלנו כראוי את העסקן, העסקן המקומי, מה שמכונה "האפור", זה שמכתת רגליו, זה שמדיר שינה מעיניו, זה שנוטל עצמו ממשפחתו ומביתו, זה שנחון בכשרונות ובכישורים ויכול לנצלם אך ורק לטובת עצמו, אך החליט לשעבדם לטובת הציבור, אולם בתמורה לכך הוא זוכה רק בביקורת וללעג, ואל נתעלם מכך אלא נאמר זאת פעם בגלוי. הדבר הוא, למרבה הצער, אופייני יותר מדי אצלנו. העסקן, איש־הציבור, הוא לא פעם כחיה נרדפת, כאסקופה נדרסת, במקום שיעריכו כמה כן פעל וכן הצליח, מחפשים תמיד כמה לא פעל וכמה לא הצליח, לא רוצים להסתפק במה שהשיג, אלא תובעים ממנו יותר. מותחי־הביקורת, משום מה, שמים עצמם מעל לכל, גם מעל למדות טובות שנוהגן מחייב גם כלפי עסקנים שאינם פחות בני־אדם מאחרים.

ונודה גם בגלוי, שבתוכנו, בתוך שיכבת העסקנים וחברי מוסדות של תנועה, בין אנשי הסיעות ועסקניהן, לא מקפידים יותר מדי בקיום אחד הכללים היסודיים כל כך: "לראות במעלת חבירנו ולא בחסרונם". אורבים לעסקן בכשלונו במקום להתפלל ולייחל להצלחתו, בולשים אחריו בשבע עיניים שמא בשטף דברים אמר דבר

שאינו מהוגן, ובמקום ללמד זכות שאם אמר מה שאמר לא אמר אלא מתוך היסח־הדעת ובוודאי לא בכוונה — מיד תוקפים אותו, מאשימים ומשמיצים אותו.

וכל זה נובע מתוך כך ששכחו שהעיקר בעסקנות ובעבודת הציבור היא העסקנות ועבודת הציבור ולא הקריירה, לא להשיג את הפיסגה, וכאשר מחפשים את הביקורת היא נובעת רק מכך שרוצים להכשיל את הפלוני ואת האלמוני אם מן העמדה שהגיע אליה או העמדה ש״חושדים״ בו שהוא מבקש להשיגה. זהו חולי שמנקר בתוכנו, גם בתוך הציבור וגם בתוך שיכבת העסקנים והפעילים, וזה חוטא לא רק לכל כללי המוסר היהודי, אלא גם לאינטרס היסודי של קיום ארגון ציבורי של היהדות הנאמנה, קיומה של אגודת ישראל, שתכליתה גבוהה ושליחותה נעלה.

☆

זהו הלקח שצריכים אנו ללמוד מתוך עיון והתבוננות לאחר שנלקחו ונחטפו מאתנו שליחי־ציבור כה טובים וכה נעלים, לעורר אותנו כי נחזור לעסקנות אמיתית ולשמה, וכי נתייחס אל אלה המעטים והיחידים שנוטלים ומעמיסים על שכמם את השליחות הציבורית — בדרך נכונה, בהערכה, באהדה, ואם נחוצה ביקורת — תיעשה הביקורת בהוגנות, רק כאשר היא צודקת, וגם אז בדרך בקשת התיקון ולא בבקשת ההכשלה.

אגודת ישראל חוללה גדולות ונפלאות, הגיעה להישגים כבירים בכוחם של עסקנים כאלה שהלכו מאתנו ודומיהם שמצויים אתנו לאוי״ט. נתלכד לאפשר להם לפעול ולעשות, נתלכד כדי להרחיב את המעגל של העוסקים בצרכי הציבור באמונה, כדי להקל את העומס מעל היחידים המושכים בעול כבד מדי עד כי בריאותם מתערערת, ובעיקר — נלמד משני האישים המובחרים שעמדנו במקצת על טיבם, את אהבת האדם שפיעמה בהם, את מאור הפנים, את יפי־הנפש, את רדיפת הצדקה והחסד שלהם ואת המסירות וההקרבה.

יזכרם אלקים לטובה עם שאר צדיקי עולם, ונחרות את זכרם על לוח לבנו ללמוד ממידותיהם התרומיות וממעשיהם המופלגים.

ערב יוכ״פ תשמ״א

שער ה:

פשיטת־הרגל של לאומיות ללא תורה

☆ היושבים בארץ־ישראל ומתרחקים מתוכה

☆ "נהיה ככל הגויים" —
אבל הגויים אינם רוצים!

☆ "מיהו יהודי" — השאלה התמהונית
החושפת את התהום

☆ טירוף־ההפלות — תפיסה של חדלון

☆ "מבט חדש על הציונות" —
חזרה בהכרח אל היהדות

☆ מדינת ישראל ממחישה מחדש:
עם לבדד ישכון

☆ האם יש אבחנה בין ציונות ומדינה?

☆ התקופה היא חדשה אך הכלים הם ישנים

☆ מה עדיף: עתיד העם או ענין המדינה?

☆ גלות הנפש הישראלית במדינת ישראל

☆ אין שמחה במדינה — למה ומדוע?

היושבים בארץ־ישראל ומתרחקים מתוכה

המדינה מצויה ב"מצב־רוח לאומי" ירוד. משבי־רוח של אנרכיה מרחפים. גל של תביעות שוטף כל ציבור וכל חוג. גדולים כקטנים, בעלי מעמד ושכר גבוה כמו הנמוכים שבשורה — כולם תובעים, כולם דורשים, ואת הכל מאפיין אי־הסובלנות והעדר כל התחשבות ביכולת ובמצב ובאפשרויות.

כל מה שמסבירים כי המדינה עודה שרויה במצור, כי סכנת מלחמה טרם חלפה, כי אויבינו מוסיפים לצחצח חרבותיהם, ממשיכים להצטייד בנשק משוכלל ומתוחכם מכל הסוגים, כי הענק הסובייטי מוסיף לשכון ולהתעמק בחדירתו באיזור — כל אלה אינם משנים מאומה מעוצמת התובענות הבלתי־מרוסנת. החזקים והבעלי העמדות המשופרות מכל הבחינות — הם העומדים בראש תור התביעות, אך גם החלשים מהם אינם מוציאים עצמם מן הכלל הזה.

אל התהו־ובהו הנוצר מן התביעות הבלתי־מרוסנות בחזית השכר, מצטרפת התסיסה העדתית, שהוסיפה מימד של מרירות עמוקה וקיטבה את החלוקה והפירוד בין תושבי המדינה. לא שאלת צידקת תביעותיהם היא העומדת לדיון, אלא הצורה בה יצאו ללחום על תביעותיהם, תוך שימוש בהכרזות ובסיסמאות שנימתן בוז עמוק לערכי־מדינה, לערכי־לאום.

התעמקות הבוז לערכי־הנצח

וצופים אנו ומבחינים בתופעה שהיא בודאי ראש־וראשונה לכל הענין. אין צורך בראיה חודרת ומעמיקה כדי להבחין בהתעמקות מימד הבוז לערכי־נצח של העם, כאשר הדבר מתפשט בין חוגים רחבים פי כמה מאשר בעבר, אם כי מצד שני מעודדת פריחת תנועת בעלי־התשובה. איו להתעלם מן המחשבה שאם היינו מתנחמים בעבר בקיומה של הנהגה חילונית שבאמצעים מלאכותיים שמה

עצמה להיות דוברת של רוב חילוני שלא היה קיים, הרי ספק אם יכולים אנו לומר זאת כיום. אם בעבר היה מצב של מיעוט חילוני ומיעוט דתי ורוב בלתי מוגדר, רוב של "שומרי מסורת", הרי עתה, חוששנו, נשתנה המצב. השנים הרבות עשו את שלהן. השנים הרבות של קיום חינוך חילוני שכפה עצמו על רוב ילדי ישראל הצמיחו לנו דור חדש, דור חילוני מנותק ומעוקר מדת, מהלכה, מתורה ומצוות ומידיעה כל־שהיא בכל התחומים הללו.

בן־גוריון היה נוהג להרגיע את חבריו החילוניים, כאשר תקפוהו על "ויתוריו" לדתיים, כי אין מה לחשוש. בעוד עשרים שנה, כך היה אומר, ישתנו הדברים. עברנו את עשרים השנה ותחזיתו מתגשמת, במידה מסוימת. הוא הניח אז יסודות להעברה המונית על הדת בתקוה שפרי המאמץ יניב תוך תקופה של דור אחד, והנה — צופים אנו עתה בתהליך הזה.

צעירים ממוצא של עדות מושרשות עמוק בדת ישראל — הולכים ונהפכים לצבא החילוניות. מדהים לא פעם לשמוע באיזו מידה עמוקה של זרות ושל בוז מדברים נגד ערכים יהודיים הנשמרים אפילו בבתי הוריהם, אלו ההורים שלא תפסו ולא הבינו במה מדובר כאשר לוקחים מהם את ילדיהם ומכניסים אותם לבית־ספר שבו הזכרת "שמע ישראל" אסורה בתכלית. עתה צמח וקם דור כזה, מנותק מכל עבר, כשהוא בולע וסופג לתוכו את כל הנאמר בעתונות החילונית הלוחמת בדת בשצף־קצף.

דור זה איננו מתרעם על עתונות המרבה להכתים את עם ישראל בהשמצה של "חוקי גזע", אלא להיפך, הוא בולע זאת כמוצא שלל רב ומרגיש רגש עליונות כשהוא מסוגל לצטט את "אימרות־השפר" הללו. העתונות הצהובה הזו מוצאת לעצמה שוק טוב מאד להפצת תרעלה וארס, כי שותים זאת בצמאון גדול. אין כמעט הדים לתגובות נגדיות, ועתונות שבסיסה מסחרי, אינה מוכנה לפעול נגד דעת קוראיה, היא עושה הכל להשביע רצונם. אם ממשיכים בהסתה הזו, סימן שיש מי שמוכן לקנותה ולרוכשה.

הרוח הכללית של התנערות מהתחייבות לקשר ולרציפות־דורות, הרוח הזאת של בוז לגדרים ולמוסכמות, עושה את שלה בכל

התחומים. מתפרעים על רצון להשגת משכורת גבוהה יותר, משתוללים כשרוצים לבלות יותר ונטרדים מהרגשת השלוה המדומה כשמישהו מזכיר שהאויב עודנו עומד בשער. כל זה ביחד מצטרף לאנרכיה שסימניה מתרבים ומתחזקים.

תוצאותיו של חינוך חסר־יסוד

כל זה לא בא מעצמו, לא צמח מאליו. אוירת ההתערערות איננה יצירה לעצמה או סתירה למצב אחר שהיה. כשם שהיווצרות המציאות של המון חילוני מנוער מדת איננה משהו פתאומי אלא פריה של פעולה מכוונת מראש, כן ההינתקות מערכים לאומיים איננה פתאומית ואינה צריכה להפתיע. זהו תהליך הקשור זה בזה. אלו שמתווכחים וטוענים שיש ותיתכן בעם ישראל ישות ערכית לאומית נפרדת, בלתי קשורה לדת, ואלו שאפילו טוענים כי אמנם קיימים שני הערכים, דת ולאום, זה בצד זה אך אין להפריד ביניהם — יכולים להיווכח בטעותם הגורלית, יכולים לראות שלא רק שאין זה בלי זה, אלא שזה דבר אחד, ענין אחד, שני צדדים של מטבע אחת.

רק מי שאינם בעלי כושר־ראיה חד בקרב החילוניים יצהלו וישישו למראה ה"הצלחה" ביצירת דור חילוני גדול ורחב "ההולך בתלם". מי מהם שמחונן במקצת אחריות ומצוייד במידה מינימלית של יושר ורגש־דאגה לקיום העם, חייב להיאחז פלצות לנוכח המתרחש. מסתבר ונראה בעליל, כי בה במידה שיש התרחקות מתורה ומצוות בגדר של שיטה ואידיאל — ישנו גם כירסום מעמיק ומתרחב כלפי האחיזה בענינים לאומיים, אפילו בענינים שהקיום הפיסי של המדינה קשור בהם.

איך וכיצד יצאו מגינים לאותן הצגות תועבה למיניהן? ואיך בכלל יכולה להיווצר הצגה מעין אלה? איך יתכנו רקע ואווירה שסופר חילוני צעיר יכתוב הצגה הבזה ולועגת לכל קודש ולכל מוסר וכן לנקודות הרגישות ביותר של אבות שכולים ועקרונות בטחוניים־יסודיים? איך יתכן שסופר ששמו דן בן־אמוץ לא יתבייש ולא יירתע מלטעון שכל עצם ישיבתנו בארץ, בכל מקום, על כל אדמה — היא

עושק וגזל מהערבים? והוא עשה זאת בטענו, שיש לסלוד לא רק מכיבושי מלחמת ששת הימים, לא רק מכיבושי מלחמת השחרור ולא רק מעצם החלוקה אלא גם מהקניות בכסף מלא של קרקע באי"י משום שהן היו הפוטנציאל הקרקעי של "העם הפלשתינאי", ולא עוד, אלא שאפילו אם הערבים אינם תובעים זאת, צריכים אנו להביא להם מעין "הצהרת בלפור", להכריז בשבילם על מדינה שלהם בארץ־ישראל... אם לא יקרה דבר שכזה, כך כתב לפני למעלה משנה, יהא אנוס לברוח מכאן ולנדוד למקום אחר כדי לנהל משם מאבק נגד המדינה.

אין הוא יחיד ואיננו בודד, מה גם שהוא סופר ודיעותיו המתועבות והמשוקצות, מכל הבחינות, מתפרסמות ובני־נוער קוראים והדברים מתקבלים על דעתם, שכן החינוך שהם מקבלים והדיעות הללו משולבים זה בזה. חינוך המנתק נוער מנקודת־היסוד של צמיחת עמו, חינוך שמחנכו לבוז לערכים שעליהם התהווה עמו, איננו יכול שלא להובילו לבוז גם לערכי־קיום פיסיים, ולכן, סופר שמסיק את המסקנה הקיצונית מן החינוך החילוני שקיבל, מדבר ללבו יותר מאשר שר בממשלה התובע ממנו הקרבה ומסירות.

"היהודי הנודד" של דורנו

אמה מרה היא, כי בעוד שיהודים לא שכחו אלפיים שנה את ארץ־ישראל על אף ריחוקם הימנה, הנה יש כיום הרבה שתוך־כדי ישיבה בתוכה — רחוקים הם ומתרחקים ממנה. ואין לך הוכחה אמתית יותר לפשיטת־הרגל של רעיון הלאומיות החילונית, מאשר מציאות זו. הלאומיות שהועמדה כתחליף לכל דבר, פעלה כל עוד היתה חתירה להשגת המטרה, כל עוד המטרה היתה בגדר אתגר להשיגו. משהושגה המטרה האופרטיבית של החילוניות, של הציונות, המדינה הוקמה וקיימת — החל לתסוס אי־השקט. אילו אזרו אז המנהיגים החילוניים אומץ והודו באמת שאין אפשרות לקיים את הלאומיות בלי נשמתה, בלי התורה, כי אז היו מכוונים את אי־השקט אל עבר שיבה לתורה. משעמדו במריים ובסתירתם, מופנה אי־שקט זה לכרסום גם בעמדות הקיימות.

לכאורה צריכים היו להיות מרוצים מזה שיש מדינה והיא בעלת הישגים לא רגילים, אך למעשה — יש אי שביעות־רצון, אין שקט נפשי, מתחילים להרהר ולפקפק, מתחילים להבחין שאם מחנכים בלי תורה, מנין, בעצם, הביסוס המוסרי להיות כאן, לנהל מלחמות, לכבוש, לשחרר ולשלוט על אחרים? בלי לחנך לאמונה בהבטחה האלקית בהבטחת ה׳ לאברהם אבינו ע״ה את הארץ, בכל מה שכתוב בתורה, נביאים וכתובים על זכותנו לארץ — במה באמת יש להם להאיחז? וכי פלא הוא שסטודנטים מהארץ היוצאים ללמוד לחו״ל עומדים נבוכים ואין מענה בפיהם כאשר הם מותקפים בשאלות ע״י סטודנטים ערביים?

מי שסבור שמדובר באחד, ביחידים או בבודדים — אינו אלא טועה. מדובר בתופעה שמבשריה ודובריה הקיצוניים בולטים יותר מאחרים, אך ישנם רבים כאלה. והקיצוניים שבהם מגלמים את הטיפוס החדש של ״היהודי הנודד״ שצורתו עוצבה בדורנו אנו; היהודי הנודד, זה שנדד מאמונת־אומן של העם היהודי, שנשל ע״י חינוך עקור משורשיו היהודיים, ממקור היניקה האמתי של עמו, חינוך שבו למד כי הבטחת זכות משמים אינה, מורשת ורציפות־דורות אינם, וכאשר כל זה אין — מה כבר באמת יש לנו?

כאשר ראשי המדינה פוכרים ידיהם משברון־לב ומביעים חרדה כנה לעתיד, — מה חבל שאינם מהינים ללכת הלאה בצורה של ״בואו־חשבון״, לראות מה הגורם והיכן הוא מצוי? מה חבל שאינם אוזרים אומץ לראות ולהודות היכן מקור־החיים האמתי של העם, לראות כי קיום היהדות מקורו קודם בקיום הרוחני, מקורו בתורה, בישיבות קדושות, במעוזי־העוצמה של רוח ישראל סבא, זו הרוח ששום צבא ושום כוח בעולם אינם יכולים לה. אילו התרוממה כדרוש לגובה השעה, היו רואים כי השאלה אינה בחקיקה למניעת שביתות, כי הגורם למצב אינן השביתות, הן אחת התוצאות ממצב מוסרי־רוחני מעורער עד היסוד, וכדי לתקנו — צריך לתקן מן היסוד, צריך להשיב למקור, להחזיר את התורה למרכז החיים של העם, להחזיר את ״שמע ישראל״ ללמעלה מחצי מיליון ילדי ישראל במדינת ישראל שאינם יודעים זאת. בכך ורק בכך תבוא התרופה.

כ״ט אלול תשל״א

"נהיה ככל הגויים" — אבל הגויים אינם רוצים!

אי־אפשר לשמוח על המזימה שבהחלטת אותה וועדת או"מ, אשר החליטה לגנות את הציונות כגזענות. הכוונה של רשעי־גויים אלה לא היתה לציונות, אלא ליהודים בתור שכאלה, אלא שנתפסו בדבר שהוא נוח מבחינתם לניגוח, וכל מי שמעלה על דעתו שמתכוונים כאן "רק" לציונים — אשליה אווילית בידיו. שונאי־ישראל מזהים כמעט כל יהודי כ"ציוני", שכן כל מי שחי בארץ־ישראל, תומך בארץ־ישראל, מסייע בידי היושבים בה או בידי מוסדות ומפעלים שבה — הוא כציוני בעיניהם, ולכל אלה התכוונו בהצעת־ההחלטה שצריכה להיות עכשיו מוגשת לעצרת האו"מ להצבעה.

אך לא רק מפני זה אין מקום לשמוח־לאיד. אנו, שעמדנו ועומדים בויכוח רעיוני תהומי עם התנועה הציונית — לא זקוקים לשום סיוע חיצוני כדי להכריע או לחתוך בויכוח זה. איננו זקוקים לשונאי־ישראל שיאמרו לנו או לאחרים איך להתייחס לציונות ומה יש לראות בה. אנו מתנגדים לציונות מתוך מניעים טהורים של אהבת ישראל אמתית, מתוך שאנו רואים בה סכנה עצומה לקיומו של עם ישראל, כפי שהמציאות מוכיחה לפחות בחזית החברתית־תרבותית, כאשר מיליונים הם כיום על־סף של טמיעה והתבוללות, מין שואה רוחנית שמבחינת הנפל העלול להיות בה — לא תהיה פחות קשה מן השואה הפיסית באירופה, אלא אם כן תבוא איזו ישועה בלתי־צפויה שתרומם את מיליוני היהודים הללו מן השקיעה בגויות שלהם, תבוא רוח ממרום שתתפוס אותם בציצית־ראשם ותטילם בחזרה אל קרקע־היהדות האמתית.

רשעי־ישראל שהחליטו שם, כפי שהחליטו, עשו זאת מתוך מניעים עמוקים של אנטישמיות מסלידה ומבחילה, מתוך שנאה ליהודים באשר הם יהודים, ולא עוד אלא שהטילו על הציונות

אשמת־כזב של גזענות; האשימו את הציונות במה שהיה קו האופי הדומיננטי־היסודי של הנאציזם, זה שיצר את "גזע־האדונים" והוציא יהודים מחוץ לכל חוק. כל מי שהוא בעל נפש — תהיה התנגדותו העקרונית־רעיונית לציונות ככל שתהיה — יתקומם בכל ישותו על הטלת כתם כזה על תנועה זו, מה גם כאשר לא מתכוונים רק אליה, אלא מתכוונים לכל יהודי, מתכוונים ליצור רקע "חוקי", כביכול, לחידוש רדיפות כנגד יהודים, מתוך הצדקה שכ"גזענים" הם, אויבי־האנושות.

☆

אבל אסור גם שלא לבוא עתה חשבון עם הציונות ועם כל מה שמתקפל ומתגלם בתוכה, כאשר מכה כה אנושה הונחתה עליה, לא מן הכיוון שיוזמי אותה החלטה התכוונו לה, אך המשמעות העקרונית־רעיונית קיימת בזה.

המטרה היסודית המוצהרת של הציונות היתה, להשיג מעמד מדיני מוכר לעם היהודי בעולם, כמו כל העמים. הוגי־הדיעה של התנועה הציונית טענו והסבירו, כי הגורם שמפריע להשיג זאת היא בשל היות העם היהודי נבדל ומופרד בדתו ובתורתו. משפחת העמים מסרבת לקבלו למסגרתה כי הוא מתבדל, הוא מסתגר, הוא יושב בתחומו. ולכן יצרו את התנועה החילונית, להסיר מעל העם היהודי את ייחודו, להשליך את עדיו מהר־חורב, לבטל תורה ומצוות בכלל, או לכל הפחות כלפי־חוץ. להעביר את התורה והמצוות מענין שהוא עקרון בחיי כלל ישראל ככלל, למסגרת של ענין פרטי גרידא. על־ידי־כך, אמרו, נוכל להשיג את אותו המעמד המדיני המוכר בקהיליה הבינלאומית של העולם הגדול.

להשגת מעמד זה הקריבו דורות של יהודים. במרוצת מאה השנים בערך של קיום הציונות — אין שיעור למאמץ שהושקע, לכספים שהוצאו, ל"תרבות" שנוצרה מסביב לאותו גרעין־יסוד של "יציאה מן הגיטו הרוחני" וכניסה לטרקלין הרחב של "תרבות־העולם". תורת ישראל בוזתה ונקלתה לעין־כל. מה לא דיברו בגנותה ומה לא העלילו עליה, לא אנשי אש"ף ולא אותן מדינות שחברו יחד

לאותה החלטה משפילה באו״מ, אלא הוגי־הדיעה הציוניים, סופריה, משכיליה ותעמלניה.

המאמץ הבשיל את הפרי, כאשר לעיני העולם מוצג כבר כיום ״היהודי החדש״, תוצרה של הציונות, יהודי רק על־פי תוארו ושמו, ״יהודי מדיני״, רק ״לאומי״, לא דתי, לא תורתי, לא מי שייחודו על שמירת תורה ומצוות, אלא מי שמבקש להתקבל לחברה העולמית על־פי שייכותו ליהודיות הלאומית, כמות שרוצה בכך בן העם האנגלי, הבלגי, הקנדי או בן לאחת האומות האפריקאיות.

☆

אבל כל זה אינו מועיל. טעות היא לחשוב כי הכרסום או המפולת של המאמץ הציוני במשך שנים כה ארוכות החלו באותה וועדה, שלמרבה הלעג האירוני היא מכונה ״וועדה לענינים סוציאליים והומניטריים״. זה התחיל הרבה לפני־כן, או שמא נכון יותר לומר, שזה מעולם לא הצליח.

את הפעולה שאמרו הציונים שיש לעשות — עשו במלואה; הישראלי וכן גם היהודי החילוני בכל ארצות־הגולה הופשט לחלוטין מכל לבושיו היהודיים, הוא מתהלך ערטילאי, מרוקן מכל וכל; אבל את המטרה לא השיגו מעולם. כל תולדותיה של מדינת ישראל במשך שנות קיומה רצופות מאבק מתמיד ובלתי־פוסק להשיג את המעמד הבינלאומי המוכר, וכמה מאלף הדבר, שככל שהמדינה מתבגרת בגילה, כך היא מאבדת מן המעט שהיה לה מבחינת הכרה בינלאומית.

הגוש הערבי אפריקני קומוניסטי מרוכז מזה שנים במאמץ אדיר לפורר את ההכרה הבינלאומית במדינת ישראל ולהשיג החלטה שלה שותפים ככל שיותר עמים, שאין עם יהודי במובן הלאומי, או המדיני. מי שהתנחם בעובדה שהרוב שהושג בוועדה מורכב ״רק״ מעמים ערביים ואפריקניים — מתנחם בתקוות־שווא. די להעיף מבט על הרשימה המגוונת של הנמנעים וכדאי אפילו להתבונן באי־אלה מדינות שהתנגדו להחלטה — כדי לראות שאין מקום לנחמות שכאלה.

אפשר, כמובן, ללעוג לביטול שמנסים להשיג כלפינו בדרך של החלטות מיכאניות, המורכבות מאינטרסנטיות, מפחדים, מכדאיות ומאופורטוניזם מדיני. בין המדינות שטבעו על הציונות תו של "גזענות" מצויות כאלה שבתוכן שורר משטר־עבדות, רומסים בהן את חירות־האדם וכבודו, הורגים, ושחטים ובוזזים. גם אידי אמין היה בין המגנים הללו, וכל אחד יודע עד היכן הוא סולד מגזענות.

אלא שאין בכל אלה לבטל כהוא־זה את המשמעות המוחצת של העובדה, כי העולם מסרב סירוב עמוק להכיר בנו כעם בעל מעמד מדיני מוכר ושווה־ערך־וזכויות כמו, לפחות, כל מדינה מפגרת בערבות־אפריקה או בחצי האי ערב.

☆

האירוניה המרה ביותר היא, כי דוקא בשיאו של התהליך הציוני, להפשיט מן היהודי את מחלצות־התורה שלו כדי שישיג מעמד מדיני־לאומי מוכר — משמיעים שונאי־היהדות את הסיסמה, כי היהדות איננה עם, אלא רק דת...

כה מוזרות הן דרכי־ההיסטוריה ואי אפשר להבינן בשכל פשוט. הציונות ותעמלניה, במירוץ הלוהט שלהם להשיג את המטרה המדינית, שרפו הכל, ניתצו הכל, השמיצו וביזו את מקורות היהדות עד שהגיעו לשיאים של השמצת ההלכה היהודית כ"גזענות". לא רק השופט כהן או הדומים לו בהשמצת ההלכה, אלא כל המלחמה האנטי דתית שמתנהלת בישראל גם לעת־צרה זו למדינת ישראל ולעם ישראל — שלא היתה כמותה מזה שנים — כל־כולה טבועה באותו סימן של הוקעת "גזענות" כביכול בהלכה. הנסיונות הנואשים של נוטרי־חומתה של היהדות, לשמר את העם ואת קיומו באמצעי הבדוק והמנוסה שלה במשך אלפי שנות קיומה, על־ידי שמירת טהרת האומה ומניעת החדירה של אלמנטים זרים בניגוד להלכה ודרכי־היהדות — כל אלה נידונים ברותחין ומוקעים כתופעה של "גזענות".

מה מופלא, איפוא, הדבר כי הציונות שהיא מקור, יסוד ו"בית־יוצר" לכל אותה תורה מעוקמת של תיאור ההלכה כ"גזענות" — היא, היא שמוקעת על־ידי פורום בינלאומי כגזענות; היא, שניסתה

לבסס מעמד חדש ליהדות, על־יסוד אלמנטים המקובלים על־ידי כל העמים האחרים, תוך זריקת הדת והתורה, התמצית והתוך של הייחוד היהודי — נתפסת עתה כתופעה של גזענות וכהתגלמות של נפשעות מתועבת.

אלו שהמציאו את הפתגם "קשה להיות יהודי", לא ידעו, כנראה, שקשה הרבה יותר ליהודי לא להיות יהודי. לאמתו של דבר אין זו ההזדמנות הראשונה להוכיח זאת. כבר הוכיח זאת היטלר ימ"ש וכל המנגנון שלו להשמדה יהודית, כאשר חיפשו וחיטטו ביחוסיהם של אנשים עד לדור עשירי, שמא שמץ של דם יהודי זורם בעורקיהם כדי לדונם להשמדה במשרפות שהקימו. עתה באים שונאי־ישראל, ממשיכי־דרכו, ואף הם כאילו מכריזים ואומרים: לא יועילו לכם כל הנסיונות לברוח. אי־אפשר להימלט מן הגורל היהודי!

☆

היש היום מישהו בחברה החילונית שיהיה מסוגל לרדת לעומק־המשמעות של תופעה זאת? כלום יש, בעצם, כיום את מי להאשים בירידה נוראה זו? הלא הדור הנוכחי של החברה החילונית כבר איננו מי שיצר זאת; הוא יציר־הכפיים של מסיתים ומדיחים. כאלה שבדור קודם חוללו את השואה הרוחנית הנוראה הזו, שתוצאותיה בשלו עכשיו במציאות הקודרת ש"אותי עזבו" ובידיהם נותרו רק בארת נשברים.

הם, יוצרי הציונות הם ששיחתו, ו"בניו מומם, דור עיקש ופתלתול", שעכשיו מסתובב דור חדש, מעוקש ומפותל, איננו יודע אנה יפנה ואיך יכלכל את צעדיו. במבוכה כי רבה תוהים ולא מבינים, על מה זה ירדפו אותנו, ולמה זה ירצו לעקור אותנו ח"ו, והלא כבר עשינו כל שיכולנו לבוא "לקראת" העולם, להיות שווים לכולם. הללו אינם יודעים ולא למדו שלא כגורל כל העמים גורל בית ישראל. "כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו", וכי "ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר".

קרוב למאה שנים רצים אחר הגויים ומנסים להתקבל אליהם, להתחבב עליהם, מוכנים להסיר כל ייחוד יהודי, לוותר על הכל, לעשות מאמץ ולתרום תרומות עצומות לעולם מבחינה מדעית,

כלכלית, תרבותית וטכנית, אלא שכל זה איננו עומד לנו. שוכחים את המספר הגדול של בעלי "פרס־נובל" שהם יהודים, ואת אנשי־המדע, ממציאי האטום, בוני הטכניקות המתקדמות ביותר, חלוצי־רפואה וממציאים גדולים של המצאות מועילות ביותר לכל האנושות כולה.

המסקנה צריכה היתה להיות אחת ויחידה: לשוב לעצמנו, לחזור אל מקורות־החיים של האומה, להסיר את אבק־הביזוי־וההשמצה מעל תורתנו העתיקה והישנה ולשוב אליה; אלא, שלמרבה־הדאבון אין אצלנו מי שיקום ויקרא את הקריאה הגדולה אל העם הגדול: הרפו ממתעיכם, סורו מעל מדיחיכם ושובו אל הבאר העתיקה שאינה מכזבת לעולם.

מי יקום ויקרא?!

י"ט חשון תשל"ו

"מיהו יהודי" — השאלה התמהונית החושפת את התהום

לאחר פסק הרוב של בית־המשפט העליון בנדון עתירתו של רס"ן בנימין שליט למחוק מתעודת־הזהוי את סעיף־הלאום "יהודי" — החליטה הממשלה לקבל את פסק דינו של המיעוט, האומר כי יהודי הוא מושג הלכתי. החלטת הממשלה לקבוע באורח חוקי, כי יהודי הוא מי שנחשב כך על־פי ההלכה, נחשבת, בצדק, כדחיה מוחלטת של פסק דין הרוב של בית־המשפט העליון, חרף העובדה שהממשלה דאגה "להמתיק" את הגלולה "המרה" בכמה וכמה תוספות־לוואי שאין בהן כדי לשמח. אבל הצד העקרוני של החלטתה הוא ברור מבחינת הדחיה של פס"ד ביהמ"ש העליון.

אלו במדינה, הרואים את ביהמ"ש העליון כהתגלות שיא החופש והדימוקרטיה של המדינה ותולים בו את חזות כל מעייניהם ומאייהם, צודקים בהחלט, בראותם בהחלטת הממשלה משום הבעת־ביטול כלפי המסקנות שסיפקו שופטי הרוב.

למסקנות הרוב של שופטי ביהמ"ש העליון, יש ביסוס אידיאולוגי־ציוני שימיו כימי הציונות עצמה, ועוד לפני־כן — מתנועת ההשכלה הכפרנית. ביהמ"ש החילוני ראה את עצמו כאינסטנציה השיפוטית העליונה של מדינת ישראל החילונית, והוא הסיק מסקנות עפ"י מה שמשתמע מן הצירוף הזה של בית־משפט חילוני של מדינה חילונית שבסיסה האידיאולגי הוא הציונות החילונית, זו שחרתה על דגלה את סיסמת "ככל הגויים בית ישראל".

השאלה "מיהו יהודי?", ככל שהיא נראית תמהונית לכל מי שינק עם חלב אמו את תורת ישראל ומצוותיה ויודע להשיב עליה בפשטות, — הרי אין היא חדשה והיא לא הומצאה על־ידי מדינת ישראל ובימיה. השאלה נוצרה מעצם מהותה של הציונות, שעה שנתייסדה התנועה הלאומנית הזו אשר חרתה על דגלה כסיסמה להיות עם ככל

העמים ושעה שקבעה כי יש להפריד בין עם ישראל ותורתו, לאמר, כי לא התורה היא בסיסו ותשתיתו של העם, אלא סימני־היכר כפי שיש ללאומים אחרים, כגון: ארץ, שפה וכו'. כאשר סימן־ההיכר הזה שוב אינה התורה, אלא ארץ ושפה וזכויות וחובות אזרחיות, שוב אין פלא שרס"ן שליט תבע להחיל את מושג הלאום על ילדיו הנכריים והרוב בביהמ"ש העליון החילוני מצא לנכון להכיר בדרישתו זו.

הממשלה שלא קיבלה את משמעות פסק־הדין, הממשלה שהרוב הגדול בה דחה את מסקנתו של ביהמ"ש, החליטה, איפוא, להכריע לא רק נגד פסק־הדין אלא גם נגד עקרון יסודי ומרכזי של הרעיון הציוני. הגירסא של "ככל הגויים בית ישראל", אשר במרוצת הזמן וכפי שגם ביהמ"ש העליון ביקש לומר — נהפכה לסיסמה של "כל הגויים הם בית ישראל" — נדחתה בצורה הקטגורית ביותר ע"י הממשלה ולדעתנו נדחתה גם על־ידי 90 אחוז מעם ישראל אשר זועזעו מפסה"ד וקבלו בקורת־רוח את החלטת הממשלה.

יש, איפוא, משמעות היסטורית להחלטת הממשלה, מעבר לחשבונות הפוליטיים־מפלגתיים. המשמעות היא, מבחינת מתן הכרעה מסויימת בוויכוח ההיסטורי הנוקב בין גדולי ישראל ו"עם התורה" המאורגן באגודת ישראל, לבין התנועה הציונית. ויכוח הנמשך מזה 70 שנה.

הממשלה החליטה לא רק נגד בית המשפט העליון, אלא אמרה גם לאו מוחלט לציונות, אשר בסיסה העיקרי היה הרעיון הלאומי החילוני.

האם הרצל וברנר בוגדים?...

אנו איננו יושבים כבית־משפט, אבל אילו נקראנו לפסוק כאן מי נאמן לרעיון הציוני ומי מתכחש לו, הרי היינו מזכים מכל אשמה דוקא את הרוב של ביהמ"ש העליון, את חמשת השופטים אשר נענו לעתירתו של שליט, והיינו "מרשיעים" את 4 שופטי המיעוט ואת ממשלת ישראל... הללו "בגדו" ברעיון הציוני והתכחשו לו, הללו פנו עורף לכל האוסף הגדול של ספרים, מאמרים, טיעונים, הטפות וויכוחים של מרבית ראשי הציונות והוגיה מאז קמה, אלה אשר

קבעו כי לא התורה היא בסיסו והוויתו של העם אלא לאום, ארץ ושפה.

מ.א. גלבוע, במאמר ב"דבר" (טבת תש"ל), תחת הכותרת: "הרצל וברנר בוגדים?" — מציין שמייסד הציונות, ד"ר הרצל, קבע בספרו "מדינת היהודים", כי "כל אדם יהיה חפשי ובלתי מוגבל באמונתו או בכפירתו, כמו בלאומיותו". בן־טיפוחיו של הרצל, דוד ליטוואק, רשם כסיסמת־בחירות, כנראה לקונגרס הציוני, לומר לכל "שיבוא ויאמר לתת ידו לנו, ויהיו דתו וגזעו כאשר יהיו... בן אדם, אחינו אתה!" לחיזוק יתר, הוא מוסיף, כי בקונגרס הציוני הראשון השתתפו שלושה נוצרים.

אחד־העם, מראשי הוגיה של הציונות, כתב: "יכול אני להוציא משפט כלבבי על האמונות והדעות שהנחילוני אבותי, מבלי שאירא פן יינתק על ידי זה הקשר ביני ובין עמי".

לעומתו בא מ"מ נשיא ביהמ"ש העליון, ד"ר מ. זילברג וקובע, כי "כל המנתק את הלאומיות היהודית מיסודותיה הדתיים, פוגעה בבת־עינה של תביעתנו הפוליטית לארץ ישראל. ניתוק זה כמוהו כמעשה בגד ממש" (פסה"ד בענין שליט, ע' 20).

שואל, איפוא, מר גלבוע ב"דבר" (אגב, לכותב נכבד זה, יחס אוהד גם למיסיונרים השורצים בארץ): "לפי דבריו, הבוגדים 'מעשה בגד ממש' — הם, חלילה, לא פחות ולא יותר מאשר בנימין זאב תיאודור הרצל ואתו, כמובן, מכס נורדוי שנשא שוודיה נוצריה, וכן יוסף חיים ברנר, ואפילו דוד בן־גוריון"...

אכן, כך משמע, במישרין, הן מפסה"ד של ד"ר זילברג, ובעקיפין — מפסה"ד של ד"ר קיסטר ויתר שופטי המיעוט, אשר כאן לא הלכו בעקבות רעיון הציונות, אלא צעדו במסלול העתיק של התורה וגדולי ישראל אשר כך ראו והגדירו את פני הדברים, וכך משמע גם, לו גם בעקיפין עוד יותר, מהחלטתה של הממשלה. הטראגי הוא, כי בין התקופה שהציונות התחילה להפיץ רעיונות־הרס אלה לבין תקופתנו אנו, בה נדחו רעיונות אלה, הספיקו החילוניים, בינתיים, לטפח, להפיץ ואף לחנך הרבה דורות על ברכי שיטה זו, ו"לזכותה" היא

יכולה לזקוף ממדי התבוללות במידה כזו שלא היתה כמותם מאז היותנו לגוי.

מתקוממים נגד רעיון־התעתועים הציוני

הממשלה, באיחור כה רב, הבחינה עתה במה שראו וחזו גדולי ישראל בשחר הציונות והזהירו מפני כך... הממשלה דחתה את פס"ד הרוב ואימצה, למעשה, את פס"ד המיעוט, או נכון יותר, שניים מתוך המיעוט: השופטים זילברג וקיסטר, ששניהם התבטאו באופן קיצוני על רעיון ניתוק עם ישראל מדתו, כשד"ר זילברג מכנה זאת "בגד ממש". הממשלה, למעשה, קיבלה דיעה זו, ומר גלבוע יכול, איפוא, לבוא מעתה בטרוניא גם עם הממשלה על שטבעה בעקיפין, תו של בוגדים על גדולי הציונות...

למעשה, לא רק ביהמ"ש דחה, כי אם גם רובו של העם, מתוך אינסטינקט טבעי. רעיון־התעתועים של הציונות יכול היה להשתייר כמו קיים, כל עוד תימרן את עצמו מבלי להגיע לשיא ביטויו ההרסני, ואולי ברגע שהחליטו להביאו אל תמצית הביטוי הממשי שלו, כפי שהבין אותו, ולדעתנו בעקביות לעילא, רס"ן שליט — בא זעזוע. העם דחה את הפתרון של "כל הגויים הם בית ישראל", והממשלה, כביטוי לרוב זה, החליטה כפי שהחליטה.

אם לא רואים בענין סתם "דבר טכני־משפטי", כפי שביקשו כמה משופטי הרוב ולבלרים חילוניים להסוותו, אלא רואים אותו בהקשרו הרחב כקשור בוויכוח ההיסטורי־הטראגי מאז יסוד הציונות, וקודם לכן של תנועת ההשכלה, הרי הכרחי לראותו כענין בעל מימד היסטורי. העם פשוט התקומם נגד מדיחיו ומסיתיו. השופט ד"ר זילברג מציין בפסק דינו "כמאמר מוסגר", מובאה מתוך "שיח לוחמים" עם "הערתו הקולעת של אחד הלוחמים, כי שדר הרדיו שהודיע ביום כ"ח אייר על כיבוש הכותל, ראוי היה לתודת הכל על שהצליח להבהיר לנו לפתע, עד כמה אוילי היה הוויכוח המתפלפל מיהו יהודי" (ע' 19 בפסה"ד).

גם מדברי השופט קיסטר ניתן ללמוד, כי עתירת שליט לא נבעה מרעיון הבאי שצמח בלבו, אלא שורש הדברים הוא ברעיון הלאומיות

המנותקת מדת ישראל, אך זהו רעיון שכמעט ירד מן הפרק, והוא כותב:

"הרעיון של יצירת עם חדש, השונה מעם ישראל, שאין לו קשר עם העם כולו אם בצורה של עם כנעני או עם עברי, אם על ידי נישואי־תערובת עם אחרים או באופן אחר, אפילו לא ירד מן הפרק לגמרי, על כל פנים אין רואים אותו כממשי או אקטואלי ביותר. אפילו לגבי אלה אשר מטיפים להתרחקות מתורת ישראל ומתרבותה, הייתי אומר, כי מסתבר שכאשר מגיע הדבר למעשה, נשמר אצלם הניצוץ היהודי ואינם מוכנים להיפרד לגמרי מן העם ומתורת ישראל, ואינם מעוניינים להתבולל ולהטמע לגמרי בין עמים אחרים ובתרבויות זרות" (ע' 116 בפסה"ד).

נוסחות ד"ר ברויאר והרב בלוי

בעיית "מיהו יהודי" במסגרת המדינה, אינה מתעוררת זו הפעם הראשונה. כבר כמה פעמים שעלתה על הפרק, וכל פעם התחמקה הממשלה מהחלטה והכרעה ותמיד יצאה מן הסבך בפשרה דחוקה שתמיד גם התנדבה המפד"ל לקנותה בלהיטות, ואילו הפעם קיבלה הממשלה, בנקודה זו, החלטה מכרעת. אנו לא דנים אותה עתה מן המבחן ההלכתי, שהוא ענין לבקיאים ומומחים ויודע דת ודין, אלא מן המבחן הרעיוני והמאבק שהיה נטוש מסביבו כל השנים.

וכאן מענין לציין, כי בשנת תרצ"ז, כבר נראתה הבעיה מן הצד המציאותי שלה במסגרת של מדינה, על־ידי מנהיגי אגודת ישראל. בתזכיר של ד"ר יצחק ברויאר ז"ל, אל נשיא אגודת ישראל העולמית, מורנו ר"י רוזנהיים זצ"ל, משנת תרצ"ז, "על יחסה של אגודת ישראל למדינה היהודית", מובא, בין השאר, סעיף מפורש, על "הדרישה שרק אלה יהיו נחשבים ליהודים עפ"י החוק שנחשבים לבני ישראל עפ"י דיני התורה". וכן בתזכיר נוסף, בפרק על "משפט אישי והמשפחה" נאמר: "בציבור העברי רשאי להחשב יהודי רק מי שחשוב יהודי עפ"י משפט התורה" ("חומר לשאלת התכוננות יסוד ליישב המדינה היהודית על־פי התורה", בעריכת ד"ר יצחק לוין, ניו־יורק תש"ח).

ב"תזכיר לדרישות החרדים בענין החוקה של המדינה היהודית", מיום כ' אלול תרצ"ח, מציג מנהיגה של אגודת ישראל באי"י, הרב משה בלוי זצ"ל, בין השאר, את הדרישה דלקמן:

"יהודי פירושו מי שהוא יהודי על פי דת ישראל. נכרי או נכרית שנתגייר עפ"י התורה נחשבים ליהודים" (שם).

הממשלה קיבלה עתה את חלקה הראשון של דרישה אגודאית זו במלואה, אף כי חלקה השני על טיב הגירות, הוא לקוי ויהיה צורך להיאבק נגדו. אבל, אין זה גורע מן החלק הראשון, וכאמור יש לראות בכך שינוי בגישת הממשלה מאז ומתמיד, וקשה לדעת בדיוק מה גרם לשינוי זה. האם ראיית מצב־ההתבוללות הטראגי ואם פשוט משום תזוזה כלשהי שרקעה אולי מלחמת ששת הימים?

הנסיון לשינוי המהות

אולי הזמן העתיד יפתור לנו חידה זו, אלא שעתה אנו עומדים בפני שאלת העימות בין "עם התורה" לבין הציונות, וכאן ראוי להיזכר במקצת ברקע שהצמיח לנו השתלשלות ענינים זו.

הרעיון הציוני שהביא לנו את הלאומנות העקורה מכל שורש יהודי, גרסה בפשטות שינוי מהות העם, העברתו מגדר של "עם זו יצרתי", עם ה', לגדר של עם ככל העמים, ובמקום ההגדרה של תורה תבוא הגדרת הלאומנות, השתייכות לאומית.

אין תימה שמכאן באו והתפתחו ההתבוללות ונשואי־התערובת. אם הדבר אינו עומד למכשול לגבי ההגדרה הלאומית "היהודית", למה לא להתבולל? למה לא נשואי תערובת? מה שהיה מותר למכס נורדוי ולעוד אישים מכותל־המזרח של הציונות, למה יהא אסור לרס"ן שליט? והלא אלה האישים הם אבותיה הרוחניים של הציונות, והציונות היא שלחמה למען הקמת מדינה חילונית כמות שהיא! ומי לא כמו י.ח. ברנר, מאבי אבות שונאי הדת בתנועה הציונית, ומי שספריו גדושי־הנאצה הם לימוד־חובה בבתי"ס ישראליים (ואולי גם ממ"ד?), כתב בשעתו: יכול אדם "להיות טוב ולהתיחס עם זה ברטט נפש רליגיוזי אל הליגנדה הנוצרית על בן וכו'

שנשלח לבני האדם ובדמו כפר עוון הדורות״... הרי לך, לא רק ״היתר מפורש״ לבוז לתורה ולמצותיה, אלא אף להתמוגג מהבלי הנוצרים. ״מותר״ לא רק לעשות נוצרי שנשאר בנצרותו — יהודי, אלא ״מותר״ גם ליהודי להתנצר ולהישאר יהודי... הדברים נכתבו כבר לפני ששים שנה, לאמר, שרס״ן שליט אינו מחדש דבר, הוא רק הולך בעקבות אחר מוריו ואחר הוגי הדיעה של התנועה הציונית.

בדיון שנערך בכנסת, ציטט נציג מק״י, ד״ר סנה, בראשית דבריו ממכתבו של ד״ר הרצל למכס נורדוי, מי שנשא לו אשה נוצריה:

> ״אפשר וחששותיך כיצד יתקבלו נישואי התערובת שלך בחוגי קנאים יהודיים מוגזמים הם. אילו כבר נשלם מפעלנו כיום, והיתה מדינה, אז בודאי לא היה אסור על אזרח יהודי, כלומר על אזרח מדינת־היהודים הקיימת, לשאת נכריה לאשה. היתה היא — האשה הנכריה — נעשית על־ידי כך ליהודית, בלי שים לב לדתה. ואם יהיו להם ילדים — יהיו הללו יהודים״.

כל ההגירה של נשואי־תערובת אלינו, מכוח אותה אידיאולוגיה באה ואף עצם הנישואין הללו יונקים כוח והיתר ממנה. באין בסיס התורה ובאין הגדרה כי התורה היא הגדר והגבול, המחסום והחייץ — שוב אין כל מעצור אחר. הדיבור בעברית, רואים אנו, אין בו כל מחסום, אפשר לדבר עברית ולהתחתן עם גויה, שבמרוצת הזמן אף היא דוברת עברית. אשתו של שליט שאגב עד כה היא מחזיקה באזרחות בריטית, ורוב אהבתה לעם ישראל לא הגיע עדיין עד כדי המינימום של התאזרחות ישראלית — מדברת עברית טובה וצחה, ואין היא אלא גויה; והיא גם יושבת בישראל — ושוב אינה אלא מה שהיא. בארץ יש מקרים רבים של נשואי־תערובת בין בנות יהודיות וערבים והם גרים בארץ. התחליפים לתורה אינם בולמים ואינם עוצרים.

לא הם אשמים

אלא שהאשמה אינה ברס״ן שליט, ולא בו צריך להטיל חצים על מה שעשה, אף כי ראוי הוא לגינוי על כמה וכמה הבתטאויות גסות ושחצניות; אך עצם עתירתו לא היה בה החורג מן הנורמה ״היהודית״

שהציונות יצרה ואשר לפיה מחנכים כיום, למרבה צערנו, את הרוב הגדול של ילדי ישראל בארץ.

שליט, כמו אורי אבנרי, כמו שולמית אלוני, וכמו כל עדת הכנענים והעברים וחבורת מסיתי "הארץ", כל אלה צועדים בעקביות אחרי החינוך החילוני בו התחנכו, הם תוצר טבעי ומדוייק של הציונות, כפי שהוגיה ומייסדיה ביקשו לבנות ולראות.

הללו באים עתה אל ביהמ"ש ותובעים פרעון שטר־חוב שהבטיחו להם, כי יוכלו כאן, דוקא בארץ אבותינו, להתפרק מן המעמסה ההיסטורית של היהדות, שהיא אך ורק תורה. כל ימיהם, בבית־ספרם, בתנועות הנוער שלהם ובספרות שסיפקו להם, סיפרו להם, כי פעם היה עם ישראל עם של תורה, אך בזמן החדש נחשבת התורה לדבר שחלף זמנה, ולבד מזאת, היינו הרבה שנים בגלות והתנוונו, ע"כ התרקמה מהפיכה בעם, קמה התנועה הציונית שהחליטה ליצור קריטריונים אחרים — במקום התורה — לקיומו של עם ישראל, ומכוח אותה מהפיכה גרמו והביאו להקמת מדינה אשר כל חולמיה ראו בה מדינה חילונית מובהקת, שיסודותיה הם כיסודות כל המדינות: לא תורה, לא מצוות, לא אמונה ולא התיחסות לעבר ההיסטורי המקודש והקדום.

והנה, רס"ן שליט, אמון על ברכי חינוך זה בעקביות ובצייתנות, מצא לו בהיותו בחו"ל נערה נכריה ונשאה לאשה. האמנם, לאור החינוך שקיבל, יכול היה להתעורר אצלו פקפוק על המעשה שעשה? הוא בודאי ידע שיש יהודים הנרתעים מכך, אבל הרי חינכו אותו לראותם כמפגרים, כמי שמחזיקים בדברים שאין להם כל תוקף! הלא למד ממוריו כי מחולל הציונות, "המדינה בדרך", עודדו זאת, ועכ"פ לא ראו בכך כל סכנה לקיום היהודי!

מותר לומר, כי לשמחתו של העם היהודי כולו, לא הרבה קיבלו את גזר־דין החיסול שאידיאולוגיה זו רצתה להכתיב. רק קיצוניים הלכו בעקבות זה, והרוב הגדול של העם, מתוך אינסטינקט בריא להבחין בסכנה, דחה ודוחה זאת מכל וכל.

ל' שבט תש"ל

טירוף־ההפלות — תפיסה של חדלון

המערכה שהתנהלה מסביב לתיקון חוק ההפלות חושפת בצורה אכזרית את כל נגעיה של החברה החילונית. אתה מתבונן לתוך הביטויים המדהימים של המתנגדים לתיקון ומגלה תהומות של אופל ממש. כבר מעבר לויכוח ההלכתי, כבר מעבר לצד האנושי כל כך של העמדה שלנו, העקשנות הזאת של "ייהרג־ואל־יעבור" מצד האופוזיציה החילונית, המתלכדת כולה ביצר שטני, עטופה רוח רעה ממש מן הקוטב הנגדי והמוחלט של הקדושה, הטהרה ועצם הקיום האנושי — יש בה שיעור מאלף כמה גדול הוא כוח ההרס העצמי של חברה יהודית־חילונית שמתחילה הניפה גרזן על מקורות היניקה הרוחנית־יהודית ובמרוצת הזמן הגיעה לכך שבמו־ידיה היא מניפה את הכורת גם על הקיום הגופני־פיסי של עצמה.

הרבה מערכות ידענו במדינה הזאת, הרבה מערכות גם בתקופה של טרום־מדינה; לחמנו על ערכי־קיום של עצמנו, נאבקנו נגד כל נסיון לשלול מאתנו מרכיב זה או אחר מאורח־החיים הייחודי שלנו, על דברים גדולים וגם על דברים קטנים, בגדר של "ערקתא־דמסאני". בכל אותן מערכות, בכוחה של מערכת תעמולה מסולפת ובאמצעות דמגוגיה של כזב, יכלו להטיל בנו שיקוצים למיניהם, בוקי־סריקי של השמצה, שאנו חושבים רק על האינטרסים של עצמנו, שאנו אנוכיים, שאנו פורשים מן הכלל, שלא איכפת לנו אלא נחלתנו וטובתנו. אנו מעולם לא הצטיינו בהסברה כלפי הציבור הרחב, והם השקיעו חלק מכריע ממשאביהם בתעמולה, לשם לכידת דעת־קהל ברשתם ובמצודתם, ובמילא יכלו לתת מהלכים רחבים ועמוקים להכפשת כבודנו והצגתנו באור מסולף ובראי עקום, עד שמערכות עקרוניות שלנו, שאם בזמנן לא נראו כך, כיום כמעט כולם, למעט עיוורים בדעת, יכולים כבר לראות שכל מערכה שלנו הציבה יסודות והעמידה עמודים איתנים להמשכה של יהדות מקורית.

ברם, המערכה הזו, המערכה על קיום גוף הילד, ואין מדובר בילד "שלנו", אם לרדת לטעם ההמוני של חלוקת בית ישראל גם בענין הזה למחנות מפורדים ומפולגים — היא מערכה שכל־כולה כלל־ישראלית בכל מלוא רוחב המושג. אפילו אליבא דאלו שמערכתנו נגד גיוס בנות נראתה לעיניהם לא "כלל־ישראלית", או המערכה נגד נתיחת מתים, או המערכה נגד הרחקת חילולי שבת מתחומינו — גם אליבא דאלו אי־אפשר שמערכה זו לביטול היתר סיטוני של רציחת עוברים במעי־אמהותיהם לא תיראה בעיניהם באורה הנכון והאמיתי, כי זוהי מערכה מאין כמותה למען קיומו של עם ישראל, פשוטו כמשמעו; לא דאגת "היהדות הדתית" לעינינו, לא דאגת "היהדות החרדית" עתה מעניננו, אלא הדאגה הכללית, כי אנו נחרדים למה שהולך וקורה להם, שמרוב השתקעות בגויות, הם הולכים ושוקעים ממש בתהום האבדון, הם הגיעו כבר אל "התחנה הסופית" של התאבדות עצמית מתוך טירוף ושגעון.

☆

אתה מתבונן מסביב, עוקב אחר התגובות, רואה את החזיון המבהיל הזה של אותה התפרעות־לשימצה ופוער עיניים על התבלבלות זו של יוצרות. הם צועקים כנגדנו על "הכפיה" הזו שאנו כופים עליהם, מצעקים חמס שמבקשים למנוע מהם את הדרך הקלה והנוחה כל כך למנוע שיוולדו, למנוע שיתרבו, וקוראים תגר עלינו שאנו "מחמירים", שאנו מתנכלים להם...

אנו, שמזה עשרות שנים מוחזקים בעיניהם ה"יורדים לחיים" שלהם, שאנו רק מבקשים להכביד ולהקשות עליהם — מתגלים כדואגים אמתיים שלהם, וזאת באמת ובתמים. בעיוורונם חדלו כבר מלהבחין אפילו כיצד הם הולכים ומכלים את חייהם ועתידם שלהם. וזה בניגוד לכל כללי הטבע האנושי. כי בידוע הוא שיצר־החיים הוא האינסטינקט החזק ביותר של האדם. אפילו הגוסס שכל שארית־חיים כבר כמעט ונפקעה ממנו, כשאיננו מסוגל כבר להניע אפילו אחד מאבריו ורק שפתיו עוד מלחשות, ורק נותר בו שיור אחרון של מחשבה — מה הוא חושב באותו רגע האחרון? מי יתנני עוד חודש, עוד שבוע, עוד יום, עוד שעה ואפילו עוד רגע של חיים? מתוך להבות־

אש, כשהכל כבר שחור בעיניו — יגייס האדם קורטוב אחרון של כוח־חיות כדי להימלט ולהינצל, החייל בקרב המר ביותר, בתנאים האיומים ביותר, כשאין לו כבר מה לאכול, כשאין לו כבר אפילו במה להתגונן, וכדור־הרובה יכול להיות לו, לכאורה, הגואל האחרון — הוא מייחל לחיים, ומעמקי כוחות־הנפש שלו לא תחדל מלבקוע התפילה־לחיים להמשיך ולנשום.

בדורנו, דור לאחר השואה, עוד טריים זכרונות מחנות־המוות. אנשים היו כשלדים, בשרם נמק מהם, עורם כבר צפד, ורק עצמותיהם בלטו מעליהם — איך התקיימו, אם לא באותו ניצוץ של תקוה ובאותו שריד של כיסוף כי עוד יאיר השחר, כי עוד יבקע אור־החיים מחדש, ואיך הם הסתערו על החיים־מחדש שבאו לאחר תום המלחמה, איך התעוררה אותה שארית־הפליטה לחיים חדשים, עד אשר העלתה מתוכה כוחות גנוזים, בלתי ניתנים להבנה אנושית, של בנין ושיקום, הרבה יותר מאשר כמה וכמה דורות גם יחד. כל זה היה מן הכוח שנצטבר במשך שנים של תקוה וייחול לחיות, למרות המוות המרחף נגד העיניים, למרות כל המיתות המשונות שנגזרו ובוצעו על יקיריהם. רצון־החיים טבוע עמוק בטבע האנושי והוא, כאמור, כוח־הדחף החזק והאדיר ביותר באדם, והוא קיים אצל חברה מפותחת ובאותה מידה אצל החברה הפרימיטיווית ביותר.

☆

הואשמנו תמיד על־ידם כ״כיתתיים״, דואגים רק לעצמנו, ואנו מתגלים לפתע באור הנכון שלנו, שאנו דואגים לכלל־ישראל ולעם ישראל, ובעשיה הרוחנית המתמדת והבלתי־פוסקת שלנו בהמשך קיומה של תורה אנו שותלים את גרעיני הקיום העתידי של עם ישראל, וכהמשך טבעי לכך — איננו מסוגלים לראות כיצד הם הולכים ומכלים את עצמם, ובפעם הזאת לא ע״י דברים שאינם נראים לעין, כמו הינתקות כמעט מוחלטת מעץ־החיים של רוח היהדות, תורתה ומצוותיה, אלא פשוט מבחינה פיסית, כשהם גוזרים על עצמם כליה, שילכו ויתמעטו.

ואם היתה נכונה האשמה שלהם כנגדנו כל השנים — הלא צריכים היינו לצהול על הדרך הנוחה שהם המציאו לנו להיפטר מהם

תוך שניים־שלושה דורות, והם צריכים היו להתקומם בכל מאודם נגד ההתנכלות הזו, נגד הנבזות הזו שאנו טומנים להם את הפח הזה שיוולדו רק מעטים־מעטים, ואנו ב״ה מתרבים ומביאים הרבה חיים לעולם; אבל היוצרות התבלבלו, אנו צועקים אליהם: חיו, הוסיפו חיים לעולם ולעם ישראל, והם צועקים כנגדנו שנרפה מהם, שלא נבלבל להם את מוחותיהם... לשיטת ״חיים״ זו של דאגה בלתי־מרוסנת רק להווה המצומצם כל כך, שאלה הקיימים יוכלו לזלול הכל, לסבוא הכל עד־כדי־קיא, תאוותנות פרועה שאינה יודעת מינימום של עין טובה אפילו כדי קורטוב לאחרים, עד־כדי התאכזרות לדברי היקר ביותר שיש לו לאדם, לפרי בטנו, להמיתו ולהשמידו בטרם יזכה לנשימה ראשונה בעולם — לזה, לשיטה כזו, הם קוראים ״לעשות חיים״?...

במערכה הזו יש דברים הנאמרים והמושמעים, ויש דברים שצריכים להיות מובנים מאליהם, במשתמע מתוך ערכיותה ועומקה הרעיוני. הרי איננו מתנים אתם שום תנאים. אנו אומרים להם רק: הילד יוולד לו, איננו מבקשים ״לצודו״, איננו מבקשים ״לגזול״ אותו מכם, אנו רק רוצים כי יוולד, והקב״ה ברחמיו המרובים ינחהו בדרך טובה. מה לך אהבת ישראל גדולה מזו, אמיתית מזו, בלא חשבונות, בלא אינטרסים, בלא כל הבוקי־סריקי שהם יכולים לכאורה לתלות, כאמור, במערכות אחרות שלנו, שהן, כאילו, רק ״לטובתנו״. אך גם על כך קוראים אנו ב״דבר״, במאמר מהכתב המדיני הבכיר שלו, דני בלוך, כי ״מועצת גדולי התורה היא, כידוע, מבית שמאי, ולא אהבת ישראל היא נר לרגליה״...

שמענו האשמות על היעדר אהבת ישראל כשרוצים להפריע לחילוני להשיג את כל מאוויו התאוותניים שלו, אבל לומר זאת כאשר רוצים למחוק סעיף בחוק המתיר את רציחת יוצאי־חלציו, שרוצים לא לתת לאמהות קלות־דעת ולעובדות סוציאליות מפלצתיות — לעסוק בהשמדת חיים, זה כבר מעל ומעבר לכל דמיון, זוהי הבורות במלוא התגלמותה, לרבות אותה אווילות חוזרת על עצמה להפוך את ההגדרה של ״בית שמאי״ כאילו סמל ל״נוקשות״. אותו כתב עוד נתלה ב״אילן גדול״, כאשר בירר ומצא ש״לפי דת האיסלם, אין כל איסור הלכתי על הפלות״, וכנראה שכל המוסלמים מפרים את מצוות־דתם

שהם פרים ורבים ומטביעים אותנו בים של אנשים, כשאנו נאבקים על כל נפש נוספת שתוכל להיות בחזית־העמידה נגד עשרות המיליונים העויינים ומקיפים אותנו מסביב־סביב. הוא אף מנסה לגלות "בקיאות" בהלכה, באומרו ש"אין איסור מפורש בהלכה היהודית על הפלות". הוא יודע יותר מגדולי ישראל...

☆

אתה מתבונן כיום מסביב ורואה שמה שכל כך בולט במערכה העקשנית שלהם נגד תיקון חוק ההפלות, הוא הרבה יותר מקיף, הוא חל על כל גיזרות־החיים. קונצפציה כללית של כליה עצמית מניעה ומפעילה אותם, במודע או שלא במודע.

הם הקימו ובנו מדינה — והם הורסים אותה, מורידים נדבך אחר נדבך. אין כבר צורך במיקרוסקופ כדי להבחין בכך, גם עין בלתי־מזויינת רואה זאת. קוראים לכך אופוזיציה, אבל אין זו אלא מכונת־הרס. הם קידשו במשך שנים עד־כדי אלילות את הצבא ואת הכוח ועוצם היד — ואין כמותם מי שהורס זאת כיום, בשיטתיות, בעקביות עד־כדי תדהמה. לא היה מי שיוציא דיבת הצבא רעה כפי שהם עושים זאת. כשניהלנו מערכה נגד גיוס בנות, וצריכים היינו לומר דברים־של־אמת על הווי פנימי שהוא לרועץ לצבא וד"ל — נזהרנו בשבע אזהרות, כי ידענו להבחין תמיד בין מה שהכרחי וחיוני בקיום צבא; והם, ביצר־ההרס שלהם, משמיצים את הצבא והצליחו בתקופה קצרה יותר משהצליחו אויבינו המרים ביותר, לצייר לו דיוקן מפלצתי מבהיל של רוצח נשים וילדים, של שולל זכויות, של כובש רודני, דבר שבמציאות איננו נכון.

הם מתנכלים למדינה בחזית הכלכלית, מפריעים לכל צעד ממשלתי לעשות לשיקום הכלכלה, מפעילים את המכונה האדירה שבידם, ההסתדרות, כדי להסית עובדים ופועלים שלא יגבירו פריון וייצור, שיתבעו עוד ועוד שכר מהקופה המדולדלת של המדינה. הם טוענים שהם עושים כל זאת "רק" נגד הממשלה, אבל גם ילד בעריסה עומד ורואה כי הם ממש מפוררים את המדינה שהם הקימו ובנו, הם עומדים ומנתצים את המגדל. אגדה חיה של החוטא האוסף במו־ידיו את נסרי־העצים לשריפתו העצמית.

עוד לא היה במדינה דבר כזה, שרמטכ"ל צה"ל נהפך למטרה בלתי־פוסקת של מלחמה אופוזיציונית. דיין היה רמטכ"ל פרובלמטי ביותר, קשה בהרבה, עצמאי ו"שגעוני", ומעלליו לא ישוו לשום רמטכ"ל אחר. לעומתו "רפול" איתן הוא התגלמות המשמעת, העצמית והכללית, והוא מותקף בלא־הרף, כאשר העיקר הוא שהוא מטיף נגד התפוררות מוטיוואצית הלחימה בקרב הדור הצעיר ובהניפו אצבע מאשימה כלפי ה"חינוך" הכללי, שאינו אלא זרוע־ההרס של המדינה. חינוך זה הוא פריה הישיר של הציונות שידעה להקים את עצמה ובעת ובעונה אחת ליצור את המכשיר שיהרוס אותה.

☆

המתבונן מבחוץ לא יוכל להבין פשרו של דבר. מדינה מוקפת אויבים כה מרובים, מדינה שבינתיים זכתה לשלום — הזקוק עוד לרחמים מרובים — רק עם מדינה ערבית אחת, אך לא הרחק, במעבר קל מהגבולות המצטמקים והולכים, עולה הקול המפחיד של התלכדות האיסלם מסביב לקיצוניות נוראה, שלא לדבר כבר על העוינות ה"מסורתית" של סוריה וסעודיה, ירדן ועיראק, המגבירות ומאדירות את מאגרי־הנשק שלהן נגדנו.

מה צריך עם במצור לעשות בזמן שכזה, מה צריכה לעשות מדינה לכודה בנסיבות כאלה? להיות מלוכדת מבפנים, לוותר על מנעמי חיים, להניח הצדה כל נטיה לרווחה מופרזת, לעשות הכל שיגדל בה דור חדור הבנת מניעי־הקיום האלמנטריים והצודקים של עמו, להגדיל משפחות, להרבות בילודה, במיוחד כשעושה זאת הצד שכנגד, הערבי, החי מחוץ למדינה או גדל בתוכה ומתרחב במגמות שכבר לא מסתירים אותן אפילו אצלנו, בעידוד כל "שוחרי החופש" שלנו (גם אם "למדן" היהדות והאיסלם, דני בלוך, קובע שדת האיסלם אינה אוסרת הפלות...).

ובמדינה הזו עושים את כל ההיפך מזה. הורסים את המוטיוואציה ללחימה ועוסקים לעת כזו בשינון אינטנסיווי של "טוהר הנשק" למול אויבים שאפילו אינם יודעים משמעותו של מושג זה; מפריעים לכל אפשרות של שיקום כלכלי וממשיכים, כמובן, בכל

הצורות של רמיסת רוח היהדות המקורית וערכיה, ולעוברים לא נותנים להיוולד, יהודים לא עולים מחמת כל אלה, רק לגויים רוצים להעניק תו של "יהדות", כדי שהם יוכלו, ברבות הימים, להרוס מה שעוד יישאר כשארית מצומקת של פליטה כאן.

ואם תרצו: כל זה מתגלם עתה במערכה הזו, המטורפת והרדופה רוח־רעה, נגד תיקון חוק ההפלות. היא מיטיבה לגלם ולמצות את הקונצפציה של הכליון העצמי. האסוציאציה מוליכה אל עבר מאד רחוק, אל דור המדבר שעליו נגזר "במדבר הזה יפלו פגריכם". הם אינם מרגישים, אבל הם עושים זאת בצעדי־ענק.

את זאת שמענו וקלטנו מאותו הד־קול של חדלון במערכה שוצפת ומתעקשת כנגד תיקון החוק, כאשר "בישרו" שראש האופוזיציה, שמעון פרס, חזר במיוחד מארה"ב כדי להצביע נגד התיקון לחוק, ובעד שדוקא יהיו הרבה הפלות במדינה, ובתכונה הדרוכה של כל האופוזיציה לסכל בכל דרך את התיקון לחוק, בטירוף שאחז את הכתבים החילוניים, של כל כלי־התקשורת, למשמע הצעת־פשרה שהורדה מן הפרק, כאשר שאלתם היחידה לכל המעונינים היתה: "האם זה לא יגרום לפחות הפלות"?... הטירוף הזה, לבל יקטן, חלילה, מנין העוברים המושמדים — כלום איננו מבטא תפיסת־אבדון, תפיסה המונחת לרגלי כל המאבקים הפוליטיים שלהם המתנהלים כיום, תפיסה של למות מהר ובטוח?

☆

כבר איננו נבהלים בכלל משנאתם אותנו, אבל אנו נבהלים ונחרדים מהשנאה העצמית האיומה הזאת שלהם, ומכיוון שבמכמנינו עודנו צָבור ועומד כל מטען אהבת־ישראל שאנו יונקים מכל עבר של תפיסת היהדות לגילוייה השונים — אנו קמים ומזעיקים: בטלו, לפחות, אותו סעיף דראקוני, סעיף שהוא סם־ממית שלהם.

ברגעים הנעלים והמאושרים ביותר של יום־הכיפורים, בהיותנו ננערים ממעטה החומר, לאחר אותה הזדככות גדולה של יממת־התענית, בתפילת־הנעילה, אומרים אנו: "ואתה ברחמיך הרבים רחם

עלינו, כי לא תחפוץ בהשחתת עולם... ורוצה אתה בתשובת רשעים, ואין אתה חפץ במיתתם, שנאמר: אמור אליהם, חי אני נאום ה' אלקים, אם אחפוץ במות הרשע, כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה, שובו, שובו מדרכיכם הרעים, ולמה תמותו בית ישראל, ונאמר: החפץ אחפוץ מות רשע, הלא בשובו מדרכיו וחיה".

זו תמצית המערכה שלנו: "שובו, שובו מדרכיכם הרעים, ולמה תמותו בית ישראל?!" — "הלא בשובו מדרכיו וחיה"!

י"ז כסלו תש"מ

"מבט חדש על הציונות" — חזרה בהכרח אל היהדות

"אילו הרצל ידע שהמדינה תרכז רק חמישית של יהודי העולם ושמעמדה הפוליטי יהיה מותנה ב'קול היהודי' בארצות־הברית, יש להניח שהיה מסתלק מן הרעיון הציוני כדרך לפתרון הבעיה היהודית והיה חוזר לרעיונו הראשון של המרת דת המונית"...

את הדברים הללו כותב עורך "הארץ", מר גרשום שוקן, במסגרת מאמר מקיף שתכליתו "לנסות לערוך את מאזן הציונות", תחת הכותרת: "מבט חדש על הציונות: הצלחה או כשלון?" ("הארץ", ערב ראש־השנה תשמ"א). אם הכותרת מציגה את הענין בגדר של סימן־שאלה, הרי רובו של המאמר נוטל את סימן־השאלה וקובע את הכשלון כוודאות. "מטרת הציונות לא היתה לייסד מדינה יהודית, לדבר עברית, להקים צבא חזק" וכו'. "מטרת הציונות היתה לפתור את הבעיה היהודית. הבעיה היהודית הוגדרה על־ידי אבותיה של האידיאולוגיה הציונית, כגון משה הס, פינסקר והרצל, כאי־יכולתם של היהודים בתפוצות הגולה להגיע לחיים של ביטחה וכשווים בין שווים. הם גם טענו, כי בעיה זו תחריף ותלך עד שקיומם הפיסי של היהודים בתפוצות יועמד בסכנה. הפתרון שהציעו היה ריכוזם של יהודי הגולה או לפחות של רובם, בארץ אחת, שבה יוכלו להגיע לעצמאות מדינית ככל עם נורמלי. ההנחה היתה, שמיעוט היהודים, שלא ירצו להתיישב במדינה היהודית, ייטמעו בין הגויים ויחדלו להיות יהודים (ובכך תיפתר בעייתם)".

"הבעיה היהודית" — איך להישרד כעם יהודי

הניסוח הזה של מטרת הציונות, וע"י כך גם כשלונה, סותר את כל מה שרווח בפרסומים המרובים שנעשו מזה שנים רבות והפכו להיות נחלת־ההגות של ההמונים, בעיקר בארץ־ישראל. אך הוא בעצם נכון והוא גם העיקר בריב האידיאולוגי שבין הוגי הדיעות של

הציונות לבין היהדות החרדית. "בעיית העם היהודי" כפי שהיא נתפסה במחשבה היהודית המסורתית לא היתה הפיזור בעמים, כי על כך ידוע שזוהי גזירת ההשגחה העליונה והיא צפונה בנבואה העתיקה שנמסרה לנו בתורה: "והפיצך ה' בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ" (פ' תבא). והכרח הוא שיתקיים בנו "בכל העמים" במלואו (ראה על כך באריכות במאמר המפורסם של הגה"ק ר"א וסרמן הי"ד "עקבתא דמשיחא"). "הבעיה היהודית" היתה כיצד להישאר ולהישרד כעם יהודי, במובן המלא והאמתי של המושג, גם דרך תלאות הגלות ויסורי השהיה בין העמים.

הרצל, ככל האידיאולוגים של התנועה הציונית, היו בורים ומנוכרים לחלוטין ליסודות ההוויה האמתיים של עם ישראל, וכך גם לא תפסו את הבעיה או הבעיות שלו מעיקרן. גרשום שוקן מציג במאמרו כיתרון ושבח את העובדה "שבין כל אלה אין אף אחד שלא היה רחוק מאוד מצורות החיים המסורתיות של היהדות; אין אף אחד שבעיניהם של שלומי אמוני ישראל אינו אפיקורס גמור, אם לא משומד". אלא שהיא הנותנת, דוקא משום כך כשלונם, שבו מודה גם שוקן, כה גדול. אילו לא היו רחוקים מצורות החיים המסורתיות — לא היו הולכים לקראת "פתרון" זה, או שלא היו רואים את פתרון העם היהודי בשינוי מהותו, צורתו, וכל הווייתו, להופכו לעם ככל הגויים ממש.

מאמרו של מר שוקן עורר אי־אלה תגובות, ולא הרבה, למרות שהיה נועז בחשיפת המטרה האמתית של הוגי הציונות: "לא לייסד מדינה יהודית", אלא לעשות את העם היהודי ל"נורמאלי". טבעי הדבר שתגובת איש הציונות הדתית אינה יכולה להשלים עם כך על אף שאלה הן העובדות. ב"הצופה" פורסמה תגובתו של "דונש" (ערב סוכות תשמ"א). הוא מסכים לדעתו של שוקן שציונות לא התקבלה ע"י רוב העם, אך מכאן לא משמע שהציונות לא טובה אלא "העם אשם"... הוא מוסיף: "לפני האמניסיפאציה, בין חומות הגיטו, כמעט שאי אפשר היה לפעול במישור המדיני וציפו לגאולה בביאת גואל צדק"... אבל, "אין מקריות" בהופעתו של הרצל, שבא מחוגים נגועים בהתבוללות. וכל כך למה? "אילו הרצל בעל הדרת מלכות חובש כיפה, היה מרתיע יהודים חרדים שמא הוא מכת של 'משיח', בעוד הרצל

גלוי הראש, חילוני, המדבר במונחים מדיניים, נתקבל במחנה הדתי כאיש ציבור מן העולם המדיני"...

גם שוקן וגם "דונש" (שהיה אידיאולוג "ציוני־דתי") רואים את מעלותיו של הרצל וחבריו בהיותם מנותקים מן המסורת היהודית. לדידו של עורך "הארץ" המעלה הזו היא דומיננטית. לגמרי מעיקרו של דבר, וזאת בהזדהות מלאה עם שאיפתו להפוך את היהודי מטבעו ולעקור אותו ממולדתו הרוחנית שהיא התורה; לדידו של "דונש", זו מעלה "טקטית", כדי שיוכל לשבות את לבב שלומי אמוני ישראל. עדיין קשה להבין מה ההבדל בין משיח־שוא "דתי" לבין משיח־שוא "חילוני". בתולדות ישראל התנסינו בזה ובזה והתוצאות היו פאטליות ונוראות.

"הציונות אינה סיפור הצלחה"...

עכ"פ, אצל שוקן עיקר המבחן הוא ב"פתרון היהודי", לגאול את העם מן הבדידות בין העמים ולהקנות לו מעמד של שוויון מלא, והדבר הזה לא הושג. "מאז קומה של מדינת ישראל מקובל לראות את דרכה של הציונות כסיפור־הצלחה. שיאה של סברה זו חל אחרי מלחמת ששת הימים. חינה הועם אחרי מלחמת יום־כיפור, ובעיקר בשנים האחרונות... ההתייחסות אל הציונות כאל סיפור הצלחה מתבסס, כמובן, על קיומה של ממלכתיות יהודית על צורות הביטוי המגוונות שלה ולה עוצמה פיסית שהוכיחה את עצמה, אך דעה זו, חרף היותה מקובלת כל־כך, מוטעית"...

שוקן סבור, כי אי־ההצלחה גדול כל כך, עד שכאמור, אילו "הרצל ידע, היה מסתלק מן הציונות", והיה חוזר לרעיונו הראשון של "המרת דת המונית". זה היה אחד מרעיונות־התעתועים של הרצל. הוא הציע פעם לאפיפיור, כי הוא עצמו, הרצל, יעמוד בראש תהלוכת כל היהודים אל הכנסיה... שוקן המצטער ונפשו עגומה עליו, אי־אפשר לדעת על מה הוא מצטער יותר, על אי־הצלחת הציונות או על אי־ההליכה במאורגן של כל העם היהודי אל הכנסיה להמרת דת המונית, אך ברור הוא, כי הוא תולה את עיקר הכשלון בכך שהעם היהודי לא קיבל את ה"בשורה" של האידיאולוגים של הציונות

ל"פתיחות" כלפי העולם הגדול "וכחלק מן העולם המודרני". והוא עוד חרד יותר מן הבאות: ..."אם כוחות אלה, שבנו את הארץ ואת החברה היהודית בארץ־ישראל, יוכרעו, חס וחלילה, במערכה הציבורית הפנימית ויסודות משמרים הדוגלים בהסתגרות יטביעו את חותמם על המדינה יועמד בספק קיומה של ישראל החדשה".

"מדינת ישראל היא יציר כפיה של הציונות והציונות היא אחת התוצאות של האמנציפאציה (שחרור) של היהודים מכבלי ההלכה והמסורת. בתוך המדינה פועלים כיום כוחות חזקים — שאולי יוסיפו להתחזק — החותרים לביטול תוצאות האמנציפאציה". וכבר לא צריך דמיון חזק כדי לתפוס ששוקן קולע בדברים אלה אל הציבור שומר התורה במדינת ישראל כמי ש"אשם" בכשלונה של הציונות, שאחד מביטוייו הוא ה"ירידה" שנהפכה מתופעה של בודדים, ולו גם רבים, לתופעה של תנועה המונית. "נוצר מצב המגביל — לעתים קרובות בצורה מכאיבה למדי — את חופש הפעולה של בני הרוב החילוני. סובלים מכך בעיקר בני הדור הצעיר שקשה להם להשלים עם הגבלות שמקומן לא יכירן היום במדינות מערביות חופשיות. לא פעם נוצר רגש של זרות וישראלים רבים — צעירים יותר וצעירים פחות — חשים ששוב אין זו אותה החברה שלתוכה נולדו ובה גדלו. רגש זה תורם להנמכת סף ההתנגדות למחשבות על הגירה", ובצורה מפורשת יותר, כי "הדתיים" אשמים ב"הגירה": "...אולם להגברת כוחם של היסודות הדתיים במדינה יש השלכות חשובות אחרות מעבר להשפעתם על תנועת ה'ירידה'"!...

"הדתיים אשמים בכשלון הציונות"...

שוקן רואה ביהודים שומרי התורה ("המסגרת המשמרת") את המעכב הגדול בהגשמת "הבשורה הציונית". הם לא נותנים לעשות את מדינת ישראל למדינה גויית, כפי שרצו הרצל והאידיאולוגים של הציונות. לא שאיננו רוצה בהם כאן. הם, בעצם, נחוצים מאד, כי הלא צריכים שלמדינה יהיו אזרחים ותושבים, אלא שהם לא "משחקים" כפי שהיו רוצים שישחקו, שיהיו, אם רוצים, יהודים דתיים בבתיהם, אך יימנעו מלהשפיע על הדמות ועל הצביון של הכלל ושל החברה היהודית המודרנית של המדינה. ברגע שבו הם

הולכים לקואליציות, ו"לפי טבע הדברים" הם משתמשים בכוחם "להפיל את הממשלה לכיבושים נוספים ולהרחבה מתמדת של הישגיהם, נכסיהם וזכויותיהם המוקנות להם" — ברגע זה הם עושים ההיפך ממה שמצפים מהם...

ולמה, בעצם, צריכים אותם כאן? כבר אמרנו. זהו צורך טבעי פשוט. למדינה נחוצים בכל זאת אזרחים, כי אחרת תהיה ריקה מיושבים. "העם היהודי לא בחר בציונות", מודה מר שוקן בכנות. "הסיבה העיקרית שבגללה לא השיגה הציונות את יעדה היא שהעם היהודי ברובו הגדול סירב לאמץ לעצמו את הגשמתו של הרעיון הציוני. מדינת ישראל בעלת חיוניות רבה ובה יושבים כחמישית של יהודי העולם, היא עובדה חשובה ושום גורם בעולם אינו יכול להתעלם מקיומה, אך היא אינה מהווה את הגשמת הרעיון הציוני. העם היהודי ברובו הגדול לא בחר בפתרון הציוני. זו עובדה לא פחות חשובה מעובדת קיומה של מדינת ישראל".

החשש הזה, שלא יהיו יהודים שירצו להגשים את הציונות איננו חדש, והוא היה ידוע זה מכבר, אליבא דשוקן. ומכאן "הנכונות של התנועה הציונית להתפשר עם תביעות רבות של החוגים הדתיים, ולהגביל בכך במידה חמורה את זכויות האזרח ואת חופש הפעולה של הרוב החילוני הגדול", הכל בא "מן השאיפה להגדיל ככל האפשר את העתודה האנושית המשתתפת בתנועה הציונית וביישוב של ארץ־ישראל. הרוב הגדול של היהודית הלא־דתיים (שמקרבם גם בא רובם של הוגי הדעות והמנהיגים החשובים של התנועה), היו כבר רחוקים מדי ממקורם היהודי ואי אפשר היה למשוך אותם להשתתפות בתנועה לאומית יהודית"!...

כמה ציניות יש בדברים הללו, שהכותב אותם אפילו כבר לא חש באנטי־דמוקרטיות הדראקונית הנושבת מהם. מהחוג הדתי הוא תובע מירב ההתחשבות ב"רוב החילוני הגדול", ומייסר אותו על שהוא תובע דברים שמיעוט לא צריך לתובעם מרוב. אבל, באותו זמן אין הוא מזדעזע מן הרעיון שהוא מביע, כי המיעוט דרוש לו כ"בשר תותחים" להגשמת רעיון־תעתועים של הוגי דיעות חילוניים, שבעצמו הוא מודה כי רוב העם היהודי סירב לקבלם, ולא עוד, וזה גרוע יותר,

שהוא מתעלם מעובדה היסטורית: המגשימים הציוניים של המדינה, בימי־ראשיתה — כאשר לא נזדמן להם להביא הנה יהודים חילוניים, "ציונים" נלהבים תורמי מגביות שהעדיפו ומעדיפים את סיר הבשר בחממת ההתבוללות הגדולה ונישואי התערובת בגולה על פני עליה לארץ ישראל — יצאו בגלל כך לארצות ערב במזרח התיכון והצליחו להעלות הנה מאות אלפים של יהודים דתיים, ולא רק ששללו מהם כל זכות אזרחית להשפיע על צביון המדינה כרוחם, אלא כפו אותם לחלוץ מעליהם את אורח החיים של תורה ומצוות והפכו אותם לחילוניים גמורים. על זה פוסח מר שוקן לחלוטין, והוא מחפש עתה את הדתיים האשמים בכשלון הציונות והמדינה...

הנסיון לשנות מהלך העם היהודי

ברם, הויכוח איננו עתה בפרט זה או אחר, יהיה חשוב ומשפיע ככל שיהיה, אלא ביסוד הדבר: הנסיון לכפות על העם היהודי מהלך שלא רק שאיננו פותר, אלא מסבך, מכשיל ומקלקל הרבה יותר. אין השאלה כרגע לעצם קיומה של המדינה, היא קיימת וזו עובדה, ואין איש היכול עתה, בדיעבד, להציע כי יפרקו אותה ושבזה יהיה הפתרון לעם היהודי. השאלה היא ה"לכתחילה", כאשר לא המדינה היא עיקר המכשול אלא מה שרוצים להשיג באמצעותה. זהו עיקרו של הויכוח הנטוש בחברה היהודית. עינינו הרואות, כי אפילו כשיש מדינה אפשר לפעול ולעשות בהפצת תורה ויהדות, ולכן לא זה העיקר, אלא "רעיון־העל" — אם ניתן לומר כך. והלא גם שוקן מודה, כאמור, כי "מטרת הציונות לא היתה לייסד מדינה יהודית"; זו נראתה לה כאמצעי הטוב ביותר להגשמת מטרתה, לשנות ולהפוך לחלוטין את מהותו ודמותו של העם.

אין תימה שהוא מאוכזב, וכמותו בודאי הרבה ציונים. ישנה עובדה בסיסית נוספת שיכולה לתרום לאכזבה. לא רק בצד האידיאולוגי נכשלה הציונות, אלא גם בצד הנסיון להבטיח פתרון פיסי לעם היהודי. ושוקן כותב בהקשר זה: "הציונות רצתה להשיג בשביל העם היהודי הנרדף מולדת בה יוכל לחיות בביטחה. אבות הציונות לא העלו בדעתם שמדינה יהודית תקום תוך כדי מלחמה עם כל המדינות השכנות, ועל אחת כמה וכמה לא שמלחמה זו לא

תיפסק, אלא תהפוך למאפיין מתמיד של חיי המדינה. סירובו של העולם הערבי (כולל הפלשתינאים) להשלים עם קיומה של המדינה, התעצמותם הכלכלית והפוליטית של הערבים בעולם מכוח הנפט, הפיכתו של האיזור לאחד המאגרים הגדולים בעולם של נשק קטלני חדיש המכוון כמעט כולו נגד המדינה היהודית, כל אלה הפחיתו במאד את כוח משיכתה של ישראל כארץ בה יכולים יהודים לקוות לחיות בביטחה. הציונים הזהירו תמיד את היהודים שחייהם בגולה אינם בטוחים, היום לא קל לשכנע יהודים בתפוצות שחייהם בישראל יהיו בטוחים יותר״...

מכאן, מסקנתו הפסקנית של מר שוקן, הנראית גם נכונה: ״הציונות לא פתרה את הבעיה היהודית. על אף השינוים שחלו בה. מוסיפה הבעיה היהודית להתקים כמימים־ימימה, ואחד מגילוייה המטרידים היום היא בעייתם של יהודי ישראל״. הניסוח הוא חריף ביותר, גם אם הוא, כאמור, נכון; הבעיה היהודית מוסיפה להתקיים, כשאחד מגילוייה המטרידים היא בעייתם של היהודים בישראל, כלומר אותו ציבור שחי במסגרת ״הפתרון הציוני״ של הקמת מדינה יהודית. בנקודה שבה, לפחות, היתה הציונות צריכה להתגאות בהצלחה כלשהי — כשלונה עוד יותר גדול.

הרצל רצה לחסל את האנטישמיות שעל עוצמתה ואימתנותה עמד בשמשו כעתונאי במשפט דרייפוס. האטישמיות שהתגלתה לו במהלך משפט זה היתה המניע החזק ביותר לכל פעולתו בעתיד כמייסדה של התנועה הציונית. הסיכום הקודר, במלאות כמאה שנה לציונות, הוא, כי האנטישמיות לא חוסלה, כי הטיעון שריכוז יהודים במקום אחד לחיות כ״עם נורמאלי״ תפתור את בעייתם לא רק הוכח כלא־מועיל, אלא להיפך, וזאת משום שאם קיימת כיום אנטישמיות בעולם ויהיו צורותיה וניסוחיה ככל שיהיו — מדינת ישראל היא המוקד הגדול ביותר לטענות האנטישמים. היומרה ״להיוולד מחדש״ כ״עם נורמאלי״ — היא הנותנת ומניעה כיום את גלגלי שנאת־ישראל בעולם כולו. עצרת האו״ם, בהשפעת הרוב של מדינות ערביות, קומוניסטיות ו״נייטראליסטיות״, החליטה להדביק אות־קלון של גזענות לא לשום אומה מדכאת המונים, לא לאף משטר טוטאליטארי באיזה שהוא חלק מן העולם, אפילו לא על על ישראל במונח הזה,

אלא דוקא על הציונות, התנועה שהיא פרי־רוחו של הרצל, ואשר באמצעותה ביקש לפתור את בעיית העם היהודי ששוב לא יהיה קרבן לאנטישמיות ולגזענות!

נכשלה המטרה לחיסול האנטישמיות

באמת העובדתית הזו מודה גם מר שוקן והיא כלולה במלים ש"הבעיה היהודית מוסיפה להתקיים כמימים־ימימה, ואחד הגילויים המטרידים היום היא בעייתם של יהודי ישראל". אבל הוא מודה רק בעובדות ולא בגורמים להן. גרוע מזה, הוא נאחז בעקשנות ברעיון היסודי של הציונות, כי הפתרון הוא בשינוי מהותו של העם היהודי והשתלבותו במסגרת "החברה המודרנית" של העולם הגדול. הצרה, לדידו, היא, כי בדרך הביצוע הכל נכשל. העם היהודי לא קיבל את "הפתרון הציוני", ובמדינת ישראל הדתיים "מעכבים את הגאולה", עד כדי כך שהם מהווים הגורמים ל"ירידה" ההמונית, הכל משום הפשרות שאימצו להם מנהיגי הציונות ב"קונקורדאט" שחתמו עם הדתים ואשר המחיר שישראל משלמת עבורו "הוא כבד מאד — גם בכסף וגם בתחומים אחרים", כלשונו של מר שוקן.

האמת היא, שאין לנו שום עניין בויכוח עם מר שוקן ושכמותו, וגם כאשר מתפרסם מאמר בגודל של עמוד אין בכך עדיין סיבה לנהל ויכוחים. מר שוקן משמש לנו כאן רק בתור אמצעי שניסה לחזור ולגלגל עלינו את הויכוח הנושן בין "המחנה הלאומי" לבין היהדות הנושאת עמה את מורשת־התורה שהיא "צופן־הקיום" לעם היהודי. שוקן מודה בעובדות כשלון ה"לאומיים" אך דבק בעקשנות ברעיון שהוא האב־המוליד של הכשלון. וויכוח זה היה שעתו בכל עת ובכל שעה, כי מכאן גם כל הטעם והתוכן למאבק המתמיד שלנו בתור יהדות חרדית מאורגנת. זהו הבסיס וזוהי התשתית גם ליצירה האגודאית בלבושה האידיאי.

אך לא באחרונה קיימת הסיבה שמקורה בחשש שאינו בלתי־מבוסס. שה"אנטישמיות הישראלית", יצירה שהחלה עוד בימיהם של המשכילים והציונות קיבלה וטיפחה אותה — עלולה להיות ניזונה, במוקדם או במאוחר, במידה זו או אחרת מן הרעיון ששוקן

מתחיל לטוות אותו, דהיינו שכשלון הציונות והמדינה הוא אשמתם של היהודים שומרי־התורה, או "היסודות השמרניים" כלשונו, ויש להיות מוכנים להתמודדות כזו מבעוד מועד.

כשלון הציונות — בה וברעיונה

כשלון הציונות נעוץ בה וברעיונה, כי מלכתחילה ומעיקרו של דבר היו כל רעיונותיה ופתרונותיה זרים, מנוכרים ובלתי הולמים לעם היהודי. יש לכך רקע אישי והוא נעוץ ברובד התרבותי המתבולל של ראשיה ומייסדיה, ובראשם ד"ר תיאודור הרצל.

ד"ר הרצל היה אדם רב־כשרונות, בעל תרבות רחבה ביותר, ובגיל צעיר מאד כבר הניע ויצר תנועה המונית, והדביק אותה בהתלהבות מרובה. מוחו היה פורה וגאוני, דיפלומט מטבעו, דובר שפות רבות, בעל קסם אישי ומוכשר ביותר ביצירת קשרים, דבק במטרתו ומסוגל להבקיע חומות מבוצרות ביותר. במהלך פעילותו הציונית הגיע לכל גדולי־העולם, למלכים ולנשיאים, לשרים ולרבי־מלוכה. הפטריוטיזם היהודי נדלק בו, כאמור, במשפט דרייפוס כאשר נוכח אישית בעוצמתה של שנאת היהודים. אלא שהיותו יהודי לא היתה אלא עובדה ביולוגית. מבחינת תודעה יהודית — היה בור ועם־הארץ. הוא נולד במשפחה מתבוללת, רחוקה ביותר מכל ידיעת יהדות. ככל שניסה לחקור תופעות ושינויים במערכת הבינלאומית, לא ניסה לחקור במדע היהדות. הוא היה מנוכר לכך לחלוטין ואף היה עויין לו. בעיניו לא רק שלא היתה חשיבות למורשת הרוחנית של העם, והיה מתנגד גדול לתורה ומצוות כקובעות ומכריעות בחיי העם, אלא שראה בכך רועץ ומכשול לקיומו. ארץ־ישראל לא תפסה אצלו שום מקום במובנה האידאי הנעלה, אלא היתה אצלו לא יותר מאשר טריטוריה ככל טריטוריה אחרת. בעיניו אוגנדה וארץ־ישראל שוות־ערך היו, אם יכונו לשימושו של העם היהודי. שוקן מעיד כי הרצל נאלץ להיווכח באורח מכאיב שחברי התנועה הציונית ברובם הגדול לא היו מוכנים להעלות בדעתם פתרון טריטוריאלי של הבעיה היהודית בארץ כלשהי מחוץ לארץ־ישראל. ההצבעות בקונגרסים הציוניים הששי והשביעי, שדחו את תכנית אוגנדה, פירושן היה בעצם כישלון הרעיון הציוני של הרצל בתוך התנועה הציונית"...

הרצל התלהב מן הרעיון הציוני בלי לבחון שום שאלה כלפי־פנים, כלומר לתוך העם היהודי, לעמוד על יחודו ומהותו, או, לפחות, לבחון את נכונותו לקבל את הפתרון הזה. נכון שבמהלך פעילותו לא פסח גם על רבנים ולא נמנע מנסיונות להעביר לצדו אדמורי"ם גדולים, אך כל זה לא כדי שהוא ישמע מהם ויקבל מהם, אלא להיפך, שהם יקבלו ממנו את רעיונו ויעמידו לצדו את ההמונים, את ה"מאסות" הדרושות בסופו־של־דבר לביצוע כל מהפיכה חברתית או לאומית. כל שהוא חקר ובדק, הרי זה את השינויים בחברה העולמית. הוא נתן דעתו על האמניסיפציה והתנועות הלאומיות באירופה במאה ה־19, ועל־פיהן סבור היה כי הוכשרה הקרקע להקמת מדינה יהודית. הוא גם סמך על העובדה שהרבה יהודים כבר נכבשו באותו זמן להשכלה וזנחו את מסורת ישראל, ועל המשכילים והמלומדים שבהם, סמך ובנה, כי יעשו את המלאכה להניע המונים לקבל את הרעיון החדשני להיות "עם חדש", "עם נורמאלי".

אך בחינותיו ובדיקותיו גם כלפי־חוץ — לא היו מעמיקות ביותר. הוא הציע הקמת מדינה יהודית בכל דרך שהיא, לו גם בצורה של "קניית ארץ". מכאן הגיע לרעיון של אוגנדה. כבר אמרנו כי עצם גישתו שנכונה השעה להקמת מדינה יהודית התבססה על התנועות הלאומיות באירופה ועל הנהיה בעולם להשתחרר מקולוניאליזם, אלא כל עם לעצמו. כיצד, איפוא, חשב שניתן להקים מדינה יהודית באוגנדה על גבו ועל חשבונו של העם האוגנדי, והלא כמעט כשנותיה של מדינת ישראל הן שנות המדינה העצמאית באוגנדה! היכן נעצר "חזונו" של מי שהמיתולוגיה המודרנית־הציונית קבעה אותו כבעל תואר של "חוזה"?

ואותו דבר, כאשר "באורח מכאיב", כדברי מר שוקן, נאלץ היה להיכנע לדעת רוב חברי התנועה הציונית ולראות בארץ־ישראל את הפתרון. הרצל, אבל כאן בשותפות מלאה עם חבריו, לא הביאו בכלל בחשבון את הקונפליקט הערבי ואת הצרות־צרורות שיהיו הודות לזה למדינה היהודית. גם בכך מודה מר שוקן, בכותבו בין השאר: "אבות הציונות לא העלו בדעתם שמדינה יהודית תקום תוך כדי מלחמה עם כל המדינות השכנות, ועל אחת כמה וכמה לא שמלחמה זו לא תיפסק, אלא תהפוך למאפיין מתמיד של חיי המדינה".

אבל כשלונות אלה, אי־הבנה מדהימה זו, בורות נוראה וגדולה זו בהבנת התהליך הייחודי של העם היהודי — לא מנעו מלראות בו כ״גואל היהודים״ ואת חבריו וממשיכיו כמנהיגי העם היהודי, וגרוע מזה — עד היום לא מוכנים להסיר אבק מעינים כדי ללכת ולהתחקות אחר האמת לאמתה, למה נכשלו, למה לא השיגו מה שביקשו.

״הן עם לבדד ישכון״ — והמתכחשים לכך

עם ישראל הוא ״עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב״. כשם שהיווצרותו שונה היתה מהיווצרות כל שאר העמים, כך גם שונים כל מרכיבי הקיום שלו ואין לדמותו לשום עם. היכן עוד עם כזה, שהוא כה קטן, וכל־כך נמצא בתודעת העולם? היכן עוד עם כה קטן, עם נתוני־קיום פיסיים כה חלשים — המתקיים יותר מארבעת אלפים שנים, שקיומו לא נפסק על אף שאין בעולם אמצעי־הכחדה שעוד לא הופעל עליו? והיכן עוד עם שעל אף כל שעבר עליו לכבות את ניצוצות־תחייתו ואת שלהבת־נשמתו הפנימית — הוא חי וקיים, ושרידי נידחים שעוברות עליהם עשרות שנות־חיים בניכור מוחלט — ניעורים לפתע מכוח אותו ניצוץ פנימי שמשתלהב לפתע? והיכן עוד עם שמי שמתבונן רואה, כי תהליכים מוצקים בהתרחשויות בינלאומיות פועלות וכאילו ״מוזמנות״ למענו? היכן עוד עם שזיקתו לארצו כה בוערת, כה גלויה וכה רעננה, כזיקת עם ישראל לארץ־ישראל, למרות שהיה מרוחק ממנה אלפי שנים?

המנהיגות הלאומית־החילונית שקמה לעם היהודי בכמאה השנים האחרונות לא רק סירבה להכיר בייחוד הזה של ״הן עם לבדד ישכון״ אלא שאפה לפעול כנגד ייחוד זה. והלא זו תמצית החילוניות, שהציונות (ואין הבדל כאן בין ״ציונות חילונית״ לבין ״ציונות דתית״) אימצה לה כבסיס אידיאולוגי, להיות ככל הגויים, ככל העמים, ״עם נורמאלי״, ״חברה חדשה״. הגה״ק רבי אלחנן ווסרמן הי״ד, במאמרו הגדול ״עקבתא דמשיחא״, כתב, בין היתר:

״לאדם חושב ברור, כי דברי ימי ישראל הולכים במסלול יחיד ומיוחד, שאין דומה לו בכל אומה ולשון. הנוקטים בשיטות רגילות ביחס למדיניות הגלות של היהודים, מודדים

במידה מזוייפת ושוקלים במשקל מרמה. סחורות מודדים במטרים וחלב בליטר או בכוסות. הבא למדוד משקה במטרים וסחורה בליטר, הרי הוא משוגע. אלה הם המדינאים החדישים שלנו. הם מודדים במידה בלתי מתאימה. כשם שמצבנו הוא מיוחד במינו, כך גם מיוחדות הן השיטות המדיניות שלנו. השיטות רשומות בתורה אשר חזתה את הכל מראש. וגם הגדירה הכל מראש. אלפי שנה הוכיחו עד כמה צדקו שיטות התורה" (עמוד לב).

אשליה אווילית, ובמקרים רבים גם מרושעת, היתה זו שאמרה, כי הגורל המר של העם היהודי נובע מהיותו אדוק בתורתו. כל ההמצאות שהמציאו, "המינימום" של "יהודי באהלך וגוי בצאתך", וכן המכסימום של גוי באהלך ובביתך גם יחד — לא הועילו להצלת יהודי אחד מגיא־ההריגה של הנאצים. אפילו התבוללות במשך כמה דורות לא הועילה. היטלר הורה לבדוק עשרה דורות לאחור את הייחוס היהודי. ההתפרקות מלבושי היהדות לא הפחיתה שנאה כמלוא הנימה. הלעג הגדול ביותר לכל אלה הוא, כי המיצוי הלאומי־החילוני הוא כיום הרבה יותר נשוא־השנאה אצל האנטישמים מאשר האופי הדתי של היהודי. ואיננו באים כאן להכשיר את החשודים בשנאת היהדות, שאלמלא החילוניות לא היו שונאים יהודים. "הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב". אלא שהמצאתם של המשכילים "להתגבר" על חוק זה בטבע היתה אווילית, ובמקרים רבים היתה רק דרך איך לפתות רבים להשליך את דרכי היהדות. הם התכוונו לעקירת התורה ואילו אלה שנהו אחריהם סברו ברוב תמימותם כי זה יועיל להם להינצל מחמת ומשנאת הגויים.

מאלף כאן מה שסופר על סוחר יהודי שהיה מבקר לעתים מזומנות אצל האדמו"ר הרה"ק רבי דוד משה מטשורטקוב זי"ע, שפעם אחת בא ולבושו נשתנה ונתקצר וגם זקנו נתקצר וטופח. בהיכנסו לחדר הרבי חש לא בנוח, ובלי שישמע משהו — התעורר בעצמו והחל להמהם בחצי־פה: סוחר אני, סוחר גדול, מתהלך בין הגויים, לא נעים להופיע בגלימה ארוכה, בזקן עבות... הרי הם שונאים אותנו... השיב לו הרבי: "נו, ועכשיו הם יותר אוהבים אותך"?...

הגאולה — בידי שמים היא

והן זוהי שאלת־השאלות כאשר באים ושואלים: כשלון הציונות — היכן הוא? הנה, לאחר כמאה שנות הציונות, ולאחר קרוב למאתיים שנה של תנועת ההשכלה, אשר טיפחה את השנאה העצמית ואת האנטישמיות היהודית, כמניע לכך שהעם היהודי ישנה אורחותיו, יבוז לעברו, יתכחש למוצאו, יתפרק מן המורשת הרוחנית העשירה שלו, כדי להיחלץ מן המצב המביך של שנאת הגויים; ולאחר שהציונות הצליחה בהשגת מטרתה להקים מדינה יהודית — "האם עכשיו אוהבים אותנו יותר"?...

אלא, נקודת־המוקד אינה מתעכבת על הענין המצומצם הזה של אם אוהבים אותנו יותר; נקודת־המוקד היא שהאנטישמיות שאמורה היתה להתחסל לפי התכנית הציונית — לא התחסלה כלל ועיקר, והחתירה החילונית לשנות מקצה לקצה את מעמד העם היהודי, שיחדול להיות שונה בגורלו מאחרים, שיהיה "שווה בין שווים" — אינה מגיעה לכל קצה שהוא. כל שנות המדינה הן מאבק אחד נמשך לא רק להשיג שלום עם הערבים, לא רק מלחמות מרובות עם קרבנות־דמים הרבה, אלא גם מאבק על עצם הלגיטימיות שלנו כמדינה בין משפחת המדינות. עם במשפחת העמים. והמטרה הזו לא הושגה. גם לאחר כל זה לא רוצים לפקוח עינים ולהתבונן אל עמקי כבשונו המיוחד של עם ישראל, שמא בייחודו נעוצה הסיבה, שמא בגלל זה לא אל כך צריכים לרתק ולהקדיש את עיקר תשומת־הלב ועיקר המאמץ, כי שוא ושקר היא הסיסמה החילונית־הכפרנית של "גורלנו בידינו". תקופה קצובה לגלות. זמן מיועד מראש לגאולה, ואם מותר לנו לפעול להחשת הגאולה, הרי לא בדרכם של העמים, אלא בדרכנו שלנו: "היום אם בקולו תשמעו".

המטרה של עם ישראל להיות עם של תורה היא גם "תכנית הפעולה" שלו וגם המפתח לגאולתו. לכך הוא צריך להתמסר, בזה הוא צריך לדבוק ובכך לשים עיקר מעייניו. להפסיק את הגלות ולהביא את הגאולה — אין אלה תפקידים המסורים בידיו. "הוא אלקינו, הוא אבינו, הוא מלכנו, הוא מושיענו והוא יושיענו ויגאלנו שנית". הנסיונות לארגן "גאולה עצמית" מביאים רק מפח־נפש,

מרחיקים את הגאולה. הסבא־קדישא מרוז'ין זי"ע אמר, כי תקופת ההסתרה חופפת את תקופת אשליית "העצה העצמית", והוא שיבץ זאת בביאור לפסוקו של נעים־זמירות־ישראל: "עד אנה תסתר פניך ממני, עד אנה אשית עצות בנפשי", היינו, הסתר־הפנים הוא כל עוד קיימת האשליה של אשית עצות בנפשי", וכאשר יהודים יידעו שהקב"ה הוא ש"ישמיענו ברחמיו שנית לעיני כל חי לאמר הן גאלתי אתכם אחרית כראשית" — יחישו בכך את פעמי הגאולה.

והן כך יש לנו ללמוד מפסוקי התורה העוסקים בגלות מצרים ובשיעבוד בני ישראל, כי כאשר "ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו" — אז "ותעל שועתם אל האלקים מן העבודה. וישמע אלקים את נאקתם ויזכור אלקים את בריתו"! וכאז כן גם עתה, יראנו נפלאותיו וגבורותיו וימהר ויחיש גאולתנו ופדות נפשנו.

ערב פסח תשמ"א

מדינת ישראל ממחישה מחדש: עם לבדד ישכון

יום העצמאות משמש תמיד הזדמנות נאותה לבחינת עמדתנו ויחסנו לתופעה ההיסטורית הגדולה שהתרחשה בעם ישראל בדור זה, תופעת הקמת המדינה והשגת ריבונות מדינית על חלק מארץ ישראל, כשריבונות זו חלה כיום, לפחות ארעית, על ארץ ישראל שלֵמה.

הקמת המדינה היתה פרי מאמץ ומאבק של תנועת הציונות החילונית, אך במציאות אין הכרח, כמדומה, לראות את המדינה דוקא כערך ציוני, במשמעות הפשוטה של מושג זה. מדינה היא אמצעי וכלי והיא שווה בתועלתה ובזכות להשתמש בה לגבי כל אזרחיה, בלי יוצא מהכלל; ובמקרה שלפנינו — המדינה היא כלי של העם היהודי כולו. כל היהודים יכולים להיות אזרחיה, וחוק השבות שלה מקנה את הזכות הזאת אוטומטית לכל יהודי באשר הוא לבוא לכאן ולהיקלט בתוכה.

במצבה המיוחד של המדינה, שותפותם בכוח של כל היהודים בעולם אינה רק זכות שהמדינה מעניקה להם, אלא היא צורך חיוני שלה; המדינה מייחלת לבואם, רוצה בעלייתם ובהשתקעותם כאן. והיא רוצה בעלייתם, ללא תנאי, כלומר, אין היא מתנה לפניהם כי דמות המדינה חייבת להתקבל על דעתם כמות שהיא, כשם שאין תנאי שכזה לגבי תושבי הארץ עצמה, לגבי היהודים החיים בתוכה והם שותפיה־בפועל. אלה כמו אלה, יש להם הזכות המליאה לשנות את צביון המדינה ודמותה, אלה כמו אלה יכולים לבוא לכאן ולהיאבק על צביון שונה לדמות חיי המדינה. הם יכולים להיאבק על מתן צביון רוחני מקורי למדינה, צביון של מדינה יהודית אמיתית, מדינת התורה.

כיוון שכך, המדינה היא כלי והאמצעי והתוכן שבה איננו קבוע.

הכלי הוא קבוע. גבולות גיאוגרפיים כשהם נקבעים (ומה מאלף הדבר, שאצלנו אפילו דבר זה איננו קבוע!) בכל מדינה, הם נשארים יציבים ואין עליהם אפשרות של שינוי. אבל הנעשה בתוכה, הנקבע בתוכה, תרבות החיים והתרבות עצמה, צביונה הרוחני, דמותה ופרצופה האידיאיים הם דברים משתנים, יכולים להיקבע ולהיות מנוסחים מחדש, וזאת בתוקף הזכות הטבעית המוקנית לאזרחיה בהיותה מדינה דימוקרטית שבה המאבק על דמותה הוא ליגאלי, מותר ופתוח.

☆

דומה שעובדה יסודית זו בדין שתעמוד לנגד עיני כל אחד הבא לדון על המדינה כעל תופעה חדשה בהיסטוריה של הדור האחרון. גם מי שאיננו שמח על הנעשה בתוכה ואיננו מרגיש טוב נוכח המנהיגות החילונית שלה, איננו יכול להתעלם מן העובדה שהדבר ניתן לשינוי, ורק חשוב הדבר בידי מי האמצעים הגדולים והטובים יותר לעשות שינוי זה, אבל כל עוד אפשרות השינוי קיימת, כי אז בלתי אפשרי הוא לקבוע ולנסח יחס אבסולוטי לגבי התופעה כשלעצמה.

מתוך כך אנו מסתייגים מן הקביעה, כי המדינה היא המשך טבעי של הציונות, כלומר המדינה היא הגלגול החדש של הציונות שחדלה להתקיים, לפחות להלכה, אבל גם כמעט למעשה, מאז קמה המדינה. הציונות היתה ההכנה המדינית והאידיאית להקמת המדינה; המדינה היתה המטרה העליונה של הציונות, אבל אין זה בהכרח, שהמדינה היא עתה ממלאת מקומה של הציונות, אין זה בהכרח שהדבר הוא מחוייב המציאות לתמיד, כי אם אנו מקבלים את ההנחה שמדינה היא רק כלי ואמצעי, וכך היא האמת, הרי אי־אפשר להחתים את המדינה בחותם של ציונות בעוד שבהחלט יתכן, וזה בגדר האפשר, שהמדינה תהיה נשלטת מחר־מחרתיים על ידי ציבור דתי, ואז תהיה זו מדינה של תורה; או שתהיה נשלטת מחר מחרתיים ע"י כנענים למשל, ואז כיוונה יהיה הפוך לחלוטין.

ברור הוא כמובן, כי אי אפשר שלא לבסס דעה על מדינה על פי התנהגותה ומעשיה, אבל קביעה זו היא ארעית, קביעה זו יכולה

להתייחס לגבי השלטון השולט בה, לגבי הממשלה ולגבי הכוח המרכז את כוח השלטון ומנהל את ענייניה המעשיים. ואילו קביעה לגבי המדינה כתופעה היסטורית, אינה יכולה להיעשות על סמך מה שקיים בה עכשיו, אלא לפי היכולת הגנוזה בה, לפי האפשרויות הגלומות ולפי מה שאפשר לעשות עמה לטובת קיומו של העם היהודי, לטובת המשך חיינו ועתידנו.

☆

המדינה ככלי וכאמצעי, נתנה תרומה מכרעת לשינוי מן הקצה אל הקצה לבעיית הקיום הפיסי של העם היהודי, ולפחות לחלק־עם זה שנמצא וחי בתוכה, או יותר נכון: המדינה שינתה לגמרי את אמצעי ההתגוננות שלנו מול האתגר הקבוע והמתמיד שיש כלפינו, כלפי עצם קיומנו.

המלחמה נגד קיומנו היא בת־לווייה קבועה שלנו מאז חורבן בית המקדש וחורבן החיים המדיניים של עם ישראל בארץ ישראל. דומה שלא עבר עלינו יום שאיום בהשמדתנו לא היה נגדנו. תמיד היה הדבר, פעם פה ופעם שם, פעם נגד כל העם בהיותו מרוכז בארץ, ופעם נגד חלקים מהעם, חלקי־גולה, בארץ זו או אחרת; גירושים השמדות, פרעות ורציחות, פוגרומים ומעשי טבח, אלו היו מנת חלקו של העם, לא רק בגדר של איומים, אלא בגדר של מעשה, ורק הפיזור היהודי היה הגורם הטבעי להצלתו של העם ולהמשך קיומו.

בעקרון, האיום הזה עודו קיים היום. הפזורה היהודית בברית המועצות עומדת במלחמה קיום אכזרית מזה למעלה מחמישים שנה. יהדות אירופה חרבה והושמדה רק בדור האחרון. ואילו העם היהודי בארץ ישראל, עדיין לא חלף יום אחד מאז קמה המדינה, ולא חלף יום אחד על הישוב היהודי בטרם־מדינה, שלא ירבוץ עליו האיום בהשמדתו והחרבתו.

המדינה שינתה עובדה יסודית אחת, היא שינתה את דרך התגובה, את דרך ההתגוננות, את הצורה בה אנו משיבים כנגד האיום, את הדרך בה אנו מסכלים את מזימות צרינו ומשנאינו. אם לא שינתה את הגורם היסודי, לא הצליחה לעקור מן היסוד את

הרעיון שיש להשמיד את העם היהודי, והרעיון הזה מוסיף להתקיים ולחלחל בלבותיהם של רודפינו, — הרי שינתה את האמצעי לסיכול המזימה, וזו כמובן, עובדה שאין לזלזל בה, שאין לבטל אותה כל עיקר.

אפילו שלא נשתנה דבר מבחינה זו שעדיין איננו "אזרחים ליגאליים" של העולם, שעדיין אין העולם מוכן להעניק לנו זכות קיום ללא ערעור, גדולה החשיבות שישנה כיום מדינה שהצליחה, בחסדי השי"ת, למצוא פתרון הולם יותר לבעיה כיצד אנו מתגוננים מפני איום זה.

האפשרות להתגונן בצורה שאינה רק מכובדת אלא גם יעילה, מאפשרת ליהודים לחיות כאן, בין השאר ליהודים ששאיפתם ומגמתם היא לחיות חיים יהודיים, חיי תורה מלאים. המדינה מאפשרת את בנינה וקימומה של ארץ ישראל, היא מאפשרת לגאול אותה משממותיה, מאפשרת להציל יהודים מעמקי־בכא איומים ומזעזעים ומשקמת אותם מחדש. אלו עובדות שאינן יכולות להיטשטש גם כאשר המאבק על דמותה וצביונה הרוחניים של הארץ מתנהלים במלוא הקיטור.

☆

יש הבדל עצום בין לכתחילה ובדיעבד. אם גדולי ישראל לא רצו להסכים עם דרך זו בה נקטה הציונות מלכתחילה, נסבה ההתנגדות, בין השאר, על כך שתנועה זו — מניעיה היו חילוניים בעיקרם, מניעיה היו לשנות בתכלית את דמותו של העם ואת תכלית קיומו. אבל זה רק לכתחילה.

בדיעבד אנו עומדים הלא בפני עובדה, והמציאות היא שהציונות השיגה רק את הצד הטכני של מגמתה, היא השיגה את המדינה, השיגה רק את האמצעי שעל ידו תוכל להמשיך הלאה לקדם את מטרתה, מטרת שינוי דמות העם היהודי. אבל את המטרה היא לא השיגה. בשום אופן אי אפשר לומר כי העם היהודי כולו הפך את עורו ודמותו ונעשה עם חילוני, עם ככל הגויים.

ברגע שהוקמה המדינה, נשארו עדיין לשני המחנות "מרחבי

מחיה״, כלומר המאבק שהתנהל ביניהם על צורה ותוכן נשאר כשהיה, בפני שניהם נשארה ההזדמנות השווה להמשיך במאבק, להמשיך במלחמה זה כנגד זה, זה על המשך קיומו של העם היהודי כמתכונתו וזה על רצונו לשנות את הדמות.

ברור שבזמן שהשלטון נמצא בידי החילוניים, יש בידיהם יותר אמצעים ויותר כוחות וכלים לממש את מטרתם. במקרה זה הצליחו לעקור חלקים רבים, שבטים יקרים וגדולים, מאחיזתם הרוחנית שהיתה מקובלת עליהם, אבל לא הצליחו לשנות את הדמות הכללית, לא הצליחו לשנות אחרים. המדינה לא קיבלה כעיקרון כי המאבק הזה אסור, היא התירה את קיומו, היא מאפשרת לנו להמשיך ולהילחם, ואף כי ברגע זה היתרון הוא לצד השני, אין ואסור להתייאש, ובמסגרת המדינה ניתן להמשיך במאבק, ומותר להחזיק בתקוה ובאמונה כי יבוא יום והמצב ישתנה.

☆

ודומה לנו שדוקא במרוצת ובמהלך שנות קיום המדינה חל שינוי מכריע למדי. חל מפנה בתודעה הפנימית ואם אין עדיין כיום שיהיו אתנו גם בבחינה של ה״עשה״, הרי ישנם אתנו כיום הרבה בבחינה של ה״סור״. רבים הגיעו כיום למסקנה ולהכרה כי לא זה מה שצריך להיות צביונו של עם ישראל, הוא לא עם ככל הגויים, זו לא יכולה להיות מדינה ככל המדינות.

דוקא בזירה המדינית, בה חשבו שימוצה עיקרו של רעיון העצמאות, דוקא ממנו התחילו לגלות שעם ישראל הוא עם לבדד ישכון. אחד הסופרים ההומוריסטנים החילוניים החשובים ביותר בארץ, פירסם מאמר, בו הוא מבטא גילוי זה והכרה פנימית זו. הוא מתאר כיצד חלם להתערות בארץ ולהיטמע באיזור עם העמים המוסלמיים הקיימים פה, וכיצד לאחר 21 שנות מדינה הוא משוכנע שדוקא היהודי הקטן בחו״ל, זה הסוחר הממולח המתואר בצורה המכוערת ביותר אצל האנטישמיים, — דוקא הוא אחיו, אליו הוא נמשך. לאמר: שנות הקיום של המדינה מובילות דוקא למסקנה אחרת ממה שניסו להביא אליה. אם היתה המדינה חילונית בעקרון, ביסוד ובעצם כל המהות שלה, היתה צריכה להיות מדינה ככל

המדינות, מדינה המשתלבת באיזור ונטמעת בין עמיה ואוכלוסיה.

והנה כאן קורה ההיפך מזה: המדינה העושה חיל בהישגיה, המפריחה שממות, הבונה ונבנית, שיש לה צבא משוכלל ורב־הישגים — מדינה זו נעשית יותר ויותר זרה לעמי האיזור. גורליות ה״עם לבדד ישכון״ רודף אחריה בניגוד גמור לרצון מנהיגיה וראשיה החילוניים.

☆

הרי שמבחינה זו לא השיגה האידיאולוגיה הציונית החילונית את מטרתה. היא השיגה, כאמור, את ההישג של יצירת הכלי, אבל לא השיגה את התוכן המבוקש על ידה. כמובן שבינתיים היתרון בצדה גם מבחינת התוכן, אבל זה לא יתרון קבוע ומוצק, הוא יתרון שניתן לסלקו ולחסלו.

ונדמה לנו כי מנקודת־ראות זו עלינו להתבונן בכל הנושא הכבד והמקיף הזה. בוודאי שאיננו יכולים להיות שותפים לחגיגות ולצרמוניות, קודם כל כיוון שאיננו יודעים מה ערכה הרוחני הקבוע של יצירה זו ששמה מדינה, מבחינת החשיבה היהודית־הערכית העליונה, ושנית — מפני שהנעשה בתוכה רחוק מלהשביע את רצוננו. אבל בשום פנים ואופן אסור לנו לבוא מן ההיסוס לגבי הדבר כפי שהיה לכתחילה לשלילה בהווה, ואסור לנו גם לראות את עתידנו ועתיד מעשינו באור זה של שלילה, באור זה של הקשת העובדות הנוכחיות החולפות לגבי העיקרון של מדינה ככלי וכאמצעי.

בתוך המדינה אנו צד שווה למאבק על תוכן וצורה. אנו יכולים קודם כל להתקיים כרצוננו, וביחד עם זאת אנו יכולים גם להיאבק על הצורה הכללית, על הצביון והנוסח והדמות.

והשאלה שצריכה להיות היא, מה אנו עושים בפועל בתחום זה. האם אנו עושים הכל למען מאבק זה, האם אנו עושים מספיק לניצול כלי ואמצעי זה לצורך הטבעת חותמנו על החיים הכלליים. בוודאי שנעשה הרבה מאז קום המדינה, בוודאי שפעלנו הרבה, בעיקר בתחום המצומצם יותר של הבטחת קיומנו העצמאי לכל פרטיו, שכן זה הדבר קודם לכל דבר אחר. אם אנו לא נהיה מבוצרים, אם חיינו

הרוחניים לא יהיו מובטחים בכל מלוא מאת האחוזים, לא נוכל גם לצאת למאבק על הכללת אחרים במסגרת חיים זו. אבל נעשה גם, אם כי מעט, בתחום הכללי.

ובימים שבהם אנו מהרהרים ועורכים חשבון־נפש של מדינה, בדין הוא שחשבון זה יכלול גם את עצמנו. חשוב שבעריכת דין וחשבון זה לא נצלול ליאוש ולא נעמעם אורות, ובעיקר לא נטשטש מושגים. המדינה היא כלי ואמצעי, ובתור שכזה ניתן לנצלו לכאן ולכאן, וכל עוד יש בידינו הזכות לנצל כלי זה, כלומר ניתנת לנו ההזדמנות שגם אנו נשפיע, ובאופן עקרוני אנו גם יכולים להכריע — על דמות המדינה ועל התוכן שכלי זה יתמלא, אין הדבר שלילי כל עיקר, נהפוך הוא: הוא חיובי, כי ניתנה לנו הזדמנות ליצור דברים חדשים באמצעות מדינה, ויש לדבר משמעות לא מועטה ולא קטנה.

ד' אייר תשכ"ט

האם יש אבחנה בין ציונות ומדינה ?

ב"המודיע" התפרסם מאמרו של הגאון רבי שלמה וולבה, בתגובה על מאמר שלי אותו פרסמתי בסמוך ליום העצמאות ("מדינת ישראל ממחישה מחדש: עם לבדד ישכון"), ועניינו שאלת יחסנו למדינה כתופעה היסטורית בחיי עמנו. עלי להודות, כי מאמרי היה יותר קרוב לבטא מבוכה רעיונית מאשר בירור רעיוני, באשר במחנה שלנו ובציבוריות שלנו, כמעט ולא נערך אף פעם בירור בשאלה יסודית ומקיפה זו, ותוצאה של אי־בירור היא בדרך כלל המבוכה, ואם הבאתי במאמרי לכך, שנגיע פעם לראשיתו של בירור, או אפילו נסיון לבירור, הריני רואה זאת לעצמי כזכות.

ובוודאי שהדבר הוא כך, כאשר הגר"ש וולבה, מגדולי המשפיעים כיום בעולם התורה והישיבות, הטריח עצמו לתרום לענין זה. סבורני כי עוד לא היתה תקופה בה נתבקש ודרוש היה כל כך הבירור הרעיוני בתחומנו אנו, לנוכח התופעות החדשות כל כך בעולם היהודי ולנוכח הבעיות שהשתנו, תמורות שבאו בחיים בכל התחומים ומכל הבחינות. אך מעולם גם לא היתה שתיקה ואילמוּת כזאת במחננו, וזאת דוקא מסביב לבעיות העקרוניות והיסודיות ביותר.

מבחינה זו בוודאי שיש לקדם בברכה את מאמרו של הגר"ש וולבה, בתקווה שיעורר גם אחרים לתרום תרומתם לבירור כזה ולקביעת עמדה. הרבה מאד מן המחדלים שלנו נובעים ללא ספק מכך שלא הגדרנו לעצמנו כראוי את נקודת המוצא והתייחסותנו למסגרת החיים החדשה בה אנו חיים כיום. בירור דבר זה הוא, איפוא, צורך חיוני גדול, ואולי לא רק לימים אלה, אלא גם לימים עתידים ולטווח רחוק.

☆

ציינתי כבר, כי מאמרי הקודם היה קרוב יותר לבטא מבוכה

רעיונית, וכוונתי היתה יותר לעורר בעיות מאשר להרהיב ולטעון לפתרונות ולמסקנות. השאלה המרכזית היתה האם יש מקום להבחין בין ציונות, בכל היקפה החילוני־המשכילי לבין המדינה, או שמא יש להבדיל בין המושגים הללו. נראה לי, כי זו נקודת מוצא חשובה, שכן אם יש הבדלה כזאת הרי אנו מחוייבים לשבת, להגדיר ולנסח את גישתנו כלפי המדינה, מה שאין כן, אם נקבע כי המדינה היא הציונות והציונות היא המדינה, ומה שקבעו בשעתו גדולי וגאוני התורה בדור הקודם כלפי הציונות החילונית, יפה גם לגבי המדינה.

לא הובנתי כנראה כהלכה ע"י הגר"ש וולבה, שכן הוא הסיק ממאמרי את המסקנה כאילו טענתי שאמנם גדולי גאוני הדור התנגדו לציונות מלכתחילה, אבל בדיעבד לאחר קום המדינה, סרה התנגדותם. לא הצגתי כלל וכלל שאלה לגבי הציונות, באשר ברור כי התנגדות גדולי הדור לציונות היתה גם מלכתחילה וגם בדיעבד. מנקודת מוצא זו התנגדו, לעניות דעתי, גם לרעיון המדינה היהודית־חילונית, כפי שהציעה התנועה הציונית.

את שאלת הלכתחילה והדיעבד הצגתי לא לגבי הציונות, אלא לגבי המדינה, וההבדל ברור מאליו. הם התנגדו שתיווצר מדינה יהודית על יסודות הציונות, והשאלה המתעוררת עתה היא, אם אמנם אין שינוי בכך.

כדי להגיע לבירור, אם לגבי המדינה יש מקום להבחין בין לכתחילה ודיעבד, צריך קודם כל לקבוע אם יש הבדל בין ציונות ומדינה, ובנקודה זו הרשיתי לעצמי לטעון כי יש הבדל ואין הכרח לזהות את הציונות והמדינה כדבר אחד, ואת הנימוקים לכך פירטתי במאמרי הקודם.

☆

סיוע לטיעוני זה, על הבדלה בין ציונות ומדינה, כלומר שאין זה בהכרח ששניהם יהיו כדבר אחד, מצאתי גם במאמרו המאלף של הגר"ש וולבה, בו הוא מספר על התבטאותו של גאב"ד בריסק זצוק"ל, ש"ההכרזה על הקמת המדינה היתה חיוך מאת ההשגחה העליונה, אך השולטים בה קילקלו אותה..." מאימרה זו רואים שישנה אכן אבחנה בין ציונות ומדינה, אלא הכל תלוי בשולטים בה;

הגאון רבי יצחק זאב סולובייציק, גאב"ד בריסק

הציונות התבססה מעיקרה על יסודות חילוניים, ולכן שלילתה גמורה, בין לכתחילה ובין בדיעבד, מה שאין כן לגבי המדינה שאלמלא השולטים בה קילקלו, היה הענין אחר.

נכון הדבר, כי גישתם, פעולתם והשקפתם של השליטים החילוניים במדינה היא המשך ישיר לדוקטרינה הציונית, וכל זמן שהם שולטים, הרי זה כמו שקובע הגר"ש וולבה, כי מדינת ישראל מתבססת על דוקטרינה זאת. אבל אין כל התחייבות חד־משמעית מטעם המדינה לקבל לעולם את עקרונותיה של הציונות; אין היא מחייבת את המדינה, ואפשר להיאבק במדינה בצורה הגלויה ביותר נגד עקרונות הציונות והחילוניות, ופתוחים בפנינו כל הכלים שישנם במדינה דימוקרטית לצורך מאבק על דמות וצורה. האפשרות לשינוי כרגע היא אמנם תיאורטית, אבל זו אפשרות שקיימת בהתמדה, אפשרות לשינוי פני המדינה.

אבל כדאי גם לזכור, כי אם אמנם העקרון החילוני של הציונות היה, כי הדת היא ענין לפרט ולא לכלל, הרי שהמדינה לא קיבלה עד כה, לפחות להלכה, את העיקרון הזה ועד כה אין הפרדה רשמית ובוודאי לא מלאה, של הדת מן המדינה, כפי שטענו האידיאולוגים הציוניים, חניכי ההשכלה. ישנם אמנם המוני דורשים לכך, אבל הרוב החילוני בינתיים מונע ביצוע מגמה זו.

אם אנו קובעים, כי המדינה והציונות אינם היינו הך, הרי אז מתעוררת השאלה שעליה הרחבתי את הדיבור, שהמדינה היא בבחינת כלי ואמצעי, לא רק בידי הרוב, אלא גם בידי המיעוט, וגם בידינו אנו. אפילו תאמץ לה המדינה את העיקרון הציוני של הפרדת הדת, לא יוצאת עוד המדינה מגדר של כלי ואמצעי, אלא אם כן תיקבע חוקה כזאת, שעיקרון זה של הפרדת הדת מהמדינה היא ללא ערעור וללא שינוי. אם לא ייקבע חוק כזה, תישאר שוב הדרך פתוחה למאבק; ברגע שדרך זו פתוחה בפנינו, האם אין מקום לראות ערכיות בעצם העובדה שהמאבק על צביון המדינה הוא אפשרי ומותר לנו להמשיך בו? שהרי דמות וצביון הם ערכים משתנים, ויש כל האפשרות לשנות בהם לכאן או לכאן.

☆

הציונות שאפה ליצירת טיפוס יהודי חדש, יהודי חילוני, המתקשר לעבר רק על יסודות חיצוניים, כגון שפה וארץ. במאמרי טענתי שמבחינה זו לא השיגה הציונות את מטרתה, היא לא שינתה את דמות העם ולא הפכה אותו לעם ככל הגויים.

הגר״ש וולבה מפריך הנחה זו ומציג את העובדות המרות של עקירת שבטים שלמים מאחיזתם הרוחנית; מציג את הדמות הרוחנית הירודה של הרחוב הישראלי ומהרהר בכאב, שמא אף אנו נשתנינו לא במקצת והושפענו מן האווירה.

אינני חולק כל עיקר על עובדות אלו, ועוד במאמרי ציינתי את נקודות השלילה והצללים הללו. אלו הן עובדות מרות ויש בהן משקע היסטורי כבד ואומלל ביותר. אך השאלה היא, אם בידי עובדות אלו להכריע ולקבוע כי דמותו של עם ישראל נשתנתה באופן עקרוני. בוודאי שאי־אפשר להעלים עין מלראות את כל השלילה, אבל יש לראות גם את הצד האחר. קודם כל את הרחוב האחר של ישראל, את הרחוב של אהלי התורה הגדולים, את הרחוב של ציבור יהודי גדול החי עפ״י תורה ומצוות, ציבור שקיבל את חינוכו בתוך המדינה, במרוצת ובמהלך שנות קיומה. ואי אפשר גם שלא להעלים עין מהעובדה, שאפילו מה שמוגדר בתור ״מחנה חילוני״, רחוק מלהיות עשוי מעור אחד ומגוון אחד. יש אמנם כאלה שכבר התרחקו לחלוטין וכמעט אין ביניהם כל קשר לבין היהדות, יהדות של תורה. אבל הגוונים במחנה החילוני כה מרובים, עד שישנן בו כאלה הנאחזים עדיין בשמירה חלקית של מצוות, כאלה שהשבת יקרה להם, וכאלה שהפסח נשמר אצלם, וכאלה שכמה וכמה מעיקרי המצוות נשמרים אצלהם.

לא אני הוא שאקבע מידת הערכיות של שמירה חלקית זאת של מצוות, אבל קשה גם לומר כי טיפוס יהודי כזה מתקרב ומגלם את השאיפה והאידיאל הציוני החילוני. במיוחד כאשר בידינו האמצעים לפעול לשינוי גם בנקודה זו, וביכולתנו לנצל את המדינה, ככלי וכאמצעי, דוקא בכיוון שלנו.

☆

הגר״ש וולבה מונה במאמרו שלוש נקודות להבעת ביטוי השלילה שלנו. נדמה לי כי שלוש הנקודות הללו שזורות יפה במדיניות הפעולה של היהדות החרדית המאורגנת באגודת ישראל, ואין חולק עליהן.

אבל השאלה העקרונית היא, מהו העיקרון בביטויי שלילה אלו, אם הכוונה לשלול את המדינה מכל וכל או שמא אין כאן אלא שלילת המדינה בדמותה הנוכחית, כלומר שלילת השלטון הקיים כיום. שהרי זהו הבדל עקרוני ביותר.

אם אנו שוללים את המדינה באורח עקרוני מכל וכל, הרי שאין לנו בה חלק ונחלה, ואין לנו לעשות דבר לריפוי המצב הנוכחי. אם עצם הדבר פסול, מה יתן ומה יוסיף לנו אם נתקן. אבל אם השלילה היא נסיבתית, לרגל המצב הקיים, לרגל הנסיבות הקיימות, ומשום כך אנו מתנגדים לשלטון הקיים, שוללים את השלטון החילוני של המדינה, הרי אז אסור לנו להתייאש, אלא לעשות ככל האפשר וככל שזה בידינו, מתוך תקוה שהשינוי הזה יבוא.

במאמרי טענתי, כי מכיוון שיש להפריד בין ציונות ומדינה, ומכיוון שהמדינה אינה אלא כלי ואמצעי ואילו תוכנה הוא נתון משתנה, כלומר נקבע בהתאם ליחסי כוחות במדינה, הרי ניתן לנצל אותה לכאן ולכאן ולנסות להיאבק על התוכן הרצוי לנו.

מאלף הוא, כי מצאתי במאמרו של הגר״ש וולבה סיוע נוסף לטיעוני זה, בו הוא מספר כדלהלן:

״כותב טורים אלה נפגש שנתיים לפני יסוד המדינה עם אחד מגאוני הזמן ההוא, ר׳ מרדכי פוגרמנסקי זלה״ה, איש טלז. השיחה נסבה על ארץ־ישראל. סיפרתי לו על אחד המאמרים האחרונים מאדמו״ר מרן ר׳ ירוחם זלה״ה ממיר, אשר כל ימיו רחש אהבה עמוקה לא״י ועקב בתשומת לב עצומה אחרי כל הנעשה בה. הוא אמר אז (בשנת תרצ״ו) כדברים האלה: ׳עוברי עבירה לא יוכלו לבנות א״י בשום אופן, א״י אי אפשר לה להבנות אלא דוקא בכל הקדושה בשלימותה ודקדוקה׳. הגיב על זה ר׳ מרדכי: ׳כן; **להקים** (אויפבויען)

הגאון רבי ירוחם לבוביץ, "המשגיח" ממיר

אינם יכולים, אבל **לבנות** יכולים ויכולים (בויען קענען זיי) אלא שההשגחה צריכה לתת זכות קיום!"

האימרה הזו מאלפת ומרשימה עד מאד, ואנו יכולים ללמוד ממנה כי השלילה היא נסיבתית ולא עקרונית, שלילה כל עוד השלטון הוא חילוני, כל עוד נבנית ארץ ישראל לא בקדושה ובטהרה, אבל ההיפך מזה הוא, כאשר ארץ ישראל נבנית אכן בקדושה ובטהרה.

אילו נשללה מאתנו האפשרות להגיע ליעד נכסף זה, היתה צריכה להיות השלילה עקרונית, אבל האפשרות הזאת אינה נשללת מאתנו, היא בידינו, וכאן בוודאי שכולנו נוכל להזדהות ולהצטרף בפה מלא למסקנתו החשובה והיסודית של הגר"ש וולבה, בה הוא מסיים את מאמרו, מסקנתו על תופעת השינוי המסתמנת בין שדרות רעם.

☆

בצדק מייחס הגר"ש וולבה משקל רעיוני רב לעובדה הנ"ל, כי המדינה, חרף כל הישגיה, אינה מצליחה להשיג לעצמה את זכות הקיום, כשהוא מבליט את אמירתו של הגר"מ פוגרנסקי, "שההשגחה צריכה לתת זכות קיום".

ברם, היעדר זכות הקיום מצביע לא רק על כך שבלי קדושה אי־אפשר להיבנות; יש כאן תוצאה מאלפת אחרת, שכשלונה של המדינה להשיג עד כה את זכות הקיום הוא אחד המקורות להסתמנות אותו מפנה עליו מצביע הגר"ש וולבה במאמרו. מלחמת ששת הימים תרמה להתעוררות, לא רק מצד הנסים שראינו, אלא מצד היקף הסכנה המחרידה שנראתה לעינינו, או כהגדרת הגר"ש וולבה "המדינה לא זכתה לזכות קיום עדיין". דוקא לאור זה מגיעים יהודים רבים להתבוננות, מגיעים לשאלה: שמא אנחנו באמת שונים מכל העמים, שמא איננו ככל הגויים, שמא שוא ושקר היא סיסמת הציונות "על "עם חדש", ו"עם ככל העמים". בעובדה שאי אפשר לראות בעליל כיצד נגיע לאותה זכות, טמונה נקודת התעוררות המחשבה וזהו, לאמור, אחד מגורמי המפנה הזה.

עמדתי על כך במאמרי הקודם, כשציינתי שלא נשתנה דבר מבחינה זו שעדיין איננו "אזרחים ליגאליים" של העולם, שעדיין אין

העולם מוכן להעניק לנו זכות קיום ללא ערעור, זו עובדה שקוראת להתבוננות, והמציאות היא באמת כך.

הגר״ש וולבה מציין, כי תופעת השינוי הערכי העמוק, המורגש עתה, אם כי באופן צנוע, איננו בהתאם לקו הרשמי, הנוקשה בדרך כלל כלפי ענינים דתיים. והוא הדבר היסודי שאני טוען לו, כי אף אם המוסדות הרשמיים של המדינה נוקטים בקו כפי שהם נוקטים, הנה אין זה מכריע וקובע כלפי העם, כלפי ההמונים. את דמותה הנוכחית של המדינה אין לקבל כנתון קבוע ובלתי־משתנה, אלא להיפך, זהו נתון שאפשר לשנותו ואפשר להמירו ולהחליפו.

ומכאן — לנקודה שלדעתי היא באמת המכרעת והיסודית, כפי שטוען הגר״ש וולבה, שתופעה זו מטילה עלינו חיוב חמור, לדאוג להרבצת תורה ואמונה בצורה ניאותה. הוא מציין כמה וכמה גורמים שכבר נרתמו למשימה, אבל זה מעט מדי, וההגדלה של הפעולה תלויה בנו, ורק בנו. החסרון הנוכחי, בחלקו הגדול, מוטל עלינו, ואם נירתם ברצינות למשימה האמיתית המוטלת עלינו, הרי אין לשער ואין להעריך עד היכן נוכל להגיע, עד כמה נוכל לשנות ולקבוע, ועד כמה נוכל אז לנצל את המציאות של המדינה ככלי ואמצעי לשינוי פני הדברים, לשינוי דמותו של העם וצביונו, לשינוי צורת המדינה ופרצופה הרוחני.

ה׳ סיון תשכ״ט

התקופה היא חדשה אך הכלים הם ישנים

שנים רבות חלפו מאז שהמדינה הוקמה, ועדיין לא קבענו לעצמנו מסגרת יעילה למציאות חדשה זו; חזקה היא ההרגשה שאנו חיים ממאורע למאורע, מבעיה לבעיה, אך מסגרת קבועה שתהלום את המציאות החיצונית החדשה שנוצרה בעקבות קיום המדינה — טרם קבענו וטרם יצרנו לעצמנו.

אמת הדבר, כי קשה היה מראש ליצור מסגרת־פעולה שתהלום את המציאות החדשה, כי איש לא ידע ואיש לא יכול היה לשער איזו פנים יהיו לה בדיוק; היו כאלו שתיארו לעצמם את המציאות גרועה יותר, היו כאלו שחלמו על מצב טוב יותר, את הדבר המדוייק לא יכול היה אף אחד לדעת מראש. אך בכל זאת דומה, כי עתה, יותר מדי זמן עבר משנוכל למצוא הצדקה על מה ולמה לא נוצקו עדיין יסודות איתנים למציאות החדשה הזו, מסגרת שתאפשר את קיומנו המלא, לא מתוך אילתורים מקומיים, לגבי כל ענין וענין, אלא שנחזה מראש את כל ההתפתחויות הנובעות מכך שאנו חיים כיום בארץ ישראל ובמסגרת מדינת ישראל חילונית.

בצורה כזו לא חיינו מעולם; ידענו חיים בצל משטרים גויים בחוץ לארץ, וכאלה חיים יודעים כיום מיליוני יהודים בעולם הרחב; ידענו חיים בארץ ישראל תחת משטר של תורכים ואנגלים; אך חיים בארץ ישראל תחת משטר יהודי־חילוני — זוהי מציאות חדשה באופן יחסי, אשר אם למוד אותה מבחינת שנותיה לפי אורך ההיסטוריה היהודית — הריהי קצרה ביותר, אבל אם לראות בעיקר את בעיות ההווה כגשר להמשכיות קיומנו בעתיד — הרי זה פרק זמן נכבד וארוך למדי, וחסרון העדר מסגרת מוצקה וקבועה כבר מורגש עתה במידה רבה.

נכון הדבר כי איננו חיים בלי מסגרת. אבל זוהי מסגרת שקביעתה היתה מאולתרת, דחופה ומהירה, לפי הצרכים והבעיות שהתעוררו כל פעם, וטבעי הדבר כי פתרונות הנקבעים בדחיפות, אם כוחם יפה לאותה שעה הרי אין הדבר כך לעתיד ולטווח ארוך. בוודאי טוב הדבר, כי יש מי, והיה מי, שנטל על עצמו את האחריות לקבוע אותם פתרונות כפי שנקבעו בשעתם; אך סכנתם של פתרונות זמניים, מלבד שאין יעילותם מלאה לזמן שנקבעו — שהם ישתרשו בתודעה כאילו כך נקבע לתמיד, כאילו זהו הפתרון הטוב ביותר ואין לזוז הימנו.

☆

אי אפשר לומר שהקמת המדינה ירדה כמשהו פתאומי, אשר קודם לכן אפילו לא הקדישו לכך שום מחשבה; ההיפך מזה הוא הנכון: השאלה נדונה בצורה רחבה ביותר במסגרות שונות של יהדות התורה, נתנו עליה את הדעת, בחנו אותה מנקודות־ראות שונות. לרבים תהיה זו בודאי הפתעה אם יוודעו, כי הכנסיה הגדולה השלישית בשנת תרצ״ז שהתקיימה במארינבד, עמדה כולה תחת רושם וסימן הדיון בשאלת המדינה היהודית העתידה לקום, ודיברו עליה כאילו על מציאות שעומדת להתרחש תוך תקופה קרובה.

הפתעה עוד יותר גדולה, ביחוד לדור הצעיר, יכולה להיות העובדה, שאפילו השאלה על הקמת מדינה יהודית רק בחלק של ארץ ישראל, היתה נושא לדיון סוער בכנסיה הגדולה, ומפאת חשיבותו הוא הועבר לדיון של מועצת גדולי התורה. שם הוכרע הדיון ע״י כ״ק האדמו״ר מגור זצ״ל, בעל ״אמרי אמת״, שהביא את הפסוק מיואל (ד׳, ב׳): ״וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט ונשפטתי עמם שם על עמי ונחלתי ישראל אשר פזרו בגוים **ואת ארצי חלקו**״.

אם מעיינים בעתונות החרדית של אותה תקופה, נמצא עקבות של דיונים וויכוחים נרגשים בנושא. הוקדשו מאמרים רבים על יחסה העתיד של אגודת ישראל לתופעת המדינה; הירבה בזה מנהיגה הבלתי־נשכח של אגודת ישראל בארץ ישראל, הרב משה בלוי זצ״ל, אשר הניח יסודות למחשבה האידיאולוגית של אגודת

הכנסיה הגדולה השלישית

רבי משה בלוי בסוד־שיח עם הגאונים רבי אהרן קוטלר ורבי אלחנן ווסרמן
בכנסיה הגדולה השלישית

ישראל, אם וכאשר תוקם המדינה היהודית. היהדות החרדית בארץ ישראל, אז כמו היום, היתה במרכז המאבק הרוחני בעם, וטבעי היה הדבר שכאן תפס הענין מקום מרכזי בדיונים ובויכוחים, ועדים לכך גליונות בטאונה השבועי של אגו״י באי״י ״קול ישראל״, אשר ליווה את חיי היהדות החרדית כאן במשך כמה עשרות שנים, עד לאחר קום המדינה.

☆

העולה מכאן הוא, כי הבעיה היתה קיימת בתודעה לפני קום המדינה, דנו ודשו בה, אולם זאת בעיקר מן הצד המחשבתי שבה, ניסו להתמודד עם האתגר הרעיוני, שעצם שאלת הקמת מדינה יהודית מעורר. אך אנו כוונתנו לעורר את השאלה על ההרגשה המקננת בנו, שיש כיום חוסר־אונים והעדר מסגרת לגבי התמודדות עם בעיות פראקטיות בחיינו, וסכנת ההעדר הזה — השלכתה שלילית על צביוננו הרוחני.

הקמת המדינה יצרה ללא ספק מציאות חדשה. יכולה ההערכה להיות חיובית ויכולה להיות שלילית, אך היא לא יכולה להיות מתעלמת; מציאות חדשה זו מחייבת קביעת כלים ומכשירים שיהיו תואמים והולמים לגבי כל המתחייב ונובע הימנה. ואילו אנו חיים לפי כלים שבחלקם הובאו מהגולה, חלקם נוצרו כאן במציאות של טרם־מדינה, ובחלקם נוצרו אמנם לאחר קום המדינה אך מתוך לחץ של דחיפות, כדי למלא חלל שנוצר, אך, כאמור, היו אלה פתרונות זמניים שמן הדין לחזור ולבחון אותם, מן הדין לראות אם אמנם יעילים וטובים הם והולמים את המציאות הקיימת כיום.

אם אנו בוחנים את שליחותנו בקנה־המידה המצומצם של קיומנו־אנו, אם רק קיומה של יהדות חרדית מצומצמת, קיום שמורה תחומה וסגורה של יהודים החיים לפי מצוות התורה — חשוב לנו, גם אז נדמה שבכלים שיצרנו ועומדים לרשותנו עדיין לא הבטחנו זאת; כלים אלו טובים רק לשמירה על קיומנו בנסים, קיום שיש בו משום חיים מן היד אל הפה, מהיום למחר, אך לא לעתיד רחוק ולטווח ארוך.

אבל אגודת ישראל לא נוצרה למען ציבור קטן, למען חוג מצומצם; אגודת ישראל היא דוגמה של חיים בהיקף של כלל ישראל; זוהי הפרוגמה שלה: "לפתור את כל הבעיות העולות על הפרק **בחיי עם ישראל**". לא כת, ולא חוג, ולא קבוצה, ולא ציבור, אלא בפירוש "**עם ישראל**"; הווה אומר: מתפקידה, מחובתה, משליחותה ומיעודה להמציא מפעם לפעם, לגבי כל מציאות משתנה ומתחלפת, נוסח ושיטה אשר לפיהן אפשר להבטיח את קיומו של **עם ישראל** לפי תורת ישראל.

אם בוחנים את השאלה מנקודת־ראות זו, אכן נשאלת השאלה: האמנם כך ובהתאם לזה עוצב הפתרון ונקבעה השיטה, או שמא כל מה שנוצר נועד לשמירה העצמית שלנו, לקיום הרוחני של אותם יהודים שמעצמם ומהכרתם הם מעונינים במסגרת חיים זו, אבל אין זה הולם לגבי הצורך להחזרת עטרתה של תורה ליושנה לגבי כלל ישראל ועם ישראל.

☆

לאחר היווסד התנועה הציונית, יצרו גדולי ומנהיגי האומה הדגולים דאז יצירה חדשה, גדולה בהיקף, רחבה במסגרתה ונשגבה ביותר במעופה ובחזונה; הם יצרו אז את אגודת ישראל, אשר היתה מסגרת הולמת לא רק לצרכי אותה שעה, לא רק לבעיות שהתעוררו מהתהוות המציאות החדשה בעם היהודי; הם הקימו מסגרת שיעילותה מובטחת לדורות רבים.

ואין ספק שמסגרת זו טובה ויכולה להיות יעילה ביותר גם כיום, אך בתנאי שהכלים הפועלים בתוכה יהיו מתאימים לצרכי התקופה הנוכחית. בחינת יעילותם של כלים אלה והתאמתם לבעיות הקיימות כיום יכולה להיעשות לפי קריטריון מדוייק למדי, והוא: עד היכן אנו מגיעים בהשפעתנו, כמה אנו מצילים, כמה יהודים מתקרבים ליהדות־אמת על ידינו, באיזו מידה מתמודדים אנו עם האתגר של קיום יהדות של מאות אלפים הכמהים לתורה ולשמירת מצוות?

אסור להתעלם מן הצורה הנוקבת הזו של השאלה, כי היא־היא אמת־הבוחן לשאלה אם אנו עושים את השליחות המוטלת עלינו. כי

ככל הנראה לנו, אין יעודנו לשמור על עצמנו בלבד, לדאוג להמשכיותנו־אנו בלבד, אלא ליצירת המסגרת הרחבה ביותר של יהודים שומרי תורה ומצוות הרואים בכך את כל תוכן חייהם, מה שממוצה בקצרה במשפט הקצר והמקיף כל כך: "החזרת עטרה ליושנה".

אם נתבונן במציאות נמצא ונראה, כי כל הכלים שקיימים כיום לתפקיד הנעלה של חינוך הדור הבא, החדרת מאור היהדות להמונים, הסברת ערכי התורה והמצוות, הרחבת גבולות יהדות התורה וכל הכרוך בזה — יש בהם ההצטמצמות המדאיגה והמכאיבה לכדי מסגרת קטנה ביותר. אנו קיימים במקומות המעטים שאנו קיימים, אבל יהדות שבאורח טבעי היתה צריכה להרחיב בממדים בלתי משוערים את שורותינו — קיימת למעשה כמעט ללא קשר אתנו. אפשר מאד שאנו שקודים ביותר על העמקת האיכות בתוכנו, אבל מן הנמנע להתעלם מהמסקנה שהעמקה זו, הרצויה והמבורכת, באה על חשבון הכמות, על חשבונם של המונים רחבים.

☆

יצירתה של אגודת ישראל נתפסה גם בשעתה כאחד המאורעות הגדולים ביותר של התקופה; אם אנו בוחנים את המציאות כיום, על המחדל וחוסר־האונים שלנו, על העדר התעוזה וחסרון התנופה, על חסרונו של מעוף ואי־קיום חזון־פעולה נרחב ביותר, — גדל בעינינו פלא הקמת אגודת ישראל שבעים ושבעה.

אותו דור חידש שורה נכבדה של כלים ואמצעים להמשך הקיום של עם ישראל לפי תורת ישראל נוכח הפירצה הגדולה שהביאה עמה התנועה הלאומית החילונית נוצרה, כאמור, אגודת ישראל, שהיא המסגרת הארגונית הרחבה ותרופת־הנגד לקריאת־התגר החילונית; אך יחד עם זאת נוצרו גם מכשירי־סיוע־ועזר כמו תנועת "בית יעקב", אשר הצילה, פשוטו־כמשמעו, את קיומה של האם היהודיה. גם יצירה זו מזהירה בפליאותה כיום הרבה יותר מאשר אז, לא רק לפי התוצאות הנפלאות שנתנה לנו, אלא בחזון העמוק הטמון בה, בראיה המרחיקה לכת כל כך; באותה שעה

נוצרה גם עתונות חרדית ענפה, אף היא חידוש גדול ורב בחיי אותו דור, ושוב גם כאן ניתן לומר, כי החידוש מפליא אותנו כיום אולי יותר משהפליא את בני הדור ההוא, וזאת כאשר אנו רואים עד כמה קשה כיום להחזיק עתון חרדי, מה שמאז נהפך לדבר המובן מאליו.

במלים אחרות: היה אז מי שחש היטב בדופק התקופה, מי שראה לפניו את התמורות והסכנות, את הסיכויים והסיכונים, את החיוב והשלילה, את האתגרים הרוחניים והארגוניים. היה מי שראה את הענינים בבחינה רחבה ומקיפה, ואותה ראיה של אז, אותה דאגה של אז, אותו מעוף ואותה התנופה — הם המקיימים אותנו כיום, כי אנו משתמשים כיום בכל מה שנוצר אז, ודומה שכמעט לא חידשנו מאומה, מבחינת הגישה והרעיון, בתקופה החדשה שבה אנו נמצאים.

בשעתו היו הכלים הללו יעילים להמונים רחבים ביותר; ניתן לומר שכל יהודי יכול היה להיכלל בתוך המסגרת הזו, כי היא צמחה מתוכם, היא גדלה מתוך שאר־רוח של גדולים והסכמה ונכונות של ההמונים. קשה לומר שכיום המצב הוא דומה, כי הבאנו מסגרת מוכנה, שלד מוכן, שרק קירותיו והשלמתם נעשו כאן.

אם עשינו כך מיד עם קום המדינה — בצדק עשינו, וטוב שעשינו, כי אלמלא זה גם המעט שיש כיום לא היה נמצא, וח״ו היה נמחק מזכר; היתה הצדקה לעשות אז כך, כי אחרת היינו נשארים בלי כלום, אך כאשר תקופת־בראשית עברה כבר, ראוי היה להתכנס ולבדוק ולבחון את פני הדברים. עובדת אי־הצלחתנו ליצור את הקונטאקט עם ההמונים הרחבים הללו היא־היא הדיאגנוזה המהימנה ביותר שנחוץ בדק־בית, שדרוש שידוד־מערכות.

☆

יש בהחלט הסברים רבים לחוסר־האונים שלנו, וההסברים נכונים, מדוייקים, אך אין בהם לפטור אותנו. מורגש היעדר־ההיחלצות, איבוד הכושר, הצעידה עם זרם המחשבה מבעבר מבלי יכולת לחדש כלים ואמצעים למען שמירת המטרה הישנה־נושנה.

ראוי איפוא, לפחות, לעורר על המצב, להתריע ולהזעיק, כי בכך

יכולה לצמוח התועלת הגדולה של התעוררות המחשבה והתחדשות והתרעננות רצון הפעולה והעשיה. אם נחריש ונשתוק סופנו שנהיה משלימים עם המצב, סופנו שנראה את המצוי כרצוי, וזה עלול להיות ח״ו האסון הגדול ביותר עבורנו. אל נשלים ואל נחשה, נתבונן ונבדוק, נבחן ונראה, וגדולים הסיכויים שע״י בחינה וראיה נגיע גם להשלמת החסר.

אם בעבר נחוץ היה לחדש חידוש גדול בחיינו, והוא דבר ההתארגנות של המוני היהדות הנאמנה, קל־וחומר שתקופתנו־אנו מחייבת מחשבה של התחדשות; ואם המסגרת קיימת, ורק דרוש לשדד מערכות **בתוכה**, אם רק דרוש שתצוייד בכלים חדשים — למה לא תבוא ההתעוררות לכך?

ה׳ סיון תשכ״ו

מה עדיף: עתיד העם או ענין המדינה?

בעולם־החשיבה החילוני נטוש זה מכבר הויכוח על מקומה של המדינה ודרגת־עליונותה. ויכוח זה מקומו נרחב בפילוסופיה העולמית. המדינה היא מטרה או רק אמצעי וכלי? בארץ ידוע הפרופ׳ ישעיהו ליבוביץ כאחד השוללים הקיצוניים ביותר של האלהת המדינה והפיכתה למטרה מעל לכל המטרות. בחוגי שמאל ובחוגים ליבראליים ישנה התפכחות הדרגתית מתמדת, המתבטאת בהעמדת המדינה במקומה הנכון, כמסגרת, כאמצעי, אך לא כמטרה עליונה.

מתי הופכת המדינה שוב למטרה עליונה שאין בדומה ובמקביל לה, — כאשר נשמע הקול מן החוג החרדי, האומר, כי ריבונות התורה קודמת לריבונות מדינה, כי עם ישראל זכאי לקדימות עדיפה על המדינה, כי צריך לדאוג קודם כך ליהודים ואחר־כך לדאוג למדינה; כלומר: המטרה היא העם היהודי, הכלל היהודי, היהודים עצמם; המדינה, בהתגלות ובהתגלמות מסויימת, הכל לפי נטיות־ההשקפה של כל חוג — עשויה להיות למועיל לעם היהודי, אמצעי המסייע בידיו למצוא לעצמו את דרך־הקיום.

או־אז כאשר ה״כפירה״ הזו נשמעת מאתנו — מיד קמה הצעקה הגדולה: ״בוגדים״ עליך ישראל, ״שונאי־מדינה״, ״שונאי ציון״. מענין לציין, כי כאשר ננטש פעם הויכוח בנושא ההתבוללות, באחד הדיונים בכנסת, היתה זו דוקא ראש הממשלה דאז, גב׳ מאיר, שקמה והכריזה: ״עם ישראל קודם למדינת ישראל״. מובן מאליו, שלא היה זה ויכוח עם אגודת ישראל והשקפת־עולמה, כי אז בוודאי לא היתה מרשה לעצמה להשמיע אמת כמו זו...

מסתבר שגם בבית־המדרש של קיצוני המפד״ל, אשר הפכו את המדינה ממסגרת לאזרחים לדרגת קדושה עילאית, תוך כדי סגידה,

כריעה והשתחויה לה — לא מוכנים לסבול את ה"דירוג" הזה, כי העם קודם למדינה, כי בכלל יש מה שקודם לה.

☆

ויכוח זה איננו תיאורטי כל עיקר, הוא יסוד בדרך־המעשה של הפלגים השונים בעם היהודי מני־אז נוצרו בתוכו כמה דרכים, מאז באה המרידה הגדולה במלכות ובריבונות התורה. והדברים טעונים הסבר והבהרה, בהקשר לויכוח שפרץ שוב מסביב לאגודת ישראל, על רקע הכנסיה הגדולה השישית, ומסביב להאשמות וההשמצות כנגדנו, אם בענין חיבת ארץ־ישראל ואם בענין "אשמת השואה".

הציונות שמה לה למטרה עליונה את הקמת המדינה, בדרגת עדיפות עליונה יותר מהעם היהודי, בדרגת עדיפות עליונה עוד יותר מדאגה ליהודים, באשר הם יהודים. קו זה עובר כחוט־השני גם כיום בכל הנוגע לדאגה ליהודים בארצות־מצוקה. הנה, טלו את מיליוני היהודים בברית־המועצות, החיים מזה חמישים־ששים שנה במצור ובמצוק רוחני: מה שמדאיג, וצריך להדאיג, יהודי פשוט הוא קודם כל ובראש ובראשונה: האם מסוגל היהודי ברוסיה לחיות חיי־יהדות, האם יש לו האפשרויות להיות החוליה בשרשרת היהדות העוברת אליו מאביו והוא צריך להנחילה לבניו? האם יש לו מינימום התנאים ללמוד תורה, לקיים מצוות, לשמור שבת, לשמור כשרות, לחנך את ילדיו לתורה וליהדות?

האם שמענו אי־פעם דאגה זו מפי ראשי המדינה או ראשי המוסדות הציוניים המדברים בשם העם היהודי? אכן, הם מדברים הרבה מאד על גורלם של יהודי רוסיה, אבל תמיד בהקשר האחד והיחיד: האם נותנים או לא נותנים להם זכות עליה לארץ־ישראל? בכך מתחילה ובכך מסתיימת הדאגה. אם נותנים להם לעלות — הכל בא על מקומו בשלום, ואם מסרבים להם — מתחילה הבעיה לעלות מחדש על שלחן הדיונים. יתירה מזו: אם יהודים יוצאים כבר משם, נפטרים מעמק־הבכא האתאיסטי הזה, אבל אינם עולים ארצה, כי אז מחמיצים פנים וכמעט אומרים: מוטב שלא יצאו משם, אין לנו צורך בכך...

בודאי שגם בעינינו חשוב, רצוי וחיוני מאד, כי היהודים לא רק שיצאו משם, אלא גם יעלו לציון ברינה ויחיו כאן אתנו חיי־תורה שלמים ומלאים. זהו הפתרון האידיאלי. אבל אנו דוגלים בכך, שצריך גם לדאוג ליהודים הנמצאים שם, שיהיה להם, לפחות, מינימום של אפשרות לחיי־יהדות, ואם אלפי יהודים יוצאים משם ואינם באים לכאן, מסיבות שונות — גם אם נבקר אותם על בחירתם לשבת בארצות אחרות, אין אנו פטורים מלדאוג להם, בעיקר לרוחניות וליהדות שלהם.

☆

הצגת דברים אלה חשובה ביותר, משום שהיא תוכל להמחיש ולסבר את אוזנינו בהבנת אחת הפרשיות הקשות והאיומות ביותר: אדישות, התעלמות והתכחשות עד כדי השלמה עם כל אשר קרה למיליוני היהודים בתהליך ההשמדה במלחמת העולם השניה.

בעתון "הארץ" מפורסם מאמר מקיף, שמתבסס על ספר של ד"ר יואב גלבר, היסטוריון צעיר, המגלה פרטים שמצטרפים לכדי ההכללה והקביעה, שכל אשר נכתב ופורסם בדיעבד, לאחר המלחמה והשואה, על "הדאגה" שגילו המוסדות הציוניים ליהדות אירופה, כולל הסיפור על הנסיון להקים בארץ, בחיפה, למקרה של פלישת רומל וכיבוש הארץ בידיו — "מבצר לחימה" שממנו יתקוממו ויילחמו בכובש — לא היה אלא פרי־דמיון, אין כאן אלא "אגדה שטופחה בהשפעת השואה, כעין 'אליבי' להנהגת הישוב, אות לכך שגם כאן בארץ 'עשו משהו'".

מזעזע יותר הוא גילוי של יואב גלבר, המספר כדלהלן:

"ב־23 במאי 1941 הונח על שולחנו של משה שרתוק נייר־עבודה שהוכן לבקשתו בידי אדם שהסתיר את זהותו מאחורי הכינוי 'שלום'. זה מסמך מעורר חלחלה. בין השאר מוצע בו כי סמוך לפני פלישת הנאצים לארץ־ישראל יעשה 'סידור יציאה מהארץ לכל האישים החשובים אשר צריכים להמשיך בעבודתם הציונית מבלי הפרעה על ידי האויב...'".

הוא מוסר להלן גם, כי עם שובו של ד"ר יוסף, מראשי הסוכנות

היהודית, מאחת הנסיעות שערך לארה"ב, "נפוצו למשל שמועות כאילו הביא אתו 30 אשרות כניסה לדרום־אפריקה בשביל חברי הנהלת הסוכנות".

גילוי מענין יותר: באותו מסמך שחובר לבקשת משה שרתוק, נקבע גם, כי במקום "האישים החשובים" שיסתלקו מהארץ, תימסר ההנהגה לידי "אנשים אשר מתפקידם יהיה לייצג את הישוב בפני השלטון (הנאצי) הכובש".

גילוי מדהים זה, לבד מהיותו מדגים מידת אי־אחריות של אנשים שראו עצמם "מנהיגי הישוב" (בניגוד לגדולי ישראל האמתיים שהלכו בראש צאן־מרעיתם לכבשנים וסירבו לנוטשם בעת־צרה), גם חושף אמת אכזרית, והיא: בניגוד לכל טענת־הכזב שאין חדלים מלהפיצה, כאילו היתה ארץ־ישראל מקום־מיפלט בטוח למיליוני יהודי פולין, שאילו רק האדמורי"ם והרבנים הירשום לעלות ארצה היו ניצולים — הרי היתה מקום סכנה כה נורא, עד כי מוגי־הלב שבראש התנועה הציונית ראו את כיבושה כמעט כדבר ודאי, וכל דאגתם היתה רק נתונה כיצד ימלטו את עצמם למקום בטוח יותר, כמו דרום אפריקה!

☆

אותו מאמר ב"הארץ", כתוב ע"י מר תום שגב, המתבסס, כאמור, על ספרו של ד"ר גלבר, ממשיך ומציין כמה קביעות, כמו זו:

"תקופת מלחמת העולם השניה אינה תקופת זוהר לישוב... היתה תחושה שהמלחמה באירופה אינה מלחמתה של ארץ־ישראל, ושואת אירופה אינה השואה של הישוב בארץ. היתה תחושה של אוזלת־יד אך גם היתה איבה ובוז ותחושה שאלמלא נשארו יהודי הגולה יושבים על סירי הבשר — זה לא היה קורה. היתה מרירות, והיו ביטויי שנאה של ממש, על שיהודים הלכו אל מותם כצאן לטבח. זו התקופה שבה החלו להשתמש בביטוי הזה".

ועוד קטע משמעותי:

"...היתה גם רתיעה מפני הדגשת האסון היהודי, שהרי

עמי אירופה כולה סבלו. דב יוסף הזהיר פעם מפני הדגשת מספרם הרב של חללי היהודים הנרצחים בידי נאצים, שהרי אם מספרם של היהודים פוחת במיליונים, כיצד יוכל הישוב בארץ להצדיק את תביעתו להקמת המדינה? בכלל, השואה לא עלתה אף פעם למקום הראשון בסדר הענינים והעדיפות של הישוב".

והוא מוסיף:

"בשלב כלשהו, לקראת 1944, השתנה היחס אל הפליטים ניצולי השואה. אבל זה קורה כשמתחילים להבין שעתיד הציונות תלוי בכך ששארית הפליטה תעלה לארץ. רק אז מתחילים להתענין ביהדות אירופה. לא מפני שחרדו לגורלה — אלא מפני שחרדו לגורלנו כאן בארץ ישראל".

עתיד הציונות והקמת המדינה נראו כעיקר, לפני עצם קיומו הפיסי של חלק גדול מהעם היהודי. אליעזר ליבנה, שנמנה עם ראשי מפא"י וה"הגנה", כתב לפני שנים בגילוי־לב: "תפישתנו הציונית חנכה אותנו לראות את העיקר בארץ־ישראל... השאר, כולל הצלת יהודי אירופה, לשם הצלתם, נראה לנו כמטרה משנית... גורל הגולה האירופית לא נראה כחזיון מפריע. אכן התעוררו בי ספקות אם הערכתי צודקת והתחלקתי בהם עם ברל כצנלסון. אולם קבלתי את דעתו ואת דעת מפלגתי דאז, שאין לשנות. ולא משום שחששתי לקרוא תגר על החלטות המפלגה, אלא כאן עמדו לצדי שלשה דורות של מסורת ציונית, כולל מסורת ביתי שלי ואת דינם קיבלתי... מסורת ציונית זו היה בה משהו פגום מיסודו, שילמנו עבורו מחיר איום; הרבה ליקויים, עוותים וכיעורים דהאידנא, מקורם בהשכחת העבר הקרוב"...

(הדברים מובאים בהרחבה, במסגרת שפע של מקורות להוכחת התיזה הציונית, על העדפת הציונות והמדינה על־פני הכל — בסידרת המאמרים שכתב בשעתו הסופר רבי משה שנפלד ז"ל ב"דגלנו": "שרופי הכבשנים מאשימים").

☆

אין אנו מחדשים כל עיקר בדברים הללו, כי כבר נתפרסמה ספרות עניפה מסביב לאשמות ומחדלי הציונות בפשעי השואה. הרבה מאד מהדברים זיעזעו את אמות־הסיפים של מדינת ישראל ב"משפט קסטנר" המפורסם, שקטיגורו היה מר שמואל תמיר, ושופטו היה ד"ר בנימין הלוי, שקבע כי "מכר את נפשו לשטן", ואותו משפט היה רק מקום־חזיון אחד לגילויים מדהימים ומסמרי שיער על מחדלים נפשעים, על התעלמויות, על התנכרות לקריאות־הצלה, על אטימת־לב ואזנים ושערוריות מחרידות של שיתוף־פעולה של יהודים עם הנאצים.

ומאלף רק לחזור שוב לרגע קט למאמר שפורסם ב"הארץ", מסביב לסיפור של ד"ר גלבר, המציין פרט מענין. במשך עשרות שנים, הוא מספר, מפטמים את הנוער בסיפור, שימים אחדים לאחר תחילת מלחמת העולם השניה, התכנס מרכז מפא"י בת"א, וד. בן־גוריון אמר באותה ישיבה: "עלינו לעזור לאנגלים במלחמתם כאילו לא היה ספר לבן, ויש לעמוד נגד הספר הלבן כאילו לא היתה מלחמה". גלבר קובע כי ב"ג בכלל לא אמר כל זאת, אלא רק: "יש לעזור לצבא". הפרוטוקול של אותה ישיבה "שופץ" וכך נתפרסמו אח"כ הדברים בהרבה ספרים. גלבר טוען שיש משמעות גדולה להבדל הקטן בין שני הנוסחאות. "ב"ג ביקש לנצל את המצב שנוצר עם פרוץ המלחמה להקמת צבא יהודי שיקדם את המאבק הציוני בארץ־ישראל. תקוותו היתה, שלנוכח המלחמה יאפשרו הבריטים את הדבר ובהקשר זה הביא בחשבון גם שיתוף־פעולה עם הצבא הבריטי בארץ. מלחמתם של האנגלים נגד הנאצים באירופה — עניינה אותו פחות"...

מכל המובאות עולה האמת הפשוטה והאכזרית: המדינה היא העיקר, הגשמת הציונות היא העיקר, ואין היזקקות כלשהי לנושא השואה, אלא אם יש בדבר כדי להועיל למטרה זו. אך כאשר באים לדבר על "אגודת ישראל" — טופלים עליה את אשמת השואה, טופלים זאת על רועי ישראל האמתיים, המנהיגים שעמדו זקופי־קומה למול מכונת היריה הנאצית, שלמדו תורה עד רגעיהם האחרונים, שמסרו נשמתם לקונם באימה ובסילודין כשרפי־מעלה, למען קדושת שמו יתברך, כשהם ביחד עם קהל־עדתם, עם צאן־מרעיתם, מסרבים לנוטשם ולהפקירם, ורואים לנגד עיניהם דאגה

אחת ויחידה: הדאגה למען הכלל היהודי והדאגה למען היהודי הבודד, ואינם ממירים כל זאת בהשגת מטרה מדינית.

☆

עורך "הצופה" בקיטרוגו הבלתי־מרוסן, מלגלגל על ראש ישיבת פוניבז' שמאשימו שמחזיק בדיעה כי "הציונות שקמה לפני שבעים שנה ומעלה, אינה אלא כזב, שטות ואליליות"...

והוא מוסיף לדבר בלשון־תוכחה: "אילו הקשיבו היטב לקולם של הציונים, שהזעיקו את העם להמלט מן הגלות, ואילו עלו לפני שבעים וששים וחמישים שנה מיליוני יהודים לארץ־ישראל, ייתכן שהיינו ניצולים מן השואה... לפני שהשטן הגרמני הפך ששה מיליון יהודים, סלתה ושמנה של האומה, להררי אפר, היו אותם החוגים של ראש־הישיבה מטילים דופי בציונים, בכללם רבנים־ציונים גדולי התורה וצופי־ישועה, ואומרים להם: אתם דוחקים את הקץ ואתם מיתגרים באומות־העולם, הניחו את שטויותיכם והיבדלו ממשיחיות־השקר, שבו כאן, בגלות, ואל תזוזו, עיסקו בתורה ויראת־שמים, ונחכה כולנו לביאת גואל צדק!".

קיטרוג זה, בצירוף ליגלוג על אמונה בביאת־המשיח עוד נותרו רק בלבם של אדוקי הציונות בקרב קיצוניי המפד"ל. ציונים אחרים הודו מכבר בכשלון ובמחדל. הוא מדבר על ששה מיליוני יהודים "מסלתה ושמנה של האומה". ויצמן, בנאומו בקונגרס הציוני בתרצ"ז, אמר אחרת: "תקוותם של ששה מיליון יהודים מרוכזת על עליה. מתהומות הטרגדיה אני רוצה להציל שני מיליון נוער. הזקנים יאבדו, הם יחכו לגורלם. הם אבק כלכלי ומוסרי בעולם אכזרי. רק ענף הנוער ישאר. הזקנים צריכים לעמוד בכך ולהשלים עם כך".

ועורך "הצופה" קובע: "האמת הציונית אושרה באש תנורי אושוויץ". ואנו תוהים ושואלים: איזו אמת? על ארבעה המיליונים שויצמן הועידם לאבדון, או על שני מיליוני הנוער שאף הם ניספו להוותנו? ה"אמת" שאר"י מובטחת היתה כמקום מיפלט, למרות שכבר עמדה במרוצת המלחמה בטווח־כיבוש וסכנת השמדת הישוב היהודי בה? האמת על נסיונם של המנהיגים הציוניים להימלט מכאן

ברגע שהסכנה תיהפך למציאות? האמת שהעם הוא אמצעי והמדינה היא המטרה?

שום אמת ציונית לא אושרה בשואה ואף לא בהקמת המדינה; מה שכן קיבל אישור, הרי זו האמת על הציונות, כתנועה שהעמידה את עם ישראל בסכנה גדולה, רוחנית ופיסית, וחרף לגלוגו של האידיאולוג המפד"לי — ניגאל בגאולה אמיתית רק ע"י משיח צדקנו בב"א!

כ"ח שבט תש"מ

גלות הנפש הישראלית במדינת ישראל

קיימות כיום שתי אסכולות המערערות על קיומה של אגודת ישראל ועל משנתה הרעיונית, האחת — מן הכיוון המכונה "קיצוני" ביהדות החרדית; השניה — מן הכיוון האחר, יהיה זה חילוני, יהיה זה מה שירצה לכנות עצמו "מסורתי", אך המשותף לחוגיו הוא הדביקות ב"ציונות", או מי שנדלק כל אימת שגוברת בו חרדתו כי אכן מתמידה אגודת ישראל לנגוס בהצלחה בעיותים הנוראים שיצר הרעיון המשכילי־חילוני־ציוני בקרב עם ישראל.

ואולי קודם־כל שני בירורים צדדיים לכאורה. בירור ראשון, כי ב"ה שזכינו לכך שאותו ערעור על אגודת ישראל, בצורת קיטרוג מילולי קשה, לפעמים ארסי ביותר, מכל שני הכיוונים המנוגדים הללו — אותו ערעור בא כיום, לשמחתנו הגדולה, על רקע מעשי, כלומר מתוך המסכת הגדולה של עשיה, תוך ניצול מירבי של הפוטנציאל הפוליטי שאגודת ישראל עושה אותו כיום לצורכי היהדות החרדית ולצורכי בנין ותשתית של יהדות רחבה וגדולה שצריכה להתפתח בימים עתידים על יסודות שמניחים אותם כיום הזה.

במלים אחרות: אין זה כיום עימות מילולי או ויכוח מתודי־תיאורטי על אידיאולוגיה ויסודות מחשבתיים במובן הערטילאי־אקדמי, אלא זוהי התגוששות הנערכת ממש ליד זירת־המעשים. ההסכם הקואליציוני שהוא הביטוי העצום והחזק ביותר למאמץ התנועתי הגדול של אגודת ישראל, — הוא המושך את ה"צדדים" הללו לויכוח־ניגוח נגד אגודת ישראל, הללו בשם ה"קיצוניות", כשהם מוקיעים את אגודת ישראל כנגררת ל"ציונות", והללו — מתוך דאגה וחרדה לכרסום ה"ציונות" הצרופה, כמאשימים את אגודת ישראל כמי שגוררת את המדינה אלי תהום של "גלות" ר"ל... כמובן שאלה ואלה מסלפים ביודעין, אלא שהם משתמשים במכוון

במטבעות־לשון גסות כדי לנסות להמחיש ע"י זה את ה"סכנות" שהם צופים מהמשך דרכה של אגודת ישראל.

בירור שני: הלא זה המושג "קיצוניות", שמחנה מסויים המתיימר להיות כאילו מ"ימין" לנו מכתיר את עצמו בו, כאילו מונופול לו לחרדיות צרופה יותר, טובה יותר — אך הוא כולו מבולבל בלי שיציין לעצמו מטרות כלשהן שהוא חותר אליהן, בלי שידע מה הוא רוצה ומה מבקש הוא להשיג. יש כיום אצל רבים יותר מרושם, כי מזמן גמר חוג זה את מאבקו עם הציונות וכל מטרתו ומגמתו היא להכניס את אגודת ישראל במלכודת, ובהעמידו אותה במבוכה או בהכשילו אותה הוא רואה כיום את שיא היעד שלו.

☆

חשיבות רבה לבירור הזה, כי אגודת ישראל קבעה לה מאז ומתמיד את דרכה במאבק עם הציונות לא דרך הפגנות, לא באמצעות אלימות ומעשים שיש בהם כדי לגרום בושה, אלא בדרך הבונה והיוצרת, דרך פעולות ומעשים חיוביים, ע"י אחיזה באמת הבנין בלא לאבד כלשהו מן העקביות הרעיונית. המגמה היא, ללכת בדרכנו בהתנגדות בלתי־מתפשרת לציונות שתכליתה להחליף ערכים ולשנות יסודות, אך להלביש את ההתנגדות הזאת בפעולות ומעשים.

זהו הקו העובר כחוט־השני לאורך כל דרכה של אגודת ישראל. מימיה הראשונים התרחקה מלהיות סתם תנועת־מחאה המסתפקת אך ורק בקריאת־תגר נגד הציונות, אלא קמה ובנתה את המפעל החינוכי הגדול והמקיף שממנו תוצאות כה רבות בעצם העובדה שאנו ממשיכים להתקיים גם כיום, כמה דורות לאחר תקומת הציונות ולמעלה משלושים שנה של קיום המדינה; היא בנתה תשתיות לקהילות, העמידה את ארגונה ואת עתונותה לרשות כל החיובי, הבונה והיוצר ביהדות התורה בעולם כולו, נעשתה למרכז שבתוכו מתארגנים גדולי ישראל, הראשים והמשפיעים ביהדות החרדית לחוגיה, זרמיה ועדותיה, וכך גם עם הקמת המדינה, כאשר עשתה הכל לנצל את הנסיבות החדשות שנוצרו כדי להמשיך באותו קו פעולה. לא לחדול מן המחאה וההתנגדות נגד הציונות וכל מה

שמתגלם בתוכה, אך זאת בעיקר דרך המעשים שלה, לצעוד בדרך הארוכה והקשה, אך ה"קצרה" בהיותה המבטיחה את העתיד, ואות זה אנו כבר יכולים לראות כיום בניצניו הראשונים.

דרך זו היא הרבה יותר מקיפה ורחבה מכפי שהיא ניתנת להיראות במשקפים הצרים של "מפלגה", של נציגות בכנסת ובעיריות; היא רחבה יותר, משום שדרך זו פירושה: הישיבות, מבצרי התורה והחינוך, מרכזי החסידות, כל מה שמתגלם בבניה יוצרת ולא במחאת־סרק, בהתגדרות בד' אמות צרות ובהכרזה מדי פעם בפעם שאנו קיימים רק כדי למחות. נעמיד נא שיטה זו כנגד זו ונראה את התוצאות: שלנו, שאופקיה נטויים לזירה הרחבה של הארץ כולה, והיא מעוררת כיום משיכה גדולה עם תנועת התשובה שכל כך הרבה גלום ואצור בה, לעומת השיטה האחרת — המוסיפה להתקיים בתחומים הצרים של שכונה וכמה רחובות, שתחום ושיעור גידולה הוא כשיעור הגידול הטבעי, ותו לא.

והוויכוח הזה לא נתחדש כיום, ימיו כימי הפילוג שנתרחש ביהדות החרדית בירושלים, לפני שני דורות, כשאחד האידיאולוגים המתנגדים לאגודת ישראל מנטו"ק טוען אז, כי הם ימשיכו בדרכם אפילו יוותר רק אדם אחד הדוגל ברעיון שלהם, בבחינת "אחד היה אברהם", הוא מעבר מזה וכל העולם מעבר מזה, אך היתה זו קביעה סמלית ומאלפת ביותר, כאילו נבואה נזרקה מעטו: שיטה זו שמתגדרת רק במחאה עתידה להוליך להצטמקות עד כדי הישארות "היהודי האחד", ואילו השיטה האחרת, זו שלנו — מוליכה בכיוון ההפוך, להרבות יהודים הדוגלים בדרך התורה והמשמרים את מצוותיה. תופעת "היהודי האחד" היא חד־פעמית בהיסטוריה שהמחייב היחיד ממנה היא הזרימה המפכה אל כיוון הריבוי, ולא ההיפך מזה, החזרה והנסיגה מיהדות המונים אל "היהודי האחד"

☆

אבל, כדאי להתבונן אל כיוון אחר של הזירה כיום כדי להגיע למסקנה, כי דוקא אגודת ישראל, עם היותה בכנסת, עם היותה משולבת במוסדות המדינה — היא כיום הממקדת יותר מכולם את המאבק האידיאי, העקבי, הצרוף והבלתי־מתפשר עם הציונות ונגד

כל רעיונות ההשכלה ההרסניים שבה, וכאשר מי שנשארו עדיין דבקים בציונות מנסים להתקומם נגד אלה שפוגעים בה, הם מכוונים את חציהם ואת אבני־הבליסטראות שלהם לא אל ה"עדה החרדית" ולא אל נטורי־קרתא, שכלפיהם, למרבה הפלא, הם מגלים אהדה וחיבה, אלא דוקא נגד "אגודת ישראל", נגד מנהיגיה ואישיה, אלה שמן הצד האחר מותקפים בוקר וערב בכל הלשונות הגסות האופייניות ע"י כלי־הביטוי של אלה המכנים עצמם "קיצוניים", כאילו אגודת ישראל נעשתה "ציונית".

הנה, לא כשאגודת ישראל היא באופוזיציה אלא דוקא כשהיא שותפה בקואליציה וחברי סיעתה בכנסת ממלאים תפקידים בכירים ביותר, — דוקא לאחר כל זה המתואר בפי מערערינו ה"קיצוניים" כ"שיא הציונות" שלנו — כותב ב"מעריב" פרופ' אליעזר שביד, במסגרת מאמר מקיף על משמעות שותפותה של אגודת ישראל בקואליציה וההסכם שנחתם באחרונה:

> "דומה, שרוב הציבור הישראלי אינו ער דיו לעובדה, ש'אגודת ישראל' **היא תנועה דתית אנטי־ציונית...** אנו עדים לתהליך התחזקות גוברת והולכת של המחנה החרדי **האנטי־ציוני** במדינתנו, ויש להדגיש כי כוח 'אגודת ישראל' בציבור הדתי גדול מכפי השתקפותו בתוצאות הבחירות"!... (ההדגשות שלי — י.ש.).

זוהי הערכתו של פרופ' שביד, שאין לטעות בו כי הוא כותב כך מאהבת או מאהדת אגודת ישראל; נהפוך הדבר. מאמרו הוא מכתבי־השיטנה היותר חריפים נגד אגודת ישראל, כי הוא בא באמצעותו בנסיון "להזהיר" את הציבור בישראל מפני "הסכנה" הטמונה באגודת ישראל החותרת, לדבריו, "להפוך את מדינת ישראל לגלות". ואולם, חרף מסקנותיו שיש בהן, גם כפי הודאתו, חידוד מכוון והגזמה — העובדות שהוא מונה הן נכונות, ואולי, בעיקר, העובדה הבסיסית, כי אגודת ישראל מוסיפה להיות כוח לוחם נגד הציונות, וזאת בצורה האפקטיבית ביותר, המצליחה ביותר.

הוא, הפרופסור, היטיב ללמוד ולקרוא את "המפה" המצטיירת מן ההסכם הקואליציוני לסעיפיו השונים. הוא רואה בכך את עוצמת

הדאגה של אגודת ישראל לבסס תשתית רחבה ביותר של קיום תורני־חרדי עצמאי, ועל כן הוא נזעק ויוצא חוצץ, ודבריו יש בהם כדי להפריך לחלוטין כל נסיון אווילי לטפול על אגודת ישראל טענה מן הכיוון ההפוך.

☆

פרופ' שביד, אמרנו, היטיב לקרוא את התמונה ובהתיחסו להסכם הקואליציוני הוא קובע כי "מה שאירע במו"מ הקואליציוני... הוא ביטוי גלוי ומפורש למערכה גדולה על הדמות היהודית של מדינת ישראל".

אכן, כזהו הדבר העומד ביסודו של ההסכם: "מערכה גדולה על הדמות היהודית של מדינת ישראל", כאשר אנחנו רואים את הצד הזה של התמונה, מערכה הדרגתית להקנות למדינה צביון יהודי, מתוך חתירה מתמדת ובלתי־נלאית להגיע אי־פעם לאידיאל של "מדינת התורה". אנחנו רואים בכך אידיאל שלקראת־גאולה, הוא רואה בכך "צעידה אל הגלות", אך אם היה פעם ביטוי קולע למאבק הרעיון האגודאי למול הרעיון הציוני — הריהו זה, להעמיק בתוך המדינה ולהשתית בה יסוד הרבה יותר נרחב לחיי־תורה אמתיים, לפרוץ את המעגל ולהביא את אור התורה והיהדות אל מרחבים צחיחים הצמאים וכמהים לכך, ודרך זו בה פועלת אגודת ישראל היא היוצרת את ההכשרה לכך, היא מהווה הכלי שלתוכו ומתוכו ניתן ליצור את המהפיכה הגדולה הזו.

שביד ממשיך וכותב במאמרו, והדברים ללא עוקץ הארס שבהם — מתקבלים כנכונים:

"הדבר שאליו נושאת 'אגודת ישראל' את נפשה הוא לא פחות מהריסת התשתית של המוסר הציוני שעליו קמה ועליו עומדת מדינת ישראל. היא עושה זאת בשם 'היהדות', כפי שהיא מבינה את המושג הזה על דעת 'גדולי התורה' העומדים בראשה, וזוהי הבנה אנטי־ציונית מובהקת... מה שאירע במשא־ומתן הקואליציוני הפעם חורג הרבה מגדר מכירת עקרונות תמורת שלטון — לפנינו פגיעה קשה בתשתית

הרעיונית ובנורמות של הציונות, המחזירה אותנו, במדינתנו העצמאית, הישר אל הגלות".

הוא גם מפרט את הביטוי המעשי לכל זה בציבור הרחב:

"... יש חלקים של המחנה החרדי המפגינים 'אהבת ישראל' במאמצים גדולים ל'קירוב לבבות', ל'חזרה בתשובה' ול'הפצת יידישקייט'... מובן מאליו, אי־אפשר לקרב לבבות בלי סבר־פנים טובות כלפי האמורים להיות מקורבים".

אבל, המסקנה שלו חוזרת על עצמה:

"אגודת ישראל קמה כתנועה אנטי־ציונית והיא ממשיכה דרך זו עד היום. ב'כנסיה העולמית' האחרונה שלה היא גם הצהירה על כך בריש גלי... הכוונה היא באמת לבטל את המציאות הציונית ולהחזיר על כנו את הדגם הגלותי"...

☆

במאמרו מנסה פרופ' שביד לצייר את הכל בצורה שחורה־משחור מה עלול ח"ו לקרות לכל הישוב במדינה אם ח"ו תתגבר מגמתה של אגודת ישראל ואם תוסיף להצליח בחתירתה ופעולתה. אפשר, חרף תואר הפרופסור שלו, לבטל בשתי ידים את מה שהוא מנסה להציג כהנחה מוצקה על ה"גלות" שמכינה אגודת ישראל למדינה, כי הרי בודאי גם בענין זה תלוי איך רואים ומתבוננים, מה נתפס כ"גלות" ומה נדמה כ"גאולה"...

בעינינו, הגאולה האמיתית היא גאולת הרוח, יציאת שכינתא מגלותא, החזרת התורה כריבון יחיד בעם והשבת עטרה ליושנה. חזון "עם התורה" במשנתה הרעיונית של אגודת ישראל הוא החזרת המנהיגות הטבעית לעם הזה, מנהיגות רועי ישראל האמתיים המגלמים כיחידים וכקולקטיב את בחינת "אתפשטותא דמשה בכל דרא ודרא", וצודק פרופ' שביד שאגודת ישראל קמה כתנועה אנטי־ציונית, משום שראתה בציונות, באידיאולוגיה שלה, בתכניותיה ובמגמותיה את ההיפך הגמור ממה שדרוש וממה שהוא לטובת עם ישראל.

כל זמן שהמנהיגות היא חילונית — ולא חשוב אם בראש הסולם עומד אדם בעל יחס חיובי יותר לתורה ומסורת — כל עוד המנהיגות יונקת סמכותה וכוחה מן הרעיון הציוני, מן הגישה החילונית של הגמוניה התלושה לחלוטין מריבונות התורה, ובמקרה הטוב ביותר היא יכולה לגלות יחס חיובי או אוהד להלכה ולשומריה, — אנחנו נמצאים בגלות, ואין זה משנה אם אנו יושבים כאן על אדמת ארצנו המובטחת לנו מבורא העולם או במקום אחר. במובן הזה אין הבדל, כי מה שמוגדר היום אצל אלה כ"גאולה" או "אתחלתא דגאולה" — בעינינו מוגדר כגלות, כי תמצית מובנה הוא רוחני, גלות הנשמה וגלות הנפש היהודית, גלות התורה וגלות ריבונותה וסמכותה.

אפשר רק לתמוה, ממה מתמוגג כל כך הפרופ' שביד כיום, עד שהוא מוכן לקרוא תגר על התחיה הרוחנית ההולכת ופוקדת חלקים רבים בעם, אותה הוא מייחס, בצדק, לתפיסת־היסוד האגודאית ההולכת וכובשת לה חלקים רחבים יותר. האמנם כה צלחה הציונות, האמנם בשיא זוהרה היא עומדת כיום? האיננו רואה לנגד עיניו את האלים ששקעו, ואת התנפצות הרעיונות והחלומות וכל מקסמי־השוא שהציונות העלתה? האין המדינה משוועת כל כולה לתחיה זו, משום שאחרת היא הולכת ושוקעת במשבריה המוסריים, הרוחניים, בריבוי התלישות, הניכור, בהתגבשות פוטנציאל ההתבוללות וכל כיוצא באלה? האמנם עדיף אצלו המשך תהליך התנכרות, זה המוליך אל עברי־פי־פחת, על התרחבות המחנה החרד לדבר ה', אפילו הוא רואה בו "גלות"?

☆

איננו יודעים מה הוא המחנה עליו נמנה פרופ' שביד, אך מבין השיטין שלו עולה איזה ריח מוכר ישן־נושן משל "מזרחי" בשילוב עם פזילה קונסרבטיבית; כך נדמה מן השורות הבאות שאף הן נכללות במאמרו:

"לימוד גמרא בישיבה חרדית הוא בבחינת יהדות משובחת יותר מלימוד מדעי היהדות באוניברסיטה (ואפילו אם היא אוניברסיטה דתית כ'בר־אילן'); מה שנגדר כ'לימודי קודש' בישיבה עדיף על כל לימוד או עיסוק יצירתי אחר... יש

גירסה אחת אותנטית של 'יהדות', והיא זו המיוצגת על־ידי המחנה האנטי־ציוני, וכל היתר אינו יהדות בכלל... ייאמר איפוא במפורש: זהו סולם הערכים ש'אגודת ישראל' חותרת להציבו על הריסות היצירה החברתית והתרבותית של הציונות"...

ומה שמעורר את ביקורתו היא עובדה נוספת, שאגודת ישראל, בנבדל ממפלגות אחרות, יש לה מעליה מוסד סמכותי כמועצת גדולי התורה, וגם זה מ"סממני הגלות" בעיניו; מנהיגות חילונית היא ה"גאולה הציונית", ומנהיגות תורתית — "סמל הגלות"... וכלשונו: "יש אומנם לאגודת ישראל מנהיגות פוליטית, אבל אין לה למנהיגות זו סמכות עצמאית. היא קיימת כ'זרוע פוליטית' הסרה למשמעת 'מועצת גדולי התורה', וזו מקפידה על בדלות גמורה מן הסביבה החילונית"...

ציון "פגמים" אלה בייחודו של המחנה החרדי ואגודת ישראל פורט על מיתרים מוכרים, אם של התנגדות "המזרחי" מבעבר לאופי ההתארגנות האגודאית ואם של "קונסרבטיבים" המנסים בכל דרך לפרוץ ולחדור לתוכנו, אולי מתוך מגמה קוניוקטוראלית מובהקת, מתוך ניצול שעת־כושר זו של האכזבה העמוקה מן החילוניות — לנסות ו"לעשות נפשות" למען ה"זרמים האחרים", ומכאן הערעור על "מגמת הבלעדיות" של האורתודוכסיה העומדת על "גירסה אחת אותנטית של יהדות", כדברי פרופ' שביד.

אך כל זה אולי כבר איננו משנה, כי אם ראייתו הכללית את אגודת ישראל כ"סכנה", הכל משום שבעצם פעולתה בכל התחומים היא מהווה קריאת־התגר החזקה ביותר נגד הציונות, מטרה שלשמה הוקמה והיא נשארה נאמנה לה.

ובלי לרצות — הרי זו, בעצם, התשובה המשכנעת ביותר לכל אלה הבאים מן הכיוון השני לערער על קיומה של אגודת ישראל, בטענה המסולפת כי "השתעבדה לציונות", כי כן כותב הוא:

"אגודת ישראל נאבקת על תנאים להמשך של קיום ... במדינת ישראל, ועומדת הכן להוסיף וללחוץ כדי שהסביבה

היהודית הציונית... תתאים את הפרהסיה שלה לציפיות של היהודי החרדי, שחילוניות יהודית מטרידה אותו".

זה נכון ואמתי, כי זהו מאבקה המתמיד של אגודת ישראל: להחזיר עטרת היהדות ליושנה.

י"א תשרי תשמ"ב

אין שמחה במדינה — למה ומדוע?

מערכות־הבחירות האחרונות היו מן הקשות שידענו אותן מאז יש בחירות בארץ. המבוכה בציבור הכללי היא גדולה ביותר ומשקפת את מצבה של המדינה ואת איכות־החיים הרוחנית הירודה שלה. לא רק שאין רואים הצגה של תוכנית וויכוח על תוכן ומהות, אלא שאפילו חדלו מלהרגיש בחסרון הדבר הזה. תחרות־הסיסמאות שהיא מסימני־ההיכר של מערכת בחירות זו כמו מעידה, כי ראשי המפלגות החילוניות אינם חשים, אפילו לכאורה, כי התמודדות בין גושים מפלגתיים צריכה להיות מוסבת על דרך ושיטה. התפיסה הכללית המוצגת בגלוי ובראש כל חוצות היא "מי בראש", ולא "מה בראש".

בתקופה הראשונה של המדינה, עוד פירנסו את הציבור באשליה, כי החזון הוא המניע, כי רעיון הוא המדליק את מנועי־הפעולה, רוצים להגיע ליעד מסויים, להשיג הגשמה של חזון. הפעם הזאת, יותר מתמיד, בולטת התחרות האישית. כל רשימה מציגה את העומד בראשה כראוי לאותה עטרה של ראש ממשלה, תוך שלילה הזולת, וזאת בלא לבחול באמצעים הפסולים ביותר של השמצה אישית, של חיטוט בנבכי־העבר של המועמד המתחרה ו"קטילתו".

אין פלא שהבוחר הממוצע חש עצמו במבוכה קשה. מציגים בפניו ברירות מועטות והכרעות דלות־תוכן. עליו להיות שופט בתחרות של הסיסמה המוצלחת ביותר ושל ה"כוכב" הנאה ביותר, כאותן תחרויות של "המוצר הטוב ביותר"; המאמץ הקטן הנדרש ממנו הוא שמביך אותו. לא דרך ולא שיטה, לא מבחר בין רעיון וחזון, אלא חרזנות זולה, "מקצוענית" מאד, אך ירודה ביותר בתוכנה. מטבע הדברים הוא מגיע למסקנה, כי הרובד הירוד של רעיונות הקיים כיום בכל העשיה במדינה, הוא שמשתקף גם כאשר כל אלה מציגים את מרכולתם לבחירה פומבית.

מערכת־בחירות כזו, ככל שהיא קלה מבחינת היגיעה המוחית הנדרשת בה, היא קשה מהבחינה האחרת. אדם הפוגש בשוק מוצרים רבים שדומים ביותר זה לזה בטיב ובאיכות, מתקשה יותר בבחירתו, מאשר הוא מוצא לפניו סוגים מנוגדים זה לזה. אם אמנם יבחר הבוחר הישראלי במה שיבחר, יהיה זה לאחר התלבטות קשה או לאחר אדישות מופגנת. הוא ירצה לגמור מהר ולברוח. בה במידה יכולות סיבות כאלה להיות מרכיב רציני בגיבוש שיכבה גדולה ביותר של נמנעים.

☆

מערכת־בחירות שכזו יש בה כדי לעורר דאגה בלבות אנשים החושבים ברצינות על בעיות המדינה ודואגים את כאביה וחסרונותיה. זו דרכו של שלטון הקיים לשם שלטון, להרדים את עירנות האזרח, להשקיט את מצפונו ולהקהות ככל האפשר את חושיו, למען לא יהיה מחודד מכדי לחשוב שהמשטר רקוב ופסול, שצריך להחליפו ולשנות את תוכנו.

אנו, בניגוד לכל המפלגות, רואים למעשה בעיה אחת למדינה: הבעיה הרוחנית. הפירוט הרב של בעיות מדיניות, בטחון וכלכלה, פער המצוקה, — איננו אלא נובע מיסוד אחד זה. יש דבר משותף להרבה אזרחים במדינה: חוסר שביעות־רצון, דאגה עמוקה ואי־שקט. המדינה אינה מספקת מאוויים, אינה גורמת שמחה, אם לדבר בלשון המעטה. כבר לוי אשכול, לפני שנים רבות, הגדיר זאת: "אין שמחת מדינה". הוא לא העמיק יותר לחשוב, על מה ולמה. אך זוהי עובדה. די לנו לסקור את יום העצמאות, המאמרים מסביבו בעתונים הכלליים. משנה לשנה פוחתת ההתלהבות וגוברת הדאגה. באחד העתונים הנפוצים ביותר פורסמה סידרת מאמרים, תחת הכותרת: "מדינת ישראל עצמאית?" וסימן־השאלה מסביב לזה הביע יותר מכל המלל שפורסם תחתיו. עצם העובדה שעתון ציוני מובהק מפרסם בסביבות שנת השלושים למדינה כותרת כזו מעידה לאן הגיעו הדברים.

מה הוא המקור לאותו העדר־שמחה או לאותו עצבון? לא בעיה בטחונית היא שגורמת את הדאגה. מאחורינו ב"ה תקופה ארוכה של

שקט בגבולות. גם לא הבעיה המדינית, ככל שנראים עננים קודרים מתקרבים באופק המדיני. אם לומר את האמת, גם לא הבעיה הכלכלית. העובדה היא שלמרות האינפלציה חיים ב״ה ברווחה די טובה. אין רעב ללחם.

סיבת העצבות היא אחת ויחידה: הריקנות הרוחנית, ההרגשה שחסרה קרקע מוצקה. במלים אחרות: נתבדתה הקונצפציה הציונית על ארץ ושפה כמרכיבים מספיקים לחיי־עם, לחיים לאומיים. מתברר שזהו תפריט דל ביותר, תפריט־של־רעב. אנשים אינם מסוגלים להשביע את עצמם בכך. טבעו של אוכל דל שאוכלים ממנו הרבה והשובע הוא מועט... אדם רעב נתקף גם עצבנות וגם עצבות, וזהו המראה הכללי של פני המדינה.

☆

מצב זה איננו צריך להפתיע כל אלה שהזהירו מראש מפני נסיון־נפל לבנות מדינה על בסיס של חילוניות, על בסיס של הינתקות מערכי־האומה היסודיים. אפשר היה לסמא עיניים בשנים הראשונות של המדינה. הקסם של דבר חדש, של מסגרת מדינתית — טישטש את הראיה האמתית, אלא שהאמונים עלי שמירת התורה והולכים בדרך אבותינו לא יכלו שלא לראות זאת. הללו הזהירו והתריעו, עוררו על הסכנה החמורה וטענו כי מה שקורה עכשיו לנגד עינינו — הוא שיקרה.

זו היתה תמצית המאבק של אגודת ישראל, גם עשרות שנים לפני שקמה המדינה ולאחר־מכן — במסגרתה. בתנאים הקשים ביותר של בולמוס המוני אחר אותם רעיונות ״חדשניים״ היא לא נרתעה ולא היססה מלומר בגלוי, כי לעם ישראל אין תחליף לתוכן הרעיוני העתיק שלו. כל נסיון להקנות לו תוכן חדש לא יצלח. אנו ״עם התורה״ ולא ״ככל הגויים״. הדברים הללו לא נשמעו בתקופה הראשונה, לעגו להם או שהתפלמסו אתם. אגודת ישראל עמדה לא פעם תחת מטר התקפות מצדדים שונים, היא הואשמה לא פעם ברמזים על ״חוסר נאמנות״, אך לא נסוגה מעמדותיה העקרוניות.

אגודת ישראל היתה היחידה שנאבקה גם נגד יסודות שונים

שהנהיג המשטר החילוני באורח־החיים. היא התנגדה להכניס כל זמורת זר בחייה הפנימיים, באורח־החיים של שלומי־אמוני־ישראל. כך ניהלה מאבק נגד כפיית חינוך לא הולם על בניה או הנהגת תחליפים של שירות צבאי בצורת "שירות לאומי", ענינים שבהם היו אחרים שנכנעו לגמרי או נסוגו, בצורה זו אור אחרת.

במבט לאחור, נראים הדברים כדי העזה גדולה ביותר. אם בוחנים את האווירה בתקופה ההיא, אם רואים כיצד חלושי־אופי מעדו ואף הסכימו להיכנע ל"חינוך ממלכתי" או לשירות לאומי לבנות ואימצו להם עוד מיני תכנים מוזרים לרוח היהדות הנאמנה, — מתחזקת עוד יותר עוצמת ההתמודדות הרוחנית־רעיונית שניהלה אגודת ישראל.

יש לזכור נקודה עקרונית נוספת, כי בתקופה שבה נחלה הציונות את שיא הצלחתה בעצם הקמת המדינה, ומנהיגיה נחלו הצלחות בתחומים שונים, והם נישאו על כפיים על־ידי המוני־העם, הפליגו על כנפי הכאריזמה וחדרו ללבותיהם של אנשים כתחליף לכל מיני מאוויים — לא נרתעה אגודת ישראל מלהציג בלא מורא ובלא היסוס את דמות ההנהגה התורתית, את גדולי התורה הניצבים בראש, שמפיהם חיים ובהוראותיהם הולכים.

זהו, בקיצור, דגל הרעיון של אגודת ישראל, רעיון שהקיף בתחילה מעטים, ועתה נעשה נחלתם של רבים יותר מכוח אותו ליכוד מסביב לדגל נוצרה שוב יהדות חרדית עצמאית חזקה ואיתנה, שבאופן יחסי לכלל האוכלוסיה היא מועטה — אבל היא חזקה מבחינה איכותית ובכוחה להקרין אור מסביב־סביב.

☆

אך אגודת ישראל תפסה גם ביריעת המעשים. אם להתייחס למשאביה ולכוחות הקטנים והמעטים המפעילים אותה — הרי כל ה"יש" שמסביבה, בממלכת החינוך הגדולה והמקיפה ובכל שאר המוסדות והמפעלים שלה — הרי יש לה בהחלט על מה להתגאות. שום מפלגה במדינה אינה משתווה, בכל אופן לא יחסית — להיקף כה גדול של עשיה ויצירה.

שדה־העשיה שלה נובע הישר מייחודה הרעיוני. היא הלבישה על הרעיון הערטילאי לבוש של מעשים המתמצים בהתאם לעקרון. החינוך הוא חינוך יהודי כמקובל מדורי־דורות. היא יצרה את הכלים ואת האמצעים שבית יהודי יוכל להוסיף ולהתקיים כמתכונתו בימים מקדם. בית על מבועי התורה והיראה, ללא סטיות וללא חריגים. נוצר דור נפלא של בנים ושל בנות, ממשיכי המורשת. כאשר הולכים כיום למפגנים של יהדות התורה במערכת הבחירות, מתרחב הלב למראה הפנים החדשות־ישנות ששוב נראים במראה היהודי־המסורתי ההדור, בתלבושת החרדית ובכל סימני־ההיכר היהודיים.

ולא רק בניית המפעלים היא עשייה; המאבק המתמיד בזירה הפרלמנטרית היא עשיה גדולה. אגודת ישראל היתה חלוצה ומורת־דרך בכיוון זה. היא לא גימגמה בהופעותיה הציבוריות, היא יצרה "תקן" של מאבק ציבורי תורתי, מאבק ללא מורא וללא משוא־פנים. כל ענין שצריך היה להגיב עליו — הגיבה בצורה תקיפה ביותר. היא יצרה "תקן", משום שברוב שנותיה של המדינה, היתה יחידה בכך. היא לא קיבלה את הדיעה שמשום שיש מדינה צריך לכפוף קומה וללכת על קצות־האצבעות מתוך פחד "שלא לעורר". יש לציין, שמעשיה בכיוון זה לימדו גם אחרים כי בענינים שבעקרון צריך להרים קול, לא ליבוש מפני המעליבים ולא להירתע.

אייר תשל"ז

שער ו:

פירכה ושמה דתיות לאומית

☆ בהירות המבצבצת מתוך הטשטוש

☆ מאזן עגום: לא חסד, לא שלום ולא אמת

☆ המבחן הרעיוני וההשקפתי
של תנועת ההתנחלות

☆ כאשר "אהבת ישראל" משתוללת

בהירות המבצבצת מתוך הטשטוש

לפעמים מתבהר ההבדל מתוך הטשטוש. לכולם נהיר שאין היהדות החרדית כהרי היהדות הקרויה "דתית", אך בעווה"ר לא תמיד עוסקים אנו בבירור סוגיות ובהבהרת דברים. החיים מתנהלים להם, זורמים במירוצם. אלה בדידם ואלה בדידם. ויכוח עלול להתפרץ שעה שנדמה לאלה ממחנה ה"דתיים" כי אלה מהמחנה החרדי טוענים ליתרון מבחינת האיכות של חיי תורה. או אז קופצים הם כנשוכי נחש: "צדיקים לעילא", "מגלגלים עינים חסודות כלפי מעלה", ועוד כיוצא באלה ביטויים של לעג, כאילו אומרים: ראו מי הם המדברים... אנו היותר טובים...

אין טעם בוויכוחים מעין אלה, כי לא במיצויים משיגים יתרון, ולא ב"ניצוח" משיגים מעבר מכאן לכאן. גם לא איכפת לאף אחד שהשני חושב עצמו טוב יותר, ובעצם — הכרח הוא הדבר, כי אחרת לא היה מחזיק בעמדה בה הוא מחזיק, אלא אם כן הוא עושה שקר בנפשו. ברור לנו כי במחנה הרחב יותר של שומרי מצוות ישנה התפלגות של אלה שפנו כבר מזמן לכיוון הציוני, שהעניקו כסות וחסות למפעל שמעיקרו עמד בניגוד רחב לדעת תורה וגדולי התורה, ולעומת כל אלה האחרים — המחנה החרדי, שפסל את הציונות והתנגד לה ונשאר איתן בדעתו עד היום.

זרימת החיים, כאמור, מונעת וויכוחים ובירורי דברים, ויש שנתפסים מחמת זה לטשטוש. וכי מה, בעצם, ההבדל, אומרים הם? לאחר שהמחנה הציוני־דתי חזר בו בשני העשורים האחרונים ממלחמתו בישיבות, הקים בעצמו ישיבות, מהן מעורבות בזמורת זר של לימודי חול ומהן שאפילו זה לא קיים בהן; לאחר שהקים לעצמו נוער טוב, דבק במצוות, מקיים איכות גבוהה של הקפדה בדינים והלכות, מעל ומעבר לעומת הדור שקדם לו — אם כן, מה באמת כל ההבדל? שחובשים כיפות סרוגות? שהולכים להתנחלויות?

☆

אם יש מי שחשב כך, בא ראש ישיבת "מרכז הרב", שהוא המעוז הרוחני החזק המרכזי ביותר של הציונות הדתית או היהדות הדתית־לאומית — וסתר את הטעות הזאת. יש הבדל, יש שוני, ואף אם רובי הדברים, שקראנו בדף־צילום מהראיון שמסר לשבועון "לאשה"..., אינה בהירים ואף סותרים עצמם או גם ניכר טשטוש מוזר, — הרי, כאמור, לפעמים ההבדל מתבהר דוקא מתוך הטשטוש.

כבר כותרתו של הראיון מבליט את ההבדל הגדול: "גיוס נשים מצוה מן התורה" — הוא "קובע". לא לנו להיכנס לצורה שבה מוסקת מסקנה זו; לנו הלא די בכך שבזמנו חתמו כל רבני הארץ על פסק הדין החמור שגיוס נשים הוא בגדר של ייהרג ואל יעבור, וזה כולל גם את הרבנות הראשית והגרי"א הרצוג זצ"ל בתוכם, ולכן לא מעלה ולא מוריד כיצד הגיע למסקנה זו. חשובה רק העובדה שהוא בעד גיוס נשים לצבא. וכבר לא מדובר באיזו צורה "משנית" של שירות לאומי חובה או שירות לאומי "מתנדב", אלא האיסור בעצמו כולו נהפך להטפה בפיו בעד, ועוד כ"מצוה", לא פחות ולא יותר...

אמנם באותו ראיון, שורות ספורות לפני שהוא מכריז על חובת נשים לשרת בצבא, הוא אומר למראיינת שלו:

> "האשה, באופן הנורמאלי והאידיאלי, מנהלת את הבית ושולטת בו. יש לה שני תפקידים יסודיים: ניהול הבית וגידול הטף. מתוך כך היא תפוסה רוב עיתותיה, ואין היא יכולה לקיים את כל המצוות המוטלות על הגבר. פשוט, לא הגון לחייב אותה במצוות התלויות בזמן, מכיוון שהיא עסוקה בביתה".

איך כל זה מתיישב עם כך ש"גיוס נשים הוא מצווה מן התורה" — קשה להבין; אך כבר אמרנו שהסתירות בדברים מרובות והטשטוש גדול, אך ההבדל בין אנן לאינהו בולט מאליו. הוא בעד גיוס נשים לצבא, דבר שכל רב וגדול בישראל אסר באיסור חמור.

☆

היה אמנם פעם איש אחד שניסה כוחו בהתמודדות עם כל רבני ישראל בנושא הזה, בטענו שזה "לפי ההלכה". הוא נהג תדיר לצטט את הרמב"ם בענין זה, אך משום מה לא עשו הדברים רושם, רבני ישראל שחזקה עליהם שגם הם ידעו את הרמב"ם — לא הסמיכו דבריו מעולם לנושא האמור, לא קיבלו את דעתו.

לאותו "פוסק" קראו דוד בן־גוריון, מי שמפעל חייו היה "מדינת החוק" בניגוד למדינת הלכה. מוזר שדוקא על כך בונה ראש ישיבת "מרכז הרב" את טיעונו, אף הוא נזקק לאותו ציטוט. בן גוריון, שהביא את הדברים, לא נתכוון מעולם להנהיג את המדינה עפ"י ההלכה ולא היה מוטרד ביותר שכביכול אין מקיימים את דברי הרמב"ם. כל כוונתו היה לנגח בגדולי ישראל, שכאילו פוסקים סתם הלכה מדעתם. בן גוריון רצה בגיוס הנשים מטעמים מובהקים של יסודות הכפירה של החברה החילונית, אותם יסודות הגורסים כביכול "שוויוניות" בין גברים לבין נשים. הרב בראיון האמור, מתקומם נגד השאלה על "שחרור האשה". הוא תוקף את השואלת: "מה זה שחרור האשה? ממה? מבעלה? אצלנו אין מקום לתנועה כזו"!

אם זהו צורך צבאי או לא, על כך יכולים לדבר רק מומחים צבאיים. וגם אז, גם אם תהיה דעתם שהדבר נחוץ, אי אפשר לעשות דבר בלי לשאול את גדולי ההלכה, שאף שיש צורך, האם ההלכה מתירה זאת, האם מותר הדבר מדין תורה. ואילו הוא מהפך את כל הקערה על פיה. יסוד השירות הצבאי לנשים איננו צבאי, אלא חברתי חילוני כפרני מובהק, אותו יסוד של "שחרור האשה", שהוא עצמו פוסל אותו בתקיפות מרובה. אלא שהוא בא וקובע שזהו צורך צבאי, מכיוון שמדובר ב"מלחמת מצוה", ובמילא יש צורך, ולכן צריכות בנות לבלות שנתיים בקסרקטינים צבאיים ולעסוק בחלוקת קפה ובשטיפת רצפות.

אמנם ישנה סתירה בדבר, אך כבר ציינו קודם לכן — שאין זה דבר נדיר בכל הדברים שאמר ומסר. ושוב: ההבדל שבין מחנה למחנה עולה ומתבלט שוב לעינינו. ענין שאצלנו מוגדר כאיסור חמור בגדר של "ייהרג ואל יעבור — שם הוא נעשה "מצוה".

☆

אם מתעוררת שאלה, שמא למרות שגיוס נשים הוא "מצוה מן התורה", אבל מכיוון שבמחנות הצבא יש בעיות של דת ומוסר ולפחות מנקודת ראות זו צריך לפסול את שירות הנשים — הרי גם כאן הוא מתקומם ומבטל כל זאת.

המראיינת, שאינה אשה דתית, היא שמציגה שאלה פשוטה והגיונית זו: "האם אין הצדקה לנשים המבקשות שחרור מטעמי דת ומוסר". ועל כך משיב הוא:

> "יש 'צדיקים' הדואגים לצניעות. רבותינו מדור התלמוד היו צדיקים לא פחות מהם ודאגו אף הם לצניעותן של בנות ישראל. ועם זאת, כאמור, אמרו שגם בנות צריכות להתגייס. מה החידוש כאן?"...

קודם התבסס הדבר על הרמב"ם, לפתע כבר הגענו ל"רבותינו מדור התלמוד", אבל כאשר המראיינת לוחצת ושואלת: "אולי הם חושבים שהדור הזה 'מקולקל' יותר?" — עוברת "ההתקפה" גם על הגמרא, וכך מביאה המראיינת את דברי התשובה שלו:

> ""דברים בטלים! אם לומדים גמרא ותלמוד, בינינו, אני יכול לומר לך, שאפשר למצוא שם דברים נוראים במובן ... (כאן באה מלה מגונה שאיננו יכולים להעתיקה. י.ש.) אלה שלומדים גמרא יודעים את זה. יש עמוד שלם בגמרא שיש בו דברים שבכשרות — ממש מזעזע. זה לא נכון שהדורות האלה יותר מקולקלים. באופן אוביקטיבי, היסטורי ולאומי — צריך לצאת למלחמת מצווה. זה מחייב את כולם ואין לשקר בשם התורה".

על הראיון הזה שפורסם בשבועון "לאשה" שמענו לראשונה בשאלה שהופנתה בשידור רדיו בתכנית מיוחדת לשאלות הלכתיות. חשבנו שהדברים בדויים, נלקחו מאיזה עולם דמיון, בטוחים היינו שתבוא הכחשה, אך לא מיניה ולא מקצתיה. הדברים זיעזעו רבים, היממו אף כמה וכמה מאלה שהולכים בדרכו ובמבוכתם רק הפטירו ואמרו: "צריך לנסות להבין"...

לא בוויכוח נעסוק כאן, אין מקום לכך, אלא רק במסקנה

הפשוטה העולה מכל זה: ההבדל הקיים בין שני המחנות, הבדל שאין לטשטשו ואין לסלקו.

☆

אולי ל"השלמה", כדאי לקרוא עוד נקודה באותו ראיון. הדברים מעניינים כי הם חושפים עוד טפח מאותו שוני שאינו ניתן לטשטוש.

הנה עוד תשובה לשאלה:

"האמת היא, שבמידה מסויימת יש לי שנאה לכיפה. יש חוגים דתיים שניפחו אותה ניפוח מגונה, כאילו היא לכשעצמה דבר חשוב. מבחינת הלכה זה לא חשוב ובוודאי אין לזה חשיבות גדולה. ואם עושים חשבון של רווח והפסד — הרווח הדתי מזה קטן מאד ולעומתו ההפסד הנגרם על ידי שנאת אחים, בין אלה שחובשים כיפה לבין אלה שאינם — גדול מאד, וזה מכאיב לי, האם זה שאינו חובש כיפה הוא פחות יהודי".

יש כאן הבלטה גדולה מאד של השוני, לא בשאלה מה מקומו של כיסוי ראש לגבר בהלכה. אלא בהקשר של הדברים שלו. זה גורם לשנאת אחים. זהו מיצויו של טיעון חילוני מובהק. היהודי עם הכיפה מזכיר לחילוני שהוא גם יהודי, הוא מעורר בו בושה פנימית, הוא מקומם אותו, לפעמים אף מייסרו על עבירה שהוא עובר, ואז הוא קופץ על חובש הכיפה: אלמלא כיפתך לא הייתי נזכר, לא הייתי מתעורר לזיקתי היהודית, לא הייתי מתרגש מן ההתעוררות הפנימית. ומכאן נגרמת שנאה ליהודי הדתי.

מה הפתרון במצב כזה? יהודים מזה דורות גרסו, כי החילוני ירגז עד שיתרצה, ישנא עד שיתחיל לאהוב, יקצוף עד שיגיע למסקנה ולהכרה כי, בעצם, הוא האשם, הוא מי שלא בסדר. היו אחרים שגרסו — שבמקום זה הדתי יסיר כיפתו ואז החילוני לא יתעורר לרגוז, יפסיק לשנוא. זה פתרון של לחדול. מה מדהים, מה מזעזע הדבר, למצוא בדברים שאמר אותה תיזה מוזרה!

יש בוודאי וויכוח מה היא אהבת ישראל אמתית, האם זו

שמחליקה על לחיו של חילוני ואומרת לו: אתה בסדר, ומתוך כך הוא מרדים את מצפונו הלאה, מניחה לו להמשיך בשנתו העמוקה, או זה שאומר לו לחילוני: שובה לאלקיך, הנח את אורח החיים הגוויי. בטווח הקצר הראשון מאד אוהב, אך בטווח הרחוק והאמתי אין שונא גדול ממנו ואין אוהב גדול ממי שמוכיח, למרות שבמבט ראשון הוא נראה זועף וקוצף, שהריהו מעלה אותו לדרך התרופה והפתרון.

אך שוב נשאל שאלה שכבר שאלנו פעמים רבות: אותה אהבת ישראל שבשמה מטהרים את החילוני, למה היא מפסיקה לפעול כאשר מדובר על יהודי חרדי? אם יש מקום לשאול "האם זה שאינו חובש כיפה הוא פחות יהודי", כפי שהוא שואל, האין מקום, לפחות, לשאלה מקבילה: "האם חרדי הוא פחות יהודי"?... להוותנו, נדמה לנו, כי באותה תפיסת עולם אכן ניתן פחות מקום, יש פחות סובלנות והרבה ממה שהוא היפך מאהבה ליהודי החרדי...

☆

הדברים המבליטים את השוני מזכירים מחדש את הוויכוח ההיסטורי של שלומי אמוני ישראל עם בעלי אותה תפיסה של ה"ציונות הדתית". גדולי ישראל בדור העבר ראו בה אחת הסכנות החמורות, הן בתפיסה היסודית על מושג הגאולה ועל אחרית הימים והן בהווה, כאשר ענינים שבעקרון מוסטים הצדה נדחקים לקרן זווית וכן מעוותים את פני הדור.

אין אנו זקוקים לשום תעודת ציון על אהבתנו וזיקתנו לארץ ישראל. מתוך התורה ומתוך התפלה שמרו יהודים על קשרם ההדוק עם ארץ ישראל עד כי גם בכל פינת נכר נידחת היתה ארץ ישראל ישות חיה בלבותיהם של יהודים. כנגד זה אנו רואים לעינינו הרבה יהודים שבשבתם בתוך ארץ ישראל הם כה רחוקים ממנה, כה תלושים ממנה. רבי יהודה הלוי שר "לבי במזרח ואנכי בסוף מערב", וכאן יש כאלה שהם במזרח ולבם "בסוף מערב".

עתה צופים רבים בחרדה למול אותה תופעה של "דחיקת קץ", של ריצה בהולה. מה להם ומי להם יהדות שלמה, נתפסים בסיסמת "ארץ ישראל השלמה" כאילו שלמותה עמדה אי פעם בסימן שאלה

מחמת שלטון זה או אחר וכאילו תיקבע ותיחרץ בהחלטה זו או אחרת. הארץ שניתנה לנו בברית עולם מבורא העולמים שום בשר ודם לא יקחנה מאתנו, ולא חשוב מה הם התנאים המדיניים ברגע זה או אחר. לא בנו תלוי הדבר. כנגד זה — היהדות השלמה תלויה בנו, בכל יהודי ויהודי.

והנה על הענין הראשון חידשו "הלכה" של "ייהרג ואל יעבור" ועל ענין שכל גדולי ההלכה קבעוהו ב"ייהרג ואל יעבור" אומרים לנו עתה שזו "מצוה מן התורה". אולי בכך מתמצה אחד ההבדלים היסודיים שבין שלומי האמונים לבין המחנה הדתי לאומי. יהדות שלמה לא צמחה ממנו, אלא מאלה דוקא, וזאת גם בדור שלהם מלוכה ולהם שלטון.

ואת ההבדל הזה, את השוני הזה אנו חייבים ללמוד להכיר מחדש, וכאמור הוא מבצבץ לנגד עינינו גם מתוך מבוך הטשטוש...

כ"ה תשרי תשל"ח

מאזן עגום: לא חסד, לא שלום ולא אמת

כוחים רבים מתעוררים על רקע בעיות התקופה, בעיקר בנוגע להתנגשויות התכופות בין ענייני דת ומדינה, ההרס השיטתי של מוסד הרבנות בישראל, המלחמה העיקשת של המפד"ל לשמור על השלט המלאכותי שיש כביכול "שילוב" בין דת ומדינה, אפילו אם ה"דת" הזו היא בפיחות מתמיד, ועוד כהנה וכהנה.

במוקד הויכוחים נמתח באופן ברור הקו המנוגד שבין שתי שיטות, זו של "המזרחי" וזו של אגודת ישראל. מענין ומאלף עד מאד, שגם ממרחק של עשרות שנים מבצבץ הניגוד ההיסטורי שבין שתי השיטות, על אף שהבעיות שונות. נראה שהעקרון המנחה נשאר כשהיה, השאלה של שמירת מקוריות מול טשטוש ובלבול; שאלה של תורה ומצוות כמרכז ועיקר לחיי העם מול שיטה של פשרנות וויתורים.

לא לשם חזרה על עיקרי הויכוח הזה אנו באים עתה, אלא נזקקים לפרט צדדי בויכוח הזה, כאשר נוהגים תדיר להטיח בנו, כי אנו פלגנים, אנו מעוררי־מחלוקת, אנו — רק מדנים לנגד עינינו, חסרי אהבת ישראל אנו, ועוד. כמובן שמתעוררת מיד השאלה: על מה ולמה פלגנים אנו? ממי אנו מתפלגים, או את מי אנו מפלגים? והלא אנו בדרך אבותינו ואבות־אבותינו אנו הולכים, ואחרים — נשרו והתרחקו מדרך זו. למה דוקא מי שנשאר דבק בדרך־האבות הוא פלגן, ומי שפרש מדרך זו — הוא שומר־אחדות?

והשאלה השניה נשאלת כלפי מאשימינו ומתקיפינו: אם נניח שאנו באמת מפלגים וחסרי אהבת־ישראל, אבל הם הלא מתגדרים ב"אהבת ישראל", למה אין אצלם, ולו קורטוב אחד, מאותה אהבה כלפי אגודת ישראל? הן מי שמתהלך כל היום ברחוב עם השלט של "אהבת ישראל" ומתיימר להחזיק את המונופול על מידה טובה זו,

חייב לכלול באהבתו גם את אגודת ישראל. סוף־סוף, אנשים שלבם יוצא מסניגוריה על חילוניים, אוכלי טריפות, מחללי שבתות ובוזי כל קודש (כמובן, כל עוד אינם מעיזים לפגוע במפד"ל...) — מותר להם לאצור בקרבם מינימום, לפחות, מאותה אהבה גדולה גם לאגודת ישראל וחבריה, ש"חטאם" היחיד הוא שהם חרדיים.

☆

נתעוררנו להרהורים אלה, למקרא ראיון שקיים "הצופה" עם ראש ישיבת "מרכז הרב", שאף לו תואר מוגדר של "אוהב ישראל". ואכן, בדבריו שפע לא רגיל של אהבת יהודים באשר הם יהודים, לא חשוב מה הם עושים ומה אינם עושים. אך האהבה הזו נעצרת, משום מה, כשהיא מגיעה לאגודת ישראל, לעומדים בראשה ולחבריה. כאן הסניגוריה אינה תופסת פתאום...

איננו מבקרים, חלילה, אותו וכל מישהו אחר שאוהבים יהודים באשר הם יהודים. נהפוך הוא. אנו מכבדים כל מי שלב יהודי לו, האוהב כל יהודי על היותו יהודי, ואם יש קלקול — תולה את קלקולו באשמת הגלות, החברה והסביבה הסובבת אותו, תרבות העמים, באשמת "ויתערבו בגויים" וכו'. זוהי תורה יהודית גדולה שינקנו אותה מאבותינו ומרבותינו, ומי שיודע להתעלות במידה גדולה וטובה זו — יבורך. אלא, השאלה היא, היכן המקור שאפשר לעשות גדרים באהבה זו, להשפיעה במידה עצומה דוקא על עוזבי־תורה ובאותה מידה של עוצמה להפגין שנאה דוקא כלפי שומרי־תורה, אפילו אם מגדירים אותם "קיצוניים"?

ודאי הוא, ש"היתר" לכך מוצאים בזה שבנו רואים, כביכול, "מוני־חטאים" בעם ישראל, וזאת על שום שאנו מנהלים מאבק עקבי נגד תרבות־החולין המתפשטת על המדינה, הורסת מסגרת־משפחה יהודית, מטשטשת צביונו המקורי של העם. האמנם ניהול ביקורת כזו ומאבק נגד סטיה מדרך־התורה מהווה ביטוי לשנאה? לא נקבל הנחה זו בשום אופן, כי ההיפך הוא הנכון. מאבק זה הוא ביטוי מובהק של אהבה, אהבת ישראל ממש. מי ששונא את זולתו מתפלל לכשלונו, ומי שמתפלל לכשלון זולתו — איננו מוכיח אותו ואיננו מעיר לו, כי התוכחה יש בה למנוע חטא, ולהרתיע ממעשה לא טוב. ורק מי שאוהב

יהודים ורוצה לראותם טובים לפני המקום ולפני הבריות — מוכיחם, בחינת "ואת אשר יאהב יוכיח". הן זו היא תמצית מהות הערבות ההדדית של עם ישראל, כאמרם: "ישראל ערבין זה לזה".

☆

והנה, בקוראנו את הראיון ב"הצופה", מצאנו כמה דברים מוזרים ביותר, שבינם לבין אהבת ישראל אין כל דמיון, וזאת לבד מכמה "חידושים" היסטוריים שגם בהם קשה למצוא דמיון למציאות כמות שהיתה.

כבר אמרנו שאיננו יכולים להבין פשרה ב"אהבת ישראל", לאמר שהיא חייבת לכלול גם את אגודת ישראל, והנה, המרואיין לא רק שאיננו מגלה זאת אלא מוצא בנו "אפיקורסים", "בלתי מאמינים", ועוד מיני כינויי "אהבה" ממין זה. והשאלה הנשאלת: היכן מצאנו שאסורה "קיצוניות" או "קנאות" רק בנוגע לשאלות־יסוד, והיא מותרת דוקא בכל מה שנוגע לאגודת ישראל, שנגדה מותר להשמיע שיקוצים, סילופים, השמצות וכל מיני בוקי־סריקי?

השאלה מתעוררת ביתר־שאת כלפי המראיין, במקרה זה עורך "הצופה", המנהל מלחמת־חורמה נגד מה שהוא מכנה "קיצוניות"; כל־כולו הטפה למתינות, לדרך־ארץ, לנימוסים יפים, "לדברי חכמים בנחת" וכו' וכו'. אמנם בכתיבתו הקבועה אין למצוא עקבות להטפה זו שהוא מטיף לאחרים. במלחמתו נגד קנאות הוא קנאי מכל הקנאים; במלחמתו נגד קיצוניות — הוא קיצוני עד להדהים.

והנה הוא בא אל ראש ישיבת "מרכז הרב", וזו, כמובן, זכותו, אך איך זה הוכשר בעיניו רב שמדבר מתוך מיתוס קנאי שמעטים דוגמתו? איך זה פתאום מתלהב הוא מרב שלדבריו כבר הגיע לגבורות, והלא כל הזמן הוא מגנה רבנים קשישים, ורק לפני מספר ימים גינה את אגודת הרבנים בארה"ב בגלל שקשישים עומדים בראשו? ואיך זה בכלל הוא מתלהב מדברי הקנטור שלו נגד אגודת ישראל "שישנם ביניהם אפיקורסים מקיימי מצוות וצדיקים שאינם מאמינים", והלא אלו דברים של קנאי חסר פשרות, ומה מקומם בעתון ה"ליבראלי", "הצופה", ומוזר יותר, מה לו לעורך, שכל יום

כמעט יוצא בגנות הקנאות — להלל ולקלס רב דוקא על קנאות, אפילו אם זו אנטי־אגודאית?!...

☆

לשיא מגיע הוא בקביעה "עובדתית" כשהוא מציין שההבדל היסודי בין אגודת ישראל ל"מזרחי" איננו אלא בזה, ש"המזרחי נוסד על ידי גדולי התורה ומקורו תורה", ואילו מייסדי אגודת ישראל לא היו אלא "כמה בעלי בתים אורטודוקסיים מעוטי־תורה"!...

הגאונים הגדולים, מאורי התורה, מייסדי אגודת ישראל כמו, למשל, רבי חיים מבריסק, רבי יצחק אייזיק הלוי מהמבורג, רבי שלמה זלמן ברויאר מפרנקפורט, האדמו"ר מגור, האדמו"ר מטשורטקוב, האדמו"ר רש"ב מליובאביטש, רבי חיים עוזר גרודזנסקי מווילנה, רבי יוסף חיים זוננפלד מירושלים, וכל השורה הגדולה והמפוארת של גאונים וגדולים, אדמורי"ם נערצים, ראשי ישיבות, רבנים ובעלי־סמכות מכל מרכזי היהדות באירופה; מפולין, מליטה, מגליציה ומהונגריה (כולל, אגב, גם אביו הגרא"י קוק זצ"ל, שנסע מא"י במיוחד בכדי להשתתף בכנסיה הגדולה של אגודת ישראל, אך השתתפותו נמנעה לרגל פרוץ המלחמה) — כל אלה אינם בפיו אלא "כמה בעלי בתים, מעוטי תורה", ואילו ראשי "המזרחי" — הם "גאוני התורה"!...

ובאותו הינף הוא גם לא נרתע מלהטיח ביקורת בוטה על אותו מאור גדול, רבי שמשון רפאל הירש זצ"ל, מייסדה של האורטודוקסיה של יהדות גרמניה, מצילה ומושיעה מזרועות הריפורמה וההתבוללות. "הקהלה הנפרדת של האורטודוקסיה, מיסודו של ר' ש"ר הירש בפרנקפורט היתה ראשונה לפילוג העם בשם דת משה וישראל" — אומר הוא. אך עם הזעזוע מקריאת דברים אלה, מצאנו קורטוב "נחמה": אנו, לפחות, בחברה טובה...

גם המראיין מרגיש כאן הגדשת־סאה, מרגיש שהשיג אפילו יותר משביקש, ולכן הוא מציג שאלה שאולי תוכל לאזן ותחזיר את המשיב לראיה נכוחה במקצת. הוא שואלו, איך בכל זאת אפשר להסביר

הגאון רבי שמשון רפאל הירש

הגאון רבי שלמה זלמן ברויאר

הגאון רבי יצחק אייזיק הלוי
בעל "דורות הראשונים"

כ"ק האדמו"ר רבי שלום בער
מליובאוויטש, הרש"ב

"תמיכתם של כמה רבנים נודעים באגודה". אמנם "רוחב הלב" של המראיין ממש מרגש, כשהוא מוכן בכ"ז להעניק לאגודת ישראל "כמה" רבנים, אך עצם השאלה, פירכה גדולה היא לדברי הקובע ש"כמה בעלי בתים" ייסדו את אגודת ישראל, והנה, המראיין, היושב נוכחו ונאלץ לקלוט יותר מכושר־קליטתו בשנאת אגודת ישראל — שומע דבר שהמציאות הפשוטה מכחישה אותו מכל וכל.

☆

עיקרו של דבר, רוצה המרואיין להוכיח, כי פעולת אגודת ישראל רק גורמת ריחוק, לעומת "המזרחי" שמקרב. אנו עומדים שבעים שנה לאחר יסוד "המזרחי", שבעים שנה מקרבים ומקרבים — ואיפה הם המקורבים ע"י "המזרחי", כבוד הרב, איפה?!

ודאי, אפשר להסתיר מהעינים כל ראיה ולראות במליוני יהודים שלהוותנו התרחקו משמירת התורה — כמי שהם צדיקים גמורים ומקיימי־תורה; אפשר גם להתברך ולהיות מאושרים מן העובדה שבמשך שבעים שנה היה "המזרחי" מהספקים הגדולים ביותר של יהודים למחנה החילוני. אם כך רואים את הענין, כי אז באמת עשה "המזרחי" הרבה מאד לקירוב, אבל לא של עוזבי־תורה אל שומרי תורה, אלא להיפך.

אז, אם הראיה היא כה "צלולה", אפשר באמת לראות בחברי אגודת ישראל "פושעים", לראות "שישנם ביניהם אפיקורסים מקיימי מצוות וצדיקים שאינם מאמינים". אבל נשארת עוד, גם אז, השאלה היסודית: אם אהבת ישראל, למה לא לאגודת ישראל? אם קירוב־לבבות, למה לא כלפינו?...

המראיין, משולהב כולו משמיעת מגילת קטרוג נגד אגודת ישראל, מסיים כלפיו בהשתפכות־הנפש: "חסד פעולתו, שלום מידתו, אמת סגולתו".

איפה חסד, איפה שלום ואיפה אמת?!

י"ז אב תשל"ב

המבחן הרעיוני וההשקפתי של תנועת ההתנחלות

נושא ה"התנחלות", מן הבחינה האידיאית — נשאר קיים מעל פני השטח והוא מצדיק עיון. אילו הצהירו ה"מתנחלים" כי המניע שלהם הוא פוליטי בלבד, כלומר שהם רוצים בפעולתם להרתיע את הממשלה מפני צעד מדיני שנראה להם מסוכן ולא הולם את השקפתם הפוליטית גרידא, לא היינו צריכים להזדקק לכך. הענין הוא, כי ראשי ה"מתנחלים" באים מבית־מדרשה של התנועה הדתית־לאומית ואת מפעלם הסבירו והבהירו במניעים אידיאיים טהורים של "ישוב ארץ־ישראל" ושל "מצוות מסירות־נפש" על כך, עד־כדי "ייהרג ואל־יעבור".

לא לכותב טורים אלה להיכנס לסבך ההלכתי של מצוות ישוב ארץ־ישראל בהקשר הזה של יהודה ושומרון, שהיא סוגיא הראויה לעיונם ודיונם של תלמידי־חכמים וגדולי־תורה. אלא שיש דברים במשתמע מן הטיעון הזה, שאי־אפשר שלא לבודקם ולא לפשפש אחריהם.

ואולי, בתחילה, מספר מלים על הנפשות הפועלות או על המפעילים העיקריים של פעולת ההתנחלות הזאת אשר התנהלה בממדים שהפתיעו ואף הדהימו את הארץ כולה. אלפים של אנשים היו מאורגנים בצורה מופתית ומאיזורי הארץ השונים פשטו לפתע אל ומעבר ל"קו־הירוק", ניסו להיאחז בנקודות שונות, עד שהממשלה הפעילה את הצבא כדי לפנות בכוח את כל הקבוצות מכל מקום שבו נאחזו. גם מי שלא הזדהה עם הפעולה שלהם ולא מצא לנכון להצטרף אליהם, היה מופתע מן המבצע שאורגן על פרטיו הקטנים, ומן ההתלהבות והדבקות־במשימה שהפגינו האנשים בכל מקום שאליו הגיעו. בימים של נכאות־רוח כללית בארץ, היו שאמרו: הנה לפנינו התעוררות־ממעמקים של נוער סגולי טוב, שאיננו נופל ברוחו בתקופת־

שפל, מכל הבחינות, נוער שמוצא במעמקי־נפשו מקורות חיוניים של עידוד ותקוה לעתיד טוב יותר.

עיקרם של המפעילים הללו, בא, כאמור, מבית־מדרשה של המפלגה הדתית־לאומית, שבראשה הרב צבי יהודה קוק, אשר מאז הוצהר על נכונות לוותר על שטחים בתמורה לשלום או הסדר — קידש מלחמה נמרצת בכל לשונות־של־גנאי נגד המפד״ל. הוא הכוח המדרבן של הצעירים הללו והוא הדביקם בפאתוס מלא־להט, עד שלא נעצרו בפעולות ומעשים המתנגשים עם החוק או עם המפוקדים על החוק. עובדה זו שעוררה כנגדם מסע־של־השמצה חריף ביותר בתוכנו, מצד חוגי השמאל, היא שהביאה להם, מן הכיוון השני, גל־של־אהדה. במדינת־ישראל של ימינו, שסמלה הבולט הוא נוער מיואש, מכרסם בתוך עצמו, אובד־אמונה, מאבד־תקוה — נראו אותם צעירים כאי־של־בטחון וכמי שמחזיר, במידה מסויימת, למדינה את תקוות־חייה, תוחלתה ושברה.

☆

עד כאן התיאור הקצר על הנפשות הפועלות והמפעילות ועל הדברים והעובדות שנראו מעל לפני השטח. ניתן לומר, שההתרשמות וההתפעלות מהם, עברו כלחש־רחש גם בתוך מחננו אנו. פה־ושם היו כאלה שלא מצאו את האבחנה הנכונה ושאלו את עצמם: איפה אנחנו? על שום מה אנחנו מחרישים ומחשים ואיננו מוחים על דבר שהללו רואים בו ״ייהרג ואל יעבור״ שמצווים עליו במסירות־הנפש? אם אכן זו ההשקפה — למה ניעדר מן המסגרת הזו?

הנה־כי־כן — לנוכח שאלות שעולות מתוך תמימות — אין לסתום פיהם של השואלים, אלא צריך לשמוע ולבאר, להקשיב ולהסביר. אלא שבתחילה, אי־אפשר שלא נאזין לשאלה נוקבת אחרת שעלתה מאליה למראה אותה התלהבות ולמשמע אותה הקריאה למסירות־נפש ולקידוש־מלחמה כנגד הממשלה בישראל, על רקע זה של נכונותה לוותר על שטחים מארץ־ישראל, בתמורה להסדר שלום או לכל הסדר מדיני אחר עם הערבים.

ליהדות־התורה ריב ישן־נושן עם המשטר של מדינת ישראל, ריב שנוצר מטבע־הדברים של ההתנגשות היסודית בין מדינה חילונית

מובהקת לבין סמכות־התורה בישראל. יהדות־התורה לא הכירה דה־יורה במדינה כזו שעצם אופיה החילוני הוא חילול שם־שמים הגדול ביותר. מדינה שנושאת את השם "ישראל" והיא מפגינה בראש כל חוצות את מצעה המוצהר: "לא מדינת הלכה, אלא מדינת חוק", כאשר החוק הוא חילוני, אנטיתיזה ברורה לחוק התורה — זהו חילול ה' הגדול ביותר, כאמור, וממנו מסתעפים שאר כל הענינים המחזיקים בלא־הרף את יהדות התורה בהתנגדותה הנמרצת לחילוניותה של המדינה וברוגזה ובמרירותה שאין להם קץ.

ההתנגדות הזו להחזרת שטחים מארץ־ישראל, מתוך מניע הלכתי — אם אכן כך ההלכה שאסור להחזיר, דבר שאנו מפקפקים בו מאד — היא שולית ביחס לעובדה העקרונית של קיום מדינה יהודית שלא עפ"י תורה, וממילא הרי זו מדינה המכריזה השכם־והערב על היותה גורם נגד התורה. אם כן — מי שמכריז על עצמו כופר בכל התורה כולה, מי ילך להכריז עליו מלחמה על אחת מן המצוות שהוא עובר עליהן? מי לא יראה אז את הכופר בכללותו?

☆

השקפה תורתית זו, שהיא ביסוד יהדות התורה ואגודת ישראל — לא רק שאינה מקובלת על הרב צבי יהודה קוק ותלמידיו, אלא היא עומדת בניגוד גמור להשקפתם ולשיטתם. הללו לא רק שאינם רואים במדינה החילונית חילול שם שמים, אלא הם קידשוה כמערכה ערכית העומדת בפני עצמה, לא כאמצעי וככלי שהיחס אליו הוא לפי מי שהוא מכיל, אלא קידשוהו כערך בעל "קדושה"; לא פעם ולא פעמיים יצאו אגודת ישראל והיהדות החרדית מותקפים ומקוטרגים מפיו של הרב קוק על שאינם מכירים ב"מדינת ישראל הקדושה" ושאינם מודים ב"קדושת המלכות" דהאידנא. העובדה שבמאבקים שאנחנו ניהלנו לא מצאנו מעולם את האסכולה הזו, לא נבעה מכך שהם אמרו שיש להם גישה טקטית אחרת, אלא משום שראו כעיקרון את הצדקת מעשי המדינה, שאמרו כי מצוה גדולה היא להיות תמיד מבפנים, לשתף פעולה, לפעול הכל ביחד.

עובדה בולטת היתה זו, בעת שהרב שלמה לורנץ הגיש בשעתו את הצעתו בכנסת, לתקן את החוק של "מיהו יהודי", והמפד"ל נקלעה

למבוכה קשה בלא שתדע כיצד להצביע. הרב קוק היה אז זה שהורה להם שלא להתנגש בממשלה ולהישאר בתוכה, ושזו "מצוה גדולה להישאר מבפנים", תוך שהוא מגנה את אגודת ישראל על פעולתה הנידונה.

זו היתה תפיסת־יסוד בכל גישתו ושיטתו, כשהוא מבליט אותה באמירת הלל בשם ובמלכות ביום העצמאות, בריקודים בראש תלמידיו ביום זה בחוצות ירושלים, ובהסתייגות מופגנת מכל מאבק על הנושאים העקרוניים שהיהדות החרדית לא חדלה מלהילחם בהם כל השנים. ראייתנו אנו מלוכה יהודית המכריזה בריש־גלי על "אין לנו חלק ונחלה" וכו' כחילול ה' הגדול ביותר, עמדה ועומדת מול ראייתו של הרב קוק את מדינת ישראל כ"קדושה" ואת חוסנה ותוקפה של "קדושת המלכות", כיום הזה.

☆

מול קבוצות המתנחלים שהונעו מכוח הדחף של הרב קוק, אשר חרת על דגלו בענין זה את הפעולה נגד הממשלה החוקית של "המדינה הקדושה" — לא יכלה שלא להתעורר השאלה הנוקבת, בכל היקפה: מה אירע כיום? מה נשתנה היום מכל שאר ימי המדינה?

למה "קדושת המלכות" בתוקפה בשעה שמעבירים רבבות מילדי ישראל על דעתם ודתם; בשעה שבנות ישראל מגוייסות לצבא, דבר שכל גדולי התורה הגדירוהו כ"אביזרייהו דעריות" והוא במציאות אולי חמור אפילו מן ההגדרה הזו; בשעה שמאות אלפים מילדי ישראל לומדים מילדותם שלא לדעת "שמע ישראל"; בשעה ששבת־קודש מתחללת בראש כל חוצות, וחלק גדול מזה ברשות הממשלה וברצונה; בשעה שהממשלה, תחת לרסן, היא מעודדת את ה"מתירנות" המשחיתה ומכלה המוני נפשות מישראל ומורידתם לשאול־תחתיה, ועוד ועוד מפגעים ומכשולים שרבו ומתרבים? ולמה חדלה "קדושת המלכות" ודינה מלהיות בתוקף בשעה שמדובר על שאלה היפותטית, לפי שעה, של החזרת שטחים בתמורה לשלום? בוודאי שקיימות שאלות אם אמנם דרך זו היא ריאלית או שאינה אלא הרפתקאה ויצירת תנאים נוחים ביותר לערבים להתקיפנו

בלועי־תותחיהם בטווח קרוב ממרכז הארץ. אך, ככל שתהיה זו שאלה, הנה רחוקה היא מלהיות הלכתית, במובנה זה, ובוודאי שאינה יכולה להצדיק לחוג שכל־כך דבק בדין־המלכות אפילו לגבי נושאים המחייבים מסירות־נפש — שיבוא ויערער על כך בנושא שעיקרו בטחוני.

אכן, מזדקרת השאלה הזו, ואין לה מענה. אם להתעורר לפתע בלהט כזה ובפעולה כזו, שכמותה כמבצע צבאי לכל דבר, עם פלוגות ומחלקות, מפוזרות בנקודות אסטרטגיות שונות, תוך פשיטה מעל לראשיהם של מפקדי וחיילי צה"ל ותוך התנגשות ממשית אתם — האם דוקא ובדיוק למען שאלה זו של אי־החזרת שטחים? אם מסירות־נפש ו"ייהרג־ואל־יעבור" — האם אין קדימות לשאלה של גיוס־בנות שהיא כה קרובה לאחת משלושת המצוות שעליהן חייבים ב"ייהרג ואל יעבור", וכפי שפסקו גדולי ישראל כולם, הרי שזו היא באמת המצוה וכאן צריך לנהוג כן? היכן כאן האבחנה ואיפה הוא סולם־החשיבות? מה היא העדיפות ואיך נקבע כך, שעליונים למטה ותחתונים למעלה?

אם מדין זה צומחת גישת אנשי "אמונים" על "ייהרג ואל יעבור" ואם אפילו מן המושג של "ערקתא דמסאני", גם אז לא יכולה שלא לכרסם השאלה: למה, לכל הפחות, לא יחול דין "ערקתא דמסאני" על העברתם של מאות אלפי ילדי ישראל על דתם? למה לא חל הדין של מסירות־נפש על הפקרת "שטח משוחרר" זה לידיהם של פוקרים וזדים שבמו־ידיהם הרסו שבטים שלמים, שבטי י־ה, שעלו ארצה במלוא הטהרה היהודית וכאן נהפכו לעדה גדולה של צופי טלוויזיה, מציפי מתירנות, נהרסים במוסרם היהודי ובסופו של דבר מהרסים ביחד עמם כל שארית של מקוריות יהודית ומוסרה?

☆

גדולה המבוכה ועצום הוא הבלבול הרעיוני השורר בישראל, במיוחד לאחר ההלם של מלחמת יום־הכיפורים שהרס במחי־יד את גאוות ה"כוחי ועוצם ידי". למבוכה הזו של בלבול־המוחות קפץ גם ענין זה, של הפיכת־יוצרות, של טשטוש־מושגים, כאילו זכותנו לארץ־ישראל ושייכותה אלינו נקבעות על־פי מידת השטח הריבוני שבידי מדינת ישראל החילונית. האם פקעה זכותנו לארץ כהוא־זה

בשעה שכל עם ישראל כולו היה גולה מעל אדמתו? האם נפגע משהו משייכותה לנו כשרגל יהודית לא יכלה לדרוך עליה?

אכן, עצם העובדה שגם בשעה שאותו חוג קורא לעלות על הבאריקדות נגד ממשלת ישראל, תוך סטיה פתאומית ומוזרה מן העמדה של "תקפות דין המלכות", הוא ממשיך לקשור את זכותו הנצחית של עם ישראל על ארץ־ישראל בשייכות אל מדינת ישראל החילונית — מצביעה על כך שלא חלה כל תמורה בתפיסה הרעיונית שלהם, שביציאה הפתאומית למאבק על אותו ענין אין לראות שום שינוי־ערכין ביחס האידיאי לעצם העובדה של מדינה מורדת במלכות שמים, אלא להיפך, זה בא להוכיח על המשך תוקפה של השקפה זו בעיניהם.

אלו מתוכנו שנתקפו מעט חולשת־דעת לנוכח עוצמת ההתלהבות שגילו אנשי "גוש אמונים" במבצעי ההתנחלות, שנתקפו אולי גם יסורי־מצפון לנוכח גילוי די מרהיב של נכונות למסירות־נפש מצד צעירים שמקור־צמיחתם הוא שונה משלנו — חייבים לבדוק אחר המקור, חייבים להתעמק ברובד הרעיוני ובדחף האידיאי המביא לידי כך. אין לנו דבר נגד הצעירים בעצמם הנאמנים לחינוך שקיבלו ולהשקפה שספגו; בוודאי שאין לזלזל בעובדה שבימים של חומרנות הם נכונים לשאת בעול ולוותר על יתרונות חומריים, מידה שלצערנו כמעט ולא קיימת בישראל של היום. אלא שגילויים נאים אלו אינם יכולים לטשטש את העיקר ולמנוע את השאלות לגבי המניע הרעיוני של כל הפעולה הזו.

טבת תשל"ה

כאשר "אהבת ישראל" משתוללת

ענינה הפנימי של המפד"ל הוא, לבחון ולדון את ה"מהפך" שאירע בה במרוצת השנים האחרונות, כיצד נהפכה ממפלגה בעלת גישה מדינית מתונה — למפלגה הנאלצת לבלום את עצמה לנוכח הממדים הבלתי־צפויים של גמישות מדינית, כפי שמגלה זאת הממשלה, בראשותו של מר מנחם בגין. היא זקוקה לדיון פנימי־יסודי, איך זנחה את כל האידיאולוגיה על הרעיון הכביר הגלום בשותפות־נצח ובברית־שלא־תינתק עם מחנה תנועת העבודה, שעל כך היתה גאוותה ובשמה ניפנפה ב"דגל־ההבדל" במשך שנים רבות, ההבדל בינה לבין היהדות החרדית, יהדות התורה.

לא פעם, משנשאלה למה היא מעדיפה את מפא"י על ספחות־השמאל הקיצוני שלה, מפ"ם וגרוריהם, על פני אגודת ישראל, השיבה, כי זהו ה"עיקרון" שלה, שלא לפסול יהודים חילוניים מחמת שהם חילוניים, שהם, בעצם לא חילוניים, אלא רק מציגים עצמם כך, אבל בלבותיהם פנימה עודנו פועם הלב היהודי החם והרגש, ובמיוחד שאתם יחד הם בונים את ארץ ישראל, את "הגאולה העתידה", ואילו אגודת ישראל היא מפלגה בדלנית, מסתגרת, רואה רק את צרכי־עצמה, אנוכית, אגואיסטית, ועוד כדומה כינויים ותיאורים.

קיצונית לא פחות היתה כלפי מה שמכונה "מחנה־הימין", מה שהיה בעבר "חרות" או "הציונים הכלליים". הללו נתגנו בפרסומי המפד"ל או "המזרחי" על קיצוניות שאינה מסתברת, על תפיסת־עולם שאינה מכירה במציאות. כשם שתקפה את אגודת ישראל על "קיצוניותה" בעניני דת, כן תקפה את "הימין" על הקיצוניות בעניני מדיניות ובטחון. כלפי שני אלה הניפה תמיד ברמה את דגל הפשרה, בהצהירה שהפשרה איננה מקובלת עליה בתורת מוצא שאין אפשרות בלעדיו, אלא בתורת "דגל" שיטה ודרך. יכלה הנייר מלרשום כל אותן

הצהרות והכרזות, על ה״פשרה״ כדגל הרצוי ולא רק המצוי: כך, טענו, מסוגלים הם לפעול ולעשות...

המתבונן לאחרונה בהצהרות והכרזות דוברי המפד״ל, יתקשה להכיר מתוכן את המפד״ל של פעם. נעלמו כל ההטפות למתינות מדינית, במקומן באו הכרזות מיליטנטיות, מליצות רמות, אדיקות חסרת־פשרות, העטופה גם ציטטות למכביר מן המקורות על זכותנו לנחלת אבותינו. לא צריך להדגיש במיוחד, כי אותו שינוי הוא רק בתחום המדיני ורחוק ביותר מן התחום הדתי. כאן נשארה המפד״ל כשהיתה אתמול־ושלשום. דבר נוסף, כי אם האויב מאתמול, ה״ימין״, הפך להיות בן־ברית, והאוהב מאתמול, ה״שמאל״ נהפך לאויב, הרי שהאויב והשונא, או השנוא, האגודאי, החרדי — נשאר על מעמדו כמו מימים־ימימה, כאן לא חל שום שינוי...

☆

ויכוח תהומי שרוי בין ה״מזרחי״ (המפד״ל דהיום) לבין אגודת ישראל, מאז דרכו שתי תנועות אלה על מפת־היהדות. אגודת ישראל התארגנה על בסיס הקיים, כדי לשמר את הקיים, כדי למנוע סחף או שקיעה והיעלם מוחלט של יהדות־של־תורה כאבותינו ואבות־אבותינו. ״המזרחי״ דגל בשם ״החידוש״, בשם הפשרה, בשם שיתוף־הפעולה עם החילוניים תוך־כדי וויתורים במהות.

וויכוחי ה״מזרחי״ עם אגודת ישראל לא תמיד נשאו אופי רעיוני, הם היו יותר בתחום ההלעגה, ההלעזה וההשמצה. קשה היה להתמודד מול תיזה אומרת, כי חוסנו של עם ישראל הוא בעמידתו האיתנה על משמר קדשי־היהדות ללא פשרות וללא וויתורים. החילוניים אמרו במפורש, כי זוהי באמת מגמתם. הם באמת רוצים לשנות את העם ולהסיטו ממסילתו, לפרק מעליו את עדיו מהר־חורב, לא תורה ולא מצוות. ל״מזרחי״ היה קשה יותר להסביר את עמדתו משום שגרס ״קצת מזה וקצת מזה״, ומשלא היה נוח לו בוויכוח, עבר לפסים אחרים של הסברה: מצד אחד — השמצה פרועה נגד חרדים, מאורגנים באגודת ישראל או לא מאורגנים; ומצד שני — עטיפת דרכו במסווה כבד של מליצות נוטפות שמן־זית־זך, על ציפיית־הגאולה ועל ההכרח לעשות בפועל למענה, על ״אהבת ישראל״ וקירוב

חילוניים, בוזי כל תורה, על שותפות הכרחית עם החילוניים ועל "מיצוי הטוב" שיש בכל יהודי ויהודי...

מליצות רמות ונשגבות, אך במבחן המציאות לשתף פעולה עם החילוניים, כשהם היו גם הספקים הגדולים ביותר של צעירים וצעירות למחנה החילוני. לאחר שזנחו ואף השניאו את החינוך הישיבתי, ובמקומם ראו את התחליף ב"חינוך דתי", מצאו את עצמם עד מהרה ללא דור־המשך, תוך תהליך הידלדלות שאיים לרוקן אותם מכל וכל.. הם, שהכריזו כל הזמן על ההכרח לקרב, מצאו עצמם מהר מאד רק מתקרבים, לחילונים ולכל מושגיהם ולכל המצאות התרבות החילונית. במציאות הפוליטית שלאחר קום המדינה, מצא הדבר את ביטויו בפשרות יום־יום בכל התחומים, בכל הנושאים, כאשר חלק מהן "מתקדש" עד־מהרה בצרור מליצות מן הגנזך שלהם, דוגמת גיוס בנות, שמתחילה היתה רק התפשרות, וכיום זה נהפך כבר להיות "מצוה מן התורה"...

☆

יהיו כיום בוודאי, במיוחד מהדור הצעיר, שיתפלאו לקרוא כי ה"מזרחי" השניא את החינוך הישיבתי; אלא שזו היתה מציאות, אך היא השתנתה, ורק בחלקה, כאשר חזרה בה ושינתה טעמה ולא בלי מאבק פנימי קשה, וזאת בעקבות יסוד "הישיבות התיכוניות".

רבים עוד זוכרים איך צריך היה הרב נריה להיאבק בתוך המפד"ל כדי "לאזרח" את הישיבות הללו, בתערובת לימודי־חול, כאשר זה היה "יותר מדי" בשביל המחנה הזה. רק לאחר שנוכחו לראות שהציבור שלהם מקבל את הדבר, איננו מוכן להוסיף וללכת שולל אחר מנהיגיהם המתעים, לאבד את הדור הצעיר ו"לשווקו" לזרועות המחנה החילוני — לא היתה ברירה ואימצו זאת כדרך וכשיטה.

רק באיזה שהוא רגע מיוחד של חסד ואמת, יהיו מוכנים להודות בחצי פה, כי את התודה ל"מהפך" הזה הם חייבים לא לאחר, אלא ל"שונא" הגדול, היהדות החרדית ואגודת ישראל, שאלמלא הם היה נעקר ח"ו מושג הישיבה מחיי עם ישראל. הם שלא נגרפו אחר הנחשול השוטף של עקירת כל מבצרי־העוז שקיימו את היהדות אלפי שנים,

הם שהותירו לפליטה את הבסיס להתחדשות, מהם ינקו את היכולת להקים את חינוכם החדש, שגם אם הוא מבוסס על פשרה, הריהו מהווה שינוי ושיבה.

רשת הישיבות שלהם טופחת על פני מייסדי "המזרחי" ומנהיגיו במשך עשרות בשנים, כשם שהאוריינטציה הפוליטית הנוכחית שלהם על "הימין" טופחת חזק על פניהם. בשתי הנקודות מתברר הבנקרוט של השיטה העיונית של "המזרחי", אותה שיטה שגרסה, כי ע"י התקרבות יעלו את האחרים לדרך־היהדות, יצרו סינתיזה של חצי־דתיים וחצי־חילוניים, כשביחד יוצקים יסודות להמון־עם חדש. ברגע שבו השליכו, ולא בעדינות, את שותפם החילוני־שמאלי־סוציאליסטי במשך שנים רבות — הם הודו, ולו בעקיפין, כי שגו בלכתם עמו, שגו כאשר הפכו את שיתוף־הפעולה למושג, לשיטה, לאידיאה.

כל מי שירצה לעשות מחקר היסטורי וישקע בקריאת כל פרסומי ותעמולת "המזרחי" והמפד"ל במשך עשרות שנים לא יוכל שלא לשאול: איפה ולאן נעלמו כל הסיסמאות על "אהבת ישראל", על ה"ברית" ועל "שיתוף־הפעולה", על ההכרח להתקרב כדי "לקרב את הגאולה", על "ניצוצי־האור" שהם מגלים בתוך השמאל, על המתינות המדינית ההכרחית?...

ט"ז חשון תשל"ח

שער ז:

אין ימין מימינה של אגודת ישראל

☆ אמת אחת לנו ולאורה נמשיך ונלך

☆ לשתוק או לענות?

☆ מלים כואבות

אמת אחת לנו ולאורה נמשיך ונלך

ההיסטוריון של העתיד יקבע בלא־ספק את תקופתנו שלנו כאחד הנסיונות היותר מרים עבור היהודים שומרי־התורה. מציאות קיום מדינה יהודית שהיא חילונית, אנטי־תורה ואנטי־יהדות; או במלים אחרות: מאמץ של מרשיעי־ברית, יורשי ההשכלה המשחיתה, הלובש כוח ואון ולרשותו לא סתם אמצעים אלא כוח של מדינה ומלכות לביצוע המזימה המתוכננת להעביר את העם כולו מברית־הנצח שלו עם קוב"ה ואורייתא — איה עוד נסיון בדומה לו בכל תולדות עם ישראל? הנסיון של זמננו חמור שבעתיים ועשרת מונים מכל מה שידע עם ישראל בעבר, שמפירי־התורה מחזיקים בלעדית בכל מוסרות השלטון, גם כאן וגם בכל רחבי התפוצות, הם שתפסו את ההנהגה ומתמידים בהחזקתה שנים כה מרובות, וכנגדם, שומרי־הברית — פועלים כחוליות קטנות, מגוננים על עצמם באמצעים מועטים ודלים, מתמרנים עצמם בין הטיפות העבות של מים עכורים ומטיילים על חוט דק המתוח בין רום לתהום במאמץ־אדירים שלא למעוד.

כלום יש דרך אחרת? היא קיימת לכאורה, אבל לא לתועלת כלשהי. הדרך זולת זאת היא להיחבא במסתור ולחכות עד־יעבור־זעם. דרך זו מבטיחה קיום טוב לנחבאים, ולהם בלבד. היא מפקירה לגורלם המר את ההמונים שמסיבות שונות לא עלתה בידם לנוס עמהם למסתור.

אגודת ישראל בחרה בדרך הראשונה, להיאבק באורח מתמיד, להיות בזירה ולנסות להציל ככל שניתן; "נטורי־קרתא" בחרו להיחבא. את עצמם הצילו, ולמען הכלל לא עשו שום דבר.

☆

הסופר ר' משה שנפלד ז"ל, במאמרו ב"דגלנו", הביא את סיפור

הגמרא על דו־השיח שבין רבי יוסי בן־קסמא לבין רבי חנינא בן־תרדיון, וגם כשהוא אומר "לא לקוטלי־קנים לדמות מלתא למלתא ולהסיק מסקנות מתקופת המשנה לימינו", הנה יש בדבריו יותר מרמז לכך שאם יש בימינו מי שראוי כי יידמה למעשה־הגבורה ההירואי של רבי חנינא בן־תרדיון ושל עשרה הרוגי המלכות המתמרדים, הרי אלו נטורי־קרתא ובראשם מנהיגם הרב עמרם בלוי ז"ל. יש ברמז זה יותר מקורטוב של התעלמות ממציאות, שכן מי שמתחבא בפינתו, אפשר להדביק לו כל קילוס שלא יהיה, זולת הרמז או ההשוואה למפעל אדיר של מניעת השכחת תורה מישראל.

כיום, כעבור שלושה עשורים ליסוד המדינה החילונית, אין מי שעשה כה רבות שלא תישכח תורה מישראל כמו אלה שלא קיבלו ושלא השלימו עם התיאוריה של נטו"ק. היהדות החרדית, לכל חוגיה, גווניה וקיבוציה, אשר הדירו עצמם מפינתם של אנשי נטו"ק — הם שעשו שלא תשתכח תורה מישראל, ואילו נטו"ק לא עשו מאומה בענין זה.

הגאון מפוניבז' זצוק"ל שהוא סמלה המרהיב של הקמת עולה של תורה מחדש לאחר השואה ובתוך מדינת ישראל, וכמותו כל גאוני ואדירי התורה שהקימו יש מאין מבצרי־התורה ומכוח מעשיהם ומברכת־יוזמתם ומסירותם בתוך המציאות הקיימת יש לנו היום אותם אלפי־אלפי בני־תורה המזהירים בטוהר־חייהם החרדיים — הם־הם הממשיכים של אותו קו הירואי, לפעול באומץ ובמסירות בתוך המציאות של קיום מלכות־כפירה שמטרתה היחידה היתה והווה עקירת תורה מישראל ח"ו. כמותם אלה אשר ייסדו והקימו את תנועת "בית יעקב" להצלת הבת החרדית ולחיזוקו מחדש של עמוד־התווך של המשפחה הישראלית־התורתית. בפעולתם הצליחו אלה כאלה למנוע את המזימה החילונית האיומה, אך ורק משום שלא אימצו את שיטת והשקפת נטורי־קרתא ולא הלכו אחר התיאוריה של רבי אליהו נחום פרוש ז"ל, איש נטורי־קרתא, כפי שמביא מדבריו ר' משה שנפלד במאמרו, ש"אפילו נשכל ונתיתם מהמונים, ואפילו ישאר חלילה רק אחד ויחידי שלא יכרע ולא יכנע לפני המציאות הציונית" וכו'.

"האחד היה אברהם" מול כל העמים עובדי־האלילים, ואבינו הראשון יצר נתיב שבו יפכה מעיין רענן הזורם מן היחיד אל יצירת הרבים, אל העם הרב הממליך את קוב"ה על בריותיו ונאמן לתורתו ומצוותיו. זהו חוט־השני הרעיוני המוליך, מפעיל ומפרה את גדולי התורה ואת ראשי החסידות, בניגוד גמור לאותה תיאוריה קטסטרופאלית להוליך בכיוון ההפוך מן הרבים אל היחיד! "האחד היה אברהם" — תופעה חד־פעמית בבריאה כולה וגרעין־היסוד בהתהוות עם ישראל. מני־אז זורם בעורקי עם התורה המרץ הבלי־נדלה והמתחדש בכל דור בכוחות שהם מופלאים מבינתנו, להביא ריבוי לומדי תורה, ריבוי של שומרי מצוות מתוך כוסף וערגה להתגשמות החזון הגדול של "וכל בניך לימודי ה'"!

☆

"האמת האבסולוטית" — מכנה ר"מ שנפלד את דרכו של ר"ע בלוי ז"ל, ולא עוד אלא שבפטירתו, לדבריו, הלכה האמת ביחד עמו, "סלעי ירושלים סגרו בעד שניהם, עד כי יבא שילה". תיאור מרגש שמרטיט את הלב, אבל רק בניסוחו ולא באמתו.

אגודת ישראל משחר היוולדה נועדה למטרה זו להציל את ההמונים ולא רק את היחיד ביחידותו. תמימים היינו שדימינו בנפשנו כי רק על צורת ההתיחסות למדינה (הכרה דה־פקטו, כניסוחו של ד"ר יצחק ברויער ז"ל עוד בשנת תרצ"ז), על שאלת ייסוד בתי־החינוך בישוב החדש בא"י ועל שאלת הליכה לבחירות לכנסת — נתגלע הריב הגדול בין נטו"ק ואגודת ישראל; והנה מאיר לנו ר"מ שנפלד את עינינו שלא כך הדבר, אלא על שאלת־היסוד אם לשאת "באחריות בעד גורלם הרוחני והחומרי של אלפי חבריה (של אגודת ישראל) בכל רחבי הארץ" — : כפי שגרסה וגורסת אגודת ישראל, או כאמור, "על היחיד הנושא את מורשתו של אברהם העברי... אפילו נשכל ונתיתם מהמונים", ור"מ שנפלד קובע: "זה היה הרקע להתפלגות ולפרישת הלוחמים והקנאים והתארגנותם בשם נטורי־קרתא".

נטורי־קרתא לא התפלגו, איפוא, על רקע של חילוקי־דעות טקטיים בצורת הפעולה, אלא ערעור על היסוד שעליו הוקמה אגודת ישראל על־ידי ראשי־גולת־אריאל בדורות קודמים אך ורק למען

המטרה לעמוד מאורגנים בהמונינו להשיב מלחמה שערה כלפי התנועה החילונית באמצעים שעליהם יורו גדולי התורה שבכל דור.

זוהי האמת ההיסטורית, ואף־על־פי־כן קובע ר״מ שנפלד במאמרו כי כל הזכויות ל״אמת האבסולוטית״ שמורות לר׳ עמרם בלוי ונטו״ק. אילו אומצה הדרך שנמלצה ונוסחה על־ידם — איככה התקיימו כל מבצרי־התורה שבארץ־ישראל? הלא הללו הוקמו תוך הליכה בין הטיפות של שלטון אנטי־תורתי, תוך מיצוי מלא של ה״הכרה דה־פקטו״ בקיום מדינת ישראל, תוך היזקקות לתקציבים שלה, בחינת הוצאת יקר מזולל, להפריח תורה, לייסד בתי־ספר, להקים מוסדות־חינוך, ישיבות קטנות וגדולות; איפה היינו אילו הלכנו לנתיבה של אותה ״אמת אבסולוטית״? איפה מבצרי התורה שלהם? וודאי, התירוץ מוכן מראש, שלכך לא נתכוונו ושמלכתחילה לא גרסו זאת. זוהי דרך מוטעית, תמימות או אשליה, אך העל זה ייאמר ״אמת אבסולוטית״? הרי זה היפוכה הגמור של הדוגמה שמביא ר״מ שנפלד מסיפור ר״י בן־קסמא ור״ח בן־תרדיון!

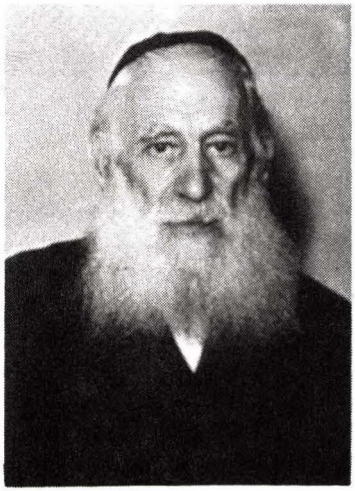
☆

מנין שאב ר״מ שנפלד את הבסיס האידיאולוגי להערצת־נצחים של ר״ע בלוי ודרכו? במאמרו שורה של ציטטין שמאף אחד מהם אין ללמוד על כך. דברי מאורינו על היחס לאנשים אלה, המירב שבהם אומר, כי ״אין לבזותם ולהשפילם או להתקוטט עמהם וכל שכן לשנאותם״ (מדבריו של הגר״ר גרוזובסקי זצ״ל), זאת בסתירה להוה־אמינא של אחרים שלכאורה יש לנהוג עמם בחומרה, הנה מורים לנו שאעפי״כ אין לנהוג אתם כך. האם זוהי מסקנה להעריץ? האם מכאן נלמד ש״שמו ינון בספר־הזהב של יהדות התורה״? האם מי שניצב כחולק יסודי על דרך הגדולים שייסדו את אגודת ישראל עליו ייאמר: ״בעל האמת האנטי־מציאותית, האבסולוטית, האמת של העתיד״?!

זאת ואף זאת: יותר קשה להוכיח באיזו מידה היתה לר״ע בלוי זיקה רצופה ומתמדת לדעת־תורה (וזהו תנאי יסודי שמציב הגר״ר גרוזובסקי שלא לשנאותם) מאשר להוכיח באיזו מידה נלחם לא רק באגודת ישראל כתנועה או כ״מפלגה״ אלא בתור היותה גוף

הגאון רבי איסר זלמן מלצר

הגאון רבי יוסף כהנמן, גאב"ד פוניבז

הגאון רבי ראובן גרוזובסקי

שמסמכותו העליונה היא דעת־תורה, ולא עוד אלא שבגבור מצוקתו, כשהוכח שאגודת ישראל אינה מכריעה בדרכיה על־ידי בעלי־בתים אלא ע״י גדולי התורה, במיוחד בשלושה הדברים היסודיים: הכרה דה־פקטו במדינה, ייסוד החינוך העצמאי, והליכה לבחירות לכנסת — לא נרתע ר״ע בלוי מלהטיל אבנים אף ביסוד־מוסד זה של יהדות התורה המאורגנת באגודת ישראל. בכתב־העת ״משמרת חומתנו״ מיום ב׳ כסלו תשט״ז, מתפרסם נאום שלו ובו, בין השאר, הדברים הבאים:

״איני נכנס עתה להתווכח על עצם ׳דעות תורה׳ אלה. אבל זאת יכולים אנו לומר בביטחה: כי לא שערום אבותינו!

״לא שערום אבותינו! כי תקום ׳דעת תורה׳ כזו, אשר תאמר לקחת מכופרים, מסיתים ומדיחים, האורבים לנפש היהדות, סכום של 65 אחוז מהתקציב הדרוש עבור בתי חינוך!

״אשר לא שערום אבותינו! כי תקום ׳דעת תורה׳ כזו, שתאמר שאנשים ונשים ישתתפו עם כופרים ומורדים להעמיד הנהגה בשם ׳ישראל׳ — — —

״ובשעה שרוחות רעות ו׳דעות תורה׳ כאלה זועפות בעולם״...

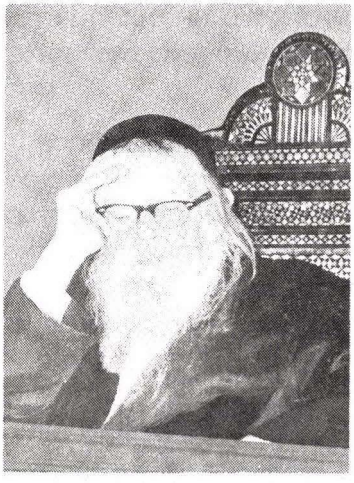
☆

הצגת דעות־תורה מיוסדות־בקודש כ״רוחות רעות וזועפות״, כשהיא יוצאת מפיו במכוון, בחישוב קר, בשיטתיות העוברת כחוט־השני לאורך מאמריו, אם בבוטיות דוקרת זו ואם בריכוך מועט; כשהיא מושמעת מפיו, בנאומיו, אלפי פעמים, בחריפות גדולה פי כמה (וכותב השורות היה לא פעם עד־שמיעה לכך) — מה דינה?! מילא, להבלגה; מילא, להתעלמות. אבל לבוא ולומר על מי שהשמיע את הדברים, כי הוא בעל ״האמת האבסולוטית״?!

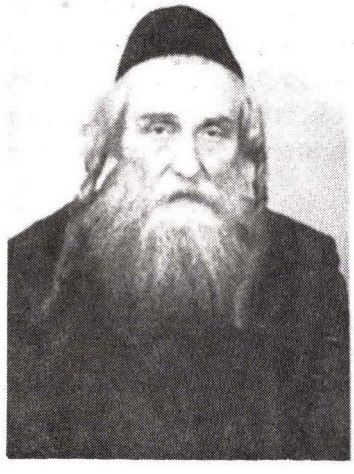
מי היו גדולי ישראל שהשתלבו באחריות לקביעת אותם שלושה ענינים: הכרה דה־פקטו בקיום המדינה, חינוך עצמאי, והליכה לבחירות? הלא היו אלה יושבי כותל המזרח של הגלריה המרהיבה: מרנן ורבנן בעל החזון־איש, הגאב״ד מטשעבין, הגאב״ד מבריסק, האדמו״ר מבעלז, האדמו״ר מגור, האדמו״ר מויז׳ניץ, הגרא״ז מלצר,

כ"ק האדמו"ר
רבי אהרן מבלז

הגאון רבי דוב־בריש וויידנפלד
גאב"ד טשבין

כ"ק האדמו"ר מגור
בעל "בית ישראל"

כ"ק האדמו"ר מויז'ניץ
בעל "אמרי חיים"

ועוד ועוד, בנוסף על גדולי הדור החיים עמנו כיום לאוי״ט. איך אפשר לעשות דמות כזאת נושא להערצה בלתי־מוגבלת ולנסות לחנך לפי קו כזה?

הלא גם כאשר מרן החזו״א זצוק״ל הלך לבקרו בבית־סוהר, אחר שנאסר ב״עוון״ מחאה על חילול שבת, הוסיף נימה מסתייגת, שהלך לבקר את שבת־קודש הכלואה. אלמלי נקבע ר״ע בלוי כבעל ״האמת האבסולוטית״, הלא די היה בכך כדי ללכת לבקרו באורח אישי, או נכון יותר: כולם היו נוהים לבקר את האמת הכלואה; נלמד מזה כי לויית־החן של מחאה נגד חילול שבת הכריעה את הכף לבקרו, חרף ההסתייגות.

☆

הרושם הוא, כי ר״מ שנפלד הכיר את נטורי־קרתא רק מצד התיאוריה, היא ניצבה לנגד עיניו בדמות האידילית איך היתה צריכה להיראות; גם אז, בעקרון, יש לנו לחלוק עליה, שאם לא כן — למה לא נצטרף אליה? הרי אין איש כופינו להיות באגודת ישראל אלמלא ההכרה שזה המקום הטוב, לא באופן יחסי, אלא זוהי המסגרת שגדולי התורה מהדורות הקודמים הועידוה עבורנו במיוחד לדור זה. אך גם המעט הזה, שיהיו אנשי נטו״ק מסגרת אידילית של ״בלתי לה׳ לבדו״ — מה רחוק הדבר במציאות האפורה! יעידו אנשי ירושלים, הסמוכים אליהם, מה הוא המרחק בין תיאוריה ומציאות!

נהיה האחרונים שנאמר כי אין פרץ ואין צווחה באגודת ישראל. יש הרבה עגמה בלב למתחולל בתוכה ולעובדה שאינה משיגה הרבה מן המטרות שהציבו לפניה. בוודאי! אך זה נושא לוויכוח פנימי תוך שמירה על הגדירות. אזרח מדינה יכול כל שנות חייו להלך עד סמוך לגבול ממש ואיננו מתחייב דבר על כך, ורק כאשר יעבור את הסנטימטר האחד מעברו השני של הגבול — אז הוא מתחייב בעבירה על חוקי המדינה וילך למאסר. הויכוח הפנימי באגודת ישראל שרי ומותר ואפילו רצוי, חיובי ובריא, אבל אל לנו לעבור אל מחוץ לגדרות שגדרו לנו גדולי ישראל.

וזו הנקודה העיקרית, שאנו, השואפים תמיד לחנך את הדור

הצעיר על ברכי רעיונה האמתי והמקורי של אגודת ישראל, חייבים לשמור מכל משמר לבלי לעבור את הגדר, לבלי להיקלע לסתירה איומה, שהדור הצעיר במיוחד רגיש לזה. אין זו "חולשה" מצדנו שאין אנו "נטורי־קרתא"; אין אנו מתבטלים בפניהם ואיננו חשים כלפיהם שום רגש־נחיתות. אנו נושאים עמנו אמת צרופה שנחצבה ממקור־האמת של גדולי התורה. אין זו "נמישות" מצדנו שאיננו נתפסים להילול ושיבוח דמות שהיתה כמעט כל ימי חייה בת־פלוגתא עם הגדולים שעיצבו והורונו הליכות ומעשים.

בתולדות־חייו של ר' עמרם בלוי ז"ל נתקפלו אמנם כמה וכמה עובדות נאות ויפות, ואם את אלה אין להשכיח, עדיין אין זה אומר שהדמות כולה, על כל גילוייה — ראויה להערצה מלאה ובלתי־מוגבלת. בקבלת דמות כזו ל"היכל ההילולים" משמיטים כל בסיס מסגוליותה וערכיותה של אגודת ישראל וזוהי קריאת־תגר לעוזבה בהמונים ולהעתיק מקום אל נטורי־קרתא, בעוד שמעמקי הלב פורצת המחאה הנוקבת כלפי הנסיון לקבוע שיש "ימין" מימינה של אגודת ישראל, מימינה של התנועה שיסדוה ראשי־עם־קודש.

כסלו תשל"ה

לשתוק או לענות?

יש הסבורים, כי הואיל ואגודת ישראל היא מסגרת שהוקמה ע"י גדולי ומאורי הדורות הקודמים, אין היא צריכה "להתגונן" מפני המתקיפים אותה, ולכן גם אינה צריכה להיגרר לעולם אחר ויכוחים ופולמוס שמתנגדיה מעוררים עליה.

השאלה הזו מתעוררת מחדש, על רקע ההתקפה הפרועה עליה שהתנהלה דוקא בימים שבו ניהלה את אחד ממאבקיה הקשים מסביב לאישור החוק החדש למניעת ניתוחי מתים. רק מי שמתמצא בסבך המופלא של פיתולי־נפש יוכל להבין למה דוקא כאשר תנועה עומדת בהצלחה במשימה שקיבלה עליה, היא הופכת להיות מטרה לחצי־ביקורת שביסוסם העובדתי הוא למטה מאפס?... אך לא זו השאלה שאותה אנו מעלים, אלא השאלה שנעשתה כבר אולי נצחית: להבליג ולשתוק, או להגיב ולענות — מה טוב יותר, מה עדיף על מה?

יש הרבה מאד נימוקים בשבח השתיקה, ובראש ובראשונה הסלידה מן הכיעור ההכרחי הכרוך בעיסוק בזה. הרי לא מדובר ב"אנשי־מעלה" שמבקרים אותנו, אלא באנשים הנגועים באינטרסים משלהם; ולא מדובר דוקא ב"מקרה האחרון" של המסע האנטי־אגודאי בענין ניתוחי המתים, אלא בכל אותם חוגים המסמנים את עצמם "ימין" ו"קיצוניים", ובכל ימות־השנה אין לנגד עיניהם שום אחת מן הבעיות האמתיות והקשות שצריכות להעסיק כל יהודי טוב ודואג את דאגת עמו, אלא שנאת אגודת ישראל המעבירה אותם על דעתם.

עצם ההיזקקות לפולמוס זה, להתחיל לנבור בכל ערימות ההשמצות שהם מגבבים כנגדנו, תוך שימוש בביטויים הצורמים כל אוזן ופוגעים בכל רגש אסתטי, יכול לגרום מועקה; והרעיון שאין אולי מנוס מכך — נדה על האמת — מעביר צמרמורת בלב. הרתיעה

מכך היא טבעית, כמו האינסטינקט האומר לאדם להתרחק מביצה טובענית, ממקום סכנה או מדבר של כיעור. הרתיעה הזו אינה נובעת מחולשה או מחמת חוסר יכולת לענות ולהגיב, אלא להיפך, דוקא משום שיש מה לענות ולהגיב, דוקא משום שאפשר לחשוף עיוותים וחוסר עקביות, סתירות וניגודים, חולשות קשות ואמתיות ומעשים הגובלים בתחום ההשחתה — דוקא משום כך עוד גוברת הרתיעה.

כל אדם אוהב לעסוק בדברים נקיים. בתחום ההסברה שבתוכו אנו מצויים, תמיד מעדיפים להימלט מכל מחלוקת פנימית כמו מפני אש. התפקיד הוא לקרב אנשים, לאהב עליהם את המסגרת, להבליט את החיוב שנעשה, להתרחק מחיטוט בנעשה בחוגים אחרים שאינם בתוך המסגרת, בחינת "אשרי מי שאומנתו בשם". כאשר קורה וישנה הצטברות של התקפות וביקורת כנגדנו והדבר מחייב להגיב, נתקפים עווית ומלווים בהרגשה הרעה של "אוי לו למי שאומנתו בורסקי".

☆

אלא שעמדנו בינתיים רק על הדילמה האישית של אלה שתפקידם עלול לחייבם לשחות במי־מדמנה אלה. השאלות הן הרבה יותר מרובות, ועדיין נעמוד על הצד השלילי שבכל זה.

תנועה כאגודת ישראל, שהיא המרכזית והגדולה ביהדות החרדית, חייבת לראות לעצמה את החזית הרחבה והגדולה שלשמה הוקמה. ומטרתה היתה להתארגן על מנת לשמור ולקיים את האמצעים הדרושים ליהודי החרדי לחיות את חייו עפ"י התורה ומצוותיה, ובה בשעה לעסוק ולפעול להפצת מאור התורה, להרחיב מסגרות של חינוך תורני, לבנות ולבצר מחדש שלד של עם התורה, מעין "מודל" של עם ישראל, כפי שהוא צריך להיראות, תוך כדי מאבק עם כל אלה שחרתו על דגלם את הרעיון הנפסד של "ככל הגויים בית ישראל".

לאגודת ישראל היו תמיד יריבים, כאלה שנמצאו בתוך מחנה היהדות החרדית והתנגדו לעצם רעיון ההתארגנות שלה. המסגרת העולמית של תנועה כלל־חרדית נשללה ע"י אותם מתנגדים, בראותם בה תופעה של "חדש אסור מן התורה". למרות שעדיין ישנם גם כיום

הממשיכים להתנגד לאגודת ישראל בהיאחזות באותו נימוק, הרי הוויכוח הזה הוכרע מכבר. כל אלה שהתנגדו להתארגנות אגודת ישראל, הלכו אחריה וחיקו אותה בכל ענין, בהתארגנות מקיפה, לפעמים גם עולמית, בהקמת עתונות עניפה, ביצירת שלוחות קבועות למגע עם השלטון בארצות שונות, ברשתות־חינוך מאורגנות, ומזמן חרגו ממסגרת "הקהילה המקומית". "העדה החרדית" בירושלים משולבת אורגאנית עם הקהילה הגדולה של חסידי סטמאר שבארה"ב ומהלכיהן מתואמים לחלוטין, עד כדי קבלת מרות הדדית. ההתנגדות לאגודת ישראל, מהולה בהרבה קבין של שנאה עיוורת, נשארה כשהיתה, אך הרקע האידיאולוגי שלה נשמט ונעלם לחלוטין.

ודאי שמנסים לרפד את ההתנגדות במוטיבים אידיאולוגיים, אך כל אלה הם מלאכותיים וחסרי בסיס במציאות הקמאית שהולידה אותה. שאלת השתתפות בבחירות לכנסת או לא, נולדה בשלב הרבה יותר מאוחר, והיא גם איננה עקרון אלא אמצעי; הויכוח האמתי היה על עצם קיומו של ארגון עולמי כלל־חרדי, וכאן הכריעה המציאות את המתנגדים, בין אם יודו ובין אם לא יודו בכך. הם, כאמור, מחקים את אגודת ישראל בכל דבר, ולא כאן המקום להעריך את מידת הצלחתם בכך.

☆

עתה, כאשר אגודת ישראל רואה לפניה את המשימה של "החזרת עטרה ליושנה", התעסקותה עם מתנגדיה בתוך המחנה החרדי, עלולה להוליך אותה לכיוונים בלתי־רצויים. פולמוס פנימי יש לו דינמיקה משלו, הוא רצוף יצרים, יודעים איך מתחילים וקשה להעריך היכן יסיימו בו. בלהט המריבה, ומתוך הכוונה הטובה ביותר, עלולים להיכשל בלשון שאינה נקיה, עלולים לשכוח את המטרה ולהתרכז בטפל, ודבר ודאי הוא, כי אחד ממרכיבי ההצלחה של אגודת ישראל בשורה של מאבקים יסודיים ועקרוניים — הוא בכך שהתרחקה מן הטפל הזה והתרכזה בעיקר.

ונימוק נוסף לשלילה הוא כבר אולי בגדר "טקטיקת המלחמה". אלה שמתקיפים דוקא רוצים שיענו להם, דוקא מחכים שיגיבו על כל דבר־הבל שהם מפיצים, הם משתוקקים ונכספים ל"היזון חוזר",

שיהיה להם במה לעסוק ולענות. יענו להם, מיד יעוטו על הדברים, יוציאו דברים מהקשרם, "יתפסו בקלקלה", יוכלו להרים יותר את קולם ולהגביר את מיתקפתם ויטיחו בנו את העפ"ל המצוי כל כך בפיהם...

ויש, כמובן בתוך תנועה חישובים אחרים. אגודת ישראל אינה עשויה מעור אחד. היא מורכבת מגוונים וחוגים שונים. יש כאלה שעם כל שהם סולדים מן ה"ספרות" שלהם, דוגמת "העדה" וה"איד", הם סבורים שאסור לפגוע בהם. הם ממלאים, לדעתם, תפקיד מסויים במערכת המורכבת של התגוננות התורתית למול העולם החילוני. אפשר להסכים ואפשר לא להסכים, אך זוהי דיעה לגיטימית. ויש גם ההכרח להתרחק ככל שאפשר מפני חשש של חילול ה' העלול להיגרם כאשר גורמים חילוניים יעוטו כמוצאי שלל רב על "הריב הפנימי", הם לא יתרכזו בנושא, אלא ידלו מתוכו רק הצד ה"פיקנטי" בעיניהם.

כך או כך, זוהי שורה של נימוקים — ויש בודאי אפשרות להוסיף עליהם — בפי האומרים לא להגיב ולא לענות ולהמשיך בגישה זו של הבלגה ושתיקה, שיש בה רק כדי להוסיף אהדה ואוהדים.

☆

אך יש גם הצד השני של המטבע, ואי־אפשר שלא לעמוד על הנימוקים האחרים, נימוקים שלא היו מתעוררים אילו השאלה עמדה רק על כך שעדיין ישנם ביהדות החרדית חוגים שאינם מכירים בהכרחיות ונחיצות ארגונה של אגודת ישראל ועושים שבת לעצמם בקיום עצמי של ארגון, וכך פשוט מזיקים להישגים שאפשר היה להשיג אילו הארגון הכללי היה מקיף יותר, גדול יותר.

אבל אין הם מסתפקים בכך. הם עוסקים יומם ולילה בהשמצת אגודת ישראל, בהכפשת כבודה, בביזוי מתמיד, ישיר ועקיף, של גדולי ישראל מהדורות הקודמים ובדורנו זה. במקום להתרכז במאמץ הכללי להדוף את פגיעת המחנה החילוני בשורשי הקיום של עם ישראל, הם עוסקים אך ורק בשנאת ובהשנאת אגודת ישראל, מסלפים דברים, מעוותים ענינים, מגיעים לאבסורדים מוחלטים של שיתוף־פעולה עם גורמים שהם משמאלה של אגודת ישראל, דוגמת

פא״י, שחלק נכבד מתוכה כמעט ואיננו נבדל כיום מאורח החשיבה והחיים של ה״מזרחי״ הציוני.

הם הגיעו לידי כך, שהאלימות והבריונות הפכו לחלק ממערכת־הפעולה שלהם ואינם מסתייגים מזה, שלא לדבר כבר על בריונות־העט שלהם המתעלמת מכל האיסורים הקשורים בלשון הרע, רכילות והלבנת־פנים. אמביצית השנאה שלהם הגיעה לשיאים מחרידים של רדיפת אישים דגולים, אדמורי״ם לעדותיהם, ראשי ישיבות גדולות לאלפי תלמידים, ובאחרונה — נעשו לשלוחה פעילה ביותר, בלי שכבר יצליחו להסתיר זאת, במערכת כלי־התקשורת החילוניים, במסגרת של ״סחר־מכר״: לפרסם אותם ואת דבריהם ומעלליהם בתמורה להספקת ידיעות פיקנטיות ומגרות על הנעשה אצל היריבים, כולל חוגים מתחרים בתוכם עצמם.

☆

כאשר מדובר במפלגה מתחרה, אפשר בהחלט לאחוז בטקטיקה של אין־תגובה, דוגמת זו שנוקטת אגודת ישראל כלפי פא״י, שבטאונה איננו חדל מללחום באגודת ישראל, מקדיש את רוב טוריו לכל שונאי אגודת ישראל מכל הכיוונים, מפרסם השמצות, חצאי־אמת וכזבים שלמים. אך לאגודת ישראל לא הזיק כלל שלא הגיבה ואינה מגיבה נגד זה. הבחירות הוכיחו זאת בצורה חותכת, והזינוק המרשים של אגודת ישראל בהשגת עניני־יסוד שכמותם הושגו רק בתחילת יסוד המדינה, תוך כדי זה שכל מפלגה דתית אחרת עמדה בצל, כאשר רושמה של פא״י אינו ניכר בכלל — עוד מחזקים כהנה וכהנה צידקת גישה זו.

וההבדל הוא ברור. כל אחד יודע כי כשמדובר במפלגה־מתחרה, לא יקבל הציבור שום דבר שתאמר על מתחרתה בצורה עיוורת. גם כאשר ימלאו טורים שלמים ״להוכיח״ שכל הישג הוא נזק, שכל הצלחה אינה אלא מכשול — לא יאמינו לה. הציבור איננו גולם. הוא בודק דברים, בודאי דברי־השמצה מסוג זה היוצאים מפיהם של תעמלנים שנחשדים תמיד בנסיון של שטיפת־מוח, תוך סילוף עובדות ועיוותי־אמת, למען האדרת עצמם.

אבל, כאשר מדובר באחרים, חוגים ביהדות החרדית שאינם "רצים" לכנסת, מיד חושבים: הלא אלה רק מתכוונים "לשמה", הלא הם "בלי נגיעות", הלא אינם רוצים "לגנוב קולות" מאגודת ישראל, ואם הם אומרים... אם הם מפרסמים... אמנם נכון, היו כמה מקרים בולטים שבהם כשלונם היה כה מוחלט, עד שאמינותם התערערה דוקא ע"י עצמם, וכאן הדוגמאות של ה"צום העולמי" בענין גיוס בנות, כשניסו פשוט להטעות גדולי ישראל בכל העולם, ואח"כ נתברר שפשוט שיקרו, או בנושא ניתוחי־המתים, כשפירסמו שמאז כניסת אגודת ישראל לקואליציה ניתן דרור לפתולוגים ומבתרים גופות מתי ישראל בסיטונות, וזה לפני שהחוק אושר, ולאחר שאושר — לא נרתעים מלומר, כי רק עכשיו יתחילו הבעיות...

השאלה של כן או לא לענות — מתעוררת, איפוא, לגבי אלה, הנהנים מן ההילה והעטרה של "צדיקים יותר", ואולי צריכים היו פעם גם לסלק ולעקור לחלוטין עיוות זה בתוכנו, לחשוב על מי שסבורים שמבינים טוב יותר מגדולי ישראל שהכתיבו כפי שהכתיבו לאגודת ישראל את דרכה — כמי שהם "ימין"; מכבר דרוש היה הבירור הרעיוני הזה והסיכום והמסקנה שאין ימין מימינה של אגודת ישראל, כי לא יתכן שאלה הדוגלים בדרכם של החפץ־חיים זיע"א וכל גדולי דורו הם מעין "פשרניים" יותר, ויש להם "מימינים".

☆

אבל, בינתיים עדיין הבלבול שורר, הטשטוש קיים, רבים חושבים אותם ל"יותר מעולים" ואל נזלזל בהשפעה שיש בכל זה. נכון שדרכי־התעמולה שלהם דוחות ומרחיקות כל נפש יפה, אבל בסופו של דבר יש גם כוח בכמות גדולה. שנים כה ארוכות של השמצה ללא תגובה, של פרסום סילופים וכזבים ללא מענה — יש וזה צובר השפעה וכוח. תמימים, והם מרובים, אומרים לעצמם: שתיקה כהודאה, אין להם מה לענות ואולי באמת צודקים המקטרגים...

אילו בטוחים היינו שכל התמימים הללו יודעים אל נכונה את נימוקי השתיקה שלנו, אולי אפשר היה להתעלם מכל זה; אבל אם הם נתונים תחת השפעה מצטברת של תעמולה האומרת עלינו שאנו

הרע והגרוע בכל העולם, איך זה בכלל יהיו מסוגלים עוד להאמין שאיסטניסיות יתירה מדריכה אותנו בקו זה?...

כל אלה ורבים אחרים צריכים היו לשמוע גם מה בפינו. הקטרוג עלינו כיום הוא בעיקר על הדרך בה מתמרנת עצמה אגודת ישראל במציאות של מדינה יהודית, וכבר נמצאים אנו בעידן זה קרוב לשלושים וחמש שנה, ואגודת ישראל לא נשתנתה במאומה, נאמנה למקורה, דבקה בעקרונותיה ועטורה הישגים רבים. אמנם עוד מרחב רב של פעולה לפניה, אך היא נמצאת בכיוון הנכון, ולא בכדי זיכתה אותה ההשגחה העליונה בהישגים אלה, המוכיחים כמאה עדים עד כמה צודקת שיטתה, שכוח מאורגן, אפילו רק עם 4 נציגים בכנסת יכול להשיג הרבה, קל־וחומר אם הכוח יגדל יותר, אם כולם יטו שכם אליה — כמה שאפשר לחולל מהפיכות ולהשיג גדולות ונצורות. וגם לצורך זה, ישנו הנימוק שיש להגיב ולענות, כדי לקרב אלינו אותו ציבור תמים שעודנו נוטה לחשוב ש״הם הצודקים״, וזאת מפני שאנו שותקים.

☆

העלינו את השאלה משני צדדיה, לכאן ולכאן, היא טעונה ליבון ובירור, וצריכה לבוא לידי הכרעה.

י״ט טבת תשמ״א

מלים כואבות

היינו זקוקים להרבה סיעתא־דשמיא לסיום טוב של ענין גיוס הבנות, אף שהשלב ה"מדיני" כבר נסתיים בצורה מתקבלת על הדעת. ההערכה נתנה, כי לאחר שמקטרגי החוק מקרב החילוניים והשמאל הוריקו כבר מצבורים רבים של נשק, בתוכו נשק חלוד ומורעל, — יוכל הרוב המעונין לסיים את הדיון להגשים את רצונו, אך כאמור צריך הרבה סיעתא־דשמיא שאכן חפצנו יוגשם ויצליח.

אלא שעד שאנו נתונים לאותו מבול של חצי־רעל מושחזים הקולעים אלינו, פוגעים בתוך לבותינו, מכוונים לעייפנו ולייגענו, מיועדים להכפיש כבודנו בעפר ולהופכנו נושא לשימצא ושיסוי בכל המדינה כולה, — נשלחים אלינו חצים מכאיבים גם מכיוון אחר, מכאלה שחושבים עצמם מיועדים משׂשת־ימי־בראשית לשמש מבקרי־על, מוסמכים לחטט בנו ובמעשינו, לבלוש אחרינו ולהציגנו כל העת על "תקן" של חשודים, בלתי־אמינים, כמי שרק פינכת העולם־הזה לנגד עינינו, שמוכנים למכור הכל בנזיד־עדשים.

אנשים אלה אינם חושבים בכלל שתחילה עליהם להוכיח את עצמם, מי הם, מה מעשיהם, מה תרומתם שלהם לביצור בנינה של היהדות הנאמנה העושה מזה עשרות בשנים מאמצים אדירים להתמקם כאן, להתבסס כאן, להניח יסודות בריאים ואיתנים שלא יוכלו להימוט ברוחות המצויות והלא־מצויות שמחוללים מזיקים שונים, משמאל ומימין של החברה החילונית, שכל שאיפתם היא לחבל בכרם בית ישראל ולא להניח לו.

☆

"מה אתם רוצים?" — זו שאלה שעולה מיד על שפתי רבים מאתנו משאנו נתקלים ברחובות הערים באותן כרזות־ענק שממון ישראל מתכלה עליהם. האם יגעתם במאמץ הזה? האם יגעתם בכל

מאבק אחר? האם מלבד ביקורת שציניות ושנאה בוקעות ממנה — הייתם מוכנים לעשות משהו? איפה אתם כשכאן, באגודת ישראל, יגעים יומם־ולילה להשיג משהו, להציל מה שניתן, להקל מה שניתן להקל? למה אתם יושבים באותו זמן כמו באיזה מארב, להמתין ולחכות לכשלון כדי שתוכלו להריע אחר־כך בראש־כל־חוצות על ה"מכשלה"? מה אתם מוכנים מראש עם המסקנה השלילית, לו גם ישיגו במשא־ומתן המייגע ומורט־העצבים את מלכות־התורה עלי אדמת ארץ־ישראל?

וכיום, נתרחבו האפשרויות, נוצרו "מודלים" חדשים של פגיעה וקליעת־חצים. אמנם, האמצעים הישנים לא יצאו מכלל שימוש. הקירות ממשיכים לסבול באלם ובדומיה כל פלסתר שמדביקים עליהם. אילו רק יכלו לדבר!... אבל, עולם חדש בא, טכניקות חדישות נוצרו — הטלוויזיה! ואף אליה הולכים, כדי להכפיש בעפר את כבודה של אגודת ישראל ולספר למאות אלפי מאזינים וצופים, כי אגודת ישראל בגד בגדה! היא "הפקירה" את הבנות לגיוס!...

בקלות כזו רצים לטלוויזיה! אנשים שאגודת ישראל אינה מספיק עקבית בשבילם, אינה מספיק חרדית עבורם, ממש אצים לשם, לא לשום מטרה חיובית, לא כדי לתרום הסברה חיובית לענין התורה, אלא כדי לנגח את אגודת ישראל, כדי להראות למאות אלפים שאפילו בימים כאלה שבהם עומדת היהדות החרדית כולה מול התקפות־זעם קשות ביותר, מוכנים אנשים אלה להרוס מבפנים, לקעקע יסודות, לנתוץ ולשבור. הכל כדי לספק את יצר־ההרס המפעפע כארס!

☆

"למה אתם שותקים"?! — מתפרצים אלינו אנשים מתוך השורות, יהודים יגעים בתורה ועמלים בעבודה, יהודים שאינם מוכנים בשום אופן לתפוס כי גם על הענין הזה, ענין קדוש זה שגדולי ישראל מני־אז נוצר אותו מפח־נפש ששמו גיוס בנות, — לא רגעו ולא שתקו, כתבו עליו בתמצית דם־לבם ולשדם את המלים הקשות והחריפות ביותר — שגם על ענין זה מנצחת הפוליטיקה, והדסטרוקטיבית ביותר, הבזויה ביותר, הצינית והארסית ביותר.

"למה אתם שותקים", שואלים אלה ועוד רבים אחרים; "למה אינכם מגלים את המניעים שלהם, את הכוונות הנסתרות שלהם, את העובדה הבסיסית שלא איכפת להם בכלל שמגייסים בנות, שהם צריכים את עצם השערוריה, שהם צריכים עילות וסיבות כדי להשמיץ את אגודת ישראל, דבר שהוא להם לחם־חוק? האינכם זוכרים מה היה, כשמילאו את הארץ כולה בזעקת־שבר על "גזירת־גיוס" נגד 800 בנות דוקא לאחר שגיוסן נדחה ביוזמתה הברוכה של אגודת ישראל? האינכם זוכרים את 'הצום העולמי' שרק ממש ברגע האחרון בוטל, לאחר שגדולי ישראל בחו"ל נודעו מה היא האמת לאמתה ונזדעזעו ביותר על מה שמוכנים אנשים לעשות כדי לפרנס את יצר־הפרסום־והקלקול שלהם? למה אינכם מגלים זאת, למה אתם שותקים?"

למה אנחנו שותקים? — אנו שותקים מפני שכואב לדבר על כך, הלב מיצר על הידרדרות שכזו, ואין הדעה פנויה בשעה שצריכים להשקיע כל מאמץ לענין עצמו, ללכת ולהשיב דבר לחורפים אלה שלא נרתעים להטיל פגמים בשלוחי־ציבור שיומם ולילה מוקדש למאבק הזה, כשהכל יודעים שאינם עושים צעד בלא הדרכתם ועצתם של גדולי ישראל, אלה שכיוונו אותנו ללכת בזו הדרך, להשתתף בבחירות, להצטרף לקואליציה, לחתום על ההסכם שנחתם ולהיאבק כל הזמן על ביצועו והגשמתו, ולא להירתע מהמכשולים שנערמים בדרך, מן ה"מקלות" שתוקעים בגלגלים כדי להכשילנו. איך אפשר — בשעה שצריכים לעמוד מול גל פרוע של הסתה חילונית — לענות ולא לשתוק כנגד מכרסמים מבפנים?

☆

אין זה ויכוח. כל אלה שגדלותם בגודל של כרוזים, וכוחם בסלסול מליצות־זוועה מלאכותיות, נפרדים מאתנו תמיד. גדולי ישראל מצווים ללכת לבחירות, ואילו הם "מבינים יותר" ואינם הולכים. ניחא בכך לאלה שגדוליהם מחזיקים בשיטה זו. אך מה יאמרו אלה שקוראים "רבותינו" לגדולינו שציוונו לאחוז בנשק זה של הליכה לבחירות ואינם מקיימים? מה עוד זכותם לבוא ולומר דיעות, לבוא ולהתערב, לבוא ולמתוח ביקורת קטלנית? היכן למדו מין מוסר כפול זה?

לפני הבחירות שמענו את הדברים הנוקבים על החובה לבוא לעזרת ה' בגיבורים, וכו', ולהצביע לרשימתה של אגודת ישראל; ושמענו אז איך צריך ללכת לקדש שם שמים בהצבעה ג'. היום באים כאלה שזילזלו בכך, אם ברישׁ־גלי ואם בצינעא, ובצחוק מתגלגל משמיעים דברי לעג או "דברי מחאה", אף שהושג ההישג, אף שמוצה המהלך שעליו צווינו בענין גיוס הבנות ונעשה הסכם לבטל את קלקלת "וועדות הפטור" שעל קיומן גם הם ידעו לזעוק, ועכשיו נדמה כאילו בוכים הם על ביטולן. אולי מפני שבתיקון הדבר ייצר להם, יופסד להם. והרושם הוא שהכינו מראש נוסחאות, שבמקרה ונצליח — יזעקו שזה סתם קלקול, שזה מרע את המצב שהיה לפני־כן, ואם, חלילה־וחס ניכשל — בוודאי לא יהיה גבול לצהלתם.

והצהלה הזו היא שמכאיבה ופוצעת. ככלות־הכל, מה כאן עומד להצלחה או, חלילה, לכשלון? מניות בבורסה? רכישת נכסים? הלא על כף המאזנים עומד ענין שעליו כולנו כואבים, כולנו שואפים לתיקונו, וכאן כאילו צופים בעיסקת־הימורים, מחכים לרגע שבו יוכלו לפצוח בשאגות־הידד ליצר ההרסני שינצח, חלילה־וחס!

ולכן, לא ויכוח יש לנו כאן. אין לנו אפילו צורך להתווכח אתם, מפני שמתחילתו של המהלך דרכינו נפרדות. אנו עושים ברצינות דרכנו לקלפי, מפני שכך מצווים עלינו גדולי ישראל, כדי למצות את הכוח הצָבור בנו לתקן תיקונים ולהשיג ביצור יסודות לקיומה של יהדות־תורה בארץ אבותינו. מי שלא הולך בדרך זו מתחילתה, נשללת זכותו מכל וכל לומר דברים מהלכים, שאין להם חלק ונחלה בכך.

אולי רק כלפי עצמנו צריכים הדברים להיאמר: די ומספיק להקדיש תשומת־לב כלשהי לאותה "ביקורת" שנראית יותר ויותר כבידור. שליחינו הפועלים בעצת, בהדרכת ובהוראת גדולי ישראל, אמונים עלינו. "שלוחי דרבנן" הֵמה, ו"כח המשלח" פועם בהם. עושים שליחותם במסירות ובנאמנות. מי שוויתרו על משרות שרים שהוגשו להם על טס־של־כסף, בשמעם לדבר גדולי ומאורי הדור, מובטחים שהם עושים שליחותם באמונה.

ט' תמוז תשל"ח

שער ח:

הספרות והעתונות האגודאית — בשליחותו של מאבק

☆ שיעור בעתונות חרדית

☆ העיירה היהודית מבעד לעדשה של ספרות חרדית טהורה

☆ במה לוחמת וסדנא יוצרת

☆ בבואה נאמנה לרעיון האגודאי

☆ סיפור לא פשוט על תולדותיו של עתון

☆ סופר החסידות ויהדות פולין
לדמותו של רבי יהודה לייב לוין ז"ל

☆ העומק והרוחב של אמן־הכתיבה
לדמותו של רבי משה שנפלד ז"ל

☆ כתיבה של מוח ולב, שכל ורגש
לדמותו של רבי דוד זריצקי ז"ל

שיעור בעתונות חרדית

כאשר נוסדה עתונות חרדית, היא לא נוסדה כ"לכתחילה", אלא כ"דיעבד", ככורח־השעה, כאמצעי שאין אפשרות שלא להשתמש בו לנוכח הסכנות שנוצרו להמשך קיומה של היהדות הנאמנה. הואיל והחילוניים הצטיידו בנשק חד זה כדי לשטוף בו מוחותיהם של המוני יהודים תמימים, לא היתה ברירה אחרת אלא גם לנו לאחוז בו, בבחינת "ויגזול את החנית מיד המצרי ויכהו בחניתו". זו היתה התפיסה שאימצו אותה גדולי ישראל שהם אשר הכריעו כי גם היהדות החרדית המאורגנת באגודת ישראל תפתח לעצמה עתונות עצמית.

אלא שכאשר התירו את קיום העתונות, לא התירוה במובן הרווח בעולם הגדול, בבחינה הקיימת אצל כל האחרים, אלא בדיוק ההיפך מזה — שתהיה זו עתונות על טהרת־הקודש, המטפחת אהבת תורה ויראת־שמים, המטפחת אמונת־חכמים ונאמנות לגדולי ישראל, מנהיגי האומה האמתיים; עתונות המביאה חדשות דרך מסננת קפדנית ביותר, לברור כל פסולת, להתרחק מן הכיעור ומן הדומה לו, לתפוס רק את הודאי ולהתרחק מכל הספק, להתרחק מן הרכילות ומלשון־הרע האורבות כל כך לפתח זה של עתונות, לא להיגרר אחר הרמה הירודה של כל האחרים, לתפוס רק את החיובי, לעודד את היצירה התורתית והחרדית, להחדיר זקיפות־קומה וגאוות השתייכות למחנה המאמינים והיראים ולדחות בתוקף את הנסיונות של החילוניים להחדיר בתוכנו ביטול ורגשות של נחיתות.

אלה הם הדברים העומדים וחייבים לעמוד לנגד עיניהם של אנשים המופקדים על השטח הרגיש הזה של עתונות חרדית. העתונות האגודאית שנוצרה במרוצת עשרות השנים האחרונות, הצליחה לעמוד, פחות או יותר, בקריטריונים המחייבים האלה, הכל משום שחשה תמיד כי היא לא נוצרה לשם עתונות, היא אינה מהווה איזה

"לכתחילה", אלא היא רק דיעבד הנובע מהוראת־שעה, כי מלכתחילה עדיף היה בלי זה, מוטב היה אילו כל יהודי היה מקדיש את כל שעתו הפנויה ללימוד תורה ולהתחזקות בעבודת הבורא, אלא שמפני חולשת הדורות ומפני החשש והסכנה שבהעדר עתונות עצמאית יהיו כאלה אשר לא יוכלו לעמוד בפיתוי ויתנו עיניהם בעתונות אחרת — אין מנוס מלקיים עתונות עצמית שבה ובתוכה לפחות לא יהיו צפויים לכל אותם נזקים ומרעין־בישין שהם נזק ברור וודאי ובלתי־נמנע מכל העתונות האחרת.

☆

לא באנו בזה לסקור את דרכו ולתאר את תולדותיו של "המודיע", אבל נדמה שראוי להקדיש שעה של חשבון־הנפש לכל הנושא הזה של עתונות חרדית, וזאת משום שאנו עדים באחרונה לתופעה של גידולי פרא בתחום הזה, כאלה שבאו אף הם להציע עצמם כ"עתונות חרדית" אך ההיסטוריה הקצרה שלהם היא ההוכחה הטובה ביותר שצודקת הקביעה, כי עתונות היא ענין של "בדיעבד" ו"בדוחק" ולא כל הרוצה ליטול את השם יכול לבוא וליטלו.

לאגודת ישראל יש מזה יותר משלושים שנה עתון יומי בארץ. לתנועה יש גם עתונות פריודית מכיוון זה או אחר. הצד השווה שבכל אלה, שכל אחד בא לתרום משהו לבנין הכללי של אגודת ישראל, בא לתקן ולשפר, אבל אף אחד מאלה הוותיקים מעולם לא נתפס על הכיוון של קלקול, של כיוון ההריסה, כיוון ההסתה וההשמצה והכיוון החמור והמסוכן ביותר — הפצת לעז, לשון־הרע ורכילות, ולא משנה אם מאחוריהן עובדות נכונות או גם לרוב מסולפות וכוזבות.

"המודיע" הוכיח מאז קיומו, וכאשר מדובר בתקופה של עשרות שנים הרי זו כבר הנחה מוצקה — כי ניתן לקיים עתון בלי כל הצדדים ה"קוסמים" ו"המפתים", בלי כל ה"סנסציוניזם" הלוהט והמפתה של עתונים אחרים. "המודיע" איננו נתפס לסגנון העתונות הצהובה ולטיפוח הרכלנות וכל הנוצץ וה"פיקאנטי", לא משום שאיננו מסוגל, אלא מפני שאיננו רוצה, מפני שזהו הקו המוצק והעקרוני שלו. קל מאד לרוץ ברחובות ובשווקים וללקט מיני רכילות ולהביאם בעתון

מקושטים באותיות ענקיות ובמסגרות נוצצות ומגרות; קל מאד לחדור לכל חוג חרדי מתחרה ולחפש בו חסרונות ועוולות, לעקוב אחר כל מוצא־פיו של איש זה או אחר במחנה זה או אחר ולהטיל בו דופי, ללעוג לו, להרבות כנגדו לצון ושחוק. לענין זה יש סיוע פעיל ביותר של היצר־הרע, הרבה יותר משיש סיוע לענינים טובים, והדברים, כידוע, לכל אלה שעוסקים בכך — קלים ביותר ואף "רווחיים" ביותר.

עשרות שנות קיום "המודיע" הן היסטוריה רצופה של מאבק על קיום העתון בלי כל אלה, נגד כל אלה, ואם זכינו לסיעתא־דשמיא ואנו ב"ה מתקיימים, הרי זה בודאי הרבה תודות למסירות הזאת שלא ללכת עם הזרם, אלא בהליכה נגדו. אנו לא באנו להתחרות עם אחרים על המכנה־המשותף הנמוך והשפל, אלא להציג דוגמה אחרת לחלוטין. אנו רוצים להיות עתון המעניק לקוראיו את אשר מעוניינים הם לדעת בהתרחשויות הקורות בעולם, חדשות כלליות ומרכזיות, ללוות את האירועים בפרשנות, הערכות ותגובות, אבל בלי זוהמה, בלי תועבה, ואנו חשים כי הציבור רוחש תודה עמוקה לעתון הזה המציל את בתיהם מתועבת העתונות הצהובה והפסולה.

"המודיע" הולך על הצד המחמיר ביותר, ולא כאן ולא עתה המקום והזמן לתאר בפרטי־פרטים עד היכן הרחיק לכת בקבלו על עצמו חומרות וסייגים שמציעים אותם מכל הצדדים והכיוונים, וזוהי הליכה קשה עד למאד — היא מונעת הרבה זרימה כספית שאחרים רבים רחוקים מלהתנזר ממנה. אך רחוקים אנו מלהצטער על כך, אלא להיפך, שמחים אנו ומאושרים, מה גם שהתקופה האחרונה סיפקה הוכחה מוחשית וחותכת, שמי שלא מתנזר בצורה הקפדנית כפי שאנו מתנזרים, איננו ניצל מגורל החיסול. זה למעשה גם לא מועיל ולא עוזר.

☆

קוראי "המודיע" התרגלו ל"סטנדרט" גבוה ביותר של עתון נקי וטהור, מזוקק ומנופה מכל פסולת, עד שאם קורה בכל זאת וחודרת לעתון התבטאות שאינה הולמת — מיד זורמות הקריאות הטלפוניות למשרדי המערכת, ואנשי העתון לא רק שאינם דוחים את הביקורת, אלא להיפך, מודים על תשומת־הלב וההערות.

גם תוך כדי כתיבת מלים אלה קיבלנו קריאות טלפוניות על ביטוי שהופיע בעתון יום קודם לכן בידיעה מסויימת, ביטוי שאיננו מתאים לבטאונה של אגודת ישראל ויהדות התורה. ללמדך, לא רק עד היכן הרגישות הקיימת בציבור שלנו, אלא עד היכן התחנכו אצלנו להבחין אפילו בדבר שלגבי אחרים נחשב לדק מן הדק, או אפילו לבטל ומבוטל. אצלנו רואים בכך פגיעה. הילד בבית עלול לשאול, התלמיד עלול להיקלע לתמיהה, וצריך לעשות הכל למנוע זאת.

אנו יודעים ומודעים תמיד, כי גם לאחר שבעים ושבע בדיקות — עדיין עלול להישאר משהו דוקר ומציק. הרי״מ לוין זצ״ל שליווה את ״המודיע״ מיום היווסדו ועד ליום פטירתו, תמיד הזכיר לנו את מה שאמר רבה של פולטבה, הג״ר עקיבא רבינוביץ, שייסד את ״המודיע״ הראשון בעירו לפני שנים רבות, כי עתון דומה לנעל שהסנדלר מייצר. הוא שוקד בקפידה רבה כי חודם של המסמרים יוקהה עד הסוף ולא ידקור את נועל הנעל, אך גם לאחר הכל — כשהוא נועל את הנעל לרגלו, לבדיקה, הוא קופץ לפתע ממקומו: עדיין משהו דוקר... וכך בעתון, שלאחר כל הסינונים — עדיין נשאר משהו שדוקר...

אבל כל זה רק בשגגה, כי מלכתחילה ובכל מהלך־העבודה חדורים כולם בתודעה הזו, כי צריך לבדוק, כי העתון לא נועד לספק יצרים מגורים, לא בא להלך רכיל, לא בא להתחרות עם ספקי היצר־הרע, אלא בא רק לעמוד כחומה נגד כל אותם מפיצי טומאה ותועבה, ותמיד הולכים אנו מן השלחן עם הספק המכרסם והמציק בלב: האם נמנע הכל, האם סולקו כל המכשולים?

☆

כזו היא תעודתו של עתון חרדי, כך נוהג ״המודיע״, אשר נוצר גם להיות מכשיר סיוע ועזר לבנינה וביצורה של אגודת ישראל, התנועה המרכזית של יהדות התורה. אנו לא נבהלים מן הכינוי ״עתון מפלגתי״, משום שאגודת ישראל היא מפלגה רק במובן הזה שבאה להיות היא עצמה משקל־נגדי למפלגות במחנה הציוני או במחנה הדתי־לאומי. אבל כשם ש״לא ככל הגויים בית ישראל״ כך גם אגודת ישראל לא ככל המפלגות — כדבר הסיסמה שגדולים וטובים במחנינו שיננו אותה — ו״המודיע״ לא ככל העתונים.

הגאון רבי עקיבא אליהו רבינוביץ, רבה של פולטבה, מייסד ועורך "המודיע" הראשון

אנו מודעים לכך שיש בשוליים כאלה המתהלכים עם טרוניות, כי "המודיע" איננו מספק את "ליטרת הרכילות" ממה שנעשה בתוך אגודת ישראל. אלה אומרים, "לא הכל כל־כך חלק" כפי שמתארים ב"המודיע" את הנעשה באגודת ישראל. אמנם נכון, כי מגיעים להחלטות, אבל לפני ההחלטות ומסביב להן ישנה התרוצצות, יש חילוקי־דיעות, יש אפילו מריבות... אבל, "המודיע" לא בא כדי לתאר את הדבר הידוע כל כך, שבין אנשים טבעי הדבר שיש חילוקי־דיעות, שיש טענות וטרוניות, שיש אפילו מריבות, ולעתים, ברגעי־חולשה המתח אפילו עולה. ומה בכך? אנחנו באנו להוכיח את ההיפך, כי צריך להעמיד את הצד היפה של החיים ולא את הצד השלילי, את הצד המאיר ולא את הצללים.

פעם, בעבר, נהגו כך גם עתוני המפלגות האחרות, אבל במרוצת השנים גברה בהם ידיהם של אלה שאמרו כי העתון עומד בפני עצמו, הוא חייב להיות "חי ותוסס", ולכן צריך להוציא את כל הכביסה המלוכלכת החוצה, צריך לנצל את הרכילות והלשון־הרעה כאמצעי לטפח את העתון ולמשוך את הקוראים. מה שקרה בסוף הוא, כי העתון אולי נשאר איכשהו חי, אם כי מתנדנד כל הזמן על תהום הגרעונות ופשיטת־הרגל — אבל המפלגות נהרסו כליל, וראה הוכחה לצורך זה: מפא"י לכל גלגוליה, המפד"ל וכו'.

"המודיע" איננו ענין בפני עצמו, הוא חלק מתוך מערכת, הוא מכשיר ואמצעי. כיוון שמקובל עלינו שאגודת ישראל היא ענין קדוש, ודי בעובדה שהקימוה גדולי ומאורי ישראל לפני שני דורות, כדי שנהיה בטוחים בראיה עקרונית זו; והואיל וכך — תפקידו לסייע בהחזקת התנועה, בביסוסה וביצורה, ואיננו רואים זאת לעוון ופשע שאנו בפירוש איננו עוסקים ברכילויות ובתככים ובגילוי אינטריגות, אלא מתארים את הצד המעשי של התנועה, את המעשים, את הפעולות ואת ההישגים, והאמת היא, כי שיעור החיוב באגודת ישראל עולה כפל־כפלים ולאין־ערוך על החולשות האנושיות הרגילות והטבעיות כל כך.

☆

באחרונה, כאמור, עלו וצצו גם במחנה היהדות החרדית גידולי־

פרא בתחום הזה. לא עוד איזה כתבי־עת שבאים להוסיף ולהעמיק את המימד ההשקפתי של אגודת ישראל, לפי ראות־עיניים של חוג זה או אחר, כאשר מקובל אצל כולם העקרון שאגודת ישראל היא ענין קדוש ולא באים לפגוע בה ולהורסה — אלא משהו בכיוון אחר, חמור ומסוכן ביותר לכל הנושא הזה ששמו עתונות חרדית ואגודאית.

הללו באים ואומרים בצורה המפורשת ביותר: אנחנו באנו למלא את "החסר" ב"המודיע", ואם הוא מונע מידיעת הציבור את כל הרכילויות והלשונות הרעות, אנחנו "נמלא" זאת. והם התחילו בכך, ועבירה גוררת עבירה. כבר לא נעמוד על כך, כי אותה הגדרה על "החסר" ב"המודיע" איננו אלא המעלה הגדולה שלו, וכל מה שהם באים "למלא" איננו אלא בא ומחסיר ומגרע, מזיק ופוגע ביהדות הנאמנה; אבל פריצת סכר לעולם אינה מסתיימת במקום שבו מתחילים, ומחיטוט במשגים וכשלונות של עסקן מגיעים עד־מהרה — ובאמת מדהים ומזעזע המעבר המהיר הזה — למסע שלוח־רסן נגד גדולי התורה; אתמול חיטטו בהחלטות של אגודת ישראל וכיצד הגיעו אליהן, היום כבר מחטטים בהרחבה ובהנאה גלויה בהחלטותיה של מועצת גדולי התורה; אתמול עוד הסתפקו בפרסום בבמה שלהם, היום כבר עוברים הפרסומים הישר אל עתונות חילונית של רכילות זולה, ושיתוף־הפעולה וההיזון החוזר ניכר כמעט מכל שורה ושורה שמתפרסמת בכלי־התקשורת למיניהם.

וכך נמשכת שרשרת השלילה, מתפתחת ותופחת; אתמול הסתפקו בידיעות כוזבות על דברים שלא נאמרו, הסתפקו בחיטוט אחר בין־השיטין של "המודיע", מה כן פורסם ומה לא, היום כבר מדברים בלגלוג ארסי ובביטול ציני כנגד תורה וגופי־תורה ממש, ואין שיעור וקץ לכל הדברים הללו, ואפילו שבהתחלה לא באו אלא "רק" כדי "למלא את החסר" ב"המודיע" — לא עבר אלא זמן מועט בלבד וכבר הידרדרו והגיעו לאותה דרגה של רכילות, הלבנת־פנים ולשון־הרע כמו בעתונות החילונית.

☆

"המודיע" מסוגל היה לעמוד במשימה הזו — וכבר אמרנו

שעשרות שנים הן תקופה סבירה כדי לטעון לביסוס קביעה זו — הוא עמד בכך משום שהוא איננו עתון פרטי, איננו עתון שנועד לספק אמביציות פרטיות, הוא עומד תחת בעלות ופיקוח של ארגון ציבורי שמעליו מרות של גדולי התורה.

אין כל צורך שאותה בעלות ציבורית תשב כל שעות היממה במערכת ותפקח על הכל. די בעצם העובדה כי ישנה בעלות כזאת כדי לקיים משטר זה של משמעת קפדנית. יש כאן מסביב הבחינה של אימת גדולים, יש הבחינה החדורה בכל ההכרה אצל כל עובד בעתון של "גברא דמיסתפינא מיניה"; הכותב יודע שיבדקו אחריו, אם ייכשל — יעירו לו, אם יחטא בזדון — בודאי ובודאי שיעמוד בפני בירור נוקב, ולא באחרונה — ציבור־הקוראים הגדול, אשר התרגל בכל השנים למצוא לפניו עתון כסולת נקיה ומנופה, הוא, כקולקטיב, נעשה המבקר הגדול, המתמיד והקבוע של העתון, הוא לא ירשה, הוא לא יתן, הוא יתריע וימחה בתוקף אם תהיינה חריגות.

זהו ההבדל הגדול בין עתון ציבורי כ"המודיע" לבין כל עתון פרטי, יהיה מי שיהיה מייסדו, עורכו ומנהלו. ברגע שהוא פרטי, הוא חסר כל משמעת, איננו חייב דין־וחשבון לאף אחד, איננו בוחל בכל אמצעי כדי לרתק אליו תשומת־לב של קוראים, ובפרט כאשר הוא חייב לעמוד במשימה של מימון העתון, שאז הכל נעשה כשר בעיניו, ולא רק שאיננו רואה כחסרון את פרסומי הרכילות הזולה, אלא הוא מעונין עד מאד לטפח אותה, לטפח את המחלוקת ולהציתה אש של מריבות ומדנים. זה הרי יספק חומר מגרה, טורי העתון יתמלאו והחומר יזרום מכל הכיוונים, ואז שיעור המכירה יעלה וישגשג והוא יפיק רווחים מירביים...

זו כלל אינה תיאוריה, אלא כך היא המציאות ב"עתונים הפרטיים" הדואגים לקשט עצמם ב"ב"ה" בראש העתון, לפרסם תמונות של גדולי ישראל, אך לשלב בין הטורים מנות־ארס כפולות ומכופלות, לא להירתע מביזוי גדולי ישראל, עד הגיעם כבר לדרגה מחפירה ביותר.

לאחרונה נתגלה הדבר הזה בצורתו המחפירה ביותר הן כאן והן באמריקה, וכל מי שלא תפסו מבעוד מועד את הקלקול הטמון באלה

הרואים את העתון כ"לכתחילה" וכדבר הקיים לעצמו — בודאי מצטערים מאד בראותם לאן הגיעו הדברים והרחיקו לכת. אולי יצא מתוק מעז זה, כי יתנערו מכל זה ויברחו ממנו כמו מפני האש.

ה' שבט תשמ"ב

העיירה היהודית מבעד לעדשה של ספרות חרדית טהורה

יליד ירושלים אנוכי ומטעם זה לא היה לי מגע עם חיי העיירה. מה שידוע לי עליה ועל ההווי המיוחד שלה, הוא מקריאה או משמיעת סיפורים ששמעתי פעמים הרבה מיהודים יוצאי מזרח אירופה שעלו ארצה בפרוס מלחמת העולם השניה. התקרבתי יותר לנושא, כאשר נזדמן לידי לתרגם אי־אלו מיצירותיו וסיפוריו של ר' בר סוקולוב הי"ד, הסופר החרדי בפולין שלפני השואה.

הדברים שייאמרו להלן, יכוונו לפיכך על העיירה כנושא ליצירת ספרות חרדית מחנכת, שתבליט את המוטיבים החיוביים שבה, כאמצעי נגד הספרות החילונית שסילפה את העיירה והעמידה אותה באור שלילי.

מזה שנים רבות עשו הסופרים החילוניים רבות על־מנת לפתח ולהחדיר יחס שלילי, ועויין אפילו, לעיירה היהודית בגולה. טירחתם הגדולה ביצירת ספרות מסולפת על הווי העיירה עלתה יפה עד כדי כך, שכיום המושג "העיירה הגלותית" הנו להם יסוד ומסד לכל השלילה ולכל הרע שיש בעולם.

אין כל ספק שלגבינו חייבת להיות העיירה לא רק מושג **חיובי** במידה הדורשת מאתנו שלא לזלזל בה, אלא, נדמה, שהעיירה הנה מושג **מחייב**, משום שהיא טוותה במשך מאות שנים הווי־חיים עשיר־תוכן ועתיר בנכסי רוח, והיא ידעה עקביות ואמונה, תום ובטחון, במדה הרבה יותר גדולה משחיינו כיום נתברכו בהם.

הסופרים החילוניים העמידו, כאמור, את העיירה באור שלילי לחלוטין. כל רקמת־חיים יש בה כמה צדדים, והם עשו הכל ע"מ להצניע ולהסתיר את האור הפנימי ששפע מחיי־העיירה, את ההווי התוסס שבה, ותחת זאת חיטטו ופישפשו ומצאו רק את השלילה. במקום שיציירו ויתארו את החיים המגוונים הפרטיים של הצעיר והצעירה, של האדם העמל והעובד, של החנווני ובעל־המלאכה, של

הרב, ראש־הקהל, הפרנס, הגבאי, השוחט, חזן וכו׳ — הרי ציירו תמונה שחורה־משחור, של חיים חסרי־תוחלת, של ניוון ושקיעה, של עניות מרקיבה ומשחיתה, של משטר רודני מטעם הרב, ראש הקהל והפרנס, של משטר ניצול מטעם ה״גדולים״ על ״עמך״ הפשוט; בקיצור: חיי חומר ומלחמת קיום ללא כל תוכן ופנימיות רוחנית.

הללו עשו את אשר עשו, מתוך מגמות וכוונות שלהם: נגועים היו במחלה של איבוד הכבוד העצמי, תוך התחנפות אצל עמי הגויים, ומתוך גישה של ״מה יפית״ היו משמיצים את החיים היהודיים להנאתם של הגויים. את כל הפעולה הזו הלבישו במעטה של ״התעוררות לאומית״, ועוד מליצות יפות ומצודדות כאלו, למרות האבסורד והסתירה העצמית של התמכרות לעמים אחרים והשתעבדות רוחנית, מחד גיסא, והטפה צבועה להשתחררות מן השעבוד החומרי, מאידך גיסא.

☆

אולם נפנה נא מן ה״טיפול״ הזה בסופרים החילוניים וניגש לבעייה הזו, של העלמת חיי העיירה מתוכנו, מבחינת אחד הנושאים הטובים ליצירת ספרות חרדית טהורה, אשר תביא את חיי העיירה מבעד לעדשה הרואה את החיים בעמקותם הממשית, ולא כפי שהם נראים מעל לפני השטח.

הסופרים החילוניים, נוסף לכך שכוונות זדון הורידו אותם מדרכם, הרי גם לא יכלו לראות את החיים מבחינה מעמיקה. חיים רוחניים אינם מתנשאים בגאווה מזדקרת. הם, מטבעם, חבויים ומיועדים אך ורק ל״יודעי ח״ן״; ומי שאינו כך, איננו רואה אותם באמת אלא רואה רק את האפור והשחור. משל לבית גדול שמבפנים הוא הדור ומפואר ביותר, מלא כלים ורהיטים יקרים, ואילו מבחוץ הריהו משוח בצבע שחור וחלונותיו מחופים בווילאות קרועים. העומד מבחוץ אומר שהבית הנו של איש עני, ממורר וכאוב, ורק הבא בפנים משכיל לעמוד על תוכנו האמתי, בראותו בית מלא מכל טוב ומכל עושר שבעולם.

חיי העיירה, כמות שהם, על יפעתם הרוחנית, על תכנם הפנימי העמוק, נעדרי־ידיעה גם אצלנו. גם זו רעה־חולה היונקת השפעתה מן הספרות החילונית. אנו יצרנו מעט מזעיר, יחסית, ובשטח זה של העיירה רק משהו מן המשהו, ולפני שנים היתה איזו מציאות מוזרה שכאשר דובר ב״ספרות״, מובן מאליו היה שהכוונה אינה כלפינו. אם מישהו מאתנו נשאל אז על נושא ספרותי, הרי נדמה היה שבהכרח הכוונה ל״ספרות שלהם״, שכן לנו לא היתה כמעט ספרות. אמנם בשנים האחרונות הסתעפה ב״ה הספרות החרדית, ובזמן האחרון יש סימנים לגיבוש ספרות חרדית ברמה גבוהה, אך עדיין לא מוצה בכלשהו נושא העיירה, ולכן גם ידיעתנו על הווי העיירה אינה אלא בבואה מן התיאורים המסולפים.

אולם מחשבה קלה בלבד על חיי העיירה — תבהיר לנו כי לפנינו נושא בלתי נדלה ליצירה רבת ענפים.

☆

מה הם חיי העיירה? מה היה המיוחד בהם? מה הם סימלו? מה הביאו לידי ביטוי? ההיה בהם ממה שאין כיום? ההיו מיוחדים רק לגולה, ואילו בארץ ישראל לא? האם העובדה שחיים כאלה היו מיוחדים לגולה בלבד היא הסיבה שהנוער הישראלי, וגם הדתי, אין לו כל יחס נפשי אליהם, או שהם היו גם בא״י, אלא שסיבות אחרות, סיבות הקשורות בקומפלכס של נחיתות, הן המרחיקות אותו מידיעת חיים אלו?

ננסה נא להשיב על שאלות אלו, הממצות במידה רבה את הבעיה הזו.

ובכן, מה היו חיי העיירה? מה היה המיוחד בהם? ומה היו הסמל והביטוי שלהם?

חיי העיירה היו יהודיים במלוא מובנה של המלה, התנהלו עפ״י תורת ישראל. הרב בעיירה היה המנהיג והקברניט, והוא אשר הנחה את התושבים בכל עניני החיים. האנשים התפרנסו בקושי, הרווחה לא פקדה אותם, אך אף אם היו שטופים כל עיקרם ברדיפה אחר השגת אמצעי הקיום, לא יצאו מגדרם, והכירו בתורה כסמכות־

החיים, והיו תמיד מלאי־ערגה לחיים של לימוד תורה, דבר שהיה להם כנקודת מרגוע נעלה ביותר בים החולין.

העיירה היתה סמל של הווי יהודי, אשר נוצר והתגבש בתוכה, תחת אוכף הדיכוי והנגישה.

☆

בחינה זו, של חיים עפ״י התורה, חשובה וראויה במיוחד לציון, אם נראה את העיירה כאחת התחנות החשובות להמשך קיומה של רציפות הדורות.

לא קל לומר כי בלב כל יהודי פשוט קננה תחושת אחריות לעתיד קיומו של העם בגלות החשוכה, אך בודאי ובודאי שאנו חייבים להגיע למסקנה שהחיים הודרכו ע״י רבני ומנהיגי העדה מתוך ראייה רחבה זו, והם חשו אחריות כפולה על עצמם להזהיר את העם ולהחזיקו על פסים נאמנים לתורת ישראל הן משום חובת כל יהודי לשמור על קיום המצוות, והן משום שבהעדר שמירת התורה עלול הוא להיטמע ולהתבולל בין הגויים ולהפסיק את קיומו כעם מיוחד.

ונדמה, כי העיירה נתנה ביטוי וסמל לקיומו של עם עצמאי מבחינה רוחנית, גם אם מבחינה פיסית היה רחוק מעצמאות והיה כלוא ומשועבד. יתר על כן: ניתן גם לקבוע כי המיוחד שבחיי העיירה היה בכך שגם אם תנאי הקיום החמריים היו קשים, הרי בכל זאת היו נסוכים אושר ורוגע.

עובדת קיומה של התורה כגורם הראשי הקובע בחיים — העלתה את העם לדרגה עילאית של אי־שקיעה ביאוש בצר ובמצוק לו. העיירה היוותה יחידת־החיים היהודית שלעגה לכל צורר ומתנכל. לא היתה הבעיה של רדיפה אחר חמרנות ומותרות, ובבית הדל מצאו את האושר.

☆

ההיה בחיי העיירה ממה שאין כיום?

ברור הדבר שחיי העם בכל מקום ומקום בעולם נשתנו כיום תכלית שינוי. באירופה היתה השואה הגדולה; באמריקה — מצבר־הכוח של העם היהודי — אין חיי־עיירה מכל מיני סיבות אחרות שלא נעמוד עליהן כאן; ואילו כאן, בארץ ישראל, קמה מדינה והחיים נשתנו לחלוטין.

הרגשת השיעבוד והגלות היוו תנאי רציני להתרקמות החיים העיירתיים במתכונתם האופיינית המיוחדת. כן גם העובדה שהעיירה היתה קבוצה קטנה, של עשרות משפחות יהודיות, תרמה להרגשה האינטימית. נוסף לכך אין לשכוח עד כמה נתרחקנו כיום ממסגרת־חיים ביתית, סגורה יותר, שלווה ומצומצמת יותר — הלא כיום הבית שלנו נעשה לרשות הרבים.

אין גם לשכוח את השינוי בתנאי החיים בכללם, עם הקפיצה העצומה מתנאי־חיים פרימיטיביים לפיתוח טכני כביר. סוד האושר בחיים טמון לא פעם בהרגשת הסיפוק של יצירת הישג לאחר עמל מפרך ביותר, וככל שהיגיעה גדולה יותר, כן הסיפוק ממשי ועמוק יותר, ובעיירה, כאשר אדם צריך היה לעמול קשות להשגת הפרנסה ולכל השאר — הרי היה לו משנה סיפוק.

מבחינה זו בודאי שאין כיום ממה שהיה בעיירה. אך גם משאר כל הבחינות אין הדבר קיים כיום. באותן שנים היו רובם ככולם של תושבי העיירה קשורים בתורה ובמסורת, ועובדה זו יצרה קשר חי בין כולם, מה שאין כן כיום, לדאבוננו.

כיום הזה, מרביתו של העם מרוחק מחיים של תורה, ואילו אנו מפוזרים פה ושם. הדאגות השתנו, התנאים השתנו, ואין תנאים ומציאות לחידוש הווי מיוחד זה.

☆

ועתה השאלה: ההיו חיי העיירה מיוחדים רק לגולה, ובא״י לא?

עד כמה שכותב־טורים אלו יכול להשוות — נדמה כי היו והיו גם כאן בארץ חיי עיירה טיפוסיים, אם במקצת ואם בהרבה. העיר

העתיקה של ירושלים, חברון, ואף גם טבריה וצפת, היו דוגמה לחיי עיירה.

החיים בכל המקומות הללו היו שופעי־הווי, היו דוגמה לקשר חברתי הדוק בין כולם; בשמחות ובהיפוכן — באבלות — אפשר היה להבחין עד כמה היו האנשים הדוקים זה בזה, עד כמה היו קשורים. וכידוע, החיים לא היו משופעים, לא היו נטולי־צרות וסבלות, אך הם נוהלו רק עפ״י תורה ומצוות, ואף הם היו מאושרים יותר ושלווים יותר, חיים של הסתפקות במועט ואי־רדיפה אחר הממון והמותרות.

מובן הדבר שאין כאן אפשרות לערוך השוואה מדוייקת. רק העובדה של ישיבה בארץ ישראל על אדמת־הקודש, כבר היה בה כדי לשנות בהרבה מן התמונה. יהודי בעיירה, שאב הרבה־הרבה משלוותו בזה שכל־כולו היה תפוס באותו חלום־ערגון מתוק ונעים של עליה לארץ הקודש ולהתיישב על אדמתה. מובן שכוסף־גאולה זה היה שונה בהרבה בהרגשתו הפרטית של היהודי שכבר זכה לחונן את עפר א״י.

מכל מקום היו כל מיני תנאים שלא היו שונים פה ושם.

☆

השאלה האחרונה היא: למה אין לנוער, ואף לדתי, יחס נפשי לעיירה?

אפשר להבין את הדבר לגבי הנוער החילוני — שכן סופריו, מוריו ומחנכיו, עשו כל עמל כדי לעקור ממנו כל זיקה לעיירה וחייה, הפכו אותה לסמל של כיעור, שעבוד, חנופה ו״מה־יפית״; סילפו את כל דמות חיי־הזוהר של העבר והעמידום באור שלילי כזה עד שהנוער שלהם מתעב את העיירה.

לצערנו, ניתן גם לייחס חלק מסיבה זו גם כלפי הנוער הדתי. באין ספרות חרדית ענפה על נושא זה, ספג הנוער הדתי את השפעת הספרות החילונית. סופרים דתיים טיפלו אך מעט בעיירה ובחייה ולא העלו את זוהר החיים וטוהרם לנגד עיני הנוער שלנו, וכך קרה

שהוא נלכד בתסביך־הנחיתות מאותה סיבה שהנוער החילוני מייחס כל יהודי דתי לעיירה ולגולה, וזאת, כמובן, בצורה השלילית ביותר. נחיתות זו גורמת לכך שגם נוער דתי מעדיף להתרחק מחיי העיירה, ואף הוא כבר רואה אותם בצורה שלילית.

אין כל ספק שהספרות החרדית חייבת להעלות את נושא העיירה מתהום־הנשייה, ולהנציחה בצורה הראויה והמתאימה. זו בקעה הראויה להתגדר בה. בכך אפשר להחדיר רוח אחרת בקרב הנוער, רוח של הרגשת זקיפות קומה, של ידיעת האמת ההיסטורית לאמתה, שיוכל להיות נזון מהווי יהודי טיפוסי איתן, כפי שהיה באמת, ולא כפי שסולף בידי אחרים.

וצריך לתרגם את המשאלה לשפת־המעשה.

אייר תש"ך

במה לוחמת וסדנא יוצרת

אולי מעט מחמת "קנאת סופרים" באנו לכתוב את השורות דלהלן. ב"המודיע" התפרסם מאמר ידידנו הרב משה שרר, נשיאה של אגודת ישראל בארה"ב. מאמרו זה הופיע בראש גליון חגיגי ורב־תוכן ליובלו של הירחון האגודאי בארה"ב "דאס אידישע ווארט", בעריכת ר' יוסף פרידנזון. הרב שרר איננו רואה בתאריך היובל של בטאון אגודת ישראל את העיקר, אלא בתקופה הסוערת, המיוחדת במינה, תקופה שבה גדלה וצמחה יהדות חרדית חדשה באמריקה, כפי שהיא מקופלת ומסופרת במאות גליונות אותו ירחון, לו מלאו 25 שנה מאז הופעתו הראשונה.

אותה "קנאת סופרים" שמתעוררת בנו, היא משום שבמידה מרובה מאד "סדנא דארעא חד הוא"; מאבקה של יהדות התורה באמריקה ושלבי המאבק הזה, חופפים בדיוק מאבק ושלביו של יהדות התורה בארץ־ישראל, והשיאים שהושגו שם, הושגו גם פה, והבעיות שניצבות שם, בעיות גדולות ויסודיות — ניצבות אף בפנינו, ואם שם חוד־המאבק מופנה נגד התבוללות וטמיעה, ונגד זרמים שקריים רפורמים וקונסרבטיוויים, מופנה אצלנו המאבק נגד שיכחת־התורה והתנכרות לקדשי־האומה כאן בארץ, כשהם מהווים פוטנציאל בשל להתבוללות, ואנו לוחמים נגד זרמים חילוניים למיניהם, מימין ומשמאל, ונגד מסלפי־דמות, ונגד פרשנים למיניהם, הכל כמו שם...

והנה, אם ב"דאס אידישע ווארט", שבאמריקה, מתקפל המאבק ומופיע בצורה חיה מעל אלפי עמודיו, המאבק שלנו בארץ ישראל, כמעט מאז קום המדינה, על תהפוכותיו וגלגוליו, מורדותיו ועליותיו, — כל זה הלא הוא כתוב מעל אלפי הגליונות ורבבות העמודים של "המודיע".

☆

לא בהזדמנות של יובל משלנו אנו כותבים את הדברים הללו, כי אם בשל "רפלקס" שהתעורר בנו למקרא מאמרו המאלף של הרב שרר. אולי זו הזדמנות לצרף מספר מלים של ברכה לא רק לבטאון המיוחד במינו, המצטיין ברמתו הגבוהה, בסגנונו הבהיר ובעריכתו הקפדנית בידיו של עמיתנו ר' יוסף פרידנזון — אלא גם לאגודת ישראל באמריקה בכללה, שהגיעה לשיאים בלתי־רגילים בתנופת ארגון ובהפיכתה לאחד הגורמים החזקים ורבי ההשפעה ביהדות התורה דשם, כשהיא משולבת כל כולה במהפיכה הרוחנית שהתחוללה בקרב יהדות זו במרוצת חצי יובל השנים האחרון.

אך לא רק בשל כך, כי כאשר החליטה הנהלת הועה"פ העולמי של אגודת ישראל להטיל על שלושה מעובדיו הוותיקים של "המודיע" את כובד האחריות של המשך הנשיאה בעול העתון, בעקבות החלל שנוצר בפטירת העורך הראשון, הרה"ח ר' יהודה ליב לוין ז"ל, וזכה כותב השורות להימנות עם אלה — ניעור גל של זכרונות על ימים שעברו, תקופת שלושים שנה אינה דבר של מה בכך, היא נתח גדול ועיקרי של חיי־אדם עלי־אדמות. עתונים, עמודים, טורים וכותרות — כל אלו החלו לרצד לנגד העינים, סיפור־תולדותיהם של מאבקים גדולים וקטנים, מערכות סוערות, חיצוניות ואף פנימיות, עם חילוניים ומרשיעי ברית, עם המתנכלים להמשך קיומה של היהדות הנאמנה, ומערכות פנימיות עם גורמים שפורצים גדירות, שאינם מסוגלים לעמוד בלחץ הפשרה והסטיה הרעיונית.

כצעיר נסחף הכותב להמולה הגדולה הזו של העתון; ולא היתה זו המולה רגילה האופיינית לכל עתון, כאן פעם דופק של תקופה, לבה המתעורר של יהדות המחפשת להכות שרשים מחודשים בארץ המתחדשת, כאן נשזרו מאבקים ונשתרגו ענפי־פעולה, גדולות כקטנות עברו דרך "המסננת" של העתון, ונדבקנו בלהט הזה עד בלי אפשרות להינתק מזה.

☆

מערכת "המודיע" היתה והינה גם כיום הכתובת לכל המאבקים הללו, על קדושה וטהרה, על שבת וכשרות, על מעמד בני הישיבות ועל שחרור בנות מגיוס ומשירות לאומי וכל השאר. אך בשנים

הראשונות לקיומו של עתון זה לא נעשה רק כדי לשמור על יסודות קיימים — ואת אלה צריך היה לבסס ולייצב — כי־אם להיאבק על השגתם ולהשמיע בכל העוצמה את הזעקה והצעקה, כי לא נרפה, כי לא נוותר, כי לא ייקר בעינינו כל קרבן להבטחת היסוד הזה של עצם יכולתנו להתקיים באורח־החיים של תורה ומצוות.

העתון הזה הוא שהעביר את ה"מסר" למי שצריכים היו להעבירו, כי כאן, אצל היהדות החרדית, מדובר בנכונות כזו למאבק, עד כדי מסירת־נפש ממש, ללא כל מליצות. ועתון שהועדה לו השליחות להיות השופר לתרועה שכזו, — היה גם, מטבע הדברים, לסדנא הטובה ביותר, לבית־האולפנא העצום ביותר לעיצוב השקפה, לחידוד רגישות הכשרון ולהפקת יכולת ההבעה. זהו, איפוא, בית־הספר שבו יכול היה צעיר־לימים למצוא את דרכו בעתיד ולראות עצמו חוליה בלתי־ניתקת מעצם השליחות של העתון החרדי.

גלשנו שלא מרצון לשורות אישיות, כי קשה להפריד לפעמים בין ההיקש הכללי שנתעורר בנו עם קריאת אותו מאמר של סיכום־ביניים לתולדות המאבק של יהדות התורה באמריקה, כפי שהוא משתקף מעל דפיו של בטאון אגודת ישראל דשם, לבין המאבק שלנו כאן בארץ, כפי שהוא משתקף מעל דפי "המודיע" וכפי שהוא נחרת בזכרון כותב השורות מנוכחות אישית של תקופה של שלושים שנה, ליד סדנתם של יוצרים ולוחמים, וקשה להימנע מלהזכיר את החסד המיוחד שנטה לנו העורך הראשון, ר' י.ל. לוין ז"ל, שהחדיר בנו את אותו מטען הדרוש לבטחון עצמי ונתן את האפשרות להתפתח ולהתקדם, עד לתפקיד סגנו וממלא מקומו.

☆

ומעגל הזכרונות העובר ושוטף לפתע את מוחנו, על ימים קשים, ימים של מאבקים ומערכות, וימים ולילות קשים על קיום העתון, כולל חדשים של נדודים בחו"ל למטרה זו. ואותו צירוף של יובל 25 שנה לקיום בטאון אגודת ישראל בארה"ב, שכאמור, מקפל הוא בגליונותיו תולדותיו של מאבק הירואי על התבצרות יהדות התורה באמריקה — מוליך למסקנה חשובה ומיוחדת.

העתון הוא אחד המכשירים היעילים, הטובים והחיוניים ביותר למערכות של היהדות החרדית, הוא חלק בלתי נפרד מכל הכלים האחרים, כלים שלובים זה בזה, אך העתון הוא כמין חלוץ העובר לפני המחנה. הוא המעניק את הגושפנקא למערכה, קובע את טיבה ואת היקפה ואת מרכזיותה. הוא מפיח את כושר־הלחימה באנשים, הוא המעודד ומטפח, הוא גם המקרב רחוקים וקרובים לאותה המסגרת, הוא הממצה תוכנה וטיבה של האחדות החרדית וארגונה המקיף.

תמיד עומד העתון וטופח על שכמי האחרים, משבח את העשיה ואת העושים. העתון כמעט ואיננו זוכה לכך, לא הוא ולא עובדיו. הרבה צריך בתפקיד זה להתחנך ולהתרגל לכושר ההבלגה כלפי גילוי הקמצנות בהערכת המאמצים המושקעים מדי יום ביומו כדי שהעתון יופיע תמידין כסדרם, והרבה יותר מזה צריך להסתגל לכושר איפוק כלפי חוסר הכרת־הטובה או אפילו כפיות טובה, אך זה טיבה של שליחות, ובכך אולי המבחן, לא לבקש לשבת על זרי־דפנה, אלא להמשיך ולעמוד לרשות הציבור ולרשות המאבק החורץ לא פעם גורלות לגבי העתיד.

א׳ אלול תשל״ט

בבואה נאמנה לרעיון האגודאי

שלושים שנה הן תקופה של דור וחצי, אך בסרט הנע המסחרר המרחף לנגד העיניים — נדמה לנו הדבר רק כיום אתמול. אותה חדוות־יצירה של גליון ראשון, של לילה ראשון שלם, עד אור־בוקר, במרתף דפוס "ספערא" — עדיין מפעמת בהיוליותה. הגליונות הראשונים הנגלים לעין בהתגלגלם מן המכונה המסורבלת, שנחשבה אז למעולה ביותר — עוד ניחוח צבעם הטרי מגרה את חוש־הריח, ואולי כך, מפני שעתון איננו מותיר פנאי למחשבות־סיכום, מאורע רודף מאורע, גליון רודף גליון, והכותרות, הידיעות והמאמרים מרצדים לנגד העיניים; דבר שאירע כבר לפני שני עשורים או לפני חצי יובל שנים נראה לך שרק אתמול אירע וקרה.

אלמלא היה "המודיע" עתון החוגג יובל של שלושים שנה, אפשר היה וצריך היה להתפנות במשך כמה חדשים לסיקור היסטורי, לציון תאריכים ומועדים, נקודות־מיפנה, משברים והיחלצות מהם, תקופות־שיא ותקופות־שפל, ציון אנשים שעשו יחד את הבלתי־אפשרי הזה, התפתחויות בעתון עצמו; אלא שמדובר בעתון שאיננו מאפשר אלא התעסקות בהווה, ולכל היותר באתמול, וכשאתה ניפנה כבר לשעה קלה לייחד דברים על המאורע — כמעט והגליון המיועד לאכסן את הדברים עומד ומצעק להשלימו, בטרם יאחר...

יש המתקנאים בעושים מלאכה זו של עתון, מכיון שזו עבודה שאינה יודעת שיעמום, אינה סובלת בטלה, היא תמיד "מענינת", תמיד מרתקת, כל גליון — עולם חדש, אך ככל שזה נכון, הרי אין לך טירדה כטירדה הזו; אין יום ואין לילה, אין ערבי חגים וימי חול־המועד, ואתה לא יכול לאפשר לעצמך תענוג זה הקיים בכל צורת־עבודה אחרת, להתבטל יום אחד, לא לעבוד יום אחד, כי סימנו של מפעל כזה הוא בהופעה הרצופה, היום־יומית, וכשיום אחד הוא איננו מופיע — הוא נחשב לבר־מינן. אתה חייב לעקוב, להחזיק אוזניך

כרויות, עיניך פקוחות, חושיך מחודדים, לקרוא, לשמוע, להבין, לחטט בין־השיטין, להדגיש ולמחוק, לבדוק ולדייק, לבקר גם כשזה מכאיב, לספוג ביקורת גם כשזה כואב.

☆

אך אם סיכומים היסטוריים־כרונולוגיים אינם מענייננו עכשיו, יש בודאי מקום לחזור ולשנן את היסודות והעיקרים המחייבים את קיום העתון ומנחים אותו בקו המיוחד שלו, באופי המיוחד שעיצב לעצמו ובסגנונו המבורר שהודות להם כבש לו מסילות והגיע עד־הלום, כשמאחוריו ציבור של רבבות קוראים נאמנים.

"המודיע" נועד להיות והוא מהווה בבואה נאמנה למהות הרעיונית והייחודית של אגודת ישראל. הוא נועד להיות כלי אחד להגשמת המאווי היסודי שעמד ביסוד תנועתם של גדולי ומאורי הדורות הקודמים: אחדות עם התורה מסביב לדגל אגודת ישראל. אין לשער כמה גדול כוחו של עתון לפעול בכיוון זה, במערכת מגוונת של אמצעים ההופכים אותה אחדות למציאות קיימת ותוססת.

עתון אחד ובו הגוונים השונים; עתון אחד ובו ביטוי לכל המנהגים השונים המאפיינים כל חוג; עתון אחד ובו דרכי הביטוי השונות של אלה ואלה; עתון אחד והוא בן־לוויה נאמן לפריחת התורה בסגנונותיה ונוסחאותיה השונים; עתון אחד המציין, בעצם היותו כלי־פרסום לכולם, את ההבדלים — איננו גורם בכך, חלילה, להעמקת ניגודים, כי אם להיפך, הוא מאהב את כולם על כולם, הוא מקרב בין כולם, הוא מביא להכרה שיסוד אחד משותף לכולם, מנהר אחד גדול כולנו שותים, אך יובלי הנהר מתפלגים ומתפצלים לאפיקים שונים, וכולם אהובים, כולם ברורים, כולם קדושים, וכולם עושים באימה וביראה רצון קונם.

התכלית הנשגבה של אגודת ישראל — לאחד בין שבטי עמנו, לא על־ידי הריסת הייחוד, אלא דוקא ע"י שמירת הייחוד של כל אחד, החסיד בחסידותו, ובעל מנהג אשכנז במנהגיו, ובעלי מסורות ארצות המזרח במנהגיהן, ויוצאי הונגריה כאשר הורגלו ולמדו לנהוג, וכולם יחד מתאחדים מסביב לעקרון התורה כגורם המרכזי־הדומיננטי היחידי שלנו.

ולא רק בזה מהווה העתון בבואה נאמנה לרעיון האגודאי הגדול, כי אם גם בכל הנובע ומתפצל מן הרעיון ובכל עקרונות־היסוד שלו. העתון הוא האכסניה המעשית לכל האידיאלים היפים הללו, ולא פעם הוא מסגרת יחידה והמוצלחת ביותר לקיום־יחד הזה, אף בימים שבהם ישנה מתיחות, וד״ל.

ואין דבר זה נעשה מאליו, אלא זוהי הפעולה המוקדמת והמאומצת מראש הדברים. הקורא יכול להבחין מהר במישגה שנעשה, אבל לעולם לא ידע על מישגה שנמנע, על פגיעה שסוכלה. אך זוהי ההכרה החדורה במוחם ובתודעתם של עושי־המלאכה, להבין ולדעת, שהעתון נועד לאפשר לכל חוג לבטא את קיומו העצמי, בלי לבטל ולפסול את השני. להבליט את החיובי והיפה בכל אחד, למנוע מהעתון להידרדר לכלי־משחק ביריבויות שונות, וכאשר מדובר בתקופה של שלושים שנה — הרי זה הישג כביר וגדול.

ואל יראו הדברים פְּמה־בכך. השאלה אינה רק בפגיעה שנחסכה ובעלבון שנמנע; להימנעות הזאת, כלומר בקו העקבי והנוקשה הזה, לבלי להפוך את טורי העתון למכשירי־עקיצה פנימיים — ישנה דינמיקה משלה, וכשם שאילו לא היה כך מי יודע לאן ח״ו היינו מגיעים באחדות האגודאית, כן אין לשער ואין לתאר כמה גישה אחראית זו תורמת, בונה ויוצרת ומבצרת אותה אחדות. זוהי הימנעות יוצרת.

וישנה תרומה ליצירה במובנה הרחב ביותר. אותו ליווי שהעתון מלווה כל מפעל שנוצר בתחומי היהדות הנאמנה, כל חידוש בשדה היצירה התורתית, לקרב אנשים לתורה, להעמיק פעלים בהרבצת תורה, אותה יד מטפחת ומעודדת, לא רק שמסייעת, היא עצמה הופכת לגורם יצירתי ראשון במעלה, שלא לדבר כבר על מבצעי התנועה, מערכות בחירות, ועידות, כנסיות גדולות — שהעתון אינו רק חלק אינטגראלי ממערכת האמצעים לקיום אותם דברים, אלא הוא ממש חלק בלתי־נפרד שבלעדיו אי־אפשר, ועובדיו חדורים בתחושת השליחות הזאת ללא הרפיה.

☆

בבואה נאמנה לרעיון האגודאי מהווה "המודיע" גם לצו־היסוד המחייב ביותר שלו: מנהיגותם של גדולי התורה ועמידתם בראש המחנה שלנו. כאן נרשמת לו זכות היסטורית ממש, כמכשיר שכמעט והחזיר עטרה ליושנה.

העתון הזה החל דרכו בתקופה שנראתה כדמדומי־שקיעה מדכאים. מלחמת החורבן הנוראה נסתיימה רק שנים ספורות קודם לכן. מאחורינו היתה אירופה החרבה, על כל שכיות חמדותיה, על מבצרי־התורה, על מרכזי החסידות האדירים. לא רק מיליון חברי אגודת ישראל הלכו לעקידה, כי אם גם רוב מנינה ורוב בנינה של מנהיגות התו־ה. שרידים ובודדים הותיר לנו ה' לפליטה.

אך לצד החורבן הפיסי, עמד החורבן הרוחני בכל האימה הנוראה שלו. הציונות נראתה מנצחת באורח טוטאלי. הקמת המדינה הקנתה לה יוקרה מנצחת. המעט והשארית שהיו עמנו — איבדו נתחים גדולים, נוער שלנו נשר בהמוניו ונקלט לחיקה של החילוניות. רעיון מנהיגות גדולי התורה עמד בשפל חסר־תקדים. כלי־התקשורת עמדו וחירפו וגידפו, ביזו, העליבו והמאיסו, וצריך היה להתחיל הכל מחדש, מן המסד, מנקודת־בראשית. המשימה הגדולה היתה: לחזור ולטפח את רעיון מנהיגות גדולי התורה, להחדיר תודעה מחודשת בדבר עקרון מקודש זה, להוכיח גם כאשר המציאות החיצונית נראתה אחרת — שאין תוחלת במנהיגות חילונית שכולה חסרה יסודות של אמת.

ודאי, שלוחי ההשגחה, גדולי ישראל, שנותרו מהעקידה הגדולה, ניחנו בכוחות מיוחדים, בלתי־מצויים, כדי לקומם ולשקם; אך דרוש היה הליווי, דרוש היה המכשיר המבצע בהכשרת הדעת מחדש, בסילוק ובטיהור דיעות כוזבות, בעקירת הכפירה הגסה של "מאי אהנו לן רבנן". "המודיע" נרתם כולו לשליחות קדושה זו. הדור הצעיר דהיום רואה כל זאת כדבר המובן מאליו, שתלמידים וחסידים נאמנים מצייתים לרבותיהם, אך אז — כמה צריך היה לעמול כדי להסביר ולהבהיר זאת, כדי לעקור ספקנות, כדי להחזיר עטרה מפוארת זו ליושנה.

היום כבר יודע גם הרחוב החילוני שיש גדולי תורה המנחים דרכה

של היהדות הנאמנה, שהיא השלד הבסיסי להתחדשות רוחנית של עם ישראל כולו. אז לא ידעו, כי צריך היה לחדש זאת. ו״המודיע״ — חלקו רב מאד בזה. להוקיר ולהמליך רבנן, לכבד כל אחד בדעתו ובעמדתו ולראות ב״קולקטיב״ המתהווה מהם את דעת־התורה הפסוקה והמוסמכת על כולנו. ויצויין בהדגשה ברורה, כי המאבק להגיע לכך לא היה רק עם הרחוב החילוני, כי המערכה נטושה היתה גם בתוך המחנה ולוותה מריבות ופילוגים טראגיים, אך אגודת ישראל ובטאונה, שהיה המכשיר המבטא לכך, עמדו בעקשנות על השרשת העקרון הזה, שהוא כיום ב״ה מקובל כבר על כולם.

☆

וכהחדרת הצד העיוני של סמכות־התורה, כך גם הליווי הנאמן, המעודד, המטפח והיוצר של הבנין הפיסי של עולם התורה, שרק אחוזים בודדים מן הקיים כיום התקיים לפני שלושים שנה, יום שבו נוצר גליונו הראשון של ״המודיע״.

ביחד עם המאבק הרצוף והבלתי־נלאה על ערכי וקדשי ישראל, שהוא פרק בפני עצמו בהישגיו ובזכויותיו של ״המודיע״, הפך העתון לכלי ולמכשיר המסייע בבנינם של מוסדות התורה והחסד, והביא בכך לטיפוח רצון ההשתייכות לחברה החרדית שבמרוצת הזמן, והיא המציאות כיום לנגד עינינו, נהפך כבר ב״ה לגאוות השתייכות. בפיאור המעמד הנעלה של עולם התורה, בהארת עולם החסידות על שלל נגוהותיו, נזקפה קומתו של בן התורה, של הלומד ושל איש החברה החרדית. במאמץ מופגן נגד נסיונה של החילוניות, על כל כלי־התקשורת שלה, להשפיל את הקומה הזו, להשמיצה, לעלוב בה, להופכה לדמות של פיגור ושל פרימיטיביות — בא העתון הזה והעלה את קרנה, לא ליבוש מפני המלעיגים, להתקיים כל אחד במסגרת שלו, כל אחד בגדר מוסר אביו ותורת אמו, כל אחד אמון על רבותיו ועל מסורתו ומנהגיו, והתוצאות ב״ה מופלגות ביותר.

התקוה שהונחה ביסוד הגישה הזו, כי לאחר שנגיע לנקודת־רוויה מסויימת שנשיג הגנה איתנה על ערכינו ועל עמדותינו המיוחדות, שנבצר את מעמד־הקיום שלנו שלא נהיה כפויים בגזירות המערערות את עצם הקיום שלנו — היתה, כי מכאן נוכל לעשות את נקודת־

הזינוק הלאה, ועינינו הרואות ב״ה, כי אלפי בעלי־התשובה בשנים האחרונות — פונים כמעט כולם אל ״מודל״ החיים של היהדות החרדית.

ויש ל״המודיע״, בעצם היותו עתון חרדי במשמעותו האידיאלית, חלק רב בזה, לא רק משום שהוא מלווה בפועל מזה שנים את תנועת התשובה, וברעיון — הרבה שנים קודם לכן, אלא משום שתרם את חלקו בהפיכת היהדות החרדית לישות מכובדת ומבוקשת, בהצליחו, בחלק שתרם, בהדיפת הנסיון החילוני להציגנו באור עלוב וכמי שאין כדאי להשתייך אליה.

☆

ו״המודיע״ מצדו העצמי, כעתון במובן זה, יצר סגנון משלו, דרך משלו איך להיות עתון־חדשות ובמה לדיעות. בוודאי שאפשר לשפר, להוסיף, לתקן, אך אי־אפשר כבר ליטול ממנו את הייחוד הבסיסי הזה, של סגנון מנופה, התרחקות מכל כיעור והדומה לו, הליכה עקבית בהימנעות מפרסומים גם כאשר יצר הסנסציה העתונאי־הטבעי מדרבן לפרסם, כאשר לפנינו ארץ שעתוניה רבים, ואין מהם מי שלא נכשל קשות במירוץ זה.

ייחוד זה נהפך לאיכות, והוא מהדברים היסודיים המושכים אליו את קוראיו, המשכנעים אבות ואמהות ליטול אותו לבתיהם, כי אינם חוששים שמקריאתו יינזקו ילדיהם, אינם חוששים שנשמותיהם תיפגמנה; ויותר מזה: הצד הזה הוא שהביא רבים לכך שישליכו מבתיהם את כל הפסולת הזרה בתחום העתונות.

וישנו הצד הנוסף — הצד החומרי בעשיית העתון, ואי־אפשר שלא לציינו בסיום הדברים. ההופעה הסדירה של העתון מצריכה כיום הון־עתק. לכל עתון דרכים מקובלות להשגת המשאבים. מוכרים עתונים ומפרסמים מודעות מכל הבא ליד, ללא אבחנה, ללא כל פסילה. השחתת נפשות והרעלת נשמות נגרמת מזה, לבד מכל הפרסומים המערכתיים שכפירה ותועבה שזורים בהם לאורכם ולרוחבם.

ל״המודיע״ אין אפיקי־הכנסה אחרים. גם הוא מתפרנס ממכירת

עתונים וממודעות, אך אין שיעור למידת העמידה העקרונית גם בתחום הזה, עקרונות לא רק במערכת, אלא גם במחלקת המודעות. ההכרח ללכת ב"שביל־זהב" מיוחד במינו, אין כל ספק בפסול המוחלט, אך ישנה קיצוניות גם בספק ובספק־ספיקא, ואם צריך לבחור בין מצוקה ובין הֵיתר מפוקפק, בוחרים במצוקה.

והקב"ה איננו מקפח ויש שכר לפעולה, ויש גמול לעמידה עקבית, ועדים שלושים שנות קיום רצוף של העתון, ובמיוחד ההתקדמות והשיפורים של התקופה האחרונה — כי בסופו של דבר, אפשר להבקיע את חומת הקשיים.

ז' אלול תש"מ

סיפור לא פשוט
על תולדותיו של עתון

הימים שבהם נוסד "המודיע", היו כאלה — ובמבט־לאחור מותר להודות כיום — של "הבט בקנאה לעבר האחרים"; ימי־ההצלחה הזוהרת של התנועות החילוניות למיניהן; ימים של התגרות קולנית מצד הציונים הדתיים לעומת השורות המדולדלות של היהדות החרדית.

המדינה זה־עתה קמה, חוגגת נצחונות והצלחות הן כלפי חוץ, ויותר מזה, מצד המפלגות הציוניות — כלפי־פנים, מחכים רק לרגע שבו תקום היהדות החרדית ותכריז "שגינו". הביטו עלינו בתערובת של מנוצחים וראויים־לרחמנות. הם עם רעיון שהשיג את שיא־נצחונו, ואנחנו, כביכול, השוגים ה"מובסים". היינו אז מתי־מעט, שרידים מתקבצים; מצד אחד — "הישוב הישן" של ארץ־ישראל, שמאחוריו מאבק מתמשך של עשרות שנים על עצם זכות הקיום העצמאי, ומצד שני — קבוצות של יהודים, שרידי־חרב, אודים מוצלים מן התופת הגדולה של שואת יהדות אירופה, כמעט ללא כלים ארגוניים, כמעט ללא ישיבות ומוסדות תורה; למולנו תערובת רב־גוונית של שופרות־תעמולה, עתונות לכל סוגיה, אשר ממטירה על הציבור תיאורים וניתוחים, כתבות ומאמרים, על נצחון־הציונות, על תקופה חדשה ועל עם ישראל חדש. "מדינת החוק" הצועדת צעדים ראשונים, כשבמלים אלה מתקפלת כל ה"בשורה" העומדת ליפול עלינו ונגדנו, של נטילת זכויות־היסוד האלמנטריות שלנו, שלא נוכל להתקיים במכשירים החיוניים ביותר המבטיחים קיום והמשך ליהדות נאמנה.

הדור החרדי הצעיר — רבים היו חלליו בנשירה גדולה לעבר תנועות וארגונים אחרים. "הבט בקנאה" — היתה תחושת הרבים. הם בהצלחתם, הם בנצחונם, אנו בנסיגה ובכמישה. המונים של אנשים, נשים וטף מגיעים ארצה במסגרת העליות הגדולות, כאשר

הרוב הגדול יהודים שומרי־תורה, אך הם מועברים כולם הישר לזרועות החילוניות, כשמכונת ההעברה על הדת פועלת במלוא הקיטור. גם בלא תחושת הקנאה באחרים — איך אפשר, בקומץ קטן כל־כך ובידים קטועות כמעט, להקיף כל־כך הרבה? להבטיח את הקיום העצמי־המינימאלי, לפחות, ולהילחם נגד תנופת־לחימה אנטי־דתית כזו המגיעה לשיאים של העברה המונית על הדת?

היהדות הנאמנה, זו שהיתה טבועה בצו הארגון האחיד של אגודת ישראל, כמות שיסדוה גאוני ומצוקי־ארץ — כשצו־החיים לה ולמאורגנים בתוכה הוא להתארגן בתנופה ובעוז — מוקפת מעגלות של אויבים וגורמים מפריעים: החילוניות בקנה־המידה הרחב שלה; הדתיים־לאומיים הבטוחים שהקיץ הקץ על התנועה המתחרה שלהם בתוך שורות היהודים המאמינים, וקבוצות אחרות, הן מ״ימין״ והן מ״שמאל״ החולקים או יריבים לה, לאגודת ישראל, מסיבות ומניומוקים שונים, עוד מתקופות קודמות. צריך, מצד אחד, להשיב מלחמה שערה; וצריך, מצד שני, לבצר יסודות אלמנטריים לקיום עצמי, להניח תשתית לדור הבא שיוכל להתקיים ולעמוד בהתמודדות הרעיונית הקשה ביותר שידעה יהדות־התורה מעודה. עד אז, בעוד רעיון המדינה ערטילאי, אפשר היה להסתפק בצעדים נגדיים בצורת וויכוחים על ״מדינה לכתחילה״ או ״מדינה בדיעבד״; כאשר היה הדבר דיעבד, אין מנוס מלראות את המציאות ולעשות הכל ליצירת הכלים הנאותים לחיות עם מציאות זו ובתוכה.

מן הבחינה האידיאולוגית כבר נערכו ניסוחים שונים בסוגיה כבדת־משקל זו, של מדינה שלפי כל הנתונים ברור היה שזו תהיה חילונית, בהופעות שעשו ראשי אגודת ישראל בפני וועדות מלכותיות של ממשלת בריטניה ובאו״ם; בתזכירים שנוסחו ע״י אישי־רעיון של אגודת ישראל, עוד עשר שנים קודם הקמת המדינה נתגבשה הגישה התמציתית של הכרה דה־פקטו במדינה, תוך השתתפות במוסדותיה הנבחרים, במגמה ללחום על זכויות־הקיום של יהדות התורה.

☆

זה היה, בצורה תמציתית, הרקע המציאותי בשעה שאגודת ישראל, בהנהגת הרי״מ לוין זצ״ל, החליטה ליסד את ״המודיע״.

הצורך ליצור במה מרכזית שתלחם על החיוב, תדחה את השלילה, תתבע את הטעון תיקון ותתריע על המפגעים והבעיות — הניע ודחף ליצירת הנסיון רב־האחריות ורב־הקשיים הזה. ההכרח ליצור פה ליהדות הנאמנה, שיישמע במדינה מדי יום ביומו קול אחר, קול ישראל סבא — גבר על ההיסוסים ועל הקשיים ועל חוסר האמצעים.

כנער צעיר אז, זוכר אני את להט הנעורים שאחז בכל אלה שנרתמו למשימה: חבורה של מושכים־בעט, מבוגרים וצעירים, מכל גווני־הקשת של היהדות החרדית, מבני ירושלים ומעולים שמקרוב־באו מארצות שונות. כולם נרתמו לתרום מן הנסיון שלהם. היו מהם שמאחוריהם היה נסיון בהוצאת עתונים אגודאיים, באי״י ובגולה, ואחרים שהתחילו אז ללמוד את המקצוע, אך כולם יחד חשו בכך משום ״דופק־התקופה״, ליצור עתון אשר ישמיע ברמה את דבר יהדות התורה, יהיה בן־לוויה נאמן לכל המאבקים והמערכות שהיו חזויים מראש, להסביר ולהבהיר, כי גם לאחר שקמה מדינה — אין יהדות של־תורה מתקפלת ועוברת להיסטוריה, אלא ממשיכה להתקיים, בוררת לעצמה נתיבים חדשים, אמצעים הולמים למסגרת החדשה שנוצרה ונתהוותה.

מאז הופעתו של הגליון הראשון של ״המודיע״, הריהו, בכל התקופה הארוכה הזו, לא רק בן־לוויה נאמן וצמוד לכל האירועים, המאבקים והמערכות של יהדות התורה, אלא הוא גם במידה רבה, יוזם, מטפח, מעורר ומעודד למעשים, לפעולות, למאבקים נגד מקטרגים, תוקף מזימות ועלילות, עומד בשער מול כל מגמה של הבאשת ריחה של היהדות הנאמנה וחושף נסיונות שונים לקעקע את בסיס־קיומה על ידי העמדתה כגורם שלילי. פה ליהדות הנאמנה — במלוא המובן של המלה ושל המושג.

דמותו וסגנונו של ״המודיע״ עוצבו והתפתחו תוך־כדי דברי־הימים, תוך כדי המאבקים הקשים, בעיצומם של מאורעות ותקופות שונות. ניתן לומר, כי התהוותה בו מזיגה של גישת מנהלי המאבק החרדי בירושלים ובארץ ישראל עם הסגנון המהוקצע של אלה שעמדו בעבר בשער־המערכה של היהדות ואגודת ישראל בפולין; מין

סינטיזה של "גישה ממלכתית", הבוררת את הבר מן התבן, המציבה את התוקף והעוז, ועם זאת — בוחרת סגנון מסונן שתכליתו לשרת את המטרה במירב התועלת.

☆

סיפורו של "המודיע", איננו, איפוא, סיפור פשוט על תולדותיו ודרכו של עתון: זהו סיפור צמוד ובלתי ניתן להפרדה מסיפור התהוותה, התארגנותה והתלכדותה של יהדות התורה במסגרת של מדינת ישראל בארץ ישראל, עם כל ההשלכות שנבעו מכך.

הדור הצעיר, ואף הרבה מהדור המבוגר יותר, יודעים מעט מאד על מאבק־איתנים זה עם מציאות חדשה וקביעת הדרכים איך לחיות עמה; אלא שכל מי שהולך ללמוד ולברר לעצמו תולדותיה של תקופה זו — לא יוכל שלא לראות את "המודיע" משובץ כל־כולו ובאופן בלתי־נפרד בכל ההוויה הגדולה הזו. גם אלה שאינם מודעים לעובדה היסטורית זו, לכשיעיינו ויעקבו ויסקרו את התקופה של 25 השנים הראשונות, יגיעו בנקל למסקנה עד כמה חבים ל"המודיע", לאלה שייסדו אותו ואלה שעמלו עמו ואלה שהחזיקוהו וחיזקוהו בנאמנות כל השנים.

היתה תעוזה גדולה בייסודו של העתון, אך הגרעין הראשון של המייסדים היה חדור־תודעה עד כמה מגעת חשיבותו, עד כמה מכשיר כזה אפקטיבי; מן הנסיון הצבור שלהם ידעו, כי בלא עתון — לא רק שנגזר אלם על היהדות הנאמנה, אלא אין המכשיר שיוכל לקדם, שיוכל ללוות, שיוכל להכריז על המאבק ועל המערכה, על העשיה ועל הפעולה.

וכאמור, אין כל אפשרות להפריד בין תולדותיו של "המודיע" לבין היהדות הנאמנה בא"י, ואין אפשרות גם לעשות ההיפך מזה. מאז קיים עתון זה, נבלמה כל גישה נסיגתית ומתגוננת של "גם לנו מגיע". מעטים מודעים לכך שהיתה פעם מציאות כזו בארץ, שאנו "מפגרים", שאנו "בדיעבד". רק באמצעות עתון יומי אפשר היה להניף את הנס של מאבק גדול, שאנו לא "דיעבד", אלא "לכתחילה"; שאנו לא "מפגרים", אלא אנו עילית; אנו העתיד של העם, אנו

ממשיכים שרשרת־זהב של קיום בן אלפי שנים, ואיננו משחקים באכספרימנטים מסוכנים של יצירות חדשות, של "עם חדש", כביכול, של "חברה חדשה", של אימוץ "איזמים" למיניהם, של האלהת תנועות גויות המכזבות ומאכילות מרורים ופחי־נפש.

רק באמצעות וע"י עתון אפשר היה לחנך דור צעיר בזקיפות־הקומה הראויה והדרושה, שלא ייבטל בפני האחרים, שלא יבוש בפני המלעיגים, שידע איך תנועות גדולות שדיברו גבוהה־גבוהה במשך שנים על קידמה וסוציאליזם, על שוויון או "אמונה באדם", — איך כל אלה נתפוררו ונתנפצו, נשארו ריקים מכל התוכן המדומה שבו התייהרו והתגאו, איך השמאל והימין כאחד נשארו קרחים מכל הצדדים, באבדן גישת החסד־לאומים, כמו התפוררות התפיסה האידיאית־חילונית של הציונות.

בלי עתון יומי אי־אפשר היה להחדיר את ההכרה שכאן לפנינו מאבק ממלכתי גדול ורב היקף, תוך דחיית הנסיון להציבנו במחנק גיטואי ולהציג אותנו כמוצר מוזיאוני שעבר זמנו. העתון היומי, הנושם כל יום מחדש, מתעצב שנית ומספר על אירועי היום שעבר, מפרש מאורעות, מתאר מאבקים, מדרבן לעשיה ומוחה בעוז ובתוקף על עוולות ועל פגיעות — זוהי העדות החיה ביותר על קיומו של ציבור חי, תוסס, שכגודל יניקתו משורשי־העבר כן ארוכים חוטי־ההתווייה של העתיד שלו. ציבור שאיננו מתכוון להתקפל, אלא שואף לגדול, להתרחב ולהתבסס.

☆

ומתוך אותה נקודת־מוצא נגזרת גם ההתיחסות לענינים שונים, למאבקים יסודיים, שעדיין לא תמו, אף כי החרדה לעצם שאלת־הקיום קלה כיום יותר, לא צריך להעמיד את השאלה בצורת: מה היה בלי "המודיע"? שהרי אפשר לראות את התשובה לאו דוקא מתוך "חיזוי" שלילי, אלא מראיית החיוב.

היתה שורה של מאבקי יסוד מאז קום המדינה, ש"המודיע" היה משולב וארוג בתוכם, כשניים שהם אחד. אם זו השאלה היסודית של "יבנה וחכמיה", קיומן של הישיבות, או נכון יותר: תלמידי הישיבות,

שיתאפשר להם להמשיך בלימודיהם בלא שיוטרדו בשירות צבאי כל זמן לימודם — זו שאלה שהסברה לחילוניים קשה ביותר מפאת ריחוקם ממושגי־יסוד כאלה — אם זו השאלה של גיוס־בנות, שבזה ניהל "המודיע" מערכה רחבה ביותר, שאולי מכוחה חדרה ההכרה אצל כולם בנחיצותו של עתון כזה; מערכה על חינוך ועל שבת; הוקעת כל נסיון להטיל האשמות קיבוציות על הציבור החרדי בסגנון חמור של מדינות אחרות נגד יהודים בכלל, דבר שמצא ביטוי מובהק, למשל בתקופת העלילה בענין "יוסל'ה"; מערכה על הרבנות שאף בה משתקף אותו נסיון חמור של הטלת מום של "חוסר־נאמנות" אזרחית כלפינו.

"המודיע" החדיר באופן הגלוי אל הרחוב הישראלי את הלגיטימיות של מאבק־דיעות לגבי המושג של מדינה חילונית, דבר שפעם לא היתה שום סובלנות כלפיו; הוא עתון יומי יחיד שביום העצמאות, למשל, איננו נזקק לתרגילי־חנופה, אלא אומר דבריו ליום זה באמתם ובנכונותם, לא מפחית מערכן החיובי של עובדות, אך איננו ירא מלהציג את מלוא הפרובלמטיות של מדינה חילונית, על כל שלילתה, כמה שמעמיד בספק, ובעיקר בסכנה, את צד־ההישג של עובדה זו.

הרבה, הרבה יש וצריך לומר בחשיבות הקיום של מכשיר כזה, ולא הכל ניתן להיאמר עכשיו, אך אנו נזכרים תדיר במה שנהג הרי"מ לוין זצ"ל לומר לא פעם: קשה להעריך משמעות עובדה זו, שבכל יום שומעים מחדש את קולה של אגודת ישראל, שבכל יום מגיבים ומעירים. אכן בפשטות ההגדרה הזו, מתקפל הרבה מאד.

כ"ב אלול תשל"ה

סופר החסידות ויהדות פולין
לדמותו של רבי יהודה לייב לוין ז״ל

ימים מועטים לפני שהחל להופיע העתון ״המודיע״, נפגשתי לראשונה עם ר׳ לייבל לוין ז״ל במשרדי הועד־הפועל העולמי של אגודת ישראל בירושלים, שבראשו עמד אביו, הרב יצחק מאיר לוין זצ״ל, אשר כיהן אז כשר הסעד בממשלת ישראל. זכורני, כי מיד כשראיתיו — נכבשתי על ידו. עיניו הלוהטות והחכמות, פניו רבות המבע, החריפות שניבטה מכל כולו, דיבורו החביב והנעים, כל אלה משכו אותי כבחבלי קסם.

לא היה לי צל של מושג מה התפקיד שעומד למלא ר׳ לייבל ז״ל ב״המודיע״. קבוצה שמנתה אנשים שונים, ביניהם סופרים ותיקים, משארית הפליטה של פולין הדוויה, יחד עם כמה סופרים ועתונאים מאנשי ירושלים, עמלו ועסקו בתכנון הוצאת עתון חרדי. על פני כולם ניכרה תכונה מיוחדת, כאילו שומרים בלבם סוד כמוס, הגם שסוד הופעתו העתידה של העתון כבר ניגלה למספר ניכר של אנשים בירושלים. לימים נודע הדבר, כי ר׳ לייבל ז״ל היה כוח מניע עיקרי, אך שמר על מקומו מאחורי הקלעים.

כבר בגליונות הראשונים של העתון, ניכר בכשרונו הנדיר ובכושרו הפולמוסי. הוא ציטט קטעים מתוך העתונות תוך כדי פולמוס עם כותביהם החילוניים. הוא השחיז את עטו למאבק רעיוני עם אלה שעסקו בחילון דמותו של עם ישראל. חשף נגעיהם, גילה סתירותיהם, הצליף בהם על ימין ועל שמאל ולחם במסירות נפש את מלחמתה של היהדות החרדית.

עברה רק תקופה קצרה ור׳ לייבל ז״ל נעשה, בתוקף כושרו המיוחד והעבודה והיגיעה הרבה שהשקיע ימים ולילות — לעורך העתון. הוא הטביע רישומו על הכל, והגם שהיה אז צעיר לימים, בקושי עבר את שנתו השלושים — מעמדו היה דומיננטי. תוך מספר

ר' יהודה לייב לוין

השבועות הראשונים להופעת העתון החל לחדור יותר ויותר לטוריו, במאמרים וברשימות, אך אף פעם לא חתם בשמו על המאמרים הללו, הוא אימץ לעצמו שמות מושאלים שונים. היו מאמרים שכתב בכתב ידו המיוחד במינו, ואז לא יכול היה לנצור את סוד הכתיבה, בין החוג הקטן של העובדים בעתון, במערכת ובדפוס, והיו מאמרים שהיה כותבם במכונת־הכתיבה הפרטית שלו, כי לעתון לא היתה עדיין מכונת־כתיבה משלו — ומאמרים אלה רק יחידים ידעו מי כותבם. לשמע מחמאות על כתיבתו היה מגיב בביטול קל. האנשים שהעריצוהו "הוכיחו" אותו על שום מה הוא כותב בשם מושאל, ולא בשמו המלא, אך הוא חייך ולא השיב.

אולם היה זה אחד הצדדים המיוחדים באישיותו. הוא התחמק תמיד מכל התבלטות — במשך יותר מעשרים ושמונה השנים שבהן היה עורך "המודיע" לא כתב אף מאמר תחת שמו המלא, להוציא סדרות מאמרים על חסידות או על אישים תורניים בימינו, ביוגראפיות או תאורי הווי מסביבם, אך מאמרים פוליטיים או מאמרי פולמוס כתב תמיד בעילום שמו. מעניין הדבר, כי תמיד תבע מאחרים שיכתבו בשמם, הקורא צריך לדעת מי אומר את הדברים — טען — ואם הכותב יודע ששמו יתנוסס מעל מאמרו הרי זה יחייב אותו יותר למאמץ מחשבתי. לא פעם הגיבו ואמרו לו בבחינת "קשוט עצמך", אולם תמיד חמק מתשובה באשר לעצמו.

ביקורתי כלפי עצמו

אך לאמיתו של דבר, בניגוד לכל שפע השבחים שנהגו להעתיר עליו קרובים ורחוקים — לא היה אדם ביקורתי יותר כלפיו, מאשר הוא עצמו. אם היה הוא נדיב בלא גבול להערכת אחרים, אם לא היה שיעור למידת העידוד שהעניק לאחרים, בטפחו תדיר על כתפיהם, בשבחו את כתיבתם ואת מאמצם — על שכמו־עצמו מעולם לא טפח, אל ה"אגו" הפרטי שלו מעולם לא דיבר, את עצמו הוא ייסר בלא הרף ולא בשוטים אלא ממש בעקרבים. מעולם לא ראוהו מרוצה מעצמו, מיצירתו, ואפילו מהטובים שבספריו. בהקדמה הקצרה שרשם לספרו "חסידים מספרים" הוא כותב בין השאר: "לא אהין להגיד שהצלחתי ליצור דבר שלם. ברור לי שרשימותי לקויות

בחסר"... כתב כך וחשב כך. יכול היית לראותו בהרבה מאד רגעים ושעות של לבטי יצירה, של אותו חוסר בטחון המלווה כל מי שצריך לשגר מלותיו בין אלפי קוראים וחושש מאד למבטים זועמים ולתגובות כעוסות. הוא תמיד חשש שלא השכיל להביע אפילו את התמצית ממה שהיה אתו במחשבתו.

בזה היה ממש מיוחד במינו. לכשאתה פוגש אנשים, לעתים קרובות תמצא את אלה המרוצים מעצמם, שבעי רצון מיצירתם, כשהם כמובן, ביקורתיים כלפי אחרים. ר' לייבל ז"ל, כאמור, אף פעם לא היה מרוצה מעצמו. אם באו ושיבחוהו — היה דוחה את המדברים: נו, נו, שמעתי... ואז, או שהיה מעביר את השיחה לכיוון אחר, או שהיה פותח במונולוג על החסר בספר שחיבר או במאמר שכתב.

מאות ואלפי שעות ביליתי במחיצתו. דרך השיחה עמו והרעננות המתמדת שהיתה בה ראויה לציון מיוחד, אך לא פעם נתגלגלה השיחה על הנקודה הזו: הקורא המחמיא לך ואתה, הכותב, היודע את האמת, היודע כמה עוד אפשר היה לכתוב ולהעמיק, כמה המחשבה היתה הרבה יותר עמוקה, וכמה היא בעצם "ניידלדלה" לאחר שהועלתה על הכתב. היא, המחשבה, בכלל לא נתמצתה בכתיבה זו. היו פעמים שהשיחה היתה מתארכת ופעם אף ניסינו לברר טיבה של מועקת הסופר והכותב, את אי שביעות רצונו, למה הוא יוצא כמעט בכל פעם בהרגשה שקיפח את עצמו, שהיצירה איננה זו שדימה בנפשו. אין זה ממניעים של ענוה, זוהי הערכה עצמית נכונה. הידיעה של כוחות הנפש, של עוצמת המחשבה, של כושר הדימוי והתיאור שיש, לעומת המוצר המוגמר הרחוק להלום כל זה. ר' לייבל ז"ל ידע תמיד, כי מה שנכתב על ידו ומה שפורסם על ידו הוא דל ומעט לעומת אוצרות הנפש הכבירים שהיו בו. כי מה שכתב ומה שהפיק רחוק מלמצות את מה שחבוי ואצור בתוכו. אילו נכתב פעם על ידו דבר מה שבאמת היה מבטא את כל האוצר המקיף שהיה בתוכו אולי זה היה מספק אותו.

אכן, בטוחני שהיתה זו המועקה שליוותה אותו תמיד. הכתיבה היא מכשיר ואמצעי בידי הסופר ולא תכונת המהות שלו. תכונת

המהות של הסופר הם כלי המחשבה שנתברך בהם. ככל ש"המכשיר" קרוב יותר לכושר המחשבה — כן סיפוקו של הסופר גדול יותר, או להיפך, ככל שכושר המחשבה שלו מופלג ונישא מעל לכושר כתיבתו כך אי־סיפוקו גדול יותר. ר' לייבל ז"ל היה בעל עט מבורך ונדיר, בעל סגנון וכושר כתיבה שמעטים כמותו כיום, אך הוא התהלך במועקה, הכתיבה לא הדביקה אפילו חלק זעיר מן המחשבה, או שהמחשבה תמיד היתה מופלגת מעל ומעבר לכושר הכתיבה.

ר' לייבל ז"ל הצטיין תמיד בהערכה עצמית מפוכחת, תמיד כאב את כאבו של היוצר, שחש, כי ככל שהוא מנסה להשיג יותר, המרחק שנפער לעומתו גדל יותר. זו בעצם הדילמה של כל המבקשים, מבקשי אמת, מבקשי דעת, שתמיד אינם גומרים אלא מתחילים.

העורך — תפקיד ושליחות

ר' לייבל ז"ל היה דוגמה ומופת להחדרת תחושת ותודעת מסירות בעבודת העתון, כי על כן ראה בכך תפקיד במובן הנעלה של שליחות, ולא במובן של משרה כמקור לפרנסה ולהכנסה. בקיום עתון עצמאי ליהדות החרדית ראה משימה חינוכית קדושה ועליונה, שהרי נועד הדבר הן כדי לרחק את הציבור מהשפעות זרות והן כדי להחדיר בו השקפה טהורה ונכונה. והוא היה בעל השקפה מוצקה, מגבש עמדה מקורית ועצמאית לגבי כל נושא ציבורי העולה על הפרק, והוא מקדש תמיד מלחמה נגד דיעות סלפניות שכלי התקשורת מחדירים בקרב דעת הקהל.

מניע יסודי בהתמסרותו לשליחות העתון היתה החרדה הפנימית שגילה, לנוכח הסכנה המאיימת על הילדלדות היהדות החרדית. עיקר ההשפעה באה הרי מעתונות וספרות פסולה. המלים הכתובות חודרות ללב וחורצות תלמים עמוקים, ואם אותן מלים מקורן בכפירה — הרי שהן מעוותות את הדמות והצורה. אך התרופה לכך היא באותה דרך, בכתיבה אמיתית, כתיבה יהודית־שורשית, כתיבת האמת התורתית הצרופה, ובכוחו של אור זה לגרש את החושך הרב שזורעים המסיתים ומדיחים. ומתמיד היתה לו תחושה של אחריות לדור הצעיר, הוא תבע תמיד שיהיה עתון מיוחד לנוער, מספר שנים

עמל אישית בהוצאת "המודיע הצעיר", וכמה כאב לו כאשר נסיבות הזמן ומיגבלות התקציב אילצוהו להפסיק זאת.

חוויה עזה היתה לנו תמיד לראותו חוזר ומוכיח את הבנתו החדה וחושיו החריפים. הוא ידע לקרוא היטב בין השיטין, ידע לתפוס את המסתתר מאחורי כתיבתם של פוליטיקאים למיניהם, את המזימה המסתתרת מאחורי שורות תמימות, כביכול, של כותבים חילוניים, שרוממות הדאגה לצרכי הציבור כאילו בפיהם, אך בידם אותה חרב־פיפיות המבקשת להמית את עורקי־החיים של המקוריות היהודית. בתפיסתו החדה והמהירה השכיל תמיד למצוא את שורשה של כל בעיה ציבורית. לבד מכל זה, היה במרבית ימיו קרוב למוקד הבעיות, אך תמיד שמר על מקומו מאחורי הקלעים, מסרב בכל תוקף להתבלט, אבל משפיע משם על קבלת החלטות נכונות.

מופלא היה ביכולתו להחזיק עצמו בריחוק מכל שררה, אף שכישוריו לכך היו מרובים. מטבעו היה בורח מן הכבוד, מן הפרסום ומכותל המזרח. הוא סלד מאותה הידחקות אל השורה הראשונה, וזו לא היתה ענוה מעושה ומלאכותית, או מין צניעות מקצועית. הדבר היה טבוע ממש בעומק לבו. הרבה פעמים ניסו בכינוסים ציבוריים או בהזדמנויות אחרות להוקירו כערכו ולכבדו, אך הוא היה בורח מכל זה מרחק עצום וניכר היה כי באמת ובתמים איננו מסוגל לזה. ככל הנראה נבע הדבר מחינוכו החסידי ומאותם שרידי שרידים של האמת הקוצקאית שהיו בו.

יבול עשיר ורב

ר' לייבל ז"ל היה מהמייסדים של "המודיע", עתון שהצליח להשתרש ולהאחז בניסים ממש, בניגוד לכל תחזית, בניגוד לכל ציפייה של ריאליסטים אשר לעגו לנסיון להוציא עתון יומי באפס אמצעים ובלא כל ביסוס של ממש. במשך תקופה ארוכה ניצח על עבודת העתון, הדביק את כל עובדיו בתכונה של התמסרות לתפקיד, כאל אידיאל קדוש, אך גם לאחר שכבר ראה מי שממשיכים אחריו — לא הירפה, היה פעיל ומשתתף בהמשך עבודת העתון, אם כי פיתח לעצמו שורה ארוכה של שטחי פעולה אחרים.

גולת הכותרת בשאיפתו היתה להנציח את זכר יהדות פולין הגדולה שחרבה ועלתה בלהבות במלחמת העולם השניה. הדבר הזה לא נתן לו מנוח. הוא היטיב להכיר את יהדות פולין והיה עבורה כמעין אנציקלופדיה חיה. אלפי שמות של גדולים, ראשוני הרבנים והפוסקים של יהדות פולין, מניחי יסודותיה ומעצבי דמותה הרוחנית, מקימי ישיבותיה, שואליה ומשיביה, ובתקופה האחרונה שלה, תקופה של מאתיים שנה לערך — מאות אדמוריי"ה, חצרות הצדיקים שבה — כל אלה היו שגורים ממש על פיו. הכיר כל שביל וכל נתיב בערי ובעיירות פולין, כולם היו חרותים על לוח לבו כמצבה חיה, כשהוא מנטף עליה בלא הרף מדמעותיו החמות. את זכרה של יהדות פולין ביקש להציב מכל הכיוונים, בכל הצורות האפשריות.

פעולתו הראשונה היתה להנציח את מורשת סופריה החרדיים. בעמל לא יתואר, באמצעים דלים וקשים ביותר אסף פרוטה לפרוטה כדי לממן מפעל לתרגום יצירות־פאר של הסופרים החרדיים שפירסמו מפרי־יבולם מעל עמודי העתונות החרדית בפולין. הוא קיבץ מסביבו חבר מצומצם של סופרים שתירגמו מן היצירות הללו, ואלו הופיעו בסידרת ספרים תחת השם "מורשת סופרים". הוא חש בעומק־לבו את מועקת הסופר שנכחד בידים פראיות מארץ־החיים. מצפונו לא הניח לו שאותם סופרים ימותו פעמיים, פעם מוות פיסי ופעם מוות רוחני. אין בכוח האדם להקים מתים לתחיה, אך בידיו, לפחות, למנוע את המוות הרוחני. ועל כן עשה למען יהיו שפתותיהם דובבות בקבריהם. הנציח זכרם בהוצאת הספרים הללו, כשיש בהם לא רק מופת ספרותי של ביטוי, אלא גם תיאור נאמן וחי של דמות העיירה היהודית הקטנה, העיירה שבה פיכו וליבלבו חיים יהודיים מופתיים, על הרב ועל השמש, על הגביר ועל הדל, על הנפח ושואב המים, כל אלה מן הדמויות שהרכיבו ויצרו את העיירה היהודית.

מפעלו להנצחת זכר יהדות פולין

אך כל זה היה רק הקדמה ושוליים למפעל גדול שתיכנן ועליו ממש הקריב את חייו. הוא תיכנן ויזם מפעל ענק של "מגילת פולין". מפעל זה אמור היה להקיף את כל מכלול אלף שנות יהדות פולין, תיאור תולדותיה, התפתחותה, התבססותה, יצירתה, תרומתה

הכבירה והענקית להתפתחות היהדות כולה, נתח כה אדיר מתקופת הגלות של העם היהודי בכללו. עצם ההעזה והיומרה אומרת די לגבי אדם אחד. אך זו לא היתה יומרה נבובה, כי היה לה "כיסוי" נכבד ביותר. מוחו המיוחד במינו של ר' לייבל ז"ל עמד מאחורי כל זה, לא רק מוח מזהיר המתכנן לכל פרטיו, כי אם מוח האוצר בתוכו מאגר אדיר של ידע מפורט. לא היה קץ לשפע הידיעות שהכיל בתוכו, ולא היתה לו שעה גדולה יותר של קורת רוח וסיפוק משעה כזו שבה יכול היה לשבת ולספר על ההיסטוריה רבת־הגוונים של יהדות פולין, אותה הכיר לפני־ולפנים, על פני כל תקופותיה וזמניה.

ר' לייבל ז"ל לא הפריח רעיונות, אלא ניסה תמיד להתייצב בשתי רגליו על קרקע של הפיכת רעיונותיו למציאות. כדי שיוכל לפתוח במפעלו הגדול הזה, "מגילת פולין", קם ונטל מקל נדודים בידיו, יצא למסע של חדשים על פני יבשת אמריקה, הלך וחרש אותה ביסודיות. מקץ חדשי נדודים חזר ארצה, לא כדי לשבת על זרי דפנה, לא כדי לנוח ולפוש מעמלו, אלא כדי להירתם שבעתיים למלאכה ולמשימה.

ימים ולילות ישב על עבודתו המייגעת, הוא החליט כי בתוך חדשים ספורים עליו להוכיח שתכניתו מעשית ומציאותית ואיננה חלום, ועל כן עשה עבודה אדירה ומקיפה בהכנת הכרך הראשון של "מגילת פולין", אחד מתוך כמה וכמה כרכים שצריכים היו להופיע. תכניתו היתה לחלק את ה"מגילה" לחמשה חלקים, כשכל חלק מכיל כמה כרכים. כדי לקרב את הנושא לתודעת ציבור שארית הפליטה, החליט להקדים את המאוחר, להוציא את החלק המדבר על חורבנה של פולין, כשהוא משאיר את ארבעת החלקים הקודמים, לתולדות אלף שנות יהדות פולין — לשלב מאוחר יותר.

כאשר הופיע הכרך הזה — היו כולם נדהמים, לא רק אלה שפיקפקו ביכולתו להשתלט על משימה כה אדירה, אלא אפילו אלה שכן האמינו כי בכוחו לעשות כן. הכרך במתכונת ארוכה ורחבה, מכיל שלוש מאות וחמישים עמודים כפולי טורים, כתובים וערוכים בצורה מדעית, בעברית ובאידיש, מלווים שפע של תמונות, תמונה בכל עמוד ועמוד, תמונות נבחרות ביותר, לתיאור זוועות הנאצים ומעלליהם הנתעבים.

משתמה הדפסת כרך ראשון זה, שוב נטל את מקל הנדודים לאמריקה. אך כדי להמשיך במפעל הזה — זקוק היה הפעם לאמצעים כפולים ומכופלים, כי אם קודם לכן דרוש היה לו הסכום המתאים כדי להפיץ את היבול הראשון, עכשיו הכרח היה שיוכל לבסס מעמד כספי שיוכל להמשיך בכל המפעל. בשובו ארצה החליט לפתח את המשך "מגילת פולין" בדרך אחרת, בתבנית יותר מוקטנת, וכך הופיעו בהוצאתו כמה וכמה ספרים — ביניהם על הערים אוזרקוב, אוסטראה, אוסטרוב מאזובייצק, האדמו"רים מאיזביצ'ה, והאדמו"ר רבי חנוך הינך מאלכסנדר — המתארים ערים ועיירות, אדמו"רים וקהילות גדולות וקטנות של גולת פולין.

החסידות — מחוז החפץ של נפשו ונשמתו

ואנו נמצאים עדיין רק בחלק מפועלו המבורך. ככל שנושא הנצחת יהדות פולין היה מרכזי אצלו, ככל שגם פועלו העתונאי היה מרכזי אצלו, כעורך ראשי של "המודיע", כפובליציסט פורה ביותר, שבמו־ידיו כתב ופירסם אלפים רבים של מאמרים, בכל התחומים ובכל הנושאים, כשהוא גם משמש מורה ומדריך לקבוצה של עתונאים צעירים — היה אצלו עוד תחום מרכזי, והוא אולי הדומיננטי ביותר, המקיף ביותר, שכן בו לא רק שיקע מוח ולב, מחשבה והגיון, אלא את כל תמצית הנשמה ואת כל דם הנפש שלו. הלא הוא תחום החסידות, ידיעתה וחקרה, הסתעפותה ותולדותיה, עד כי היה בדורנו אולי האוצר הבלום ביותר של ידע החסידות, מהצד הסיפורי שלה, מהצד הביאוגרפי שלה ובעיקר — מצד תוכן הנשמה הפנימי שבתוכה. הבנת הניואנסים הדקים ביותר המפרידים ומבדילים בין גזע חסידי אחד למשנהו, בין אילן וענפיו, בין שושלות שונות שקמו והיו בכל מחוזות הממלכה של החסידות, מוואהלין והרי הקרפטים — שם התרקמה והתהוותה, ועד להסתעפויותיה ברוסיה, מאוחר יותר בפולין וגליציה, הונגריה וכל השאר.

כאן, ברור היה לכל אחד, טמון היה שורש הנשמה שלו, כאן עמדה עריסת נפשו הפנימית המעודנת, כאן נטוי היה מחוז החפץ שלו. אין כל ספק, כי הגורם המשפיע אצלו להיותו נתפס והדוק כל כך

בחסידות, היה מקור המוצא רם היחס שלו. מצד אמו כנכדו של בעל ה״אמרי אמת״ האדמו״ר מגור זצוק״ל, נינו של האדמו״ר בעל השפ״א זצוק״ל ולמעלה בקודש — האדמור החידושי הרי״ם זצוק״ל, ומצד אביו נינו של הכהן הגדול רבי חנוך הינך מאלכסנדר זצוק״ל. כך היה מוקדש מראש לתנועה החסידית.

אך ר׳ לייבל ז״ל, שמניע יסודי בו היה להיות ״מכוח עצמו״, לא לקבל את המוכן, לא להתעטר בעטרה שאחרים קודמים לו הכינו, אלא ליצור מדיליה — באמת לא הסתפק בכך שהוא נכד ונין של גדולי מאורי הדורות בפולין. הוא שאף וביקש תמיד להצדיק את הייחוס המעטרהו, ועל כן תמיד עמל על חסידות. הוא הכיר את אוצר הספרות החסידית ידיעה אישית עמוקה ומלאה. הוא פשוט עמל על כך. גם אם מוחו היה מזהיר, גם אם שנון היה, לא סמך על תפיסה חטופה, אלא עיין ולמד, למד הרבה. אצבעות ידיו עייפו מעלעול דפי ספרי החסידות ועיניו יגעו ולא פעם, ולא לילה אחד, לא ידעו תנומה מרוב עיון מעמיק. כך הכיר את תורות גדולי אדמו״רי החסידות מיגיעה אישית גדולה, הכיר את הרבדים השונים והמגוונים של תורת החסידות, ידע היטב את השוני והמבדיל בין השושלות השונות, בין ההדגשים שגרסו בכל אחד מבתי המדרש לתורת החסידות. כך ידע מה המבדיל בין תלמידי ובני היכלא קדישא של הבעש״ט, מה הסתעף ומה נוצר מתלמידיו של המגיד הגדול ממעזריטש, מה המיוחד שנוצר בחסידות הפולנית, החל מהחוזה הקדוש מלובלין ועד לגדולי וחשובי תלמידיו, מה קיבל ומה חידש הרבי ר׳ בונם מפשיסחא ומה הוליך להתייחדות נוראת ההוד של השרף מקוצק, מה היה ״היהודי הקדוש״ ומה היתה העריסה שממנה עמדה לבסוף חסידות גור הגדולה, כשבעל החידושי הרי״ם זצוק״ל הוא מייסדה הגדול.

כך התהלך גם כבקיא ורגיל ביער הסבוך של שושלות החסידות במחוזות ובארצות האחרים, אם ברוסיה ואם בגלילותיה, אם ברומניה ואם בהונגריה. נהירין היו לו שבילי החסידות כשבילי וורשה ולודז׳ וירושלים גם יחד. כמה היטיב לחדור לפני ולפנים של הגדרות וידע מעמיק בחסידות רוז׳ין, כשם שידע זאת היטב בסטרעטין, בזידיטשויב ובספינקא, כשעל חסידות זו חיבר אחד מספריו שעורר התפעלות. כשם שרצה וביקש בכל מאודו ליצור את המפעל המרכזי

הגדול לזכר והנצחת יהדות פולין, כך לא נח ולא רגע אף פעם מרצונו הכביר ליצור את המפעל המרכזי להנצחת החסידות בכתובים, במיוחד אותן שושלות חסידיות שלא נשאר להן המשך, בעיקר מחמת הטרגדיה הנוראה של מלחמת העולם השניה.

בשבילי יהדות פולין טייל מכוח הגיונו ואולי גם מכוח שייכותו הטבעית אליה, ואילו בשבילי ובפרדסי החסידות טייל מכוח הנשמה והרגש שלו. אם נושא השיחה היה חסידות — כמו נעצר אצלו השעון מלכת, לא היה יום ולא היה לילה, שום גבול לא עצר. כמעיין המתגבר היה יושב ודולה מזכרונו אמרות ותורות, עובדות וסיפורים, תיאור תולדות־חיים של גדולים וקדושים, מביע הבנה עמוקה ומיטיב לחדור לנימים הדקיקים ביותר של אימרה קדושה ושנונה, שלפעמים במלים בודדות, היא מביעה עולם ומלואו ממש, יותר מאשר מערכה שלמה בהלכה ובאגדה. הוא אהב את הברק שבחסידות, את החידוש שבה, את הדיפת השיגרה שלה, את הקירוב שהיא מקרבת מבקשי אמת ואת הריחוק שהיא עושה לצבועים ומעמידי פנים. אימרה קוצקאית חריפה היתה מנערת אותו מכל עצב ומכל מועקה, היתה מקימה אותו על רגליו. בהיותו איש שיח בלתי מצוי, מלא עירנות ותוכן, היה מרתק אליו את שומעיו, וכך נהפך גם לחביבם של רופאיו, ולא פעם היה הוא המעודד את הרופא, הוא המשאיר אצל הצריך לרפאו — רושם עמוק של שמחת חיים, כשהיה מרומם את האיש הרכון על ספר תרופותיו או על קבצי המדע וההמצאה — מעל לשיגרה האפורה שלו ומעניק לו חיות חסידית, ולו לשעה.

בשבילי החסידות

ואכן, בתחום החסידות ידע הרבה פריחה, הרבה שגשוג והרבה פוריות. הוא פירסם שורה של ספרים חשובים ביותר בתחום זה, ביניהם הספר חידושי הרי"ם עה"ת שנלקט ונערך על ידו.

הוא כתב שני חיבורים בשם "רב פאר" ו"גזע פאר" הנלווים לספר "יכהן פאר" מאת זקנו הגה"ק מבנדין זצוק"ל. בראשון מגולל הוא את תולדות חייו של הרב מבנדין, ובשני כותב הוא על פרקי היחס של המשפחה הרוממה וכאן מתגלה ר' לייבל ז"ל בבקיאותו רבת ההיקף בצורה נדירה בתולדות גדולי ישראל.

מקום מיוחד הקדיש לספרו "בית קוצק" שכבש לו מקום נכבד בספרות החסידית. כאן נתגלה בידע הרחב שלו, בכושר התיאור הנדיר שלו, ביכולת המיוחדת לחדור לפני ולפנים של סוד אישיותו המיוחדת במינה של חד מקמאי, השרף הגדול מקוצק זיע"א, כשהוא מחבר מגילה רבת הוד לתיאור עשרות גדולי תלמידיו, "האריות בחבורת קוצק", כפי שנתכנו על ידו.

אך אם הספר "בית קוצק" שלו, העיד על עומק חדירתו לתחום אחד שבעולם החסידי, אף כי מרכזי ומיוחד במינו, הרי יבולו הספרותי־החסידי הראשון היה החיבור המקיף "חסידים מספרים", והוא אוסף רב ומגוון ביותר של אמרות וסיפורים קצרים המקיף את כל ענפי החסידות ללא יוצא מן הכלל. כאן נתגלה בבקיאות גדולה ונדירה, בחכמת המיצוי, בכושר הקיצור של אימרות ודברי חכמה, שתו הנצחיות טבוע בהם.

המקורות שמהם עוצבה נשמתו

בהקדמתו לספר "חסידים מספרים", יש קטע אשר בו כמו "ביוגרפיה" קצרה של הכותב עצמו, ואולי זהו קטע יחיד בכתובים, אותו רשם על עצמו, לציון המקורות שמהם שאב, המקורות הנפשיים שעל ידם עוצבו נפשו ונשמתו:

"חונכתי בסביבה חסידית מובהקת בפולניה, והסיפור החסידי משכני מאז שחר ילדותי. לא היה כל צורך במאמץ מיוחד כדי שאזני יקלטו סיפורים רבים לאין ספור. לנגד עיני עומדים עוד היום עשרות אדמו"רים, רבנים וחסידים קשישים שכל אחד אגר בתוכו אוקיינוס שלם של סיפורים ואימרות. מה נחמד היה לשבת ולהקשיב לדבריו של זקני הצדיק מבנדין, לשיחתו של הרב הישיש מבאלוט, או דודי הקדושים, רבי מאיר ורבי יצחק מאיר אלטר. איזה אוצרות נשמרו בזכרונם של מורי המובהק רבי העשיל ראפופורט והחסיד הישיש רבי משה ליפשיץ. והרשימה ארוכה מאד — הנה רבי צבי יחזקאל מיכלסון, רבי יהושע העשיל יוסטמן מפילץ, הרב מניישטאט רבי פנחס אליהו ווידנפלד, רפ"ז גליקסמן, הרבי מטריסק־

ווארשה והרבי מראדושיץ־לודז׳, הרבי מסוקולוב והרבי מסטריקוב־קוצק, הרבי הצעיר מסלונים ועוד ועוד״.

מן השורות הספורות הללו, אין מדבר ההגיון היבש, שאפתנות או יומרה לקצור הישגים אישיים, אלא מדברת נשמה חסידית לוהטת וחמה, רגש אנושי־יהודי אציל ומעודן, נשמה של אדם צעיר שבשנים צעירות עוד יותר זכה לרפד את אוצרות כלי הנפש שלו במרבדים של שש וארגמן, מן הטוב ומן הנאצל ביותר של נשמת החסידות, בעודו מצוי גם בגופו בסביבה החסידית הגדולה שמעליה מנצחת דמות קודש־הקדשים של זקנו הגדול מרן האדמו״ר הרא״מ זצוקללה״ה מגור.

ברור הוא שהנקודה הפנימית־האישית שלו היתה מצויה בתוך תוכה של חסידות גור. אין שיעור למידת ההערצה שרחש לסבו הגדול, אבי־אמו, יותר מאשר נכד לסבו, יותר גם מתלמיד לרבו. היתה הרגשה בדברו עליו, של נפש־קשורה־בנפש. משדיבר בו, נעתקו מלים חצובות מעמקי הלב. הוא נילווה אליו בשנות צעירותו לא רק בגור ובאוטבוצק, אלא גם במקומות נופש אחרים אליהם יצא. היה עומד מאחוריו ולא פעם עומד בלב חרד למצב בריאותו של סבו. כך הכירו בשיעור גדול משאחרים זכו להכירו, כך שמע מפיו והציל מתהום נשיה הרבה מאימרותיו של אותו חכם הרזים. בשורשו ובנפשו היה חסיד גור, רחוק מלהסתפק בגינונים חיצוניים בלבד, אלא יורד לעומק, שואב לשד ממקום התמצית, כשפניו נטויות גם יותר כלפי מעלה אל מקור המחצבת, אל קוצק שבאשה ובלהטה עוצבו מגדולי הדמויות בחסידות הפולנית.

קשר נדיר בין האב לבן

גולת הכותרת לפעליו הנו מפעלו האחרון, ״מוסד הרי״ם לוין״, ואי אפשר לכתוב על זה בלי לעמוד על המניעים הנפשיים והרגשיים של ר׳ לייבל ז״ל להקמת המפעל, ע״ש אביו הרב יצחק מאיר לוין זצ״ל.

ראינו ורואים הרבה אבות ובנים, מהם כאלה שקשרים הדוקים מקשרים ביניהם, אך היתה זו תופעה יחידה במינה, ההתקשרות

הבלתי רגילה בין אב זה ובן זה. אין לדבר על אהבת נפש, אולי כל אב אוהב את בנו אהבת נפש, ואולי יש עוד בנים שאוהבים את אבותיהם אהבה נפשית כה עזה. כאן כאילו פעלו שניהם במוח אחד, בסגוליות אחת. משהו נדיר קישר בין שניהם בהבנה ציבורית ופרטית, במושכלות ראשונים, בתפיסה רוחנית וחסידית. אין לתאר את גודל המכה שהוכה ר׳ לייבל ז״ל בעת שנסתלק אביו בפתאומיות. הוא נשבר תחת האסון הכבד, אך הוא לא נתן ליגון היתמות לשתק את כלי הפעולה שלו. אם שמחתו פגה ופחתה כמעט עד לבלי הכר, הרי שגמר אומר לאזור כוח כפל־כפליים, ולייסד מפעל על שם אביו שבו ירכז את מיטב תקוותיו ותכניותיו גם יחד.

אז הקים בכוחות עצמו את ״מוסד הרי״ם לוין״, ריכז מסביבו חבר אוהדים ומעריצים של אביו, שוב נטל מקל נדודים, בלב חולה, יצא כמה וכמה פעמים לתפוצות הגולה, חיפש ותר אחר ידידים ומעריצים של אביו, כדי לבסס את המפעל שישמש מכון להוצאת ספרים חרדית, ובמה להסברה ולהפצת היהדות. ואמנם פעילותו של המוסד השתרעה והתפשטה לשטחים ונושאים רבים — בשטח החסידות, הוצאת ספרים על גדולי ישראל בעבר, ואגף לספרות ילדים ונוער בו הוציא ספרים הכתובים ברוח ובאוירה חרדית. בצד אלו, תיכנן ועיבד הוצאת אנציקלופדיה חרדית לנוער על טהרת הקודש בשם אנציקלופדיה ״אשנב״.

חפץ היה ר׳ לייבל ז״ל כי המוסד אותו הקים ישתרע ויתפשט לתחומים רבים, אולם לפתע, ביום כ׳ כסלו תשל״ט, למגינת לב כולנו, נדם לבו החם, נדם המוח הגאוני והוא רק בן שישים שנה, במיטב שנותיו ובשיא פעולותיו הברוכות.

כ׳ כסלו תש״מ

העומק והרוחב של אמן־הכתיבה

לדמותו של רבי משה שנפלד ז״ל

בפטירתו של ר׳ משה שנפלד ז״ל, במיטב שנותיו, בעודו בעיצום כוח־יצירתו, בעוקבו עד רגעו האחרון אחרי מאורעות ומעשים, איבדנו כולנו כלי־חמדה נדיר, אוצר בלום של מדע וחכמה, כשרון נדיר במתן ביטוי למדווי־התקופה, לצרכיה, ולעתים רחוקות — להישגיה והצלחותיה.

כתיבתו של ר׳ משה ז״ל — תמיד היה בה המימד של עומק והמימד של רוחב; עומק בתוכן והגות, ורוחב מבחינת התפרסות על־פני תולדות ישראל ועקרונות־היסוד של עם התורה. הוא לא הגיב על השיגרה, כי מיוחד היה בכלל באנטי־שיגרה; והנושאים שהגיב עליהם, היו כאלה שטעם היסטורי טבוע בהם. כאשר נזקקה השוואה, כאשר צריך היה ללמוד דבר מבחינת זיקתו אל אמתות־היהדות — או־אז ניצת בו ניצוץ־התגובה והשחיז עטו להגיב.

מיוחד היה בכוחו לשמור על כתיבתו מפני היסחפות בזרמי־הזמן, ב״אופנות״ מתחלפות, בשינויים ארעיים. מימד־הנצח של השקפת־התורה עמד תמיד במרכז כל כתיבתו הסוערת והמעוררת. בנטיות שונות שחלפו ועברו גם בחוגים תורתיים וחרדיים ״להיכנע״ למשמעות מוטעית של מאורעות שקרו בעם ישראל בדור האחרון — לא היה לו מעולם חלק. ייחסו זאת ל״עקשנות״, או אולי יותר מזה: ל״נוקשות״, כביכול, שלו; אך האמת היא, כי זה נבע מכוחו המיוחד לראות מבעד לכל ערפילים והסוואות את אמתה של היהדות שאינה משתנית ואין חלים עליה כללים של חליפות ותמורות.

הוא היה אחד ה״דיאגנוזים״ הגדולים למצבה של היהדות. משל לחולה מסוכן שרופאים זוטרים, מתוך ראייה בלתי־נכונה או גם מתוך טוב־לב, מפליגים בטיבה של הטבה רגעית במצבו של החולה שלפניהם, אך הרופא המומחה, שהוא דיאגנוז מנוסה — לועג

ר' משה שנפלד

לעמיתיו הזוטרים הרואים צל־הרים של הטבה כהרים. הוא קובע וחוזר וקובע שהמצב הוא חמור. במבט של טווח קצר הוא, המומחה, נוקשה, אפילו נראה כאכזר, אך בטווח הרחוק יותר — הוא הטוב, הוא הרחום.

ר׳ משה ז״ל היה כזה שמעבר לכל מיני מסכים של טובה ושל הצלחה ושל ״שינויים״ — הצליח לחדור בראייתו החדה והעמוקה, והוא היה קובע וחוזר וקובע את אבחנתו, האבחנה האמתית, שהחולה מסוכן, שהמצב חמור. משום כך היו כאלה שנרגזו לא פעם מכתיבתו, אולם בחלוף הזמן נתרצו לו והסכימו לו. פשוט, משום שראה מהר יותר מאחרים, איבחן טוב יותר וידע לשמור ולא לאבד את המצפן, את מורה־הדרך ואת נקודת־המוצא של השקפת־התורה האמתית.

☆

הוא שחה תמיד נגד הזרם, גם בזמנים שדרוש היה לכך אומץ־לב לא־רגיל. אי־אפשר להתכחש לכך, כי היתה תקופה שבה שררה נטיה במחנה יהדות־התורה ״להיטיב״ עם המציאות, לראותה אחרת משהיא באמת. הקמת המדינה וסערת־הנפש שבאה עמה ובעקבותיה, באירועים המופלאים שנארגו בה, בנסים שנתארעו במלחמות השונות ובנצחונות הפיסיים ומעללי־הגבורה של צעירים יהודיים — גרמה לכך שירצו לראות גם את נקודת־המוצא אחרת, או לקבוע כי נוצרה נקודת־מוצא אחרת ושונה.

היו לכך סיבות מצדיקות למכביר. בטווח המיידי ניתן היה אפילו להוכיח צדק עם גישה זו: לנתק את המדינה מן הציונות. זו האחרונה — לחוד, ואילו המדינה מציאות לעצמה, דבר־מה חדש מבחינה אידיאית, שיש להטות לו ״חסד״ ולראותו במנותק מן היסודות שעליהם הונחה. אימי־השואה, הקטסטרופה הגדולה והנוראה של הדור, התלקטות אודים מוצלים מאש המנסים לבנות חייהם מחדש ולהשתקם — כל אלה, בחינת ״מידת הרחמים״, יצרו רקע לאלה שניסו ליצור את אותה נקודת־מוצא חדשה של ציונות לחוד ומדינה לחוד.

ור׳ משה לא הניח לכך. הוא התקומם נגד תיזה חדשנית זו, בטענתו המתמדת שהיתה חוט־שידרה מרכזי בכל מאמריו — כי אין נקודת־מוצא חדשה, כשם שלא יתכן עם ישראל חדש. המדינה היא תוצר מובהק של הציונות והיא הולכת בדרכה האידיאולוגית בתיאום מופלא. אם יתכן שמבחינה עובדתית ו״פיסית״ לא הוקמה המדינה כתוצאה ישירה מן הציונות, אלא בהצטרפות של נסיבות אחרות, הרי וודאי הדבר שהיסוד האידיאולוגי של המדינה הוא יסודה של הציונות. בכך אין ספק. והוא הוכיח זאת, לימד זאת, החדיר והנחיל זאת עד שבאמת נעקר נסיון־טיעון זה. במהלך השנים אכן גם המציאות הוכיחה שהמדינה, כשמהותה חילונית, הנהגתה חילונית, חוקיה חילוניים וגויים וכל הווייתה שכזו — אינה אלא המשך ישיר לאידיאולוגיה החילונית של הציונות.

זה היה מפעלו ההגותי הגדול של ר׳ משה שנפלד, אשר התנגדותו לציונות בין כתנועה ובין כמדינה לא הושפעה מעולם מברק מסנוור של מאורעות חולפים, כשם שמעולם לא טמן ראשו בחול שלא לראות מעשים ופעולות, שלא לראות מציאות ועובדות. הוא מעולם לא כפר במציאות בצורה של ״לא מכיר״; היפוכו של דבר: הוא הכיר במציאות ובדברים ודוקא על פיהם דן וקבע כפי שקבע.

☆

מופלא היה ביכולתו לאבחן תמיד בחולי המכרסם ואינו פוסק בכלל־ישראל, כשנקודת־היסוד שלו היא — שאין תיקון לעם אלא בהחזרת עטרת הנהגתו התורתית ליושנה. גם כאשר אנשים רגילים התפעלו והתפעמו, גם כשמראה־העיניים היה כה ״משכנע״ בניגוד למה שהוא טען — הוא לא נרתע וקולו לא נדם. לא שהכחיש עובדות, אלא ידע את הסוד הגדול של לימוד המשמעות הנכונה מכל מאורע.

ואף שהיה תמיד ״פסימי״, בניגוד לאופטימיות המלאכותית, כאמור, שנבעה מהיקשים לא נכונים ומלימוד מוטעה של מאורעות ונסיבות, לא נגרר אף פעם לפאטאליזם — ילכו ויסתגרו, שיברחו או יצפו לנס. הוא הטיף לעשיה, התמוגג מפעילות, המריץ ודירבן להרבה מעשים. הוא הפליג בהערכה ובשבח כל העשיות בעולמה של תורה

ויהדות, העלה על נס את תוכנם של החיים החרדיים, טוהרם וזיווּם, ובכך ראה את התשובה המינימלית שבכוחנו וביכולתנו לתת בנסיבות הקיימות.

ניתן לומר, כי הרבה מבני־דרונו חבים לו חוב גדול של קבלת השקפת־אמת. רבים מאלה אינם מודעים אפילו לכך. אולי יתקוממו לעצם קביעת העובדה הזו, אלא שזרמי־האור שנבעו ממאמריו עברו־חדרו לעורקי היהדות הנאמנה לא רק בנתיבים הגשמיים של דרכי־הפצה, אלא באמצעות חוטים סמויים ונעלמים. חוג־קוראיו היה בעיקר מורכב מבני־תורה ומבני־ישיבות. הם תירגמו את דבריו לשפת־המחשבה וההשקפה שלהם, והללו, בהופכם במרוצת השנים לתשתית הרחבה של בנין יהדות התורה, ממילא הפיצו את דבריו והשקפתו, באומר ובמעש, בגישה ובהתייחסות, ואחרים לקחו מהם, והם רבים, בלא לדעת את המקור ואת המעיין הזה.

בהערכת המציאות היה תמיד תקיף, אמיץ ונוקשה; הוא סלד מאופטימיזם סינטתי, ביקר בתקיפות והצליף בלא רחמים. אך ביחס לעתיד — שפע אופטימיות, השפיע שמחה ועלזה והחדיר עידוד רב. על אף ריחוק־השנים, עדיין שמור עמנו טעמו של אחד ממאמריו: "אנו נבלה אותם!" — היה זה בתקופה סוערת ליהדות החרדית, באחד העימותים הקשים, דומני על רקע הנסיון של גיוס הנשים. בעיצומה של המערכה הכבדה הזו טבע סיסמת־קרב־ועידוד זו, בלא מורא, במלוא האומץ ובמירב האמת היהודית: אנו נבלה אותם, כי העתיד עמנו. ואם ישווה מישהו את המציאות כיום למה שהיתה אז — כבר יכול להבחין בצידקת־העידוד שלו. היכן הם כבר היום לוחמי החילוניות בירידתם, בפשיטת־הרגל הטוטאלית שלהם, באבדן כל בסיס־קיום. ויהדות התורה ב"ה בפריחתה, בשגשוגה, בלגיונות לומדי־התורה שלה, ברבבות בתי־האב החרדיים.

☆

המיוחד של ר' משה שנפלד היה — יכולתו המופלאה והנדירה להפשיט עצמו ממאורעות־ההווה, לא להיסחף אחר אף דבר, ולהעמיק בחכמת־כתיבתו בניגוד לכל מה שה"הגיון" הרגעי מחייב. זו תכונה נדירה שמעטים ביותר יכולים להתהדר בה: שלא לקבל

השפעה אפילו ממאורעות היסטוריים ממש. המאורע כלשעצמו — מאורע; ה"דרש" שכל אדם רגיל נוטה לדורשו — הוא מהלך נגדו, מתריע נגד סלפנות ונגד הנטיה הטבעית לכך.

חז"ל הגדירו: "ר' יהודה חכם לכשירצה" (גיטין ס"ז). מהר"ץ חיות מבאר:

"והנה ידוע בנסיון שלא כל הזמנים שווים, בזמן שאדם בצער או בכעס או במעמד העוני, הנה אינו עלול בשעה זו להעמיק במדע, ור' יהודה חכם לכשירצה, בכל עת שהיה רוצה להעמיק בחכמה היה נקל בעיניו להפשיט א"ע מעולם התחתון ולהשתדל בדעה ובתבונה".

כמה נכון הדבר לגבי ר' משה, שגם לא נשבר בכוח־ראייתו בעומס המועקות הפרטיות שלו, ולא נסחף מעולם עם הלכי־רוח, עם דיעות־רחוב ועם נטיות־לב טבעיות שאנשים פונים אליהן.

☆

נתמזגו בו שתי תכונות־יסוד מופלאות ונדירות, של השקפה טהורה, ושל אמנות־כתיבה בלתי־מצויה. הוא היה וירטואוז בניסוח, אמן־המיקצב וגאון בלשון ובהיכרות עמוקה עם רבדים עמוקים של שפה, של הגדרות ומלים.

קריאה בכל מאמר שלו היתה לעונג עילאי, חוויה רוחנית־אסתטית, שאין לה כל קשר עם הסכמה או אי־הסכמה לדבריו או לחלק מהם. בביקורתו כמו בשבחיו, בהצלפתו כמו בהערכתו — תמיד היה מיוחד. הקצעה מיוחדת בשפתו, במשפטיו, באבחנותיו ובמליצותיו. מבנה מאמריו לפי יציקה מיוחדת, המושכת מיד את העין והלב בסחף ובסערה, ואי־אפשר היה שלא לקרוא, שלא לסיים בנשימה אחת את הקריאה. מי שהסכים ומי שלא הסכים, ואף מי שלא מסכים עתה להשקפותיו — אף אחד לא יכול להתאונן אי־פעם שהוא מטיל על הקורא שיעמום; וזה לא רק מפאת התוכן המרתק וההגיון העמוק שבדבריו, אלא גם בשל אמנותו בכתיבה מלוטשת, משובחת ומרוממת.

כתיבתו הייחודית היוותה תוכן נאה בכלי נאה גם יחד. הוא שאב את אוצר לשונו המיוחד ממקורות ומאוצרות הספרות היהודית לכל גווניה וצורותיה. הוא ידע לכפות לרצונו מלים ומשפטים, צורות ומשלים, לצקת אותם למסגרת משלו ולהשיג שלימות של ביטוי ספרותי המחמם את הלב, מנתב את המוח ומשעשע את הנפש. לא על חינם נעשה לכוח־מושך של רבים וכן שלמים, שציפו בכליון־עיניים לראות עוד מאמר משלו, עוד פרק במחשבה, השקפה והגות.

"דבריהם הם זכרונם" — וזה אמור במיוחד לגבי אדם גדול שהותיר אחריו מבחר גדול מדבריו, ממאמריו וממסותיו הנפלאות. בתווי־הנצח שבהם — תימדד תרומתו הגדולה. אכן, רובי פרקי־הכתיבה של ר' משה שנפלד ז"ל ראויים גם ראויים לפרסום הולם בספר, שיותיר את זכרו לתמיד בקרב כל אלה שדמותו נחקקה אצלם ברוב השנים.

תשרי תשל"ו

כתיבה של מוח ולב, שכל ורגש

לדמותו של רבי דוד זריצקי ז״ל

ר׳ דוד שהיה מכנס אותנו לבכות — הלך ואיננו. ר׳ דוד שבעטו היה מרים אותנו מאדמת־האדישות ומן הקפאון ומביא אותנו לדמעות — הסתלק לפתע. לא נותר לנו אלא לנסות לבכות בעצמנו, אך איך נבכה בלא דמעות שלו, בלא בכיו שלו, בלא מלותיו הרוטטות שהיו כפנינים ספוגות בדמע?

פעם, מיד לאחרי מלחמת העולם השניה, עוד בהיותו בפריס, פירסם חוברת דקה שבה אסופה משיריו באידיש. שמה של החוברת: ״אויסגעטריקענטע אויגען״ (״עֵינַיִם שֶׁיָּבְשׁוּ״). אחרי המלחמה, אחרי השואה, אחרי השכול הגדול — מי עוד מסוגל היה לבכות? באותו אוקיינוס של צער ודם שבו טבעו מיליוני יהודים, והשרידים שנותרו — איה זוועה בעולם שעוד לא ראו? — כבר לא יכלו לבכות. מעיין הדמעות חרב ויבש.

ר׳ דוד ז״ל, כבר אז, קונן בשירתו על ״עינים שיבשו״. כשגם הוא הלך, שאין כבר מי שיכניס אי־אלה רסיסי־לחלוחית לתוך עינינו — מי יעורר את בכיינו, לו, לפחות על לכתו מעמנו בעיצום פעולתו, בעודו פורה כל־כך בעושר־כתיבתו.

״בואו נבכה״, ״בואו נקונן״, — כך היה פותח לא פעם מאמריו בשעות עגומות, בשעות של שקיעת אור של אחד הגדולים, מורה ומשפיע, כשהוא סופר ומונה איך השורות מתרוקנות, איך אנו מידלדלים משרידים אחרונים של אחרוני ענקים מהדור הקודם. כבר בעצם הבעת קריאתו לבוא ולבכות, היו הדמעות זולגות, היתה חודרת ההכרה שיש לבכות, שיש לספוד וליילל, שאבדנו משהו, שהפסדנו משהו.

וכשהוא הלך — מי יספוד לו, מי יבכה להליכתו, מי יקונן לאבידה שאבדנו בהליכתו?

הוא היה סופר בכל רמ"ח, משורר בכל נימיו ופובליציסט מעולה, ולא פעם היתה כתיבתו משולבת בכל שלושת היסודות הללו. פובליציסטיקה שהיא שירה, כתיבה שהיא, כאילו, על בעיות־ההווה, אך מימד של שירה יש בה, היא שאובה מנימים פנימיות שמהן יונק המשורר את השתפכות־הנפש שלו.

בה בשעה, במאמריו הוא גם נטל לידיו, בכל הענוה שהיתה חדורה בו, את שרביט המוכיח־בשער, לא כמי שמייסר, לא כמי שחובט, אלא כמי שמעורר את המחשבה. כמי שהיה מסוגל להבקיע את כיס־הדמעות שלנו, היה גם פוקח את העינים של קוראיו לראות, פותח את אזניהם לשמוע; לראות ולשמוע מה שכרגיל אין העינים והאזנים של האדם האץ־רץ לעסקיו ולטירדותיו — מסוגל לכך.

"מה ללמוד מן המאורעות" — היא כותרת לאחד ממאמריו האחרונים, בו צירף כמה מאורעות מסעירים בעולם הגדול כמו בעולמנו הקטן, הצבת רגליו של אדם על הירח וביקור סאדאת בירושלים. התאונן הוא במאמרו:

> "גדולי ישראל בדור שלפנינו, נטלו כל דבר חדש ביד ואמרו לעצמם: מה בא זה ללמדנו? מה באו ללמדנו הטלפון, הטלגראף, המכונית המהירה, הרכבת. צאו ולימדו את ההלכות הללו מפי ה'חפץ חיים' שהוא למד מהחידושים הללו, כי יש עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשינו בספר נכתבים. והנה, אנו רואים חידושים מפליגים יום יום, ולא קם ולא זע אחד מאתנו ללמוד מזה לקח בשבילנו, בשביל פדות נפשנו המתרוצצת בין שני העולמות".

התרגלנו בימינו לחיות במאורעות המתרחשים בפתאומיות, כהברקת הברק. כמה כתבו וכמה פירסמו, כמה דרשו וכמה פֵּירשו מאורעות אלה או אחרים שבאו עלינו בפתאומיות בלתי־מובנת, שאינה מובנת עד עצם היום הזה. ר' דוד ז"ל ידע לתת לכך את הפירוש היהודי־התורתי־האמונתי:

> "כי הקב"ה מוביל אותנו לקראת הפתאומיות המשיחית, וכל המאורעות הדריכו אותנו לקראת הרגע הזה של 'פתאום

ר' דוד זריצקי

יבוא. לאט לאט הדריך אותנו הקב"ה לקראת הרגע ה'פתאומי' הזה, שלא נהיה מופתעים כאשר ישמע שופרו של משיח, ושנחכה לו כעת יותר מכל תקופה אחרת, משום שבשום תקופה לא משלה הפתאומיות הזו בכל העולם בכלל ובחיי עמנו בפרט כבעשרות השנים האחרונות".

והוא המשיך וסיים:

"פתאום נהפכה הקערה המדינית על פיה כאשר הגיע סאדאת לכאן, כאשר כמה ימים לפני כן עדיין לא היה זה אפילו בגדר חלום.

"הרי בודאי שפתאום תיהפך כל קערה שכלית על פיה, כל קערה מדינית, מדעית, קערה של חשבונות ושל השתלשלות ענינים תיהפך על פיה בשעה אחת...

"והוא יופיע, הוא יופיע, הוא יופיע.

"ואין לי מלים יותר, אין לי"!...

☆

זוהי פובליציסטיקה שבה משולבת השירה אורגנית. זוהי כתיבה של מוח ולב גם יחד, של שכל ורגש שזורים יחדיו, לראות את המאורעות כפי שהם מתארעים אך לחדור לתוכם ולדלות את בת־השירה המהדהדת מעל ומעבר לצד "היבש" של המאורע. "הוא יופיע, הוא יופיע, הוא יופיע" — כותב הוא מעוצמת בטחונו היהודי, ואזי — "אין לי מלים יותר, אין לי"...

כך, ככל שהוא מלטף באמונה ומחדיר בטחון, הוא גם תובעני, כשהוא לומד מסקנות ממאורעות. ושוב: אנו באחרונה מוקפים מאורעות מעציבים המקדירים עלינו את חיינו. "והעם לא יחרדו!" — הוא מצעק מתוך אחד ממאמריו בתקופה האחרונה:

"היתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו, צוה הנביא מפי הקב"ה כביכול. זו פליאה ולא רק קריאה"...

ראייה חודרת היא זו, לפרש את הפסוק עפ"י התקופה, תקופה של התאבנות וקשיחות:

"האמנם יתכן ואנשים מידרדרים עד כדי כך שלא שומעים את קול השופר המזעיק אותם? כי אילו שמעו את קול השופר שהולך וחזק מאוד, והאויר כולו עשן, והעם בסיני נחרד, ואילו הם, אליהם פונה הנביא בקריאתו המזעזעת, אינם שומעים, כי אף הנביא, נביא ד', אינו מתאר לעצמו כי אנו, עם ד', איננו נחרדים — ואנו איננו נחרדים!"

אך הוא ידע והבין סיבות לאדישות, הוא לא היה אטום מלקלוט את הבעיות המעיקות על כל אחד מאתנו, הגדולות והקטנות. כמה דיו שפך כדי להזעיק על ההתנכרות לאדם הקטן, על שיכחת הפרט בתוך הכלל, על האטימות לסבלם של אנשים בחיי היום־יום שלהם, על הפרנסה המועטה, על התקלות שיש בכל צעד ושעל, על תשומת־לב מעטה שדרושה כדי לסייע להרבה לאנשים. הוא לא נח ולא שקט בכל אלה. כמה וכמה פעמים עורר הדים מרובים בקול זעקה שהיה משמיע על נגע המותרות שפשה בתוכנו, על "צרת הבת" שיש להורים כה רבים בהשאת ילדיהם, כמה הביע בעטו את קול־השבר של אבות ואמהות ששערותיהם מלבינות בטרם־עת מחמת הלחץ והמועקה.

הוא ידע את כל אלה. דלה את מועקת הבעיות מלבותיהם של רבים; אך כאשר ראה איזה צירוף מחריד של אסונות נוראים ר"ל — לא יכל לתת מרגוע לנפשו קם וזעק: "והעם לא יחרדו!", איך אפשר לישון בשקט בשעה שהדברים קורים, אצל השכן, אצל הידיד, אצל אחד מתוך המחנה. הוא זעק נגד האדישות, תבע מכל אחד לראות את המאורעות וללמוד מהם, ללמוד מוסר, להיטיב מעשים, לתקן דרכים, להתכנס לזעוק ולצווח לרחמי־שמים.

☆

לסכם את פועלו הספרותי של ר' דוד זריצקי ז"ל, סופר בחסד עליון — דרוש לכך מימד של זמן, צריך להפוך בכתביו המרובים, אלה שפירסם ואלה שנשארו בכתובים. בוודאי, שדרוש הזמן לנתח את שירתו, כמו את ה"שורות החרישיות" שלו שבהן עורר נימים חבויות בנפש; אך אי־אפשר שלא להתעכב קצרצרות על כמה מתוך שורת ספריו שעשאוהו ליחיד בתוך המחנה שלנו, שבצד פועלו

הפורה בכל תחומי הכתיבה עשה יותר מכל אחד אחר בתחום הספרות היפה.

בספרו "למעלה מן השמש" פתח אולי לראשונה מנקודת־ראות של יהודי בן־תורה אמיתי, שלימוד־התורה היה חלק אורגני מחייו עד יומו האחרון, — צוהר לעולם הישיבות, בתיאור רננת־הנפש של צעיר החובק בגופו ובנפשו את ספר־התורה שממנו הוא לומד וממנו הוא שואב ובונה לו את עולם־הנפש שלו לכל ימי־חייו.

היו סופרים יהודיים שעסקו בעולם הישיבה, אך אלה, לרוב, היו אנשים שסרחו, ששנו ופירשו, או שלא שנו בכלל, ואת סחורתם הספרותית הפכו למי־מדמנה, תוך תיאורים לעגניים או משמיצים. להבדיל מהם, ר' דוד זריצקי, ב"למעלה מן השמש", הראה את היום־יום של בן־הישיבה, בכתיבה ענוגה, שקטה, נעימה ומסבירת־פנים. הוא לא עסק, חלילה, ב"תעמולה"; הוא כתב על הדבר כמות־שהוא ולכן עולה הישיבה מתוך הכתיבה הזו, כאחת היצירות היפות והנהדרות בחיי עם ישראל, עולם מופלא שבו מתעצבת הדמות האידיאלית של הצעיר היהודי שעליו להתבצר ולהתחזק כדי שיוכל ליכנס לעולם־החיים חדור אמונה, בנוי־לתפארת כמבצר שאין לערערו.

בספרו "גשר צר" תיאור נרחב להבהרת דמותו הפלאית של הזקן מנובהורודוק, אותו אברך שבשנתו הארבעים לא רק עזב את עסקיו, מסחר בבדים, אלא עזב ממש את העולם הזה, הלך לחיות חיי עולם הבא בתוך עולם זה, כשהוא מושיט "אצבע משולשת" לעולם כולו — הולך ומתבודד לעצמו, הולך וצובר כוחות רוחניים עד שהוא פורץ לעולם בסערה אדירה, כובש לו מקום מרכזי, יוצר תפיסה חדשה בעולם המוסר, והוא סוחף אחריו לגיון גדול ושלם של תלמידים המעוררים סערה בעולם היהודי כולו. את פרשת־החיים הזו פורש ר' דוד בספרו בן שני החלקים, וכמה היטיב להלך במסילות־הלב של רבי יוסף־יוזל זצוק"ל, לתאר את המהלכים שהביאוהו, לדובב אותו ואת נימי־נפשו החבויים, כמה היטיב לתאר את התנועה שחולל, את נפתולי־הנפש האדירים ואת המאבק העז שניהל ויכול לו.

והנה, ספרו "שימקה", ספר שהיה למאורע לפני כשלושים שנה,

ספור שבתחילה פורסם בהמשכים ב"המודיע", אחר־כן יצא לאור כספר והוא נחטף ע"י אלפי קוראים. מהדורה שניה לספר זה פורסמה לפני כמה שנים. ספר זה, בביטויו העז, מתאר חיים של פרטיזנים ביער, את הילד שנשאר ללא הורים והוא קשור לסבו ר' יענקיל־משה, הבלן הזקן, שהוא לפיד חי של אמונה לוהטת, דמות או אב־טיפוס של היהודי הנצחי, שאיננו סר מאמונתו ואיננו מתבטל מבטחונו אפילו כאשר המשענת הפיסית היחידה שלו הם עצי־היער והקרקע הטחובה שמתחתיו.

☆

עריסתו של ר' דוד זריצקי עמדה בליטא, אך הוא פרש כנפים והרחיב את מצעו שחבק את זרועות העולם היהודי כולו, על כל זרמיו הרוחניים. דמותו הצחורה של הסבא־קדישא, מרן החפץ־חיים זצוק"ל, עמדה לנגד עיניו, אך בוודאי מכוחו למד להתמיד ולא להרפות מחיפוש אחר גדלות, וכך ידע לראות את גדולי ישראל שהיה יוצא־ונכנס אליהם, כך גילה את העולם החסידי, תפס היטב את הגרעין הפנימי שלו, כך גם חשף וגילה עולמות טמירים אחרים בנוף־היהדות, כאשר בכולם מצא את התוך הפנימי שלהם ואת הנקודה המשותפת המאחדת בין הזרמים הרוחניים.

אגודאי לוהט היה, איש־השליחות, במיוחד בתחום העתונות, כשהוא מלווה בארץ את "המודיע" מיומו הראשון. כחייל ניצב על המשמר עד ליום שבו התמוטט בפתאומיות. הוא נענה לכל קריאה, לא בז לקטנות, לא ראה פחיתות־כבוד בכתיבה זו או אחרת.

היה נאה דורש ונאה מקיים. הוא תבע צניעות, כשקודם כל קיימה בעצמו. הוא תבע צנע, לנהוג קימוץ בהוצאות, לא לדהור אחר המותרות — והוא קיים זאת בקפדנות קיצונית שעוררה פליאה. מן הדמויות הגדולות שבהן הביט ועליהן כתב — ינק יסודות מוסריים שעליהם עמד בתוקף ובצורה איתנה, במיוחד במידה זו של "ולא יבוש מפני המלעיגים". דבר זה נתקבל אצלו כעקרון, אשר עמד עליו בתוקף רב ואי־אפשר היה להזיזו.

לנו, שזכינו להכירו תקופה של שלושים שנה, והיה לנו מורה ומדריך, לפעמים גם מבקר ומצליף, — לנו הוא יחסר מאד. איננו יודעים אלא זאת, כי אבדנו אבידה גדולה; אך **להעריך** את ערכה הסגולי והמקיף דרוש, כאמור, מימד של זמן.

סיון תשל״ח

שער ט:

פרשה לא נודעת
בתהליכי ארגון יהדות התורה

☆ מ"הסתדרות החרדים" בגליציה
עד אגודת ישראל העולמית

מ"הסתדרות החרדים" בגליציה עד אגודת ישראל העולמית

תקופה ניכרת לפני שנערכה בקטוביץ אסיפת־היסוד של אגודת ישראל, כבר ריחף רעיון ארגון היהדות הנאמנה במקומות שונים של העולם היהודי. יוזמות לגיבוש מפעל־הצלה ליהדות שומרת־התורה נתעוררו אצל גדולי ישראל בכמה מקומות, וזאת לרגל הסכנות החמורות שריחפו ואיימו בהתפרקות העם מיסודות־הקיום התורתיים שלו. היתה זו אחת התקופות הקשות בתולדות עם ישראל. רוחות רעות של השכלה וחילוניות הילכו בכל מקום ומקום והטילו אימה וחרדה בלבם של ראשי עם קודש שחששו לעתיד. גם המצב הכלכלי שהחמיר, בצירוף גזירות שונות של השלטונות והטלת הגבלות חמורות לחסרי השכלה כללית אפילו לגבי מקצועות פשוטים — עשו את שלהם והשפיעו, בעיקר, כסכנה על החינוך היהודי המקורי. הצורך להתייצב מול הסכנות הללו היה, איפוא, כללי ובכל מקום, ומענין הוא, מבחינה היסטורית, כיצד נפגשו יוזמות כאלו, כמעט בעת ובעונה אחת, במוקדים שונים של היהדות התורתית.

אחד המקומות שבהם התעוררה יוזמה כזו, להקים ארגון חרדי מרכזי — היתה גליציה. המעורר והרוח החיה בזה, היה האדמו"ר המפורסם הרה"ק ר' ישראל מטשורטקוב זצ"ל. כתוצאה מיוזמה זו התקיימה בטשרנוביץ, בחודש ניסן תרע"ב, חודשיים לפני אסיפת קטוביץ, אסיפת־יסוד של "הסתדרות החרדים", בה השתתפו אדמור"י בית רוז'ין וזו קיבלה שורה של החלטות למען כינון יסודות לארגון חרדי מקיף.

סיפור קורות התארגנות זו מופיע, כמובן בקצרה, באיגרתו של האדמו"ר הר"י מטשורטקוב זצ"ל לועידת קטוביץ. האיגרת כולה מענינת, גם בלי ההקשר אל היוזמה הגליצאית, כי היא משקפת את

כ"ק האדמו"ר רבי ישראל מטשורטקוב, עם בנו כ"ק האדמו"ר
רבי נחום מרדכי, באחד מאתרי־המרפא

הרה"ח רבי משה הירשפרונג, מראשי אגודת ישראל בלמברג

הפרובלמטיקה שהעסיקה את ראשי היהדות אז. באיגרתו נאמר, בין השאר:

"...ויגל לבי גם אני בראותי כי רוח ה' העיר גם את שלומי אמוני ישראל אשר בארץ אשכנז, להתרכז ולהתאגד תחת דגל ישראל סבא להרים קרן התורה והאמונה ולבנות חומת דת תורתנו הקדושה על בסיס נאמן אשר לא יזעזעוהו רוחות ההשכלה החפשית הנושבים בגרמניה. ומה מאד תשיש עלי נפשי בראותי שאיפתם ודרישתם החזקה להתאגד ולהתאחד אל אחינו יושבי גליציה למען כל שלומי אמוני ישראל ילכו שלובי יד לחיזוק התורה ואמונה, ורואה אני כי רוח נוסס בלבות החרדים בכל ארצות פזוריהם לאגד הנפשות ולאחד הלבבות כאיש אחד חברים, ומי יתן והי' לבבם זה להם כל הימים...

"גם בי ומתי סודי, ראשי ומנהלי בית ישורון בארצנו, החל רעיון הקודש לפעמנו, בראותנו כי גם פה החלו יסודי ועקרי הדת להתרופף, וצעירי בני ישראל לא יוכלו עמוד בקשרי המלחמה אשר להם מפנים ומאחור, וכן גמרנו בלבנו אני והרבנים הצדיקים שליט"א אשר יעמדו בברית אתי ואמרנו לא עת לחשות היא — ולמטרה הזאת התאספנו יחד בחודש ניסן העבר בעיר טשרנוויץ, לטכס עצה איך ובמה לקדם פני הרעה ולעצור בעד הזרם הנורא אשר יזרום כרוח חופש אל ארבע פינות דתנו".

כידוע, מלחמת העולם הראשונה גרמה להפסקה בפעולות להתארגנות אגודת ישראל בקנה־המידה העולמי שלה, אך האדמו"ר מטשורטקוב מצא עצמו מני־אז משולב כל־כולו באגודת ישראל ונמנה עם גדוליה וראשיה. מענינת בהקשר זה האפיזודה הבאה:

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, עזב האדמו"ר את גליציה ועקר לוינה. בחשון תרפ"א, לאחר המלחמה, יצא לבקר את חסידיו בגליציה ושבת בלבוב (למברג). בהיותו שם, באה לבקרו משלחת מכובדת מראשי ה"מזרחי" שביקשו לשוחח עמו על אודות עניני כלל ועניני מפלגות. בו בזמן היה בחדר הרה"ח ר' משה הירשפרונג ז"ל,

מראשי חסידי טשורטקוב בעיר ומראשי אגודת ישראל במקום. נציגי ה"מזרחי" אמרו לאדמו"ר, כי ברצונם לדבר עמו בעניני מפלגתם, אך הואיל ור' משה הירשפרונג נמנה עם החברים הפעילים של אגודת ישראל, מבקשים הם כי יעזוב את המקום בעת שיחתם. בתגובה לדברים התרומם האדמו"ר קמעא ממקומו, כסימן שמוכן הוא לצאת ואמר להם: אם כך, הלא גם אני צריך לצאת, שהלא גם אני כמוהו חבר באגודת־ישראל מיום היווסדה...

יסוד "הסתדרות החרדים"

היוזמה ליסוד "הסתדרות החרדים" בגליציה עוררה התענינות רבה בקרב הציבור הרחב, ואין כל ספק, כי מן הענין לספר, לו בקצרה, על תולדות יוזמה זו, שהיא למעשה חלק בלתי־נפרד מאגודת ישראל עצמה.

עוד לפני קיום האסיפה, כבר רווחו שמועות בציבור היהודי בערי גליציה על תכניתה ועל מה שיוחלט בה. הדים לכך אנו מוצאים בשבועון "המצפה" שהופיע בקראקא. בגליונו מכ"ו אדר תרע"ב הוא כותב, בין השאר:

"בטשרנוביץ תהיה ביום ב' ער"ח ניסן אספה חשאית של האדמורי"ם מגאליציה ובוקובינה, להועץ איך ובמה יוכלו להרים את המצב הרוחני והכלכלי של היהודים בגליציה ובוקובינה, ההולך ויורד בימינו אלה ימי שכחת התורה ודלדול היהדות... פרט חשוב במועצה יהיה ענין חינוך הבנים והבנות. באספה הזאת לא ישתתפו רבנים ובע"ב, אלא רביים (אדמורי"ם) בלבד, אבל לפי השמועה שנפוצה עתידים הם להוציא כרוז תיכף אחרי האספה לכל הרבנים וחשובי הקהלות, להקהל לאספה גלויה וכללית, להועץ איך לפתור את השאלה הבוערת של הרמת מצב היהודים וקדשי היהדות. בחוגים החרדים מיחלים מהאספה הזאת תוצאות טובות"...

בשולי הידיעה מעירה המערכת של "המצפה", בין השאר:

"גם אנו רואים סימן טוב מהתעוררות הרביים לדאוג

בעד הכלל באופן חדש ומועיל... אנו רואים בזה את הצעד הראשון של המחשבה הטובה, שחשב הרה"צ מטשורטקוב, להקהיל אספת רבנים".

האספה בטשרנוביץ נערכה כאמור בר"ח ניסן תרע"ב. בתום האספה חובר מסמך הממצה את הדיונים ואת ההחלטות וכונה בשם: "תכנית הסתדרות החרדים". הסיכום הזה, שעליו חתמו האדמורי"ם שהשתתפו בו, פורסם אף הוא ב"המצפה" ביום ט' אייר תרע"ב.

האדמורי"ם שהשתתפו באספה וחתמו על ההחלטות היו: הרה"ק ר' יצחק מבויאן, הרה"ק ר' ישראל מטשורטקוב, הרה"ק ר' ישראל מהוסיאטין, הרה"ק ר' ישראל מויז'ניץ, הרה"ק ר' משה מקוסוב, הרה"ק ר' חיים מאנטוניא, הרה"ק ר' יצחק מאיר מקופיטשניץ והרה"ק ר' אברהם יעקב מסדיגורה. אל החתימות הצטרף הרב הגאון ר' בנימין אריה הכהן ויס, האבד"ק טשרנוביץ והגליל.

תכניות הפעולה

התכנית מפרטת כמה פרקי־פעולה בשטחים העיקריים שמאיימים על הקיום התורתי, ובו בזמן היא עומדת גם, די בפירוט, על אופן קיומו של הארגון, דרכי ההצטרפות אליו, החובות שיוטלו וצורת ההתארגנות הארצית המקיפה שלו. התכנית היתה, כי בתחילה יתכוננו בכל עיר ועיר אגודות חרדים, והללו יבחרו מתוכן צירים, לא יותר משניים, לאסיפה הכללית המכוננת.

יסוד אגודות חרדים בכל עיר, היה אחד הסעיפים היסודיים בהחלטות אותה אסיפה, וראשית מטרתן: "לייסד תלמוד תורה כללי בכל עיר, אשר ילמדו שמה יחד עשיר ועני בלי שום פדות". ביחד עם זאת, לאור דרישות השלטונות ללמוד לימודי־חול וגם מאחר שהתפשטה בקרב הציבור הרחב המגמה ללמוד לכה"פ שפת המדינה — "לכן, כדי להציל את שארית עמנו ממדחה ח"ו בעת הנוראה הזאת, מצאנו לנחוץ להסכים שילמדו בהתלמוד תורה הכללי עם בנ"י כשתי שעות שפת המדינה וחשבון, רק שיהי' הכל על פי השגחת מנהלים יראי ד'".

כ"ק האדמו"ר רבי ישראל מויז'ניץ (במרכז) עם כ"ק האדמו"ר רבי יצחק
מאיר מקופיטשניץ בדרכם לאחד מכינוסי היהדות החרדית

כ"ק האדמו"ר
רבי חיים מאנטוניא

כ"ק האדמו"ר
רבי אברהם יעקב מסדיגורה

החלטה נוספת מדברת על יסוד "איזו ישיבות גדולות בגליציה ובוקובינה", וכן נתקבלה אז החלטה "לייסד בגליציה ובוקובינה איזו בתי מלאכה גדולים ולחבב את המלאכה בעיני העם, אשר הנערים שאינם מוכשרים להתפתח בלימוד תוה"ק ילמדו ויתכשרו באיזו אומניות שמה, תחת מנהלים יראי ד'".

האספה הזו לא התכוונה לכוף את עצמה בהחלטות על הציבור, אלא ראתה בהן רק מעין "תכנית לדיון" שתבוא לפני אסיפה שתיבחר, כאמור, רק לאחר שתיווסדנה "אגודת חרדים" בכל עיר ועיר, ומכוח זה תקויים אסיפה כללית, עם צירים נבחרים, שזו תחליט על התכנית המדוייקת ועל דרכי הביצוע. הוועד הזמני של המועצה מהווים האדמורי"ם משתתפי האסיפה שחתמו על ההחלטות. פרט מענין נוסף: "חברים להאגודה מתקבלים רק אחר תשלומין מסך שני כתרים ומעלה, ואז נקרא חבר האגודה להנות מזכיות האגודה כנ"ל"...

השבועות "המצפה", שמסר מראש על קיום האספה ופירסם שורת מאמרים, בתוכם גם דברי פולמוס נגד גורמים שלא הסכימו לה, דיווח גם על קיום האסיפה והעיר ביום י"א ניסן תרע"ב:

"האסיפה הקטנה אשר היתה פה, לא היתה 'סודית', כאשר רבים חושבים, כי אם חשאית וחשאית היתה, יען כי בעלי האסיפה אמרו, שדבר או רעיון אשר עוד לא נתבשל כל צרכו, בלתי ראוי הוא לבוא בפרהסיא בפני קהל ועדה... אבל מי היה המתחיל ומי הקהיל אותם ולמה דוקא בעירנו? על זאת אענה: אומרים שהרה"צ ר' ישראלצ'י מטשורטקוב... הצטער מאד איך היהדות בארצנו יורדת מטה מטה והדור הבא אחרינו נתגדל ללא דת וללא תורה ולכן גמר אומר לאסוף את הרביים ולטכס עצה, במה אפשר יהי' להטיב את מצב עמנו ואחריתו..."

המלחמה קיפחה את היוזמה

נראה כי עיקר הדחף ליוזמת האדמו"ר מטשורטקוב זצ"ל היה מצב החינוך החמור, ואכן, תפסה השאלה מקום נכבד בתכנית

הפעולה של "הסתדרות החרדים". נוכח המצב הפרוע שהשתרר ברחוב היהודי אז, היתה סכנה חמורה של השתלטות משכילית וממשלתית־גויית כוללת על כל החינוך היהודי, ולנוכח זה שאף האדמו"ר להקים רשת חינוך שתהיה משוחררת מכל אפוטרופסות אחרת, תוך כדי שילוב דאגה לעתידם של ילדי ישראל.

אאמו"ר הרה"ח ר' דוד משה שפיגל ז"ל, שהשקיע מאמץ רב בחקר הנושא הזה, כתב בנספח לספר "דורש טוב" (מתורותיו של האדמו"ר ר' נחום מרדכי מטשורטקוב זצ"ל) על נושא תכנית החינוך של הרבי, ומציין, כי ראה את כל ההיקף המתחייב מתכנית מרכזית כזו, עד כדי כך שהספיק לרכז עבורה סכום של מיליון כתרים אוסטריים.

תכנית כינון חינוך מרכזי לילדי ישראל, מיוזמתו של האדמו"ר מטשורטקוב, לא יצאה לפועל. נראה שעיקר המניעה היה בהתנגדות שקמה לה מצד גורמים מסויימים ביהדות החרדית שטענו, כי אין להכניס חידושים בחינוך הקיים. ההתנגדות הזו עוררה חשש למחלוקת, ומזאת נרתע האדמו"ר. אאמו"ר ז"ל מציין, כי האדמו"ר מטשורטקוב התבטא ואמר: "התוצאות הרצויות לבוא מתכניתי הן עדיין רחוקות וטמונות בעתיד, ואילו ההפסד שבמחלוקת בטוח הוא וקרוב, ולכן אחדל ואחכה לרחמי־שמים".

ואילו במה שנוגע לענייננו, יסוד "הסתדרות החרדים" והפיכתה לתנועה מרכזית — נגדע הדבר בראשיתו, עקב פרוץ מלחמת העולם הראשונה. היוזמה לא חודשה לאחר המלחמה, שכן בינתיים התחילה אגודת ישראל בהתארגנותה והאדמו"ר מטשורטקוב וכן יתר אדמו"י בית רוז'ין, בתוכם אלו אשר השתתפו באסיפת־טשרנוביץ, הצטרפו לאגודת ישראל. ברם, תכניותיו ושאיפותיו של האדמו"ר מטשורטקוב, במה שרצה לראות ב"הסתדרות החרדים" — באו לידי ביטוי בכל נאומיו והופעותיו ואגרותיו למען אגודת ישראל.

נלהבים לרעיון אגודת ישראל

הדים להתיחסותם החיובית והנלהבת של משתתפי אסיפת־טשרנוביץ ועוד אדמורי"ם לבית רוז'ין ומקורבים לשושלת זו, אנו

מוצאים כבר מיד לאחר אסיפת־טשרנוביץ, סמוך מאד לפרוץ מלחמת העולם. מדובר בשורה של מכתבי־תמיכה ביסודה של אגודת ישראל שפורסמו בעתון "הדרך" של אגודת ישראל בוינה.

המכתב הראשון הוא של האדמו"ר ר' ישראל שלום יוסף מבוהוש, שפורסם ב"הדרך" בח' כסלו תרע"ג, והוא מופנה אל "הועד הזמני של אגודת ישראל בפרנקפורט". בין היתר הוא כותב:

"...ונתתי אל לבי וטכסנו עצה לכונן גם פה סניף וחבר לעושי מצוה ונתיסדה האגודה בעזר ה', ובשמחה נתנו מסת ידם למעמד שנתי... ובקשתי מכל יודעי ומכירי שמי בכל מקום ומקום שגם המה יתאחדו ויתאספו ליסד אגודת ישראל..."

שורה של מכתבים פורסמה ב"הדרך" במשך החורף שנת תרע"ד. האדמו"ר רבי יצחק מבויאן זצ"ל, במכתבו הנלהב שפורסם בחשון תרע"ד, מכניס במכתבו נימה מעשית, הנוגעת לסדר־פעולה תקין של התנועה, שכל ארץ תתנהל לפי מנהגיה, בהתאם לקביעת גדולי־התורה שלה:

"אמנם כן, זה ידוע ומפורסם, כי אי־אפשר בשום אופן לנהל עניני כל המדינות בסדר ומשטר אחד, כי הכל לפי הזמן והמקום, ובכן, נחוץ להם להתאחד עם הרבנים היראים מכל מדינה ומדינה, אשר כל אחד בקי במחוזו את אשר נחסר שמה ואת אשר נחוץ ויש ביכולת לתקן אשר הרבנים ההם יפקחו כל אחד במקומו ויתקנו את אשר נצרך לתקן, באופן אשר לא תהי' מדינה אחת מקושרת בהנהגת המדינה השנית, ואז יוכל להיות הענין הזה דבר המתקיים בעזהי"ת"...

בכסלו תרע"ד פורסם מכתבו של האדמו"ר מטשורטקוב זצ"ל, שאף הוא מקדיש מקום מרכזי לשאלת מתן "אוטונומיה" לכל ארץ בקביעת הנהגתה ובכך הוא מתנה את הצטרפותו והשתתפותו באגודת ישראל. לעצם כינון והתרחבות פעולות אגודת ישראל, הוא כותב:

"...ומה מאד תגל נפשנו הפעם עוד ביותר בהודענו מחליפות מכתביהם, כי במשך הזמן מאחרי האסיפה

כ"ק האדמו"ר
רבי ישראל מהוסיאטין

כ"ק האדמו"ר
רבי ישראל שלום יוסף מבוהוש

כ"ק האדמו"ר רבי משה מקוסוב, בעל "לקט עני"

הראשונה רכשו לנו הרבה מגדולי הרבנים והצדיקים מרוסיא ופולין לחברי הועד של אגודת ישראל, וכי תקות ראשי הוועד הנכבד חזקה, שבעזר ה' תהיה כל מטרתם להטבת מצב ישראל בדרך התורה והיראה... ועפ"י התכנית אשר יתוו למו גדולי הרבנים היראים, חברי מועצת גדולי התורה אשר להוועד, ולכן הנני בזה להודיעם כי גם ידי תכון עמהם להיות חבר ליראי ד' ולהתאגד באגודה אחת עם שומרי תורה החרדים לדבר ד' ".

באותו חודש פורסם גם מכתבו של האדמו"ר ר' ישראל מהוסיאטין זצ"ל, הכותב אף הוא בהתלהבות על הפעולות הראשונות של אגודת ישראל ומציין, בין השאר:

"תקותי חזקה, כי ברצות ד', כאשר יצא הרעיון הנשגב לפעולות ידים בהתאחד הניצוצות הבודדים לשלהבת־י־ה, בברוא לנו מרכז מקשר את כל החלקים יחד ומשפיע לטובה על כל חלק וחלק לפי רוחו ותכונותיו, לפי אופיו וצביונו, אז יבקע כשחר אור בהיר בשמי היהדות ופרי הלולים יעשה אי"ה בכרם ישראל. ובכן, הנה גם ידי תכון עם אוהבי ה' וחושבי שמו, אשר נשאם לבם לעבוד את עבודת הקודש בבנית אגודת ישראל, לכבוד אלקי מרום, כי חבר אני לכל אשר ייראוהו".

בניסן תרע"ג פורסם מכתבו של האדמו"ר ר' ישראל מויזניץ זצ"ל, הכותב, בין היתר:

"...ועל דבר בקשתם להיות חבר לעושי מצות ד' ותורתו הק', לאשר גם גאוני זמננו וצדיקי דורנו נתנו מהודם עליהם, על כן גם ידי תכון עמהם ואמרתי לפעלם טבא ויישר חילם וכחם לאורייתא... ומהראוי והנכון לכל איש אשר שביבי שלהבת תורה"ק בוערת בקרבו להתאחד ולהתאגד עמהם, לחזק את אשיות התורה והמצוה".

האדמו"ר ר' משה מקוסוב, כותב באיגרתו, אשר פורסמה אף היא בניסן תרע"ד:

"...תמכתי יתדותי ואען ואומר חבר אני לכל אשר יראוך,

והנני מצטרף בצירופא דרבנן לתקן את בדקי תורה״ק ולרומם את קרן היהדות באופן היותר מועיל...״.

ולבסוף, מכתבו של האדמו״ר ר׳ אברהם יעקב מסדיגורה זצ״ל, שפורסם בניסן תרע״ד. הוא כותב בהתלהבות על כינון אגודת ישראל, ומציין, בין השאר:

״מה מתוק האור לעינים ומה ישמח לבי ונפשי בראותי כי פקד ד׳ את עמו ואור יקר על דת תורתנו הקדושה תאיר בהתאחד ראשי עם כבירי כח הדוגלים על דגל ישראל סבא קדישא ברוח תורתנו הכתובה והמסורה, לכתוב ידם לד׳ על טהרת הקודש, להתאחד תחת דגל אגודת ישראל החרדים לד׳ ולתורתנו ולשים מעינם לטכס עצה כדי לעצור בעד הזרם השוטף ולהגן על שמירת הדת וחזוק התורה והמצוה...״.

הקריאה לאחר המלחמה

בינתיים פרצה מלחמת העולם הראשונה. שוד ושבר היו בעולם ובעם ישראל. אם הצטברו בעיות חמורות לפני המלחמה, הרי לאחריה — רבו וגברו וחייבו במידה הרבה יותר גדולה את התארגנותה של אגודת ישראל. בראשית שנת תרפ״א הגיע האדמו״ר מטשורטקוב לביקור בגליציה ואת רשמיו ומסקנותיו במיוחד על הצורך בהתארגנות אגודת ישראל אנו קוראים במכתבו־קריאתו שיצאה בלבוב בחשון תרפ״א:

״בעברי במדינת גאליצי׳ אחרי שבע שני מלחמה אשר רחקתי מזה, ראיתי ונוכחתי לדעת כי רבה העזובה בכל ענפי היהדות החרדית. המלחמה האיומה השחיתה כל חלקה טובה בישראל, אשיות הדת נתרופפו, המקואות נהרסו, בתי התלמוד־תורה נחרבו, שעמום נורא על כל צעד ושעל, וזרם חפשי שוטף ועובר בכל גבולות הדור הצעיר וינתק ילדי ישראל מתוה״ק חיק אמונתם.

״במדינות שונות כבר ראו החרדים את אשר לפניהם ולרגל זה התאספו מסביב לדגל אגודת ישראל, לצאת לעזרת ה׳ בגבורים בכח חרדי איתן וכביר״.

האדמו"ר עומד להלן על מטרות אגודת ישראל, על תפקידיה ועל חובתו של כל יהודי שומר תורה ומצוות להשתלב בתוכה:

"מטרת אגודת ישראל לבנות בית ישראל סבא ממסד ועד הטפחות.

"האגודה נושאת דגל התוה"ק ברמה ושואפת להרחיב חוגי גבולותי', לשכלל מוסדות התי"ת, ליסד שיעורי ערב בעד פועלים חרדים, להלהיב לבות הבע"ב לקבוע עתים לתורה, ליסד ישיבות לילדים בעלי כשרון ולהשיב לב בנים על אבותם.

"ובכלל, האגודה לוקחת חבל ונותנת פתרון בכל השאלות המנסרות בעולם היהדות ברוח התורה והמסורה עפ"י הסיסמה: 'אורייתא וקוב"ה וישראל חד הוא'.

"ועתה הנני קורא לכם חרדים בחזקה: שמעו אלי וישמע אליכם ה'.

"החובה לתורתנו ועמנו דורשת מכם במפגיע להיות כלכם כאיש אחד חברים לאגודת ישראל. יסדו בכל עיר ועיר קבוצה מקומית של אגודת ישראל וצעירי אגודת ישראל, ואל נא לשום יהודי חרד להשאר מחוץ למחננו בעת הרת עולם זאת.

"השעה רצינית מאד ודורשת מאת כל חרדי התבל ללכת שלובי יד וידעו נא אלה החרדים אשר עמדו עד כה מהאגודה והלאה כי לא ידעו למדי נחיצותה ועל מה אדני' הטבעו. וגם אלה אשר נספחו מסיבות שונות להסתדרויות אחרות והם חרדים לדבר ה' ותורתו הקדושה, ידעו אשר אך בהתאחדות היהדות החרדית משאת נפשנו, ואגודת ישראל היא המזור היחידי לעמנו האומלל.

"והי' כאשר תתנו כלכם כאיש אחד בלב אחד את ידכם עמנו ואגודת ישראל תהי' את אשר ניטל עלי' להיות: 'יהדות חרדית עולמית', אז נפעול בעזהשי"ת גדולות ונצורות וחפץ ד' בידינו יצליח ונזכה לעלות קוממיות לארצנו בבא"ס".

על הפרוגרמה של אגודת ישראל

כבר עמדנו על כך, כי האדמו״ר מטשורטקוב זצ״ל הונע בתנופתו לארגון היהדות החרדית, מתוך ראיית הבעיות החמורות של הדור, ואנו רואים ממכתבו דלעיל את ההתלהבות הלא־רגילה למפעל הכביר של יסוד אגודת ישראל. האדמו״ר לא הסתפק בדברי קריאה, אלא באופנים שונים ובהזדמנויות שונות עמד והצביע על התפקידים המיוחדים המוטלים על תנועה זו. אם ביסוד הסתדרות החרדית בשנת תרע״ב בטשרנוביץ ראה מנוף־הצלה מקומי מפני סכנות שונות, הרי לאחר המלחמה, ראה את ההשתלבות בעבודה למען ארץ ישראל יסוד־מוסד בעבודת אגודת ישראל. זאת כותב הוא באיגרת שיצאה בשנת תרפ״א בווין, זמן קצר לאחר איגרתו הקודמת מלבוב. ככל הנראה היה מכוון מכתב זה לקראת הכנסיה הגדולה הראשונה.

במכתב זה, מיום ה׳ תולדות תרפ״א, הוא כותב. בין היתר:

״כנסת ישראל דמתה לאניה סוערה, בלב ים רוגש וזועף, מטורפת תחוג ותנוע הנה והנה, בלי משוט וחבל... כי מלבד אשר סבבונו עמים מרעים ומשחיתים, וכסחי מאוס היינו בעיניהם, עוד זאת נחלתה נפשנו כי מסבות הגלות והמחלה הישנה המלפפת אותנו, הפזור והפרוד שבתוכנו היינו כאדם בלי רגש, ובלי התפעלות...

״לפנים בישראל, בשנות אלפי גלותנו ופזורנו הסכננו כי גדולי ישראל, עיני העדה, היו צופיות על תהלוכותיה ועמדו בפרץ הן בשפוך שיח לפני אדון כל לרחם על עמו, והן בפעולות אדם, ועתה אין איש מקיץ ומתעורר על תוגת בת עמו, ואם כי אנחנו בני ישראל מיחלים לד׳ וממנו תקותנו להושיע, עכ״ז צריכים גם אתערותא דלתתא להתעודד ולהתאגד.

״ומה מאד שמחתי, כי ה׳אגודת ישראל׳ (או ה׳שלומי אמוני ישראל׳ בוורשא) שנתיסדה עוד טרם פרצה המלחמה, התעודדה עוד הפעם לחזק מוסדותיה וכל רבי מדינת פולין וכל צדיקיה ורבניה ושועיה נסתפחו אליה, ואם כי תספור האגודה בתוכה אנשים חכמי לב ובעלי מדע, אבל בל לנו לשכוח, כי

לעבודה גדולה וכבירה כזו נחוצים לה אנשים חכמים ונבונים למרבה ולספח לתוכה כל הכחות, ואון העם כולו, למען תוכל לבצע מחשבותיה לחזק בדקי בית ישראל ביסדה מוסדות תורה, ולעבוד עבודת הקודש בארצנו לשכלל בנינה אשר לשמה ולזכרה תאות נפשנו".

וכאן הוא משרטט בתמציתיות את תכנית פעולתה של אגודת ישראל ועל מה היא צריכה לפעול במיוחד הן בארץ ישראל והן בחו"ל:

"ועל שלש אלה תסובנה אופני האגודה. לייסד ישיבה גדולה וגם ת"ת בארה"ק תובב"א, ולעבוד עבודה בשדה וכרם, לייסד בתי מלאכה וחרושת באה"ק וגם בחו"ל נשגיח בעין פקוחה על צרכי עמנו בני ישראל המרובים, ברוח וחומר, לתקן בדקי בתי ת"ת והישיבות שנהרסו מהפראים ועל פליטת סופרים גדולי תלמידי חכמים שנגלו מבתים" וכו'.

"מאויבי תחכמני"

בג' אלול תרפ"ג נפתחה בוינה הכנסיה הגדולה הראשונה. היה זה מאורע היסטורי עולמי בחיי עם ישראל. גדולי התורה, הצדיקים, ראשי עם קודש — כולם נקבצו ובאו בכדי להתאחד ביחד למען הצלת עם ישראל והשבת עטרת התורה לראשו. באותה כנסיה גדולה היה האדמו"ר מטשורטקוב אחת הדמויות הנערצות ובהופעתו המרשימה בפני צירי הכנסיה אמר, בין היתר:

"...והנה התכנסו פה ב"ה גדולי התורה והיראה מכל פנות העולם לפתור בעיות הכלל ונשאלת השאלה: מה לגדולי תורה לכנסיה זו, שהיא נראית כפוליטיקה? אלא ידוע שמנהיגי העם מוכרחים לרדת ממדרגתם למצב העם ולהדריכם בדרך האמת, וכמו שהמציל אינו יכול להציל מרחוק, אלא מוכרח לסכן נפשו ולירד לתוך הסכנה, כי בלעדי זאת אין אפשרות לעזור, כן הצדיקים אינם יכולים לתקן את דורם מבלי לסכן עצמם ולירד ממדרגתם הגבוהה אל מעמד העם בעת שפלתו.

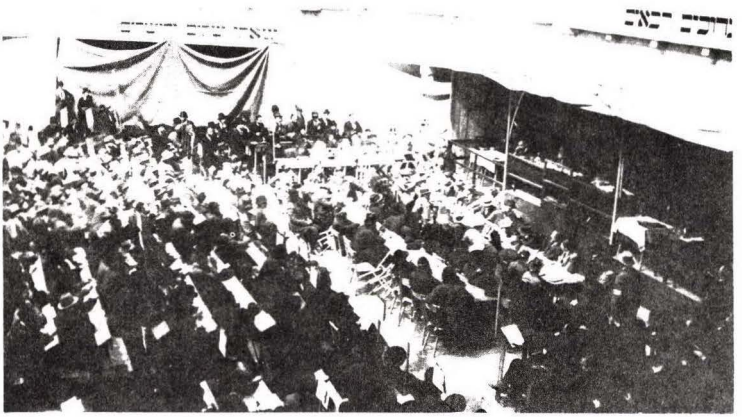
צריכים אנו ללמוד מהחפשים ומתחבולותיהם, כיצד ובמה הצליחו המה להוציא את הדור הצעיר מחיק התורה, ובאותם הדרכים צריכים אנחנו ללחום נגדם ולהוציא יקר מזולל, ע"ד שנאמר (שמואל-ב כג): 'ויגזל את החנית מיד המצרי ויהרגהו בחניתו', וכמו שאמר רבינו הק' המגיד הגדול ממזריטש זצ"ל: כתיב 'מאויבי תחכמני', היינו כמו שהרשעים עושים העבירות בהתלהבות ובזריזות כן יש לנו ללמוד מהם איך לעבוד את עבודת השי"ת בשמחה, בזריזות ובהתלהבות, כן נלחום אנחנו בהם בכל האופנים, כי כל הדרכים כשרות להצלת נפשות ולהחזירן למוטב".

שש שנים לאחר מכן נערכה הכנסיה הגדולה השניה בוינה. נאומו של האדמו"ר מטשורטקוב בפני מליאת הכנסיה עמד בסימן הרושם הטראגי של מאורעות תרפ"ט בחברון וכן בסימן ההסגר שהוטל על יהדות רוסיה. אך דוקא בשל המאורעות האמורים הללו, אומר הוא אז: "צריכים אנו להתחזק ולהאמין אמונה שלמה, שהשי"ת יעזור לנו 'ודבר אלקינו יקום לעולם'... אין כוחם של יחידים יפה לעשות ולפעול לטובת הכלל, לפיכך רואה אני ישועה מהשגחה העליונה שנוצרה אגודת ישראל מפני זה מוטל חוב קדוש על כל אחד מאתנו לרכוש חברים לאגודת ישראל ולתמוך בה בחומר וברוח".

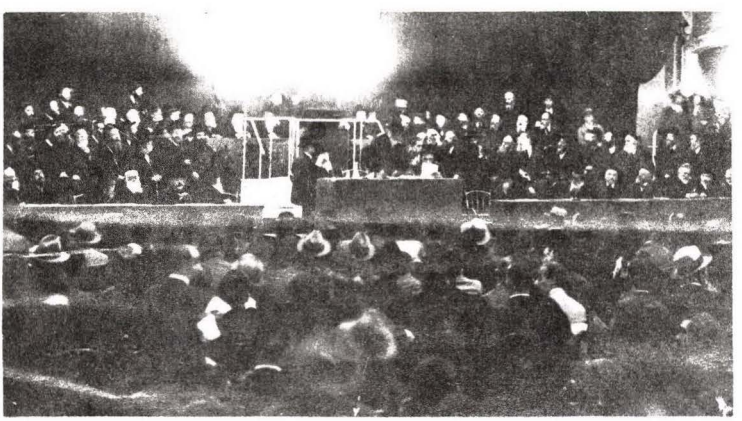
מתקופת "נשמע" לתקופת "נעשה"

בסיום נאומו מבקש האדמו"ר מטשורטקוב להבליט את הצורך והכורח לחזק את המעשים והפעולות, והוא אומר:

"הכנסיה הגדולה הראשונה היתה בבחינת 'נשמע'; אגודת ישראל יצאה אז ללמוד מה שברצונה לעשות, והכנסיה הנוכחית הנה היא כבר בבחינת 'נעשה', משום כך אין שום בר ישראל רשאי להישאר מחוץ למחנה, אם יהיה ברצון כל היראים לחזק חומות הדת ולבצר מוסדות התורה, אז השי"ת יהיה בעזרנו שאגודת ישראל תוכל לעמוד לפעול ולעשות לחזוק הדת ולהרמת קרן התורה מתוך שמחה ומרוב כל, אמן".

הכנסיה הגדולה הראשונה

הכנסיה הגדולה השניה

תביעתו למעשים ופעולות באה לביטוי נמרץ יותר בנאומו בפני אסיפת מועצת גדולי התורה שנערכה בזמן כינוס הכנסיה הגדולה:

"...חז"ל אמרו: 'לא המדרש עיקר אלא המעשה', אבל אנו רואים, כי גם כוח הדיבור הוא גדול, כפי שהתרגום אומר 'נפש חיה' — 'רוח ממללא'. נראה, איפוא, שגם המדרש, הדיבור, יש לו חשיבות, אלא שלדיבורים יש חשיבות כלפי ההמון שאיננו יודע מעצמו וצריך להשפיע עליו בדיבורים. משום כך חובת הגדולים להשפיע בכוח הדיבור ואז יש לכוח הדיבור חשיבות גדולה. שונה הדבר בקרב החכמים בעצמם, הם יודעים כבר הכל, ולחכמים עדיפה השתיקה, כפי שאנו מוצאים: 'כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה', ועליהם נאמר: 'לא המדרש עיקר אלא המעשה', ומכיוון שכאן מתקיימת אסיפת חכמים, צריכים המעשים להיות העיקר, ולא דיבורים.

"בכל תנועה ישנן תקופות שונות: 'עת לשתוק, עת לדבר, עת לעשות'. גם לאגודת ישראל היו תקופות כאלה. בכנסיה הגדולה הראשונה היתה התקופה של 'עת לדבר', היה זה לאחר המלחמה, הציבור לא ידע מה זו אגודת ישראל. ואילו עכשיו, בכנסיה הגדולה השניה, מוכרחים כבר להביא למעשים.

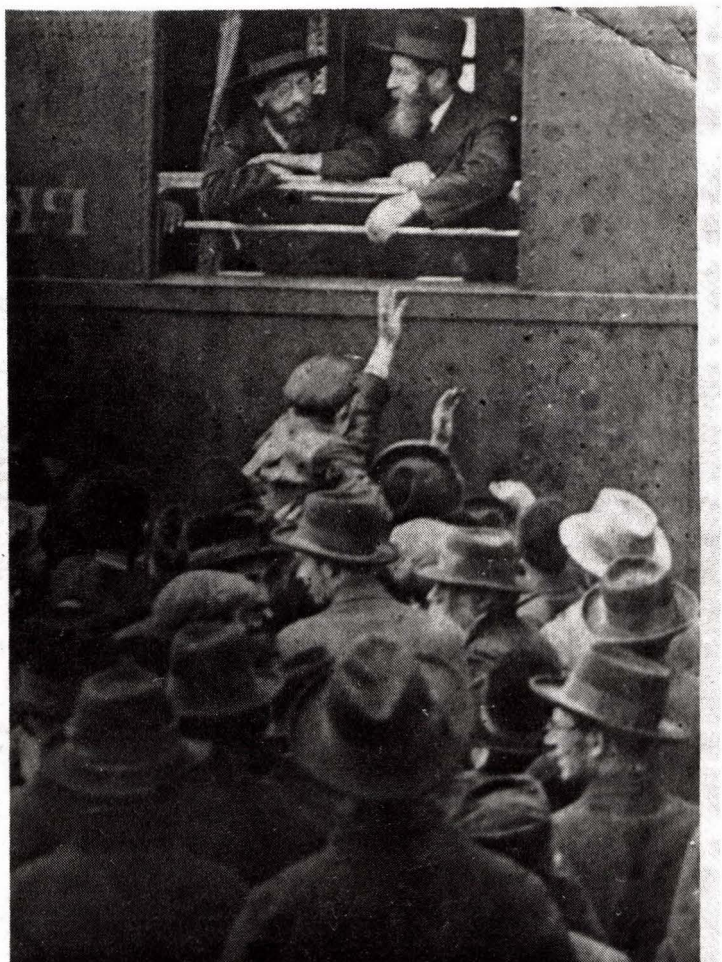
"בכנסיה הגדולה הראשונה נוסדה 'קרן התורה' כדי לסייע למוסדות התורה. ברם, לא חיזקו את 'קרן התורה' באמצעים המתאימים. וזה חייב להיעשות עתה: א) לייסד בכל מקום ת"ת עבור נערים, ובמקום שאין בכוח הקהילה להחזיק לבד את הת"ת, יש לחזקה ע"י קרן התורה; ב) להחזיק ולחזק את הישיבות וכמו כן לייסד ישיבות חדשות; ג) בעיני יש חשיבות גדולה ל"בית יעקב" לחינוך הבנות בדרך התורה וזה חשוב כמו חינוך הבנים, כדי לחזק את שלימות הבית היהודי ושכל המשפחה תוכל לחנך את הדור החדש על פי התורה והדת; ד) לייסד בתי מלאכה עבור הבנים המסיימים לימודיהם בת"ת ואינם ממשיכים ללמוד בישיבות, כי לא כל

אחד יכול להיות רב או מורה, לכן יש הכרח לדאוג עבורם שלא יצאו לחפשי, אלא יש ללמדם אומנות, כי 'אם אין קֶמַח אין תורה', ואם לא ישימו עין עליהם ויצאו לרשות עצמם בעודם עולי ימים, עלולה לצאת מזה תקלה שכל הלימוד שלהם יהי' ח"ו לחינם; ה) טהרת המשפחה הוא ענין קדוש ויסוד קיומה של האומה הישראלית, עלינו איפוא לדאוג להתקנת מקוואות טהרה בהתאם לדרישות הנקיון בכדי שזו לא תהיה סיבה למכשול לבנות ישראל. במקום שאין ביכולתה של הקהלה לבנות או להחזיק בכחותיה עצמה את המקוואות הקיימות מוכרחה אגודת ישראל לעזור להם ככל האפשר".

ממשיכי דרכו

השתלבותו של האדמו"ר מטשורטקוב באגודת ישראל היתה מלאה, ללא שיור וללא סייג. כך גם בניו אחריו לאחר הסתלקותו בכסלו תרצ"ד — היו אף הם באגודת ישראל. כשלושה חדשים לאחר פטירתו שלחו שני בניו: הרה"צ ר' נחום מרדכי זצ"ל (שמילא מקום אביו, נפטר בא"י בשנת תש"ו) והרה"צ ר' דוב בער זצ"ל (היה חבר הועה"פ העולמי של אגודת ישראל, פעל רבות למען התנועה, נפטר בוינה באלול תרצ"ו, צעיר לימים) — מכתב למרכז אגודת ישראל בלבוב, ובו הם קוראים להתחזק באגודת ישראל ולחזקה:

"בבקורנו הפעם בגליציה לאחר האסון הנורא אשר קרנו (בפטירת אביהם) הי' לנוחם ולמשיבת נפשנו לחזות את התגשמות הרעיון של אאדמו"ר זצ"ל אשר אמצעו היחידי להגדיל צעירים נאמנים שיהיו מסורים לתורה ולעבודה להגן על ענייני המסורים של היהדות החרדית, מה שהיתה משאת נפשו של אאדמו"ר זצ"ל מעולם, הוא התרכזות תחת דגל אגודת ישראל, ובכן אנו פונים ביחוד אל אנ"ש שיחיו — דעו אשר אאדמו"ר זצ"ל העמיד את העבודה הציבורית על עיקר אחד, להשים עין על הדור הצעיר, למשכם לתורה ולהמסורה, ועל כן מלאו איפוא משאת נפשו זצ"ל, ולכו בדרך אשר התוה לכם רבכם הגדול והקדוש זצ"ל.

כ"ק האחים האדמו"רים רבי נחום מרדכי ורבי בער'ניו מטשורטקוב
בביקורם בגליציה לאחר פטירת אביהם הקדוש, בעל "נזר ישראל"

כ"ק האדמו"ר רבי שלמה מטשורטקוב

"התרכזו תחת דגל אגודת ישראל ועבדו להגשמת מטרותיו ברצינות ובמרץ למען השיב בנים לגבולם".

האדמו"ר רבי נחום מרדכי זצ"ל, שעלה לארי"י בשנת תרצ"ט, עם פרוץ מלחמת העולם השניה, הופיע בועידה הארצית של אגודת ישראל בשנת תש"א בפתח־תקוה. בדברי ברכתו הזכיר את דברי אביו שבירך, כי הכנסיה הבאה תהיה בארץ ישראל, ועתה זכה הוא לכך. נאומו נסב על עניני ביצור החינוך, שהיה קו בולט בכל פעולתו של אביו.

בנו של רבי נחום מרדכי, האדמו"ר רבי שלמה זצ"ל (נפטר בשנת תשי"ט), המשיך בדרכי אבותיו וראה אף הוא באגודת ישראל את עוגן־ההצלה, ובעיקר ראה בה את הפעולה החינוכית. אף שהיה סגור בד' אמות ולא הבליט עצמו, הרי חרג מגדרו בעת שנתבקש להשתתף באסיפת־עם למען החינוך העצמאי בתל אביב. אז הופיע ונשא נאום מרשים, באומרו, כי אם היה נדרש הציבור לתת למען בנין בית המקדש, בודאי היו כולם נחפזים וממהרים לתת, על אחת כמה וכמה כאשר המדובר הוא בדבר גדול עוד יותר, למען תינוקות של בית רבן.

היה זה המשך טבעי לדרך האבות, אשר ראו באגודת ישראל את עוגן־ההצלה לעם ישראל, ואת עיקר הפעולה שלה בחינוך למען ילדי ישראל.

סיון תשל"ב
במלאת ששים שנה לאגודת ישראל